

K 142.311
3

ნაკვეთები მახლობელი
ელმოსავლეთის ქალაქების
ისტორიიდან

II

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
ACADEMY OF SCIENCES OF THE GEORGIAN SSR

О Ч Е Р К И
ПО ИСТОРИИ ГОРОДОВ БЛИЖНЕГО
ВОСТОКА
S T U D I E S
IN THE HISTORY OF NEAR EASTERN
CITIES

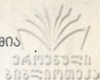
II

под ред. В. Н. Габашвили
Edited by
Professor V. N. Gabashvili

ТБИЛИСИ 1970 TBILISI

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან

II

ვ. გაბაშვილის
რედაქციით

K 142.311
3

გამომცემლობა „მეცნიერება“

თბილისი

1970

9 (C.922 - 21) + 9 (5 - 11)

1) ახლო აღმოსავლეთის ისტორია

9(II 4)
9(5-11)
6 295

2) საქართველოს ქართული

„ნარკვევების“ მეორე ნაკვეთში ქვეყნდება გამოკვლევები, რომელთა შინაარსი უხეზა: შუა საუკუნეების ახლოაღმოსავლური ქალაქის პერიოდიზაციის საკითხებს, საქალაქო ინსტიტუტებს, სოციალურ სტრუქტურას და სავაჭრო ურთიერთობას; შესწავლილია აგრეთვე XVI—XVIII სს. საქართველოს ქალაქების საზოგადოებრივი ფენების კლასობრივი ბრძოლა და პოლიტიკური მისწრაფებანი; წყაროთა პუბლიკაციის სახით ქვეყნდება არაბული და თურქული თხზულებების ცნობები შუა საუკუნეების ახლოაღმოსავლური ქალაქების შესახებ (ტექსტები, თარგმანით, გამოკვლევითა და კომენტარებით).

366 გვ. 20 სტ., 1-12 სტ.

"ნარკვევების" II ნაკვეთში I ნაკვეთთან შედარებით ფართოდ არის წარმოდგენილი აბოთსაველური ფეოდალური ქალაქის ინტორინის საკითხები.

წინამდებარე ნაკვეთი შედგება შემდეგი განყოფილებებისაგან: I. ა მ ი ნ-ჯ ზ ვ ა ვ ვ ა ს ი ი ს და მ ა ხ ლ ო ბ ე რ ი ა რ მ ო ს ა ვ ე რ ე - მ ი ს ქ ა ლ ა ქ ე ბ ი მ შ ა ს ა შ უ ვ ნ ე ე ბ ი მ ი; II. ა მ ი ნ-ჯ ა ვ ვ ა ს ი ი ს და მ ა ხ ლ ო ბ ე რ ი ა რ მ ო ს ა ვ ე რ ე მ ი ს ქ ა ლ ა ქ ე ბ ი ს ს ა ვ ა შ რ ო უ რ მ ი ე რ მ ო ა ნ ი; III. მ ა ხ ლ ო ბ ე რ ი ა რ მ ო ს ა ვ ე რ ე მ ი ს ქ ა ლ ა ქ ე ბ ი ს ი ს ო რ - რ ი ი ს მ ყ ა რ ო ბ ი /აბოთსაველური ჭეჭსების პუბლიკაცია, ზარგმანის, გამოკვლევასა და კომენტარები/.

I განყოფილებაში მოხავეუბელია ვ.გ ა ბ ა მ ვ ი ლ ი ს "შუა საუკუნეების ახლოაღმოსავლური ქალაქი/პერიოპოლიის ცდა/", გ. ბ ე რ ა ძ ი ს "ქალაქის რაიონების" ინსტიტუტი X-XII სს. ირანში/"ქალაქის რაიონების" ქონებრივი და სოციალური მდგომარეობა", კ. კ ვ ი ა ს "აბოთსაველური ამიერკავკასიის ქალაქების სოციალური სტრუქტურა XVI-XVIII საუკუნეებში" და ვ. გ ა ბ ა მ ვ ი ლ ი ს "აბილიის "მოქალაქეთა" პოლიტიკური და კლასობრივი მისწრაფებანი² XVI -XVIII საუკუნეებში".

ვ. გ ა ბ ა მ ვ ი ლ ი ს ნურიში ნარკვევების/სამუშაო პირობებისა და წინასწარი დაკვირვებების ვეალსაძრისი/ ახლოაღმოსავლური ქალაქის განვითარების ადრეფეოდალური/VI-X სს./, განვითარებული ანუ მომწიფებული ფეოდალიზმის/X-XVIII ს. პირველი ნახევარი/ და გვიანფეოდალური/XVIII ს. მთლიან ნახევარი - XIX ს./ პერიოდების ათვისებულებანი.

არსებული მუხედველებათა საფუძველზე აღნიშნულია აბოთსაველური ფეოდალური

ქალაქის ჩამოყალიბების პროცესის დამთავრება IX-X საუკუნეებში; ნაჩვენებია ამ პროცესის გახანგრძლივების პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზები /ფეოდალურ ურთიერთობათა ნორმატიული განვითარების შეფერხება არაბთა ბატონობის დამყარების შედეგად.../; ხაბტასმურთა აბასურთა სახალიფოს დამოღობა და არაბთა ბატონობის დამხობის მნიშვნელობა ფეოდალური საწარმოო ძალების განვითარების და ქალაქების გამწვავლება-აღმავლობის საფუძველი. ამ მოვლენასთან უშუალოდ დაკავშირებული ქალაქის ჩანსებების აღმკვეთა-გაძლიერება X-XI საუკუნეებში. ავტორის აზრით, ხელსაყრელი სოციალურ-ეკონომიკური პირობებში "ქალაქის ჩანსებების" ინსტიტუტის ევოლუციას შეუძლია წარმოუშინა საქალაქო დემოკრატიზაცია. მაგრამ განვითარების ამგვარი მიმართულება უკან დახრება-სუბრეგრესიული შემოსევების და ბატონობის /XIII - XIV სს./, ნაჩვენებია განვითარებული ფეოდალიზმის გახანგრძლივების მიზეზების მახლობლად და შუა აღმოსავლეთში/მოთხრობით ხაზითაა აღიქმის განუწყვეტელი შემოსევები, ექსპანსიური მუხრებების "ყდა ინტენსიური მუხრებების ხარკზე, განვითარების საკუთარ დანებების არაერთგვარის გამოწვევა.../. ქალაქებისა და საქალაქო ცხოვრების განვითარებას XVI-XVIII სს. აბკოლებდა და აფერხებდა ქალაქზე ფეოდალების განუწყვეტელი ბატონობა. ერთობა ურბანიზაციის/პოლიტიკური ცენტრების გადამადგილებისა და საკანონო ვაჭრობის გაფართოების წყალობით რომ იყო გამოწვეული/ სწრაფად სუბიტირდა დურბანობისა, მხოლოდ გვიანფეოდალურ პერიოდში/XVIII ს. მუხრე ნახევარსა და XIX საუკუნეში/ მკაფიოდ ვლინდება ურბანიზაციული განვითარების სოციალურ-ეკონომიკური წინაშეობა. მაგრამ საამისთვის პროცესი შეაჩერა კონსტიტუციის სისტემის ბატონობამ და დიდი ხნით დაავრთა ბურჟუაზიული ქალაქის წარმოქმნა /XIX-XX სს. მიწანაზე/ მახლობლად და შუა აღმოსავლეთში.

გ. ბ. უ რ ა ძ ი ს ნურბიძე მუსხელიძის X-XII სს. ირანის ურბანისტიკური სინამდვილისათვის მუშაობის დამაბასისათვის "ქალაქის რაიონების" ინსტიტუტის მიხედვით მისი მხარე: მათი ქონებრივი და სოციალური მდგომარეობა. სათანადო აღწერის/სადასტურის/უარსაყენებელი სპარსული/ მკვლევების ცნობების გამოყენების შედეგად ნაჩვენებია X-XII სს., აღმავალი ქალაქის რაიონების პოლიტიკური გაყენების და საბოლოოებრივი მნიშვნელობის მათხრობის საფუძველი. მკვლევების მიხედვით დასაბუთებულია მათი მდგომარეობის რბილქობი: მინები, სასახლეები ქალაქებში, ქარვასლები, ბაზრები, ბაღები და სხვა. განმარტებულია იმ დაქვის მნიშვნელობა, რთი ურბანული ქალაქის რაიონი იყო დიდქარაი, მინისმდგომარეობა და ქალაქის მიხედვით სოციალური მარტმავლობისა და მდგომარეობის ამსახველი მარტმინოლოგია. გვერდური ეს მუსაძებლობას იძლევა ვერქვით ქალაქის რაიონების ადგილი X-XII სს. ირანის ქალაქების სოციალურ სტრუქტურასა და ქვასობრივი განლაგებაში, აღწინმითი მათი განსაკუთრებული რილი საქალაქო მმარტვლობის საბრებრე.

კ. კ. უ ი ნ ა ს პირველმკვლევების/სპარსული, სომხური, ევროპული/მიხედვით მუსხელიძის აქვს XVI-XVIII სს. აღმოსავლეთ ამიერქვასისის ქალაქების მისახლეობის დინამიქა, ურბანური მუმადგენლობა და ქვასობრივი განლაგება. სომხებისა და მერბანქანის მმავარი ქალაქების სოციალური სტრუქტურის დახამთაებრისას ნაჩვენებია ქალაქის სხვადასხვა საბოლოოებრივი ჟენის ადგილი და მნიშვნელობა საქალაქო ურბანობისა და მმარტვლობის საბრებრე.

ვ. გ. ა მ ა შ ვ ი ლ ი ს მუთი ნურბიძე მინობად XVI -XVIII სს. მბრისური დკუმენტების მიხედვით მუსხელიძის მბრისული "მოქალაქთა" პოლიტიკური და ქვასობრივი მისწრაგებანი, ქალაქისა და ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მათი მონაწილეობის დაქვები, ამ მონაწილეობის სოციალური და ქვასობრივი მობრები. "მოქალაქთა" საბოლოოებრივი ჟენის სოციალურ განმრეებასთან ურბანული ნაჩვენებია მათი მფიქრი ქვემირი ჟეოდალურ მუსხრობან. ამსახთან დაქვებირები

აღნიშნულია, რომ მათ არასოდეს არ დაუკრებიათ საქალაქო ღვთისმმართველობის წარმომადგენლის საკითხი. მიუხედავად ამისა, XVII-XVIII სს. ბიზანტიური /და, აგრეთვე, საქართველოს სხვა ქალაქების/ "მოქალაქეებს" დაახლოებით ისეთივე მნიშვნელობა შეიძლება მივანიჭოთ, როგორსაც ჩვეულებრივ ბურჟუაზიის წინამორბედი ბიურჯუებს ანიჭებენ.

II განყოფილებაში მომავლებულია მ.გ. ნ. კ. ა. ძ. ნ. ს. "ამიერკავკასიის ქალაქების საგაყრო ურთიერთობანი სიჩიის ქალაქებთან და ღვანჭის ვაჭრობა XVI-XVIII საუკუნეებში" და მისივე "სიჩიის ქალაქების საგაყრო ურთიერთობანი დასავლეთ ვერძის ქვეყნებთან XVI-XVIII საუკუნეებში".

მ.გ. ნ. კ. ა. ძ. ნ. ს. პირველი წერილი შესწავლილია აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალაქების საგაყრო ურთიერთობანი და ღვანჭის ვაჭრობა XVI-XVIII საუკუნეებში. საამისოდ გამოყენებულია როგორც აღმოსავლური, ისე დასავლური პირველი - წყაროები. მნიშვნელოვანი რაოდენობისაა მიხმოძღო, აგრეთვე, აღმოსავლეთთან საქართველოს ქალაქების საგაყრო ურთიერთობა დაზადასტურებული XVI-XVIII სს. ქარული დოკუმენტები. გამოყენებული მასალების საფუძველზე აღნიშნულია, რომ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალაქების საკმაოდ ცნობილი საგაყრო ურთიერთობანი სიჩიის ქალაქებთან გაგრძელდა XVII ს. დაბოლოებამდე. ამასვე დრთს, ხაზგასმით შენიშნავს ავტორი, სიჩიის ქალაქების კერძოდ დამასკოს და ალჰოს, ურთავარი აღმავლობა XVI-XVII სს. განპირობებული იყო არა მხოლოა მცოდნეობის შედეგებით, არამედ ძველი სახმელოთ გზების ზდინდელი მნიშვნელობის შენარჩუნებით.

მ.გ. ნ. კ. ა. ძ. ნ. ს. მეორე წერილი შესწავლილია სიჩიის ქალაქების როლი და ადგილი ღვანჭის საერაომონის ვაჭრობაში XVI-XVIII საუკუნეებში. ავტორი ზანმიმდებარებით განიხილავს ვენეციის, საფრანგეთის, ინგლისის და პოლშეთის საგაყრო საქმიანობას სიჩიის ქალაქებში, აღნიშნავს მათ ურთიერთკონკურენციას და იმ პირობებებზედ მდგომარეობას, რომელსაც ვერძულმა ნეგოციანტებმა მიადრინეს

კავშირდამცვენი წყაროები.

ბ. შ. ნ. კ. ა. ძ. ნ. ს. მიერ მოჭანილი მასალებიდან ჩანს, რომ კავთ XVI - XVII საუკუნეებში დას. ევროპის ქვეყნების საკავშირო კავშირები უზრუნველყო - ვანეს ჩოქს ასრულებდა სიჩინის ქალაქების ცხოვრებაში და ამბადებდა ნიდადას იმ უკონკრეტო უქსიანისთვის, რომელსაც ადგილი ქონდა XIX ს. მახლობელი ადრესატები.

III განყოფილებაში პირველად ჩვენი "ნაჩვენებები" სურათში იმყოფება ადრესატები ქალაქის ინტერნის წყაროები და ქვეყნები/დასავლეთი, გამოკვეთილი და კომუნიკაციები/. მომავალი კიდევ უფრო მეტი უზრუნველდება დაგეგმვა ამგვარ კომუნიკაციებს /მახლობელი ადრესატების ქალაქების ინტერნის სპარსულ, არაბულ, ზურქულ წყაროები .../.

მეშვიდების ხელნაწილის მიხედვით მ. ა. შ. ნ. კ. ა. ძ. ნ. ს. მიერ პირველად ქვეყნდება იმ ალ-ფაქისი ამბებების და, რომლის მიხედვით ქალაქ ვასილის ინტერნის ვებზე. VII-VIII სს. მიხედვით დაასრულდა ეს ქალაქი /დასავლეთი და ქვეყანა მთა/ უზრუნველყო ყოველსა უზრუნველბას იქვეყნს იმით, რომ სხვა ახალი ქალაქების/დასავლეთი, ქვეყანა, მიხედვით, ფესვები.../ მისთვისად იგი მოგვინდება დაკავშირება ფოტოლოგი უზრუნველბების პირველს, ამ დავალებებისთვისა შენახვისთვის ქალაქი ვასილი მ. ა. შ. ნ. კ. ა. ძ. ნ. ს. მიერ.

კომუნიკაციის წინ ურთის არაბული ქვეყნის ფოტოლოგი.

ამავე განყოფილებაში ქვეყნდება მ. ა. შ. ნ. კ. ა. ძ. ნ. ს. "უცხო რეგების ცნობები სხვადასხვა მიხედვების შესახებ" — ზურქული ქვეყნის, ქალაქი და მინიშნებები.

Во втором выпуске "Очерков", по сравнению с первым, широко представлены вопросы истории восточного феодального города.

Настоящий выпуск состоит из следующих разделов:

I. Города Закавказья и Ближнего Востока в средние века; II. Торговые взаимоотношения городов Закавказья с городами Ближнего Востока; III. Источники по истории городов Ближнего Востока /публицистика восточного текста, перевод, исследование, комментарии/.

В первом разделе представлены статьи В.Н.Габашвили "Средневековый ближневосточный город/ Опыт периодизации /", Г.Г. Берадзе "Институт "городских райсов" в Иране X-XII вв./Имущественное и социальное положение городских райсов/", К.К.Кущия "Социальная структура городов Восточного Закавказья в XVI-XVIII вв." и В.Н.Габашвили "Политические и классовые устремления тбилисских "мокалаке" в XVI-XVIII вв."

В статье В.Н.Габашвили показаны/с точки зрения рабочей гипотезы и предварительных наблюдений/ особенности развития ближневосточного города в раннефеодальный период/VI-X вв./, в период развитого, т.е. зрелого феодализма/X-первая половина XVIII в. / и в позднефеодальную эпоху/вторая половина XVIII в.- XIX в./.

Учитывая существующие взгляды, автор статьи отмечает, что процесс сложения восточного феодального города был завершён в IX-X вв. Показаны политические и социально-экономические причины продолжительности этого процесса/приостановление нормального развития феодальных отношений после установления арабского господства.../, подчеркнута значимость распада халифата Аббасидов и низвержения арабского владычества в деле развития феодальных производительных сил и оживления городской жизни. С этим явлением непосредственно связано усиление городских райсов в X-XI вв. По мнению автора, при надлежащих социально-экономических условиях эволюция института "городских райсов" могла бы создать предпосылки для возникновения городского самоуправления. Однако такое направление развития было прервано сперва вторжением и господством тюркско-сельджуков/вторая половина XI в.-начало XII в./, а затем ещё более опустошительным нашествием и долгим владычеством монголов/XIII-XIV вв./. Показаны также причины продолжительности развития феодализма на Ближнем и Среднем Востоке/почти непрерывные нашествия кочевых народов, рост экстенсивного хозяйства за счёт интенсивного, неоднократное повторение начала развития сьнова.../. Развитие городов и городской жизни в XVI-XVIII вв. тормозило и задерживало безраздельное господство феодалов над городом. Временную урбанизацию, вызванную перемещением политических центров и расширением внешней торговли, быстро сменяла деурбанизация. Только в позднефеодальный период/во второй половине XVIII в. и в XIX в./ ясно вырисовываются социально-экономические предпосылки урбанистического развития. Однако господство колониальной системы приостановило этот процесс и надолго задержало возникновение буржуазного города/на рубеже XIX-XX вв./ на Ближнем и Среднем Востоке.

В статье Г.Г.Б е р а д з е изучены толы два вопроса: весьма специфического института "городских райсов" в Иране X-XII вв.: их имущественное и социальное положение. На основе изучения соответствующих сведений восточных/преимущественно персидских/ первоисточников показана материальная основа политического влияния и общественного значения возвысившихся городских райсов. По данным источников перечислены объекты их владения: земли, дворцы в городах, караван-сарай, базары, сады и т.д. Обобщено значение того факта, что "райс города" одновременно являлся и крупным купцом, и землевладельцем, и городским должностным лицом. По первоисточникам в большом количестве перечислена терминология, отображающая социальное происхождение и положение городских райсов. Все это даёт возможность показать место городских райсов в социальной структуре и классовой расстановке городов Ирана X-XII вв., отметить их особую роль в городском управлении.

По первоисточникам/персидским, армянским, европейским/ К.К.К у - ц и я изучил динамику, этнический состав и классовую расстановку населения городов Восточного Закавказья XVI-XVIII вв. При характеристике социальной структуры главных городов Армении и Азербайджана показаны место и значение различных общественных слоёв в городской жизни и в городском управлении.

Во второй статье В.Н.Г а б а ш в и л и в основном по тбилиским документам XVI-XVIII вв. изучены политические и классовые устремления тбилиских "мокалаке"/горожан/, факты их участия в политической жизни города и страны, социальные и классовые мотивы этого участия. Вместе с социальным делением общественного слоя "мокалаке" показана их тес-

ная связь с феодальным иерархическим. В связи с этим отмечено, что они никогда не ставили вопроса о создании городского самоуправления. Несмотря на это, Тбилиским, а также "мокалаке" других городов Грузии XII-XIII вв. можно придать примерно то же значение, какое обычно придает предшественнику буржуазии --- бюргерству.

Во втором разделе помещены статьи М.И.Т и к а д э "Торговые взаимоотношения городов Закавказья с городами Сирии и торговля Леванта в XVI-XVIII вв." и "Торговые взаимоотношения сирийских городов со странами Западной Европы в XVI-XVIII вв."

В первой статье изучены торговые связи городов Закавказья с городами Сирии и торговля Леванта в XVI-XVIII вв. С этой целью привлечены восточные и западноевропейские первоисточники. В большом количестве использованы также грузинские документы XVI-XVIII вв., свидетельствующие о торговле городов Восточного Закавказья с Ближним Востоком. На основе выявленных материалов в статье отмечается, что оживленная торговля городов Восточного Закавказья с городами Сирии продолжалась до конца XVII в. Вместе с тем, автор особо подчеркивает, что оживление городской жизни в Сирии, в частности Дамаска и Алеппо, в XVI-XVIII вв. было не следствием владчества султанской Турции, а было обусловлено сохранением большого значения древних сухопутных дорог и после великих географических открытий.

Вторая статья М.И.Тихадзе посвящена определению роли и места сирийских городов в международной Левантской торговле. Автор последовательно рассматривает коммерческую деятельность Венеции, Франции, Англии и Голландии в сирийских городах, отмечает их взаимоконкуренцию и то привилегированное положение, которое заняли европейские негощи-

анти благодаря существовавшей в Османской империи капитуляционной системе.

М.И.Тикадзе на основе фактического материала показывает, что уже в XVI-XVII вв. торговый капитал стран Западной Европы играл важную роль в жизни сирийских городов и подготовлял почву для экономической экспансии Запада на Ближнем Востоке.

В третьем разделе впервые в серии наших "Счерков" печатаются тексты источников по истории восточного города совместно с переводом, примечаниями и введением. В будущем ещё больше внимания будет уделено такого рода публикациям персидских, арабских, турецких и др. источников по истории городов Ближнего Востока.

С.В.Цкитишвили впервые публикует главу Мешхедской рукописи труда Ибн ал-Факиха, касающуюся истории г.Васита. Основанный между Басрой и Куфой на рубеже VII-VIII вв., этот город привлекает внимание первым делом тем, что он, наподобие другим новым городам/Басра, Куфа, Шираз, Бустат.../, органически был связан с процессом феодальной урбанизации. С этой точки зрения изучен С.В.Цкитишвили город Васит.

Публикация снабжена фотокопиями арабского текста.

В этом же разделе публикуется статья Д.А.Гудиашвили "Сведения Эвлия Челеби о бедестанах Стамбула"/турецкий текст, грузинский перевод, примечания/.

In comparison with the first issue the second volume of the **S T U D I E S**, gives a broad coverage to questions of the history of the Oriental feudal city.

The present volume consists of the following sections:

I. The cities of Transcaucasia and the Near East in the Middle Ages, II. Trade interrelations of Transcaucasian and Middle Eastern cities; III. Sources of the history of Middle Eastern cities (publication of Oriental texts, translations, studies, commentaries).

Section One consists of the papers by V.N. G a b a s h - v i l i "The Near Eastern Medieval City" (An Attempt at Periodization); G.G. B e r a J z e "The Institution of the 'town ra'is' in 10th-12th century Iran"; A.K. K u t s i a "The Social Structure of the Cities of Eastern Transcaucasia in the 16th-18th Centuries"; S.N. G a b a s h v i l i "Political and Class Aspirations of the Tbilisi 'mokalake' (citizens) in the 16th-18th Centuries".

V.N. G a b a s h v i l i's paper throws light - by way of a working hypothesis and tentative observations - on the peculiarities of the development of the Near Eastern city in the early feudal period (6th-10th centuries), in the period of developed i.e., mature feudalism (from the 10th century to the first half of the 18th) and late feudal epoch (the second half of the 18th and the 19th centuries).

Taking account of existing points of view, the author of the paper holds that the process of the formation of the Oriental feudal city was accomplished in the 9th-10th centuries.

The political and socio-economic reasons for the delay of this process are shown (the normal development of feudal relations was arrested as a consequence of the establishment of Arab rule). Stress is laid on the significance of the disintegration of the Abbasid caliphate and of the overthrow of Arab domination for the development of feudal productive forces and the revival of urban life.

Directly connected with this was the strengthening of the 'town ra'is' in the 10th-11th centuries. In the author's view, given proper socio-economic conditions, the evolution of the institution of the 'ra'is' could have paved the way to the emergence of urban self-government. However, development along these lines was checked first by the incursions and subsequent rule of the Saljuq Turks (second half of the 11th century and the beginning of the 12th century), and later, by the even more devastating invasion and long domination of the Mongols (13th-14th centuries).

The reasons are given for the endurance of developed feudalism in the Near and Middle East (almost continual inroads by nomadic peoples; the growth of an extensive - at the expense of intensive - economy; repeated fresh starts).

The development of cities and urban life in the 16th-18th centuries was hindered and delayed by the absolute sway of

feudal rulers over cities. The temporary urbanization, brought about by the shift of political centres and the expansion of foreign trade, was soon followed by deurbanization. It was only in the late feudal period (in the second half of the 18th and the 19th centuries) that the socio-economic prerequisites of urban development began to take clear shape. However, the dominance of the colonial system halted this process, delaying for a long time the emergence of the bourgeois town (at the turn of the 20th century) in the Near and Middle East.

G. G. B e r a d z e's paper deals with only two questions concerning the very specific institution of the 'town ra'is' in 10th-12th century Iran: their proprietary and social status. On the basis of a study of relevant evidence found in Oriental (mainly Persian) sources, the proprietary basis of the political influence and social importance of the risen 'town ra'is' is shown. On the basis of the sources the author lists items of their property: lands, palaces in the cities, caravanserais, markets, gardens, etc. Emphasis is placed on the importance of the fact that the 'ra'is' of the city was at the same time a wealthy merchant, a landowner and a functionary. Drawing on primary sources, the author supplies an extensive list of terms reflecting the social origin and status of the 'town ra'is'. All this enables him to show the position of the 'town ra'is' in the social alignment of Iranian cities of the 10th-12th centuries and to note their special role in the administration of the city.

On the basis of primary sources (Persian, Armenian, European) K.K. K u t s i a has studied the dynamics, ethnic composition, and class alignment of the population of Eastern Transcaucasian cities of the 16th-18th centuries. In describing the social structure of the principal cities of Armenia and Azerbaijan he points out the position and the importance of various social strata in urban life and government.

In his second study - mainly drawing on Tbilisi documents of the 16th-18th centuries - V.N. G a b a s i v i l i deals with the political and class aspirations of the Tbilisi 'mokalake' and with the details of their participation in the political life of both the city and the country, as well as with the social and class motive¹ of this participation.

Along with the social division of the stratum of the 'mokalake' the author indicates their close connection with the feudal order. In this connection it is noted that the 'mokalake' never raised the question of attaining self-government for the city. Notwithstanding this the 'mokalake' of Tbilisi, as well as of other Georgian towns of the 17th-18th centuries, may be invested with approximately the same meaning as is usually accorded to burghers—predecessors of the bourgeoisie.

Section Two is taken up by M. V. T i k a d z e's papers "Trade Relations of Transcaucasian and Syrian Cities and the Levantine Trade in the 16th-18th Centuries" and "Trade Relations of Syrian Cities with Countries of Western Europe in the 16th-18th Centuries". The former paper² is concerned with trade

interrelations between Transcaucasian and Syrian cities, as well as with the trade of the Levant in the 16th-18th centuries. Both European and Oriental primary sources have been employed. Georgian documents of the 16th-18th centuries, attesting to the trade of Eastern Transcaucasian cities with those of the Near East are an important source. On the basis of the materials brought to light it is noted in the paper that a lively trade between the cities of Eastern Transcaucasia and those of Syria continued to the end of the 18th century. At the same time the author lays special stress on the fact that the revival of urban life in Syria in the 16th-17th centuries, particularly in Damascus and Aleppo, was not the consequence of the Ottoman rule but was due to the ancient land routes retaining their former importance even after the great geographical discoveries. The object of the other paper by M. I. T i k a d z e is to ascertain the role and position of Syrian cities in the international Levantine trade. Considering respectively the commercial activities of Venice, France, England and Holland in Syrian cities, the author notes their mutual competition and the privileged position held by European merchants under the capitulation system existing in the Ottoman empire. On the basis of factual material it is demonstrated in the paper that already in the 16th-17th centuries the trade capital of West European states played an important role in the life of Syrian cities, preparing the ground for Western economic expansion in the Near East.

In Section Three, source texts on the history of the Oriental city are - for the first time in the series of our **S T U D I E S** - published and supplied with a translation, commentary and introduction. In the future more attention will be paid to publications of this type (Persian, Arabic, Turkish and other sources of the history of the Near Eastern cities).

For the first time O.V. T s k i t i s h v i l i publishes a chapter from the Mashhad MS of Ibn al-Faqih al-Hamadani's work on the history of the city of Wasit. Founded between Basrah and Kufah at the juncture of the 7th-8th centuries, this city attracts interest because - like other new towns - its was organically linked with the process of feudal urbanization. It is from this point of view that Wasit has been studied by O.V. Tskitishvili. The publication is supplied with a Russian translation and photocopies of the Arabic text.

The same Section includes D.A. G u d i a s h v i l i's "Evidence of Evliya Chelebi on the Istanbul Bedestans" (Turkish text with a Georgian translation and commentaries).

I. ა ბ ი ე რ ა ვ ა ვ ა ს ი ი ს ღ ა მ ა ხ ლ ი ბ ე რ ი
ა ბ ი ე რ ს ა ვ ე რ ა მ ი ს ქ ა ლ ა ქ ა ბ ი მ ვ ა ს ა ვ -
ა ვ ე რ ა ბ ი

1. შუა საკვანძავის ახლომდებარე ქალაქი
(პერიოპოდაქიის ცხა)

თეოლოგიის უმაღლესი სკოლის ქვეყნის ინტერნის პერიოპოდაქი-
ისას ახლომდებარე ქალაქის ინტერნის პერიოპოდაქია.

ამ მიზნით გამოცემისას არა აღმოსავლური ქალაქები შუა -
აპოლონი.

ქვეყნის ინტერნის პერიოპოდაქიაში ჩვენივენივე ვინმემა
ქალაქის ინტერნის პერიოპოდაქიაშიც.

X მახლობელი და შუა აღმოსავლეთის ქვეყნებშიც ჩვენ საქმე
გვაქვს აღმოსავლური, ძველიმეცნიერული მუშაობის ხანის და
ძველიმეცნიერული პერიოდის ქალაქებში.

მაგრამ ამასვე გვინს მახლობელი და შუა აღმოსავლეთის ქა-
ლაქების ინტერნის ეს პერიოპოდაქია, რეგულარული ქრონოლოგიური
ჩანჩქების, ისე ქალაქების ღრუბლებშიც განვიხილავთ მათგან-
ისინი, მნიშვნელოვანად განსხვავდება შუა-საკვანძავების დასავლ-
ეთში ვერსიის ფორმალური ქალაქების ინტერნის პერიოპოდაქიის-
საგან.

ამ შემთხვევაში მხედველობაში არა გვაქვს აღმოსავლური
ფორმალური მიხედვით სპეციფიკური მათგანებში.

საქმე ისაა, რამე ე.წ. "კლასიკური ფორმალური" ქვეყნე-
ბისაგან განსხვავებით ფორმალური მინა ამის ქვეყნებში ხელე-
ბურად შეგვიჩვენებს ფორმალური უნივერსალური მინა მინა -
რება.

ამის ურთიერ უმთავრესი მიზეზთაგანი იყო მომთაბარე ხალხთა მიერ შიშის განუწყვეტელი შეშინებები და ბატონობა, რამდენიც ამათს კულტურულ და ინტელექტუალურ მუშაობის მათარბებელ ხალხებს იძულებულს ხდიდა "განუთავარება ისეთი საუბარისა-
უნებო".

ეს გარემოება, აღმოსავლეთის ინტელექტუალური განუთავარების საუბარებრბებათა მათგალით, ხაბტასშიც აღნიშნული აქვთ კ. მარქსს და ჭრ. ენგელსს.

"გარემოებრივი იდეოლოგიაში" ამის გამო მათქვამია: "მარბათ-
რისული ხალხების შესება, რეულებრივი რმების კი, საკმა-
რისია, რათა განუთავარებელი საბარბოო ძალებისა და მათხლ-
ნილებების რმებრივი ქვეყანა იქამდე მივიდეს, რამ იძულებ-
ლი განბეს ყველაფერი კვლავ საუბარისა და ინებოს".

ამარ მინშეველ რვანშიცა გარბარბობა აღრეფოპაღური, მამ-
ბიფებელი ფოპაღიშმის და გვინარფოპაღური პერიოპების სპე-
ციფიკური საუბარებრბებანი აღმოსავლეთში.

აღრეფოპაღური ხანა (VI-X სს.) აღინიშრა არბათა შეშინ-
სებების და ბატონობის, რამაც ხელიწვრად გაახანგრძლივა
ძველი ფრმაციების (მონათმფლობელების, ამური ბეობილების)
გარბარბების დივიოპია საბოგაოო და, კარძო, მინშევე-
ლ რვანა შეაფარბა ფოპაღური ქალაქის რამოყალიბება-განუ-
თავარების პროყსი მახლებელ აღმოსავლეთში.

მამნიფებელი ფოპაღიშმის პირველი საკვრებებს (XI-XIII
სს.) დაუმბვა ზურქ-სულიკების და მონილებების შეშინებები.
ზურქ-სულიკებისა და მონილებებისა მიერ ვრება და ბი-

ნი მიიყვანეს წინა აბინის და კავკასიის კულტურულ ქვეყნებში, მათ მუშაობას, ქალაქებს, საქალაქო ცხოვრებას, ვაჭრობასა და ხელოსნობას.

მაგრამ მთაწმიდა აბინის ფეოდალურმა სამოქალაქოებამ შეძლო მუშაობის სფეროების მუშაობის მათთვის გადღეობისათვის რაჭვების რეორგანიზაცია და ფეოდალური საზღვრითი ძალების გრძელმხრითი განვითარება, მონღოლების შემოსევები და მათგან იმდენად განმარტებული აღმოჩნდა, რომ მისი მუშაობები საკვრების განმარტობაში ვლინდებოდა სამოქალაქოებში და ეკონომიკური ცხოვრების უკლებლივ გველა სჭირებოდა.

განვიხილოთ ფაქტობრივად: წინა აბინის ვრცელ ენაზე ქვეყანაში ვერ შეძლო სივრცის მუშაობის იმ პირობის აღგებნა, რომელიც რაყ იგი იქცა მანქანებზე და მთა აღმოსავლეთში XIII საუკუნეებში.

იგივე შეიძლება ვთქვათ ქალაქებისა და საქალაქო ცხოვრების შესახებ.

მანქანები აღმოსავლეთის ინტერის არც ერთ პერიოდში იმდენი რიგი წარმოებდა არ არსებობდა გრძელმხრითი განვითარებული ქალაქები, რომლებიც მონღოლებამდე პერიოდში, XIII საუკუნეებში.

მონღოლებმა მათგან მისი პირს კიდე უფრო განმტკიცება მითმართული ელემენტები წინა აბინაში, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში.

მონღოლებმა შემოსევებისა და მათგან მისი ენაზენი ვეღარც სანორმ მუშაობაში იყნ ვერცხვილ გრძობისა და აღების

მეცნიერება და განსახლება შუა აზიიდან დასავლეთი ევროპებში.

XV-XVI საუკუნეები აღიზიარა ზღვრებების, მსაჯულების და გეოგრაფიკული განსაზღვრების წინა აზიის უწყვეტ გეოგრაფიკულად.

განსაკუთრებით გამოიხატა მისი მნიშვნელოვანი როლი, რამაც მიიღო ხელი შუა აზიაში ქვეყნის სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარება.

ყველა ამის შედეგად მიიღო აზიის, არაბული ქვეყნების, ირანის და შუა აზიის ხელისუფლებამ განსაზღვრული ზღვრების განვითარების შუა ხანა, მისი მნიშვნელოვანი ზეგავლენის პერიოდი.

აზიის უწყვეტ შედეგად აღიზიარდა იგი ზღვრების ურთიერთობა განვითარების შედეგად, გვიანდელი ხანის და მისი შესაფერისი მნიშვნელობის დასაბუთება.

გვიანდელი პერიოდის განსაკუთრებული ნიშნები მსაჯულები და შუა აღმოსავლეთის ქვეყნებში შეინიშნება XVIII საუკუნეში, მეორე ნახევრიდან, ხოლო გამოკვეთილ სახეს ზღვრების განვითარების ამ პერიოდის ნიშანდობილებები იღებენ მხოლოდ XIX-XX საუკუნეებში.

გვიანდელი პერიოდის, როგორც ზღვრების განვითარების უკანასკნელი, უფრო მაღალი საფეხურის, განვითარებას მსაჯულები აღიზიარდა ქვეყნებში აზიის მხრივ ძლიერი ზღვრების განვითარების არსებობა, ხოლო მეორეს მხრივ კავშირის უწყვეტობის უკანასკნელი პერიოდი.

უკანასკნელი XVIII ს. მეორე ნახევრის და XIX ს. აღ-

Մոսսպրլազուս լրացրեմքի թաւելոյնիս ուսաւալը իրոս սնոյ-
լըմքա, իրոյնսն թիւ սալոյնըմիս ինքիմիս թեւը մանրիւր
սնոյնըմքընըն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն.

Եւ յոյնոյն յոյնոյն յոյնոյն յոյնոյն յոյնոյն յոյնոյն
ժըլը յոյնոյնոյնսն իրոյնսն, իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
սն յոյնոյնոյնսն յոյնոյնոյնսն. յոյնոյնոյն յոյնոյնոյն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն.

սն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն.

XIX սալոյնիս 60-նոյն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն.

սն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն.

յոյնոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն.

նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն
նոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն իրոյնսն.

შიას არ შეიძლება დატყუდებულა არ მთავრდება ტვირთგადასაღ-
ნი აღმოსავლური ქალაქების მათგანგადასაღ.

ამ პრინციპ აღმოსავლურმა ქალაქებმა შეინარჩუნეს ძველი,
მუხამადურებრივი ნიშანდვისებები.

ამიხვე ამხსნება, რომ აღმოსავლურში ფორმალური ქალაქ-
ების მუხამადური ქალაქებში დადასტურის პრინციპი იმეება მხო-
ლოდ XIX-XX სს. მიჯნაში.

მახლოველი აღმოსავლურების ქვეყნების ისტორიის პერიოდი-
დაცოდა ღერ კიდეც არაა საბოლოო შემუხამადური და დაშარმუ-
ლი. აღმოსავლური სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის არა უნთ
მინიშნულივანი საკიხი მუ მოღერა ჯერ ისევე შესაძლებელია,
გამოსარკვევი და დასადატერი.

მხოლოდ აღმოსავლურის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის
ყველა ნიშანდობრივი და დამახასიათებელი მოღერის დატუ-
ლისნიება მოტვივებს შესაძლებლობას მყარ შეყნიერულ ნიშანდ-
ში დავაყვინთ მახლოველი აღმოსავლურის ისტორიის პერიოდი-
დაცოის საკიხი.

ყვედ რაჭარბული კვლევა-ძიება, რაღ შეტვირდარ საბჭოთა
ორიერგადისტი-ისტორიკოსების მიერ არის შესრულებული, შე-
საძლებლობას იძლევა ვერვერით აღმოსავლურის ფორმალური და-
ტვირების შემიღვი პერიოდები: პირველი-მეორე ხარა (VI-
X სს.), დადარიშარბული ფორმალისტი ხარა (X-XVIII საკვუ-
რის პირველი ნახევარი) და მინიშნული-მეორე პერიოდი (XVIII
საკვურის მეორე ნახევარი - XIX საკვური).

ასევე შეიძლება დატვირთო მხოლოდმოსავლური ქალაქის

ამსახველი მასალები და ფურცლები უპირატესად ქალაქის 30-35 კორპუსებზე ამახვილებენ.

ბუნებაში მყოფი ისტორიკოსებმა მუა საუკუნეების ახლო-აღმოსავლურ ქალაქს არა უნაკი გამოკვლევა მიუძღვნეს, მაგრამ არც უნაკი მათგანს არ ურვენიდია აღმოსავლური ფეოდალური ქალაქის რიშინობილივი მავისებულებანი.

ეს მათ ვერ შეხდეს მიუხედავად იმისა, რომ ბევრნივე-ნიც იყრიან აღმოსავლურ პირველწარმოებს და აქვეყნებენ ამ წყაროების ფაქტებს შესანიშნავი ისტორიკო-ფილოლოგიური კომენტარებით.

აღნიშნული ტარემობა აქვილაპ ამახსნელია.

ბუნებაში მყოფი ორიენტილისტი-ისტორიკოსები იპიკი უმრავლესობა არ სწიან ფეოდალური ქალაქის არსებობას, მისავლეთში, არ სწიან მუა საუკუნეების აღმოსავლურ ქალაქებს "ფეოდალური კონფესიის" მიხედვით. ისინი გამოიყენებენ ფეოდალიზმის აღმოსავლეთის ისტორიკო ტარეობებით, სამაგიეროდ იყენებენ მორეინობილებულ ენებებსა და ტარეობებს ("აღმოსავლური ბუნებაშია", "მსხვილი ბუნებაშია" და სხვ.), რასაც არაფერი აქვს საერო და არც შეიძლება აქვილეს ისტორიკო სინამივილიესა.

ბუნებაში მყოფი ორიენტილისტი-ურბანიტები რამაპობენ მუა საუკუნეების აღმოსავლურ ქალაქებზე, მარკე გამოიყენებენ მათი რატეობილივი მუა საუკუნეების ქალაქებს, მაგრამ მუა საუკუნეებში ისინი არასპრის არ ამავსებენ ფეოდალურ შინამახსა და შინამივილიობას.

მთა საუკუნეების ახლარბოსაველური ქალაქის სოციალური, კლასობრივი და ეკონომიური თავისებურებანი უხადაა და მათაგანებდა ურვერეს სამყრთა რწინაჯადისგმა-ურბანისგებმა, რწმელთა გამკვერევაბი ქვერით აქა ურგებრთა რამრმებებელი.

ამარ მუსაფებებელი ტახადა მთა საუკუნეების ახლარბოსაველური ქალაქის ტანვიშარებში ყადკველი საფებურების ტამრყრთა, მისი პეკრიფობიანის ყრის ნარმობებრა.

ა. აგრეგირეპალური ხარის ახლარბოსაველური ქალაქი

აგრეგირეპალური ხარის ახლარბოსაველური ქალაქის ურგეოთ (პეყიფიკური თავისებურება ურია ვეძიოთ იბარში, რწმ აქ არსებობრა რტრეყ ფეოპალური "ახალქალაქები", ისე ძველი ხარეპარ მბამბარეველი ტამრბსელი ქალაქები.

რასაველთ ურკანასაგარ ტანსხვავებით არბოსაველთში აგრეილი არ პეკრია ქალაქების ტაქრობას, საქალაქო ყხორების რაქვეილებას. აქ კვერეირეპებურაპ არსებობას ტანაგრეობრებერ ქალაქები, რწმებრის თავის რწრე მყირეპო და რწტანვედაპ იგვრებერ რაკვეშირებელი არბოსაველთის ისტორიის ვლირისგურ პე-რეობარ.

ვერისისგური პეკრიფის ქალაქებმა თავისრეი არსებობა ტავტრეველეს ბიბარწიარშიყ. აქამ, ისევე რტრე) მახლობელი არბოსაველთის ქვეყნებში, არგეკური ხარეპარ მბამბარევედაპ იგვრებერ ტამრბსელი ძველი ყრბილი ქალაქები, რწმებლთა ფეოპალური ურგეობრთა პირეობებშიყ მემრინახეს საქალაქო ყხორების ტანვიშარების მუსაფებებობარნი.

სხვადა მჩრჩის, ამიხე ამხსნდება ჩრტრყე აღმოსავლურ, ისე ბი-
ბამჭივრ ჯალაქებში რამჩმბებელი ის რწრესანსული მთვლებებში,
ჩყე რასავლდე ეგრჩამის ქვეყნებში მიხლორ ჯალაქების აღორძინე-
ბასა რა სავალაქე ცხვრებების ტარვიშარებას მჩყევა.

ჩრანსა რა შვა ამიამი ფეოქალურ ურწიერწობაშა ტარვიშარე-
ბამბე ქარცა ხნიხე აჩრე აჩსებობრა ჯალაქები: 6 ნ ბ ა ბ უ რ 4,
ა 9-ა 3 ვ ბ ი, 3 ა ბ ა რ ი, ა ბ ი პ ი, ბ ე რ ვ ი, ბ ა 9-
ბ ი რა სხე.

ასვეუ [ბინამუსლიბანური ეგრეოქის ჯალაქები იყოს: ა 9-ბ ა -
პ ა ი რ ი, ა 9-ა ბ ბ ა რ ი, ა 9-3 ი რ ა, ა 9-3 ა პ ი ს ა, ა,
ა 9-ე ქ ს ა რ ე რ ი ა, 9 ა ბ ა ს 3 რ, 9 ი ლ ა პ ე ლ 9 ი ა
(ა ბ ბ ა რ ი), 9 ი ლ ი, 3 რ 3 რ ი რა სხე.]

ამჩიგარ, აპრე ფეოქალური ხანის რასამყისამბე ქარცა ხნიხე
აპრე აჩსებობრა ჩრტრყე აღმოსავლურ-ჩრანული, ისე აღმოსავლურ-
ჩრამაჟ-ბიბამჭივრ ჯალაქები. ამჩრეოქის მიმარე დიერე იყოს ს-
სარტრე ჯალაქების ტავლება, ხლორ მეორეს მიმარე ელირისჭვრე რა
ჩრამაჟ-ბიბამჭივრ ურბარისჭოქული ტავლება.

ყველა რასახელებული ჯალაქი აჩსებობას ტარატრობრა მემბე-
ტამ, ჩოჩრე ფეოქალურ ურწიერწობაშა ეიჩობებში, რასამ, ცხაპოა, აჩ
შეიდეებობრა ტავლება აჩ მთხებინა ამ ჯალაქების ფეოქალურ ტარვი-
შარებაშე. აქეპარვე ტამიჩიპინარტობს აპრე ფეოქალური ხანის ახლო-
აღმოსავლური ჯალაქის მჩიერწი სპეციფიკური ჰავისებურებანი.

შვა სავტურებების ახლოაღმოსავლური ჯალაქის ერე-ერე სპეცი-
ფიკურ ჰავისებურებას წარმოაპებერა, ატრევე, ჯალაქებში ფეოქა-
ლებისა რა მჩქალაქეშა ჰანა ცხვრებების ააქეი.

ეჟ რასავლდე ეგრჩამაში ფეოქალები ჰავიანხე ცხე - რარბა-
ბების მიხებრეი. იყენებ ტარდატებელი, [აღმოსავლდეში ფე-

საჯრუა ვერკონისათვის უახლ იყრ და მიხორპ არმიხსაჯრუნი ქა-
ლაქუბინს ვარჯრა-ნიშინიკობიღვ ზავისუბრქუბას ნარმიხაქუბინა.

[ტიტარტი ქალაქუბი ზარაბქარ დამახასისაქუბიღვი იყრ ჩიტიჩი
აქრუჯუკოპალქრი, ისე ტარვიზარუბიღვი ჯუკოპალქრი ხარის მახ-
ლიბიღვი არმიხსაჯრუხისაქვის.]

[არქუჯუკოპალქრი ხარინიარ მივიღვიბა ქავასახუღიკო ბაღიდავი,
კოქოქვა, ალექსანდრია.] ხორკ ტარვიზარუბიღვი ჯუკოპალქრი ხა-
ნიკარ ისფაქარი და სქამბიღვი.

არსუბიბოპ ისუხი ქალაქუბიღვი, ჩიმიღვა მისახუღიკო
400,000,600,000 და 700,000 ალუბიჯუბიკოპა.

ამავე იქის, [იიჭქობიღვი მიხნაქუბიბიღვი ტაქუღიხსინიბიბიღვი
მიხორპ სრჯინიკოქარი და ტარასახაბიბიღვის ტარამიხიღვი მამაქა-
უბიღვი, რაქტარ ხაღინის ალქიხის იქის არმიხსაჯრუხიღვი დავარქუბ-
იღვი არ მიქქოქოქაჰ არქი ქალაქუბი და არქი ბავრუბიღვი (14 ბიღვი).]

[ამიტიტი არმიხსაჯრუნი ქალაქუბის მიხსახუღიკობის სავრჯო რა-
კოქინობა ტაქიღვიბიღვი მიჯი იყრ, ვიქრუ ეს ბიჯარქუბიბიღვი არინი-
რჯიღვი.]

ამუხი ტიტარტი ქალაქუბის არსუბიბას მიჯა სავრჯუბიღვის
არმიხსაჯრუხიღვი, ჩიტიჩი უკვე აქუნიმიჯრუხ, ამიქობიბიღვი სიღვი-
სა და ქალაქის დავრანაქუბიღვი ვრჯინობა.

ამას ტარქა, [ჯიტიტი ქალაქის ჯარტიღვიბი და მის სხინახუბ-
იღვი ქალაქის მიხსახუღიკობა ვარქობა-ხუღიხსინობასჰარ ვრჯარ სი-
ღვის მიჯრუბიბასაჰ მიხიღვიღვი] (ბარქუბის ტაქიღვიბა, მიხსინ-
ბის რჯა და სხვ.).

ეს ვარქარ აქვის მიჯინიმიჯრუღვი ვ.მარქუს, ჩიმიღვიღვი მიჯა სა-

მანერო ძეგლებს რასამუშავედღარ. ფეოდალები როგვაყრდებან
ერსაო მიწაწილეობინერ წერილი ვაყრდებისა რა ხელისწებინს ვუ-
სპირკაგაჲოაში? »

ესეჲ მანის მიხრე, სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორებთან ერ-
საჲ, აბრკლებრა აღმოსავლური ქალაქის ღვისობრეჲ ტარეიშა-
რებანს რა აჲ ისეჲი საბოტაჲობრეჲი ძალის წერაჲასწვლებანს,
რომელიჲ ქალაქში იქვეჲარა რაჲწინისპირებებრა ფეოდალებს
რა ფეოდალურ ინსტიტუტებს.

საერსოჲ მუჲა სავუკრებების ზიჲქმის მხელ მარეილეჲ აღმო-
სავლეჲში ადგილი ქუთრა ისეჲ მიჲღერებს, რომელიჲ ვარეღოჲ
ტაჲღარანს ახრერარერ აღმოსავლური ქალაქის სწრაფსა რა ვო-
ერეობრეჲ ტარეიშაწებანე.

ამ მიხრე მანერა რლის მიმეაბანეჲა ტარეიშაწვლები მემო-
სვერბი რა ბაგონობა ასწვლებრა, რის ტარეიშ რეშიჲ ვეჲე
ტეჲქრა სავბანი.

არაბა მემოსვერბრა რა ბაგონობამ რაჲყრენა რა ტაახან-
ტრდღიჲა კერძოჲ ფეოდალური ქალაქის რამეგადობების ქრონესი
მანერებელ აღმოსავლეთში.

ერობრიჲა, რომ პოლისური ტიპის ქალაქის ვერობა აღმო-
სავლეჲში იწეჲბა III-IV სავუკრებში ფეოდალური ურეიერეო-
ბის რასახვანსთან ერსაჲ. ფეოდალიზმის ტარეიშაწვებანს (VI ს.)
სასარერ იწანში მერეჲაჲ ურეა იოჲყელორა ა რეფერეალები ს-
ხელიწინფოს წარმოქმნა რა ფეოდალური ქალაქის რამეგადობე-
ბა, მანერა ეს ასე არ მოხრა იმის ტარეი, რომ VII სავუკრე-
ბი წი - აბრის ურეილე ტერეფორია მიმეაბანეჲ არაბთა რაგო-
ნობას რაჲვერეილერანა.

არაბთა შეშინებულობა და ბატონობამ შეაფერხა არა მარტო
 ფეოდალურ ურთიერთობათა შეშინებით განვიხარება, არამედ მის -
 ახლითა ძველ ფორმასთანავე ტოპონიმების ურთიერთდასახელება. ასე,
 მაგალითად, არაბთა ბატონობის შედეგად ტარშკიკოვა მიწათ -
 მფლობელები სეფიანთა, ტაღიბერთა მიწათმფლობელები ¹² *მყობა*.

ასე ტარშკიკოვა-მარაბრე, სანაბი არაბების უკუტარშკიკოვა ტარშ-
 კიკოვების ხაზების ტარშკიკოვაში აღმოჩნდებოდა.

ამასველავე ტარშკიკოვა VIII ს. შუა წლებში, ფაქტობრივად
 ნიშნავდა ფეოდალური ელიტების ტარშკიკოვას. ამ პირობამ
 მოყვანილი ფეოდალური ურთიერთობანი სულ უფრო და უფრო ფორ-
 მისიკისებრი ხდება. ამრე ფეოდალური სახეობებისთვის მახლობელ
 აღმოსავლეთში სწორედ VIII ს. შუა წლებში ყალიბდება.

ამირობიდანვე შეუფერხებლად ურთიერთობა ფეოდალური სა-
 მარტო ძალები, სანაბრე ურთიერთი აღმავლობა ამირობებს ქა-
 ლაქების, ხელოვნების და ვაჭრობის განვიხარებას. ძლიერდება
 ხელოვნების სიდიდის შეფერხებობანი ტარშკიკოვის ურთიერთი.

ქალაქი მახლობელი აღმოსავლეთის ურთიერთში ამ პირო-
 ბანი ტარშკიკოვაში აგრეთვე ფეოდალური განვიხარების ტარშ.

ეს ურთიერთი ამირობებს რეალურ ფეოდალური "ახალქალა-
 ქების" მარტოობას, ისე ძველი (ანტიკური ხარისხი მხამარე-
 ლად ტარშკიკოვა) და არაბთა ბატონობის იროს ახლად რარსებუ-
 ლი ქალაქების ფეოდალიზმას.

ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება არც არაბთაშვილის იყო
 უცხო.

მატყაძე მათი ჟღერები (მეფა, მეფინა...) ტანვიტყრე-
დის მეტყრებიც პატილ საფუხურზე იტყრენ, ვიტირე ბიბანტვი-
რის (ბნეპვერთბაძი ტვაქუს ბიბანტვისს აღმოსავლური პრეტორ-
ციები) ანდა იტანული ჟღერები, ატრევე ბიბანტვისსა და
სასანური იტანის ტვეღრისს სფეროში მეტყი ქასანრიტებისს და
ლაქმიტებისს აკბვილი სახეღრეტიტებისს ჟღერები.

[ტვიტა, ამავე რჩის, ისიც უნდა იტყვას, რომ მეფამ და
მეფინამ ტვეღრა ბიბანტვისს მახეღვილი და შუა აღმოსავლეთის
მეღვიბანტვირე ქვეტრებისს ე.წ. "ბიბანტა ჟღერებისს" ტვიტის
რამეღვიღებდასა და ტანვიტყრებდა.

[ახალი ჟღერები (რე ტვიტა უნდა, ანაფეოპალიტვირე) პაანსა
აკბტა პაქვიტბიტი იტებისს მსვეღვიღებამიც და ბაჭვიტბისს ქე-
რეტიტიც.]

K142.311

ასევე [ახალი ჟღერები იტ: ქ უ ტ ა, ბ ა ს რ ა, ვ ა-
ს ი ტ ი, ბ ა რ პ ა პ ი (ქრეტი), მ ი რ ა ბ ი (იტანში),
ტ უ ს ტ ა ტ ი (ქვეტიტვიტი).]

მატყაძე მათი პაანსება პაქვიტვიტვილი იტ ან აკბტი
სამხეტირე ბანაკვიტვი (ქუტა, ბასრა, მიტანში...), ან სტვი-
ღვირ-ატიტვისსტვიტვი რეტიტვიტვიტვიტვი (ვასიტი), ანდა პინას-
ტიტვი-პლიტიტვიტვი ბიბანტვისსახეღვიტვისსა (ბაღვატი).

მატვის რეტიტვი, რეტიტვი ტრეტიტვი, სამხეტირე ბანაკვიტვისს ან
"ამსარეტიტვი" ბანაკვიტვიტვიტვი ბასრავ, ქუტავ, მიტანშიც და ტუს-
ტიტვი (მეტიტვიტვი კიტიტვი), რეტიტვი IX-X სს. მსხვილი ტვი-
ტიტვი ჟღერ ჟღერები იტყრენ.

[ქრეტიტვისს ბანაკვიტვისს ბვიტვიტვიტვიტვი "ტანტიტვიტვი ტვიტი-

ის" მუშაობა ჩვენ შეიძლება ვუჩვენოთ არაბული "ამსარების" მატარებელი.

"სამხეპრო ბარაკის" ქალაქი და დასახლებას, მარტალია, ბიძგი მისი არაბთა სამხეპრო-არმიის სტრატეგიაშია რომისძივბამ, რომლის მთავარ და მთავარივე მიზანს რამდენიმე ქვეყნების შემოღობვა შეადგენდა, მაგრამ მათი, როგორც ქალაქების მნიშვნელობის შიგნით, [ტრანპორტის პოლიტიკური, სოციალურ-კლასობრივი, ეკონომიკური და კულტურული (ქუჩისა და ბასრის ტრანსპორტ-ინფრასტრუქტურის სკოლები) ხასიათის მოკლებების განვიხილავთ მთავარი სატ ტიპში (VII-VIII სს.), დასავლეთ ჯეოგრაფიკული ქალაქები კი ისინი მხოლოდ ამასვეა ირის (VIII-IX საუკუნეებში) ჩამოყალიბდნენ.]

სამხეპრო ბარაკების არა "ამსარების" საფუძველზე მარტალია-მნილი "ახალი ქალაქები" ირის განმარტობაში ჯეოგრაფიკული ტრანსპორტის მოკლები და სამოლო არტარისში ჯეოგრაფიკული ნიშანები განვიხილავთ.

[ჯეოგრაფიკული ქალაქის მკაფიო განმარტება მიიღო ვასილმა რომელიც VII-VIII სს. მიხედვით მთავარი ცნობილი ირმობების ქადაგ იბნ-იუსუფის მიერ სრულიად ტრანსპორტ-სამხეპრო მიზნით იყო დასავლელი.]

[ვასილი დაარსდა ქუჩისა და ბასრის შუა (ვასილი არა უღარ მთავრე მთავარს ნიშნავს), რათა აქედან ემევენდინათ მთავარი/და რამდენიმე მთავარი/ქუჩისა და ბასრისათვის, რომელიც VII ს. დასავლეთ სოციალურ მოტარობათა მთავარ კერებს მარტალია-მნილი და ახანებათა იუსუფის იყვნენ განმარტდნენ.]

[ფოტოაღწერ უჩივრითა და განვიხილავთ მისი პირობების მიხედვით და მისი-აღმავლობა 762 წელს აბაშელის სახელმწიფოს დამაარსებელია.]

[ეს პატივითა და უმნიშვნელო სიყვით, ჩემივე სპარსულ სახელმწიფოს ატარებდა, მალე ისლამის მიტოვებისა იქცა.]

აქ ჩვენ პავსანხელით იხილეთ "ახალიქალაქები", ჩემივენი და ჩემივენი იყვნენ სამხედრო ან ადმინისტრაციული დონის-ქვედა და მუშაობა, მატარებელია განმარტების მიხედვით და ჩემივენი პავსანხელით ფოტოაღწერ ქალაქებს.

ასევევე ველოვითა განვიღეს ქველში, ანტიკური ხანისა და მისივენი ქალაქებსა ქალაქებსა.

პასანხელით ქალაქებისა და მისივენი ქალაქების მიხედვით-განვიღეს ფოტოაღწერ "ახალიქალაქების" და ჩემივენი. მუშაობა ყველა ჩემივენი სხვადასხვა ქალაქის ფოტოაღწერ ქალაქის და მისივენი სა-ფოტოაღწერით და იხილეთ იგი: ფოტოაღწერითა და იხილეთ
ქ ა ლ ა ქ ე ბ ი ს ი.

მუშაობა და [ახალიქალაქების] და ჩემივენი უნდა განვიხილო-ბიძგინა პირობების ფიქსის ქალაქის კვებისა, რაჟ ვევე III-IV საუკუნეებში და იხილეთ, მატარებელი ჩემივენი ვევე სხვადასხვა მიხედვით და მისი ფოტოაღწერით ქალაქის ჩემივენი მიხედვით პირობების დასტურება მიხედვით IX-X საუკუნეებში.

[IX საუკუნეებში ჩემივენი ქალაქის სტრუქტურა ახალი ფიქსი, ჩემივენი, მუშაობა მიხედვით, სოციალურ-ეკონომიკური განვიხილავთ მისივენი და ჩემივენი მიხედვით იხილეთ, ჩემივენი ყველა მუშაობა პასანხელი-თქვენი ქალაქი.]

ამ მოვლენის მხედრე თავისებურება გამოიხატება იქი-
 რად, რამე ძველ ქალაქებთან ("შაჰრისაზანთან", "მედიანასთან"...)
 ნაჩვენებებთან "ახალქალაქები", რამდენა "ახალქალაქობა"
 მტკიცებულებას იძლევი, რამ იხირონ უახლოვნიან "ძველს" ("შაჰრის-
 აზანს") და უკავშირებენიან "ახალს" ("რაშაპს").

"რაშაპის" ნაჩვენებები მახლობელ არმოსავლეთში რასრუდა
 ფეოდალური ქალაქის ჩამოყალიბების პრეცედენტი.

ამრიგად, ფეოდალური ფორმის "ახალქალაქების" ნაჩვენებები
 არმოსავლეთში მართლ, უბრალო IX-X საუკუნეებში.

სამტკიცო რიგგარეშე-რისტორიკოსები X საუკუნეს სრულად
 არმოსავლეთში ფეოდალური ქალაქის ჩამოყალიბების პრეცედენს
 რასრულების მართლად და აღნიშნული აქრე იხილ, რამ ეს პრე-
 ცედენტი არადა მუშაოსუბიდა რაინფორ და მიმდინარეობდა მონა-
 მფლობელები ქალაქების გაქრების გზით.¹⁴

ა. იაკობოვსკის ამრიგ, VI-IX საუკუნეებში იქმნება
 ტ ა რ პ ა მ ა ვ ა ლ ე ჭ ი ვ ი ს ქ ა ლ ა ქ ი, რამდენი
 მართლად ფეოდალური ქალაქი გაჩენილი.¹⁵

ქალაქის გაჩენისად რიგს ნაჩვენებებია "შ ა შ რ ი ს-
 თ ა ნ ი", რამდენი ხასიანთ(ქალაქის გაქრებანი სახის ჯვარსამ-
 რისით), რანიშნულება და მნიშვნელობა უკრეპადა ცნობილი IX-X
 სს. არაბული საინფორიტი და საგეოგრაფიკი მხედრეობიან.

"შაჰრისაზანი" უკრეპობდა ქალაქის მფლობელების რემიციონა-
 ციონ-სიმბატრეს("უკრეპობი"), სადაჟი რეჟიმანთან(ფეოდალებთან)
 უკრეპი "ნაჩვენებები იყვნიან უკრეპი და აღნიშნული, ხე -

ღოსნებშიც. აქვე იყვანა ტანდატემატვი მათი სახლები და საკუ-
ჭი ტაძრები(ყვანდისაგვანისმეხვედისა ტაძრები, მანიქვედისა
სამღიკოსტორები, ნესტორიანისა ეკლესიები და სხვ.).

"შაქრისხანი", რეგორც ქალაქი, ერეორსვლაძე ძველი(მონა-
ბედიკვედრი) და ახალი(ფეოდალური) რიშინავისებების შაქ-
რბედი იყო.

აღმოსავლური ნგარების მიხედვით "შაქრისხანის" ტან-
ვიხარებას, მის ევოლუციას ვედი ტაძრებმა აკაპ. ვ. მარტორმა
შატრამ ამ ტანვიხარების საჩვენებელად მას არასრრრს არ ში-
ვმარჯვებია ფეოდალური ტარბინიკორტია, რადგან იგი არ სუბრ-
და არც ფეოდალიზმის და არც ფეოდალური ქალაქის არსებობას
აღმოსავლეთში.

შატრამ მან "შაქრისხანის" ტანვიხარებაში შენიშნა
და აღნიშნა ისევე მკვლევრები, რაც შენიღებოდა მიხორც და
მიხორც ფეოდალური ქალაქის რამეცადიბებასთან ყოფილიყო და-
კავშირბედი.

პირველად აკაპ. ვ. მარტორმა მიაქცია ყურადღება სა-
ქალაქო ცხოვრების "შაქრისხანიდან" "რამბაში" ტაძრამეხვე-
დის ფაქტს, რეორც შესაფარისი კვლიფიკაციის ტარბე.

მარტორმა, "რამბაში"(საქალაქი უბანი), მისი აბრრრ,
ახალი ქალაქის ნარტიკობას რიშინავდა, შატრამ ვისკობრრვაპ
რას რიშინავდა ეს "ახალი", მას არც აღნიშნული ქორცა, არც
შეფასებელი.

ვრემც ხავისი დაკვირვებებიც ვ. მარტორმა ყურადღება
ტამბახელია აღმოსავლური ქალაქის ტანვიხარების კარგსაპ

საფურცლებზე მიჯდებოდა. მანვე ყურადღება მიიქცია აღნიშნულ საქალაქო ჭრამინდობისა და მოტყუა მათი განმარტებაში.

მისი განმარტებით, "მედიონა" ნარკოპოტენია შიშა ქალაქს, აღნიშნულ საქალაქო დასახლებას, რომელიც, მისივე სიტყვით, მეტწილად წინამძღვრითანურ პერიოდს განეკუთვნება. "ქიქნობი" კი ყოველ-სიმატე იყო. "ქიქნობი" ანტიკურად ვ.ბარტოლომი აწახ. "ქალას" და "ქიქნობი". ამასთან მისი დასტურებით "ქიქნობი" მდებარეობდა როგორც "მედიონას" შიგნით, ისე მის გარე (ხუთმა ამ უკანასკნელ განმარტებას აღნიშნული ქალაქების ჭრამინდობის შესახებ სხვა ვ.ბარტოლომი გამოიხატისა და ხედავს). "ნარკოპი" აღნიშნავდა აწახ მარტო გარეუბანს, აწახვერ იმ მდებარეობა და უბანსავე, რომელიც ქალაქს იტყუებდა ქიქნობი შემთხვევითი. ქალაქს უკანაშირად ვ.ბარტოლომი ატრუხვდა "ნარკოპი" (სტრუქტურა) უ.ი. სტრუქტურის იმ ატრუხვს, რომელიც ქალაქს გარე ვრცელა.

ვ.ბარტოლომი, როგორც აღვნიშნეთ, ზედალი გამოკვრება "მედიონასთან" განვიხილავთ და აღნიშნა "მედიონასთან" IX-X საუკუნეებში "ნარკოპი" გამოიყვანის დაქვე. მარტომ მისი განმარტებით აღნიშნული ეს შესანიშნავი მკვლევარი აწ დასტურდებოდა მხოლოდ დაქვეს უბანად კონსტანტინოზ.

ნარკოპის (X ს.) ყოველზე დასტურდებით და მდებარეობის ჭრამინდობის მათგანზე მარტრუხვდა, რომ "მედიონასთან" უკანაშირად ქალაქის მდებარეობა ნარკოპის უბანსავე ნარკოპის, მისივე მტყუებით, ნარკოპისი იყო აწ კიდევ მისივე

მიჯნობილი არის სტოკჰოლმის ბაჭონობის ორგანო და შარბიკაპტერმა ამ მიზნის მიჯნობილი არის სტოკჰოლმის პასაფორმის. ამ მიზნით "შაქრის მართვის საბჭო" მიუთითებს განსხვავებულად "რადიო", "რადიო-მი" სურს სხვა სამოტივაციური ფორმა იყო შარბიკაპტერი. აქ იყ-
 ვნებ და საქონლობები ვაჭარ-ხელისუფლები, აქვე არსებობდა ბაბ-
 რები. ამასვე ორგანო, აღნიშნულია მიზნის მიჯნობილი არის სტოკჰოლმის
 პაქონობა "შაქრის მართვი" და ვაჭარების აღმუშავება "რადიო-მი".

სადაჭარ-სამიწიველი ქალის (ვ. ბაჭყალიძის გამოქვეყნება)
 აღმუშავებისა და მიზნის მიჯნობილი არის სტოკჰოლმის სამოტივაციური
 მიჯნობის პაქონობა-ვაჭარების შედეგად, პასაქონის ვ. ბა-
 ლაქალიძის, საქონლობის ცხელდება მართლად "შაქრის მართვი" გა-
 რანობადა "რადიო-მი".

მიზნის მიჯნობილი არის სტოკჰოლმის, რადიოს ბაჭონობა და ძლი-
 ვრება მიზნის მიჯნობილი მიჯნობილი მიჯნობის მიხედვით, ვ. ბაჭყალი-
 ძის, რა შემა უნდა, არ უკავშირებს ფორმალურ სამოტივაციურს,
 ვაჭარ-ხელისუფლება ფორმის აღნიშნული შედეგები ფორმის კი
 რადიო მიჯნობის მიხედვითა ისევე, რადიოს ეს პასაქონის მიხედვით
 იყო და არის იმ მიხედვითა და, ვინც აღმოჩნდა იმ, არ
 სურს არც ფორმალურს, არც ფორმალური ქალაქის არსებობას.

ასე, მათგანადა, გრადუალური კვლილნიკის გამოქვეყნება
 აქამი მიხედვით ასახელებდა X ს. ირანის ქალაქების მიხედვით და-
 ნილებს.

მიხედვითა და მიხედვით პამფლეტი პაქონობის, ირანის
 ქალაქები ამ ორგანო შედეგად შამი მიხედვით ნაწილისა-
 ტარ: "ქალაქები", "მიხედვი" და "ვაჭარა ქალაქი" (Kauf-

mannstadt)¹⁹. "ვაჭართა ქალაქი", რა ზეშა ურბა, "რადიპის" მიმდევს, მადრამ ვ.ბარტოლომისადრ ტანსხვავებით ადაბ-
 მელს არ აღუნიშნავს მისი ტანსაკუთრებულ მინიშვნილობა X
 შაკუტრეში.

ვ.ბარტოლომის რაკვირებებმა რა მისაბრებებს "შაქრის-
 ხარხარ" რა "რადიპის" რაკვირებებთ რეკონური ფურადრება
 მიადრეივს მხორთრ საბჭოთა რნივრტალინტ-ისტორიკოსებმა.

აკად. ვ.ბარტოლომის რებრება საქალაქო ცხვრებთ შაქ-
 რისხარისპარ რადიპში ტაძარსვერებთ ხარბადე ახლებურად ტა-
 რისრ, ტაძარმად, რა რაასაფრეც რა. რაკვირებსკომ.

აკად. ვ.ბარტოლომის რებრებთ საფრეცებზე ა. რაკვირ-
 სკომ მინიშვნიადე მიხვრება, რმბრის მიხარის მიადრ რა
 რტარბრადრად რაკვირებრე აღმოსავრეებში ფეკრადური ვ. რა-
 რის რარმრტრმა-რამრადრბრბასხარ.²¹

მისი აბრით რა მიტვირებთ, "რადიპის" სახით აღმ-
 სავრეებში ფადრბრება ახალი, ფეკრადური ქალაქი.

ა. რაკვირებსკომის საბრისო მისაბრებარ რა მიტვირებარ
 ფრეცა საბჭოთა რნივრტალინტ-ისტორიკოსის მივრ არის ტაბრ-
 რებრე.

ამადე რრთს, ა. რაკვირებსკომი შვა აბრის ქალაქებთ ისტ-
 რის მიტარებზე აღმოსავრეური ქალაქებთ ტარვრებებთ პეკრ-
 რბრბადე რმშადრ რაკვირებრ რეცეგრის ისტორიის პეკრბრბ-
 ციას.

მის მისაბრებთა ხარახრად რრეფეკრადური რარის რაას-
 რურს მიხლობრე რა შვა აღმოსავრეებთ რეცეგრებში ხარადმხვ-
 რეცეგრებში.

ეს ფეოდალური ქალაქის ნაწილები.

მისივე აზრით, X საუკუნისათვის არსებობდა იმდროს აღმოსავლური ქალაქის ის ტიპი, რომელიც მხარობელი და მუა აღმოსავლეთის ქვეყნებისათვის ღვიძი XIX საუკუნეებში იყო დამახასიათებელი.

მაგრამ არც ა. იაკობიძის და არც სხვა სამეცნიერო კვლევის-ინტერესებს სწავლიდაც არ ქვეყნის მხარეებში ახლანდელი ქალაქის ამ ტიპის "უძველესობა".

სამეცნიერო კვლევის-ინტერესებს უძველესი ხანებისათვის არც აღნიშნული მხარეები ის, რომ X საუკუნეში ფაქტობრივად აღმოსავლური ფეოდალური ქალაქის ძირითადი ტიპი, რომლის ნაირსახეობები უკვე მხარე ქვეყნების იყო ფაქტობრივ ქვეყნების (მუა აზია, ირანი, აღმ. ამიერკავკასია, არაბული ქვეყნები...) სპეციფიკური მხარეებზე, ხოლო მუდამ მხარე ქვეყნების და სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის ქვეყნები.

ეს სამეცნიერო კვლევის-ინტერესებს მათგანაც დამატებითაც უკვე მ. მასკოვი.

ფეოდალური ქალაქის ძირითადი სახეობა მათგანაც დამატებითაც იყო, მაგრამ ეს ხეობა ფეოდალური ქალაქის ფაქტობრივი, ხოლო ღვიძი ქალაქის ტიპი უძველესი რეობა.

უძველესობის დამოკიდება აღმოსავლური ფეოდალური ქალაქის სოციალური სტრუქტურა, ღვიძი, ამ მდომებზე, ფეოდალური ქალაქის ნაწილები უკვე ფაქტობრივად სამეცნიერო-ეკონომიკური ღვიძი ძირითადი იყო ღვიძი ფეოდალური ხანის დასაწყისში.

ქამახანსიაგებელია, რომ ქალაქის სამოგაპოვებრივი ფუნქციის (ქალაქის წარჩინებულებანი, ვაჭრები, ხელოსნები...) როლი სა-ქალაქო მმართველობისა და ცხოვრების საწინებელზე შედარებითი ხარისხით მხოლოდ განვითარებული ფეოდალური ხანის პირველ საუკუნეებში (X-XI სს.). შემდეგ პირველადი ხანისა და ქალაქის რაიონების აღმავლება უკვე X საუკუნეებში იწყება.

შეგვიხსენებთ ეს ხდება არა მინიმუმ ფეოდალური არისტოკრატის უფლებების შეზღუდვის ხარჯზე, როგორც ამას თავის დროზე ვ. ბარტოლომი უჩივრებდა, მაგრამ ფეოდალური ქალაქის რამდენიმე-ბა-ბანმშენებლობის წყალობით.

აგრე ფეოდალური ხანის არისტოკრატური ქალაქის ფუნქცია რიშარ-პოტივი და რამახანსიაგებელი თავისებურებანი ჯერ კიდევ არაა საკმაოდ სისწავლით შეხსენებული.

ტაშისაქვევები და რამახანსიაგებელი არისტოკრატური ფეოდალური ქალაქის წარმოშობის სოციალური და ეკონომიკური მიზეზები.

საკიხებების ეს წინა ქარაველ სამშობლო რიგეფადის-ისტორიკოსების ფრაგმენტების საფარსავე შეაგებებს.

არისტოკრატურ წყაროებში მოხიბული მასალები მიხედვით მათ უჩახუდ კიდევ რამახანსიაგებელი ვ. ბარტოლომის და ა. რამახანსი-ვის მიერ თავის დროზე ტაშისაქვევები შეხებულებანი, ხოლო მეორეს მხრივ სეპარეტი ერვერებინათ როგორც X საუკუნის ადგილობრივი ქალაქის რამახანსიაგებელი თავისებურებანი, ისე მისი წარმოშობის ტაშისაქვევები სოციალური და ეკონომიკური მიზეზები.

სამანსული წყაროების მიხედვით მიხედვით ამგვარი სა-

მუშაკ შესრულებული აქვს ჩ.კვიციანი²³, ხოლო აჩაბული წყა-
რკობის მონაყოლები მინიჭებულა ჩ.ყვინციანი²⁴.

ჩ.კვიციანი²³ ყვარაღობა ტაძარზედა უპირატესად X-XII
სს. აღმოსავლური ფორმული ქალაქის ტარტარ სახეზე, ვაჟ-
რამასა და ხელისმომადე, ნაწილობრივ ატრევე საქალაქო
მონაწველებად და აღმოსავლური ქალაქების ეკონომიკურ
მეცნიერებად.

ჩ.ყვინციანი²⁴ კი უმჯობესად აღმოსავლური ფორმული-
რი ქალაქის ნაწილობრივ საკიხის მიაქვია ყვარაღობა.

მანვე შეავსო ზღვის პირზე უ.ბარტოლომის მიერ მოცემუ-
ლი საქალაქო ტერიტორია. იგი აიგივებს ეკონომ "კაქენ-
რინს" და "ქისნს", რის დასადასტურებლად ტანხილულია
აჩაბული წყაროებში აღწერილი "კაქენრინი" და "ქისნი" (მეორე,
ტაქარაღობა "ისნი" ანუ "ისანი")²⁵.

ამას ტარა, მან ყვარაღობა მიაქვია სოფლებიდან აყრილ-
ტაქარაღობის ტანხილვის ტარტარს ქალაქებისაკენ და ამ მხარეების
მინიჭებულებას ფორმული ქალაქის ნაწილობრივ საქმედი.

მისი აზრით, ამსაჩუბის ფორმული ქალაქებად ტარაქმე-
დას, სხვა ფორმულიდან ერეა, ხელი შეუწყობს ატრევე, ამსაჩუბის
ტარმედი "ტაქარაღობის ყმების" დასახლებად²⁶.

ამით ჩ.ყვინციანი²⁴ სცადა ეჩვენებინა აღმოსავლური ფორ-
მული ქალაქის ნაწილობრივ უდასტურებელი. მისი
რეზიუმის მინიჭებულა : ფორმული ქალაქის ტანხილვის იწარ-
მისი ძირითადი მიზნობრივობა "კაქენრინი" - ყმის -
მეცნიერებად. სამივე ნაგებობა ერეა უმსახურება ერე ამო-

ცანს - პაიფას მბარეი ფეოდალური კლასი სოციალური მტრისაჲს. "კვამერძინი - ციხე - მეძინა", უფუველია, კლასობრივი მოღვენაჲს. [ფეოდალური ურთიერობის განვიხილვასაჲს ურთაჲს ფაქტობრეა მომავალი ფეოდალური ქალაქის არსებობის რაშინი - "რამარი"²⁷.]

ამავე პრის, მ. უფიჭიშვილს აღნიშნული აქვს ირანის ქალაქებისაჲს განსხვავებული ვიხილვება ურთეში, სარაჲს მისი სიყვეთი "მრავ სხვა ვიხილვასა"²⁸. მაჲრამ აქაჲს "სხვა პასახლი"²⁹ კურუჭობსარ იხილვება ფეოდალური ქალაქის რამოვადობაჲს. ფამრამ ღისს ამ მხრეჲს მუარტერს მხარეჲს ქალაქი ბაჲრარი.

მაჲრამ, ბაჲრარის განვირვება პაიფას ისე, რამ მისი მარმეჲს-განვიხილვება პამოკოვებუნი არ იყო ქალაქის უველი რაშინობსაჲს ჭე რაგებობებუ.

ყველა მემხეხვევაში, აღმოსავლური ქალაქის განვიხილვების მსაჲსარ სიყვეველი იყო პარქალებული ფეოდალიზაციის პრისეისი, რამ, როგორჲს კვვე აღნიშნუჲს, VIII ს. შუა ნიღბიდან შეიჩინებუბა.

[აღმოსავლური ქალაქის განვიხილვასაჲს ხელს აწყობრეჲს სხვა ფაქტობრეის, რომეღრის ამ მხრეჲს პაქუვიმეჲსარებუ რღის ასრელებირე.

ურთეჲსი ასეჲს ფაქტობრეაჲსანი იყო ქალაქების სიხარეჲსი პამეჲსინი კავშირი სავაჲსარ-სავრანნიჭი გრეჲსარ.

ირანსა პა შუა პრისში, გარეა რევერეისი კვვე ცნობილი მიხეღებინსა, აღნიშნული ფაქტობრეის აწყობრა ხელს ქალაქების

მაჩვენებს, დასავლეთ ევროპაშიც ქალაქის მოსახლეობის რიცხვს სიჭრელში გამოიყვანა. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად.

ეს ირანის (და აგრეთვე აღმოსავლეთ აზიაში) ქალაქები უნდა აღინიშნოს, რომ ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად.

ამ მიზეზით და ამ მიზეზების გამო დასავლეთის ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად.

ასე, მაგალითად, ეს ირანში და მის მიმდებარე ქვეყნებში შეიქმნა სხვადასხვა მიმდებარე ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად.

ამას ან შეიძლება დასავლეთის ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ქალაქების განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად.

სამედიცინო ხასიათის განვითარება და მათი გავრცელება ხდება მთლიანად ადგილობრივი ძალების შედეგად.

მედიკოსი ქალაქების ფეოდალიზაციის პირობების მიმოხილვამ და
და ხანგრძლივად.

ამიტომ საბჭოთა ურბანიზაციის რეორგანიზაციაში უნდა
განვიხილოთ მუშაკების "მედიკოსების" და "კადრების" მუშაკების
შეზღუდვა მუშაკების გარდაცვალების შემთხვევაში და
ინტენსივობის (და, აგრეთვე, ადგილისა და ურბანის) ქალაქებში.

სამხრეთში, ფეოდალური ქალაქის ნარეზობის საკითხის
მუშაკების საბჭოთაო განსჯის ნაშრომში ყველაზე მაკრებ
აქვს მუშაკები.

ეს მუშაკები ავსებენ ან საბჭოთა მასშტაბის სიმბოლოა,
ან მუშაკი ქალაქების განსხვავებული მუშაკების.

შეზღუდვის სტრუქტურა ან ამანტივებს ის განსხვავდება, რამ
აქ მუშაკი ნარეზობის ან მუშაკების "მუშაკი ქალაქები", რამდენ-
იმე რამდენ-მომხრებელი ყოფილა იყვნენ განსხვავები.

შეიქმნა მუშაკები ისევე სიმბოლოები აქვს დაკავშირე-
ბული, რამდენი საკვების მიმოხრები ქალაქებისა, რამდენი
ქალაქის მიმოხრები და მუშაკების ანტიკური ქალა-
ქების დაშლის საფუძველი შეიქმნა.

სიმბოლო და სიმბოლო დაკავშირებული სიმბოლო ამ "მუშაკი
ქალაქების" ფეოდალური ქალაქებში განსხვავების შეზღუდვებ-
ების განსხვავება.

სიმბოლო, მუშაკები, რამ [დაშლის, რამდენი ქალაქი,
სამუშაკი მუშაკებისა ან მუშაკი განსხვავების
პირობების და კლასობის ინტენსივობის, მაშინ რამდენი ქალა-
ქი დაკავშირებული პირობების და კლასობის ინტენსივობის
უმრავლესობა.]

[¹² ამდენადვე სახალიფოს პოლიტიკური ცენტრის რამსაკოპან
 ბაიბაძის ტაძარზე წარმოადგენდა არა მარტო ახალი რინას-
 ტიის პოლიტიკურ აქტს, არამედ სიჩინასთან შედარებით უკა-
 ყის უფრო მაღალი სამტკაპოებრივ ურთიერთობა რინის მარ-
 ვებებდის იყო.

რამსაკოპან თვითაღიერებდა თავის, მატკამ
 ამას უფრო მეტი რის რასფიქრა, უიქვე ახლად რამსაკოპან ბაი-
 ბაის.]¹³

რამსაკოპანის, ისევე როგორც მუსლიმანურ სამყაროს აღმ-
 საველი რამსაკოპან, არსებობენ "ამსაკოპანის". აქამ ყუსტაფის
 სამხედრო ბანაკში საფუძველი შეუქმნა ფოქარული კანონის
 წარმოქმნას. მატკამ აღმსაკოპანის "ამსაკოპანის" ურთიერთ-
 ყისა უფრო სწრაფად წარმოიქმნა, უიქვე რამსაკოპანის "ამსაკ-
 ბისა".

ამ შემთხვევაშიც ამის მიზეზი უნდა ვეძიოთ მონათმფ-
 ბელობის მიერ ტაძარზედ, რაც რამსაკოპანის რამსაკოპანის
 რამსაკოპანის მრავალსაკოპანური მატკანობის ურთი-
 ყვადსაკოპან შედგეს წარმოადგენდა.

ფოქარობის იქცევის სხვა არა რამსაკოპან მინიმუმად რამსაკოპან
 ტარებობა.

მუსლიმანურ სამყაროს რამსაკოპან რამსაკოპანის რამსაკოპან
 რამსაკოპანის "მამსაკოპანის" რამსაკოპანის რამსაკოპან არ იყო. ამ-
 რამსაკოპან მრამსაკოპან ფოქარული რამსაკოპან აქ საფუძველს უქმნიდა
 არა "მამსაკოპანის" ტარებობის "რამსაკოპან" არამედ ფოქარ-
 ბის რამსაკოპანის რამსაკოპანის რამსაკოპანის რამსაკოპანის რამსაკოპანის

მველამდე ძლიერი ტაძარამშენები იყნ ნაჭიროებენილი.

[**მეორე მუსლიმანური ტარეშიყვის პირმშობში ქალაქი აქეფ-სანძრია რიბხანს იყნ ძველი ქალაქების რა ძველი კრეჭვის მემკვირე, მატარი ვერე ის ასერა ჭირადირმაციის ტმას.**]

ჭირადირე ურეიერმშობა ტარეიშარეზმას მველტარ მავისი ტამქრმა. ქალაქები რა საქალაქე ცხეკრება მუსლიმანერე სამ-ყარის რასავერე მარეიშიე ჭირადირე მარამდე ტამირმა.

მარეირა ქალაქების ჭირადირმაციის პირეეს აქ მარე აბ-რრა მველი რიტი სვეყიჭიკური მავისეშეკრებარე, მატარი აქამ, მუსლიმანერე სამყარის აღმსავერე, მარეის მსტავსარ, ძველი ქალაქების ამტრის ახალი, ჭირადირე ქალაქები იჭერებენ.

მრველი მემეხვევაში, მირა მირის არე რასავერე რა არე აღმსავერე მარეიში ამრეჭე-რადირე ხარის 'ქალაქების არე-შობ ქარეიროტიერარ არ სეილირება X სავეკრეს, ამრეჭირადირე ხარის რასასრე, .

ბ. ტარეიშარეზელი ჭირადირე ხარის აბრეიშრესაველი ქალაქი

ტარეიშარეზელი ჭირადირე ხარის ურეი ძირეშარი მავისე-შეკრებაშარე მტრეშარეობს იმას, რე ამ რეისსავერე რე-ვირეიშევირა ძველი ჭრეშარეა ტარამშეობი, ხეი ჭირადირე ურეიერმშობანი მრეიისმეველი ხეება.

ამას, ცხარე, არ მვირეშეკრა ტვერე არ მრეხეირა აღმ-სავერე ქალაქებე, მარე ტარეშარე სახეე, სეიადირე სევერე-რასა ა კრასობრე ტარეშარეებე.

ქალაქის ხელისუფლებამ და ვაჭრებმა, ხეობიან სოფლებიდან გამო-
ყვანილი ძვლები.

ეს მოვლენა და აღმოჩენილი ქალაქებისა და ხეობის ისევეა დაშინების-
აღებები, როგორც დასავლეთის ქალაქებისა და ხეობის.

ამიხვედრით გამოიწვევებოდა სოფლის მეურნეობიდან ხელისუფლების
გამოყვანის პრაქტიკის დასაწყისი.

ნიშნები იხილება ისიც, რომ აგრეთვე დასავლეთი ხანის და განვითარ-
ებული ფეოდალიზმის მიხედვით ჩნდება "სინდ" (არამ. ნიშნავს ატყვას,
კაჭვტორიას, კლასს), "სინდ" გამოიწვევდა IX ს. აღმოსავლეთ
მეურნეობში, აქედანაა ნაშარბოები "ასნაფი" — ხელისუფლება ამ-
ჟერული განვითარების აღმნიშვნელი ყველაზე ადრინდელი ჭერბინი
ქალაქიდან აღმოსავლეთში.

ამრიგად, "ასნაფი" (აგრეთვე "ესნაფი") უმეტეს და ირანულად
უკვე მიჩნდება აღმოსავლეთში ფეოდალური ქალაქის სამთავრობისა
და მის განვითარებას, მანამდე ხეობა ფეოდალური ქალაქის სამთავ-
რობის პრაქტიკის დასაწყისს.

X-XII სს. მანამდე "ასნაფი" განვითარების რთული გზა გან-
ვიდ და განვითარდა მოახლოვდა ყველა მერმირედი ხელისუფლებით განვითარ-
ებად, ლეონტი ჭერბინი "ასნაფი" აღმოსავლეთის ქალაქებს განვითარ-
ებული ფეოდალური ხანის დასაწყისში შეჩნდა. მხოლოდ XV-XVI სს-
ტურებში იკვირებს ფხვს და მანამდე ვერცხვდება ხელისუფლებით გან-
ვითარების აღმნიშვნელი ისევე სავსე ედგომი ყრბინი ჭერ-

ლიკვირაციის რაგონებში და განხილვებში.

აღნიშნული მიზეზების, თავის მიხედვით, უმჯობეს და ორგანიზაციულად უკეთესობაზე გადასვლის მიზნით, უმჯობესად და ორგანიზაციულად უკეთესად განხილვებში.

"განხილვის" ლიკვირაციის მიზნით აღნიშნული და ორგანიზაციულად უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად განხილვებში.

"ანაბრების", როგორც წესი, მიხედვით თავისუფალი ხელისუფლების მიხედვით განხილვებში.

ასევე უნდა აღინიშნოს უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად განხილვებში.

"ანაბრების" აღნიშნული ხელისუფლების მიხედვით განხილვებში.

[X-XI სს. მიხედვით აღნიშნული და ორგანიზაციულად უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად განხილვებში.

აღნიშნული, რომ ხელისუფლების "ანაბრების" და ორგანიზაციულად უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად განხილვებში.

[საქართველო "ანაბრების" მიხედვით აღნიშნული და ორგანიზაციულად უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად განხილვებში.

საქართველო ორგანიზაციულად უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად განხილვებში.

ამიტომაც საქართველო ორგანიზაციულად უკეთესად და ორგანიზაციულად უკეთესად განხილვებში.

იძლება არ მარტოაპტებებს განვიხილოთ ჯერჯერობით ხანის
პირობები სავსებების ურთიერების მიხედვით. მანდობ-
ბები არმოსაჯულებს ქალაქების ინტონაციით.

მრავალრიცხოვანი საქალაქო კონკრეტულების არსებობა,
ამავე პრინციპით, არმოსაჯულებს ჯერჯერობით განვიხილოთ
რაცადაცაა მარტოაპტებია.

[ხელოვნობასთან ურთიერების არმოსაჯულებს ქალაქის განვიხი-
ლებამო მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა უაზრობამ.]

არასოდეს, მანდობები არმოსაჯულებს. ატონაციით, უაზრო-
ბა და სავსებები ურთიერების მიხედვით განვიხილოთ არ უკლებია,
როგორც X-XII სავსებებში იცნა.

[უაზრობის განხილვის იცნებებს ურთიერების ა რ ე უ ს ა რ-
პ რ ი ა და უ ა რ ი კ ა, სიჩიის პ ა რ ა ს ა ს ე კ და ა რ ე-
პ ე კ, ურთიერების ა რ ე პ ა რ ი, უ რ ე ა და ბ ა ს რ ა, ირ-
რის და მუა აბიის ის ე ა მ ა რ ი, მ ა მ ა პ ა რ ი, რ ი-
მ ა ბ ე რ ი, უ ა მ ა რ ი, მ ე რ ე რ ი, რ ე რ ი, ი ე რ ე რ ი,
ბ ა რ ე რ ი, ს ა მ ა რ ე ა რ ე რ ი, ბ ე რ ე რ ა...]

უაზრობის და სავსებები ურთიერების განხილვის იცნებებს
ამიერიეკავსიის ქალაქების: მ ბ ი რ ი ს ი, მ ე მ ა ბ ა,
მ ა ბ ე რ ა რ ი, რ ე რ ე რ ე რ ი, ა რ ი ს ი, რ ე რ-
ი რ...

[რასაველებსა და არმოსაჯულებს სავსებები ურთიერების
განსაკუთრებულ როლს ასრულებდნენ მარტო და აღუქმებდნენ.]

ამ ქალაქების სამუდამო ბილიბილიბილი სავსებები კავ-
შილები იბრუნებდნენ, ბილიბილი...

ქანთხალებს რომც მათნი ფეხებზე მეტად იწარის ქა-
ლაქები განიორიერებენ.

საქარავერი და სარტყარ ტბებით იწარის პაკუავენიკებელი იყრ
ხმელეთშია ბრვის ქვეყნებშია, ამიერკავკასიისაშია, აღმო-
სავლეთ ევროპისაშია, რუსეთშია, არაბეთშია, იბერიეთშია, რი-
რეთშია...

ქორმების და სიწმინდის ნაესაძრებების (იწარის ფრებში)
იწარის ვაჭრობა მახლობელი და შორეული აღმოსავლეთის ქვეყ-
ნებშია.

ამიერის და სარტყარ ნაესაძრებზეა იწარის ვაჭრობა ხორც-
ბაშია, ამიერკავკასიის ქვეყნებშია, ხანაქებშია, რუსეთშია.

საქარავერი და სარტყარ ტბებით იწარისაქარავერი: ხორ-
ცი, ქარი, ბინჯი, მარჯა, ამიერები, ღ მბა, ქიშხიში,
ხმელეთი, ხილი, რეინი (მინაბის, რეის), სპირიტის, ვარყხლის
და რქის ნაესაძრები: ვაჭრები, რაი-რეინი ქსოვილები, ბო-
ხები, ხალიჩები, ფაველი; ქაქარაქა აქლები, მხელები.
ბოგი ქარაქი ვაჭრის რამბობით იყრ ტარეშიელი (ქაშაბი,
რეი), ბოგი ჭარხის, ამიერების და რქოქსოვილების რამბა-
ობით (რამბობი, მსფაქანი, ჭეჭეჩი, იბერი). სვეის საუ-
კუბესი ქსოვილები მინაობობა ჭარხის ქარაქებში, მეტაფრე
ქ. ქაშაქრში, მარისა და ამიერების ხალიჩები იქსოვებობა
ხეობისტარის, ჭარხის, ტიღარის და ხორასრის ქარაქებში.

ამიერად, X საუკუნეში ხელიახარა აქობა ტარეშიელი იწა-
რები საჭედიქო ხელიახარა და რქინფეობობა.

საქარავერი სოფლის მეურნეობაა.

X ს. ირანში 500-მდე ჯიშის ფრეშენი მოჰყავდათ.

კარგად ყზობილია ის ფაქტი, რომ ხმელთაშუა ზღვის აუ-
ბის ქვეყნებში ტაურელები კლავარი მებრუნების საეპა-
პირული საიმობლი ირანის ბუბანი იყო.

X ს. ირანი ტარეშული იყო ავინის მებრუნობით, მებრუნ-
ობითა და მებრუნობით.

ამასთან სოფლის მებრუნობის პრეფერენცია დიდი რაოდენობით
ტაურეობით რეგრეს ირანის, ისე მსოფლიო ბაზრებზე.

ირანის ტარეშობაზე ტარეობა მნიშვნელოვანი სავაჭრო-
სავაჭრობითი ცდები, რომელთაგან მათგან სავაჭრო ბაჭისტარას
ღვერდისავერ მიმავალი ტრა ტარეობა იქნა.

ფრეშა ამან ტარეობა ირანის ქალაქების პარტეზობ-
რითი ტარეობა X-ის სავაჭრობით.

ამიტომ იყო ირანის ქალაქებში ფრეშაზე ტარეობაზე
სახით ტარეობითი სავაჭრო ცხობა და სავაჭრო ინ-
სტიტუტები.

მისი სავაჭრო ინსტიტუტები (აგრეთვე პოლიტიკური ორ-
განიზაცია, კლავარი, მებრუნობა, ხელოვნება, ხელოვნობა-
ბა...) მინა ამისა და კავასთის მრავალი ქვეყნის მისა-
ბად მნიშვნელო იქნა.

ირანის ქალაქებში აღმოცენებული და ტარეობაზე ტარე-
ობის რაოდენობის ინსტიტუტი რამაზისობაზე ტარეობა მისი
მებრუნული ქვეყნების ქალაქებისთვისაა.

ამასთან ფრეშაზე ტარეობითი სახე აღმოცენდება ფრე-
შობაზე ქალაქში სარეგრ ირანში მისი.

ეს შემთხვევათა არ არსებობს.

მხედობელი და მისი აღმოსავლეთის ქვეყნებშიდან სასაზღვრო
იზანი ცვლილებით არც დააბრუნა ფეოდალიზაციის ტიპს.

ამავე რაიონ იზანი ასევედრა წამყვან რაიონ მხედობელი
აღმოსავლეთის პირიჭიკვრ და კვლავად ცხლავდება.

ასე მისა X-XII საუკუნეებში.

აღებდა ხარაში აწაბვი-მუსლიმანური კვლავის აგრძელი
სამაზღვი-მუსლიმანური კვლავით რაიონი.

სამაზღვი-მუსლიმანური კვლავით მისივედა და ტვირსხმობ-
და არა მარტო საკვანთ იზანად, არამედ მთელი მუსლიმანური
სამყაროსა.

აღნიშნული ტარებობარი ავსილებიდან დასაქვადისმინებუ-
ლია ტარებობარადი ფეოდალიზმი ხარის მხედობელი აღმოსავლეთ-
ისს ქალაქების შესწავლისას.

კანთარ არ შეიძლება ცვლილება არ მითქვითოს იზანადი
ფეოდალიზმი ქალაქის სოციალიზმი სჭრეჭრეობა.

საქართველოს ტარებობას არ შეიძლება დაველა-
ნა არ იტყვიან აღმოსავლეთი ფეოდალიზმი ქალაქის სოციალიზმი
სჭრეჭრეობა, ქალაქის სამოქალაქობრივი ფუნქციის კლასობრივი
ტარებობა.

[X საუკუნეში, ფეოდალიზმი ქალაქის სამოქალაქობასთან ვრ-
დარ, ფუნქციონირება ქალაქის ის სამოქალაქობრივი ფუნქციონირება, რომელი-
მისი ამინდობარ რამხანაურადი ხეობიდან მინა ამისს უკლებ-
ლიც ყველა ქალაქისათვის.]

ამ რაიონი მხედობელი აღმოსავლეთის ქალაქებში ტარებ-

ჩიოებში დაზარალებული საჯარო უბიძგებლის საჩივრები.]

განსაკუთრებით აქტიურად მოქმედებდნენ ამ დროს ქალაქის ჩაისები.

X ს. ახლოაღმოსავლური ქალაქის ურჯულო მიმდებარელები მოკლენას წარმოადგენს ქალაქის ჩაისების აღმშენებლობა, მათი მართვა - მართი გაძლიერება.

XI საუკუნეში მოხდებოდა ქალაქის ჩაისების სამოგალოებრივი ჩივილი და მნიშვნელობა სულ უფრო და უფრო ფარგლებშია და იზრდება.

მათ აღმშენებლებს აპირებდნენ არა მარტო ქალაქების საჯარო უბიძგებლის აღმშენებლობა, არამედ X-XI სს. წინა ადინსაფის ამახანსაფებელი პოლიტიკური დაქვემდებარება.

მახლოებელი და მათ აღმოსავლეთის ურჯული ჭარბობითა ამ დროს მოკლენილი იყო მრავალრიცხოვანი ფეოდალური სამხარეოებში, ჩამდინა სახავეში დამოუკიდებელი ამიერბი ირანში.

IX-X საუკუნეებში დამოუკიდებელი ფეოდალური მფლობელები დაზარალებული ამიერბის ხელისუფლება XI საუკუნეში უკიდურესად იყო დაკნინებული და დასუსტებული. აღნიშნული მოკლენა მართლმადიდებელი იყო დამახანსაფებელი ჩივილი მახლოებელი აღმოსავლეთის და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის სამხარეოებში სახელის, იყო მძიმე-სიხ სამხარეო სახელის, სადაც ამირანს ხელისუფლება, რას მკვეთრად დაუპირისპირდნენ ქალაქის ბერები.

[აღმოსავლეთის ქალაქის ჩაისებისა და ქალაქის ბერებს შორის კი არა-რამაჩი განსხვავება არ არსებობდა.]

[ქალაქის ჩაისების უმთავრესი ურჯულიდებოდა საჯარო

მხარვედობის ზედმეტს უკლებლივ ყველა სფეროზე. მათ ებრძო-
ბოდნენ ქალაქის მოხელე-ხელისუფლები (აშიშები, მუსტო-
ფები, მუჰამადები, მუშინები, მურაბი და სხვ.), ერ-
ეზულად ქალაქის წიგნები ვაჟაჰა ტიღიბების მუხარბი
იყვნენ.

XI ს. მუჰამადებისა და ქალაქის წიგნები იმდენად ძლიერ-
დებოდა, რომ ისინი მუჰამად უმრისპიროდნენ ქალაქის მფლ-
ებლებს, რათა ყველმხრივ უმრავლესად ახიანთი გაეღება ქა-
ლაქზე, განაღებოდა ახიანთი ძალაუფლება საქალაქო მხარ-
ველობის საზღვრებზე.

ქალაქის წიგნების ასეთი აღმშენებლ-გაძლიერება ქალაქ-
ისა და საქალაქო ცხოვრების ყველმხრივი განვითარების უშუ-
ალო შედეგი იყო.

[საქალაქო ანსტრუქციის გაღების დროს, მის საზღვარ-
ებზე როგორც და მნიშვნელობას მყარ ეკონომიკურ საფუძველს უშ-
ებოდა მისი მარტოპატივების (ქალაქის მარტოპატივების, ირ-
ვანების, ირანების, ვაჟაჰა ტიღიბების მუხარ-
ბის...) ქონებრივი მიტოვება, საშინაო და საგარეო ვაჟ-
რებაში აქტიური მონაწილეობა, ვაჟრბისა და მუხარბების
ტონი ავანტიური სიმპიონის დატოვება.]

მუხარბული ეკონომიკური მუხარბებიდან რანს, რომ ირ-
ვანები იყვნენ მიწებს, ხეობიან მუხარბების, ირანებ
სასაქარო-საბაგორი მუხარბებებს, ჭარხორ ანარბებებს სა-
ქარბი და საბარბო კარბების, ვაჟრბებს სოფლის მუხარ-
ბის პირველებზე და ხელისუფლი რაბარბის, საიჯარო პირ-

ბის წესით აქრავებდნენ ქარვასრებს, ჭურბრებს, მამრებს, მუ-
ქან-სახელოვნობებს.

საქალაქო ეკონომიკის ტანვითარების პირობებში მრავალ-
ბიან "მეზობლები" ანუ აქრავებელი მუშები, ისინი უნდა
წესდებიდნენ თავის "ვეფხისტყაოსანში" დაბნელებულ მუშებს უმ-
კლებს.

აქრავებელი შრომის გამოყენება XI-XII სს. მახლობ-
ლი აღმოსავლეთის ურთი ფუნქციონირებდა საინტელექტუალ და საფუნქციონერ
მოქმედებადგანია.

მაგრამ საქალაქო ეკონომიკი აკრავებლები ტანვითარ-
ება კიბუე უფრო მკვეთრად აქრავდა კონტრასტებს სიმდიდრე-
და და სიღატაკეს შორის.

ურთ მხარეზე იტყვიან ქალაქის მარკინგის რეგული, მუდმივ მხა-
რეზე ქალაქების მტკიცე ვაჭრები და ხელოსნები, "უფლებანი"
და "უპირადნი", რა-აკრი და ტრანსპორტი.

[ფუნქციონერი ქალაქის რამდენიმე ტანვითარების პირობების დაბნელებამ
მახლობელი აღმოსავლეთში გამოხატულება ქალაქებში მარ-
ტიკონტრინი სხვადასხვა სამრეწველო რეგულირების ურთიერება-
პირისპირებაში.

უკონტრინად გამწვანება სოციალური მარტიკონტრინი, და-
ტრინი და კლასობრივი მარტიკონტრინი.

უქსპროგრესული ქალაქის დაბალი სა-რეწველო რეგული-
ბი მიმართავდნენ სოციალური და კლასობრივი მარტიკონტრინის სხვადა-
სხვა ფორმებსა და საშუალებებს (ფიზიკურს, იდეოლოგიურს, რ-
ტან-დასაქმებლს...). X საუკუნის დაბოლოებამდე მოცულობითი მახ-

ընթացումը և մի քանի անգամ ավելացրեցին թուրքերի ցրված մասնակցությամբ լուծարման արդյունքները և արժեքները։

Սակայն մի քանի անգամ ևս ևս ավելացրեցին լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.), համարյա մոտավորապես մի քանի անգամ ավելացրեցին լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.)։

Դառնալու է հարկը ևս ևս ավելացրեցին լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.)։

Ես չեմ կարողանում ասել լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.)։

Ամեն ինչ ևս ևս ավելացրեցին լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.)։

Ամեն ինչ ևս ևս ավելացրեցին լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.)։

Ես չեմ կարողանում ասել լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.)։

Ամեն ինչ ևս ևս ավելացրեցին լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.)։

Ես չեմ կարողանում ասել լուծարման արդյունքները և արժեքները (սևագույն, սևադեղին, սև և սպ.)։

მხლოდ ქალაქის ოპობილიზაციაში ვღეშენტივიისავეის, რომლის შე-
შარტერობაშიც წარმოებერილი იყვნენ რადიკალიზაციის საბრძოლო
ვი ჯიუბი (ბაბარკაბიანი ანუ საბიუჯო ვაჭრები, შერილი
ვაჭრები, ხელისნები...).

მატრიშ მახე ამტვარი ჭიერიყილა სრულირაცი ან ბარ-
შობაბერიპა სპეციფიკურ აღმოსავლურ შივიენას, რომელი ამას
შეტიერიე ბუკუბიური რივირედიის-ინტორიკსი ჭიერიკის.

სიჭიუბიპარ ტარიფიევი რა ქალაქებში დაეშეეაბიბივი ბლი-
ხებს მარ შიქირილა წარმოებენა ჯემური ვრეიარობის შიესა-
ხებ, რის ტარიფი ჯემობრივი რეგანიბილივი აღნიტობა ხშირარ
საქალაქი რეგანიბილიის საჭიევიი ხეიბიპა.

ასე, მატალიშარ, დაეიპივიევი სწირე ჯემიარ რა აწად-
რა ტარიევივი შიქირიევიასმარ უეი რაკვიევიევი აწადვი
"ასაბია".

ტარიევიევიის ვეი რივილი საჭიევიევი, მატალიშარ სასა-
ნივი რიარის ქალაქებში, "ქაბი:იკ" (ხელისნივი ტარიევიევი)
დავიისი რეგანიბილივი აღნიტობი ჯემის რეგანიბილივი აღნი-
ტობას ივიევიევი.

ჯემური ტარიევიევი იიბიშის წარმოებერიპა ატრიევი XI-XII
საკვიევიევიის მხლიევი აღმოსავლეთის ქალაქების ტარიევიევი-
ტარიევიევი ბლიევიევი.

ჯემია, ამასმარ ვრეი, ისიე ვრეი აღნიბიშის, რომ ვი-
ვირევიივი იივიევიევიევი აღმოსავლეთში შიქირიარვი სა-
ბიუევიევი დავისევიევიევიევი ტარიევიევიევი. შიქირი-
არვი-ვილივიევი ტარიევიევიევი ვევიარევი აწირიევი ვევიევი შიქ-

ამდგომის რჩეს დაასტებელი "ჯამაათი" (ჯემი, სამოგაობება) შარბოაბეგრა.

ანტვანაბვე უწყობოპა XI-XII სს. მახლობელი და შუა ალ-ბოსავლეანის ქალაქებში რელიგიურ-სოციალური პაგუბებანი (სურეფების, შიხეებეს...).

ქალაქის პაბალი სამოგაობებოვი ვებების საქალაქო კ-ჭონომიბბის ვებებეყიას შინააღმებეობას უბვეპა ქალაქის ბუ-პა ვენა, რაბგან მის შარბოაბეგებებს ეშინოპაჰ, რომ სა-ქალაქო ავტონომიბბის ვებებეყიის ტაბლიერქაას ან ტაბოტ-ვირა პაბალი სამოგაობებოვი ვებების შარბოაბეგებებსა პაბი-რავქება საქალაქო ეხვექების საჭბივებე.

ალბოსავლურ წყარობებში პაბოშბივბელი ვაუბები ამუარაპ ბვირებებებს, რომ სოციალური და კლასობრივი ბრბოლის ბონაბი-ლებჰა რბობბიხი შარბავებებანი ან სწვევრა არსებოხი ხასოპის სვლილებებს საქალაქო ბმარავებობბში, ჰვიჰ მათი ტამარკე-ბის ბემეხვევამიყ კი უყვლები რბებოპა საქალაქო ბმარავებო-ბის ვენელი შესი და რიხი. სვლილებარი ბრბობარკობრა მხოლოდ იბამი, რომ ქალაქის ბებავების ბრიპარ ტამოსვი მოხვლებებს სყვლიბებერ ქალაქის პაბალი სამოგაობებოვი ვების შარბოაბ-ებებები.

სწორე ამ რჩეს და ასუჰ ვიჰარებამი, ქალაქის რანსებარ ბებებობებერ სოციალური ბრბოლის (მავებები, მამიბ რბეყასყ ქალაქის რანსებარ რველებბრივ საქალაქო არისკოქრასყიის შარ-ბობებებებები იყებერ.

ამავე რჩეს, ქალაქის კაბბიყიური ელებენებები მხოლოდ

բրեւիտանացիները, հայրենիքի յո մասնակց-
ները և ինչպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ պարտա-
կարգ է:

Սահմանափակ լինելու և սահմանափակ լինելու
հետևանքով ինչպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ
պարտափոխ է, ինչպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ
պարտափոխ է:

Այն համար ասում են, որ հայրենիքը մեզ պարտա-
փոխ է, ինչպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ պարտա-
փոխ է:

Այնպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ պարտա-
փոխ է, ինչպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ պարտա-
փոխ է:

Յուրաքանչյուրը իր ժամանակը ունի, ինչպես որ ասում են,
հայրենիքը մեզ պարտափոխ է, ինչպես որ ասում են,
հայրենիքը մեզ պարտափոխ է:

Այնպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ պարտա-
փոխ է, ինչպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ պարտա-
փոխ է:

Միայնակ լինելու և միայնակ լինելու հետևանքով
ինչպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ պարտափոխ է,
ինչպես որ ասում են, հայրենիքը մեզ պարտափոխ է:

ასეთ ვიზაჟებასა და პირობებში ქალაქზე ფეოდალებს ბა-
ჭორობის მესუსტებისა და ქალაქის წიხსების აღწევება-გაძლი-
ერების ჭერბუნება ქალაქზე ფეოდალების ბაჭორობის გაძლიე-
რების ჭერბუნებაში შეყვალა.

ამ მხედრებთან და ამასთან დაკავშირებით იწვევა ქალა-
ქის წიხსების მართლმართი დაკვირება.

ფაქტად გაქვებულად იხიბი ისეთი იწარმებებებზე ძველ
მეცნიერებას წიხსი ქალაქის გაძვირებები.

ამას გვიდასტურებს XII-XIII სს. ქაჩხელ მფარებში იწარ-
მის ქალაქების "მავალებთან" და "უხუცესებთან" დაკავშირე-
ბით დაიწმინდული ცნობები.

XIII საუკუნეში კიბვე უწინ სამხედრო კავსებთან დას-
ფა მავს მინა ამისს კვლავზე ქვეყნებს, მის გაძვირება-
-დაიწმინდული ქალაქებს.

მხედრება გამართლებებზეა შემოსუვამ უწინადა დას-
ფა სიჭის მუჭუნება, ქალაქები, ხეობანება, უაწინა...

დასახასობებზეა რამ სწორებ მხედრება ბაჭორობის რჩის
ქალაქის წიხსის სამხედრო ჭერბუნა მუჭასობის სამხედრო
ჭერბუნით შემოიჭარება. ეს XIII-XIV სს. შუა ამისს ქალა-
ქების მავალიებზე კაჭარ მინიშნა აკარ. ვ. ბაჭორება.

კიბვე მუჭი: მახედრული აღმოსავლეთის ქალაქებში გა-
დაიწმინდა და გაქვია ქალაქის წიხსების იხსიებზე. XVI-XVII
საუკუნეებში მათთან მხედრული მსგავსებდა ქვერბა მხედრო
ქალაქის ქვეხებებს, წიხსების ქალაქის გაკვალ უბნებში
მხედრებებზე და მავალით მხედრებათ უწინა და მხედრ-

მეშვე ადმინისტრაციულ ორგანიზაციებს უმნიშვნელო.

ქალაქის წიხსების რაქონებმა, მათი სამოქმედოებრივი რა
პორტიფიკური რეღის მესესტება XIII-XIV საუკუნეებში ქალა-
ქებისა რა საქალაქო ცხოვრების რაქონა-რაქვეთებების ვრჯეწი
მეჭარ რიშინრეღივი მუქაქმეჭარნი იყრ.

მინრეღმა ბაჭრეღის მინრეღნი პერიოში არსარ აქმსარ-
ღურ ქალაქში არ არსებობრა ქალაქის წიხსების არე (ქარეღი
ჭარმინრეღივი) ქალაქის ბეკების მსტავსი ინსტიტუტი, რე-
ღის ტარეწიარებას ხელსარეღი პორტიფიკურ, სოქორღურ რა ვქრ-
რეღიურ პირეღებში მუქეღი საქალაქო ლეწმინარეღეღების რა
საქალაქო კრეღის რარმეჭრა.

რატეწარეღი მუქ საუკუნეების არე მახეღეღი რა მუქ
არმსარეღეღი, არე არმსარეღეღი არეკეკეკასინისა რა არე სა-
ქარეღეღიში არ არსებობრა საამინსორ საჭიწი სოქორღურ-ვექრ-
რეღიური პირეღები.

პირეღი სწორე რატეწარეღ ხარამი დეღეღეღა ლეღარეღ-
ბის ქალაქებზე ტარეღეღი ბაჭრეღის ჭერეღინისა.

XVI-XVIII სს. სეჭინარმა იწარში, მახეღიარ, ქალაქის
ტამეღებღეღარ ლეღარეღა რეღარ ტამისღი ჭარეღები (ქალაქის
სამხერეღ-არმინისტრაციული ხეღისეღეღი) იყვნირ, ხორე ტა-
ჭარმა რა ხეღისარმა რეღესარ რაკეღეღეღეღი ქალაქის ქა-
ღარმაწი რაქვეღეღეღარეღეღ რეღს არეღეღეღა. კორეღ ვეღი დე-
ღი იყრ ლეღარეღების ქალაქებზე ბაჭრეღა ლეღეღი. XIX სა-
უკუნეში რეღეღი საერეღი რამეღეღეღეღეღი სანის არ არ-
სებობრა საქალაქო ადმინისტრაციისა. ქალაქში არ ტარეღეღეღ-

ნუნ სურჭრის კარისა და სასახლის დიდიხედიანი, ატრევე, ბატ-
 ლარბევა-ფაშები, სანჯაფბევაები და თანობარაფასები (სუბამბე-
 ბი), უშვალაფ დიფვირის ვიზირიღებოღებ: ჟალაფის ვიზირი
 ("შეპირ ვიზირი"), ჟალაფის ხურაფიოღეპარი ("მინარბამი"),
 მფლისბევაამხეველი ("სუ ნამირი"), მარაფხანის ვიზირი ("მარბ-
 ხანე ვიზირი"), მუჟასანიბი, ჟალაფანდებიმამარ მემიგარი სა-
 პირიციო რამბი და სხვ.

ფინანსოვოპაღური ხანის დაფოვებამ მახლოვალ აღმოსავლეთ-
 ში გამოიწვიო ის, რამ დირიფაფაფ უშვალელი დარჩა ჟალაფის
 მფვარი ჭიკები. ბერნიეს ურბებინს მიხევეთე კ.მარქსი აღ-
 მოსავლური ჟალაფის მფვარ და დამახასოაბებელ ჭიკებარ ზედი-
 და პირიციკარ და ამინინსჭრამფელ ჟალაფს ("დიდი ჟალაფები...
 რაღორე მფვარაფა მამაკები"). აღმოსავლური ურბანისჭიკარი
 მფისებურებინს გამომამფველი იფს საჭრანბიჭო ჟალაფი ("ჟა-
 ლაფები... აჟ იწმებამ სოფლებინს ფვერითე მიხლოფ იჟ, სარაფ 38
 მანსაკვარებინს ხელსაფრელი ამტოლია საჭარეო ვაჭრამინსაფის").
 მარა "ჟალაფ-მამაკებინსა" და საჭრანბიჭო ჟალაფებინსა არსე-
 ბობა, ატრევე, საფაჭრ-სახელისნი, მინიდა ჟალაფები და სხვ.

აღმოსავლეთში ამ დროს არ არსებობდა ჟალაფის მანფო-
 რებინს სოფილურ-ეკონომიური მინამტოვრები. ჟალაფის მინიწვი-
 ლობას მირიდა მინი მბრმანებელისა ფე მფვარის რბიდეფინიარ,
 ქვეფრის პირიციკარ ეწრარაფ მამაქვევა, ასე დამინაჭრა არ-
 ბებელი, ფამვირნი და ისფამინი სეფოამიფა, დროს, მემქვერი ნა-
 დირ-მამინ ხელმინფობაში, მიწამბი ინდ-ხარ ბებრის დროს,
 პირიციკარი ეწრარის ახალი მამაამტოვებამ დაფოვრებელი იწ-

ვინცა ძველი საგანგებო რაქვეთებდას.

ქალაქების მნიშვნელობის ზრდას ხელს უწყობდა ვაჭრობა-ხელისნობის გასხივადებაჲ, მათი ხელსაყრელი გარდაცემა სა-
შარუო ვაჭრობასთან დაკავშირებულ საგზაო მატისგანადების
განხივრივ. ამ მიხრივ უნიზარეს ფოჯლისა განსაზვადისნირებე-
ლია ძველი სახმეღეოი ტბების ორიზრელი ჩოლის შერარტვება
XVIII საუკუნის რამღევაშივე (სეფიანთა იწარში, აღმოსავლეთ
ამიერკავკასიაში) ან ახალი სავაჭრო ტბების მნიშვნელობის
ზრდა (XVII ს. იწარში, XVI-XVIII სს. იწრეოში...).

მატრამ ფვედაკრი ეს, ჩოტოჩე უკვე აღვნიშნეთ, რკოვით
მოქმედ ვაჭრობით იყო განირობებული.

ვაჭრობა-ხელისნობით განიშვეულ ურბანიზაციას სწრაფად
სრვედა მან რეურბანიზაცია. ეს შეიძლება ვერხვერიო იწ. იის
და იწრეოის ქალაქების მატალიზებე. ვაჭრობა-ხელისნობის
სწრაფმა აღმავლობამ შაქ-აბას I რწიზრელ იწარში განაპი-
რობა ახალი ქალაქების რაარსება (ფ ა რ ა შ ა ბ ა პ ი,
ბ ა შ მ უ რ ა ბ ა პ ი, ბ ე რ ე ე რ -ა ბ ა ს ი...), ახა-
ლი ქალაქები რაარსდა იწრეოშივე (ფ ა ი ბ ა ბ ა პ ი, ფ ა-
რ უ ბ ა ბ ა პ ი, რ ა ჯ ი ა ბ ა პ ი, რ ა მ შ უ რ ი,
ა ო რ ი ა, რ ა მ ი ბ უ რ ა ი, შ ა ფ ი ბ უ რ ა ი...).

მატრამ მალე მათი უმრავლესობა ან გაშქრა, ანდა უბრალო და
უმნიშვნელი რაბარ იქცა. XVII-XVIII სს. იწარშივე და იწრე-
ოშივე ქალაქები რაქვეთების ტბამე იყვნენ შემოტანი. იგი-
ვე ვრდა ვაჭრთა ჯერქეოისა და არაბული ქვეთების ქალაქებზე
ამის მიბეტი ფვედგარ ეწიოპოტივე იყო: სავაჭრო-საგზარ-

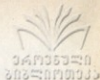

1. Համալսարանի տրակտատներ, Եժ., 1948, թ. 66.

2. В.В. Стоклицкая-Терешкович, Основные проблемы истории средневекового города, М., 1960, թ. 6-7; Յոնոնյո, Происхождение феодального города в Западной Европе/по материалам Германии, Франции и Италии/, Вестник Московского университета, серия общественных наук, 1, 1955, թ. 4.

3. E. Reitemeyer, Die Städtegründungen der Araber im Islam nach den arabischen Historikern und Geographen, München, 1912; A. Mez, Von den muhammedanischen Stadt im 4. Jahrhundert, Z A, XXVII, 3, 1912, թ. 65-74; W. Marçais, L'islamisme et la vie urbaine, CRAIHL, 1928, թ. 86-100; J. Marçais, La conception des villes dans l'Islam, R A, II, 1945, թ. 517-533; E. Pauty, Villes spontanées et villes créées en Islam, AIEO, IX, 1951, թ. 52-75; G. E. von Grunebaum, Die islamische Stadt, "Saeculum", VI, 2, 1955, թ. 138-153; Յոնոնյո, The Muslim town and the hellenistic town, "Scientia", 90, 1955, թ. 364-370; W. J. Fischel, The City in Islam, MEA, VII, 6-7, 1956, թ. 227-232; I. M. Lapidus, Muslim Cities in the Later Middle Ages, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1967; V. Strika, Original e primi sviluppi dell'urbanistica islamica, RSO, Vol. 43, Fasc. I, 1968, թ. 53-72.

4. Th. Nöldeke, Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden aus der arabischen Chronik der Tabari, Leiden, 1879, թ. 59; В. В. Бартольд, Историко-географический обзор Ирана, С-Пб., 1903, թ. 64.

5. Th. Nöldeke, Թարգմ. ԵժՊ., թ. 13, 19.

6. յՅՅ, թ. 145.

7. იქვე, გვ.15.

8. იქვე, გვ.17.

9. იქვე. ასევე იგი იტალიაში, რომელიც დას. ევროპის სხვა ქვეყნებში-საგან განსხვავებული მდინარეებია ძველი ქალაქები, რამაც საკმაოდ მძიმე, რა ღრმა უნდა სხვა სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის ფაქტორებთან ერთად, განაპირობა ქალაქების აღმავლობა და საქალაქო ცხოვრების განვითარება X-XI სს. იტალიაში.

9a. ფ. უნგერის, ანტი-ეიზენშტეინი, აღ., 1952, გვ. 206.

10. ვ. ბარქსი, კავშირების გეოგრაფიის მდინარეების მდინარეებზე ფოტოები, გვ. 20.

11. იქვე.

12. А. В. Якубовский, Вопросы периодизации истории Средней Азии в средние века /VI-XV вв./, КОПИЛКА, вып. 28, 1949, г. 33.

13. Н. В. Пагулевова, Города Ирана в раннем средневековье, М.-Л., 1953, г. 225-242.

14. А. В. Якубовский, Главные вопросы изучения истории развития городов Средней Азии, Труды Тадж. Р АН СССР, т. XXI, 1951, г. 15.

15. იქვე, გვ. 9.

16. იქვე, გვ. 13.

17. В. В. Бартольд, К истории Мерва, ВВРАО, т. XIX, вып. II-III, 1906, г. 130; მისივე, История культурной жизни Туркестана, Л., 1927, г. 28.

18. В. В. Бартольд, Историко-географический обзор Ирана, г. 6-9.

19. А. Мез, დასახ. ნაშრ., გვ. 68.

20. უაბრესი გამკაცრებები იბ. ი. ი. ნეგმათოვი და ს. გ. ხივლინი, Средневековый Шахривастан, Душанбе, 1965.

21. А. В. Якубовский, დასახ. ნაშრ., გვ. 13-15; მისივე, Реодальное

общество Средней Азии и его торговля с Восточной Европой в X-XV вв.

Материалы по истории Узбекской, Таджикской и Туркменской ССР, часть 1, Л., 1982, *ձՅ*, 4-5, 27, 28.

22. И. Э. Масоох, Самаркандский Регистан, Труды САГУ, Новая серия, вып. XI, Гуманитарные науки, кн. 3, Ташкент, 1950, *ձՅ*, 75.

23. Թ. Կոյնաժյ, Մանրոճյ յարմարազրայի յարաբնի, Եղրոնոճա րա յարոճա X-XII հարյրներին, հարյրներին մանրոճյ յարմարազրայի ոնկրոնրա րաԿ, Եժ., 1957, *ձՅ*, 141-153.

24. Թ. Կրիկոճյուրի, Հայրազրի յարայի հարմոնոնի հարյոնհարայի մանրոճյ յարմարազրային, մանրոճյ յարմարազրայի ոնկրոնի հարյոններին, 1, Եժ., 1963, *ձՅ*, 135-136.

25. Եժյյ, *ձՅ*, 146-149.

26. Եժյյ, *ձՅ*, 153.

27. Եժյյ.

28. Եժյյ.

29. Եժյյ.

30. Եժյյ.

31. Եժյյ, *ձՅ*, 141.

32. Եժյյ, *ձՅ*, 150.

33. Յ. Յամաճյուրի, մանրոճյ յարմարազրայի հարյարայի ոնկրոնհարյոնի ոնկրոնրաԿ / սնանոհ /, հարյրներին մանրոճյ յարմարազրայի յարաբնի ոնկրոնրաԿ, 1, Եժ., 1966, *ձՅ*, 47-69.

34. И. П. Петрушевский, Вородская знать-в государстве Хулагуидов, С В, Т. У, И.-Л., 1948.

35. Claude Cahen, Mouvements populaires et autonomisme urbain

'dans l'Asie musulmane du Moyen Age, Leiden, 1959.

36. 1933, թ. 22.

37. Յ.Մարթևոս, Երևանի քաղաքի զարգացման և քանդակման պատմությունը, թ. 20.

38. 1933, թ. 12.

39. Н. А. Кузнецова, Материалы к характеристике ремесленного производства в иранском городе Л-Ш-начала XII века. Сб. "О генезисе капитализма в странах Востока/ХУ-ХІХ вв./", М., 1962, թ. 333-334.

40. Համբար Նազըն Նազընյանս սերահրդր ծածնսն ըս շարհրծա-
Խըրսնծոնն Բյահրդրնն շարհրդսս սլըսն ընըըըըըըըըըը, հոդսս սծծոնն:
"Consequently the resources began to dry; the towns could not flourish after the removal of their sustaining commerce and manufacture. Therefore, the period witnessed the beginning of the new of de-urbanization, the desertion of the towns, or at any rate the thinning out of the towns inhabitants". (Hammeda Khatoon Naqvi, Progress of Urbanization in United Province , 1550-1800, JESHO , vol.X, part I, 1967, թ. 86-87).

41. Л. С. Гаманов, В. И. Павлов, Относительно уровня социально-экономического развития стран Востока до превращения их в колонии и полуколонии капиталистических держав. Сб. "О генезисе капитализма в странах Востока/ХУ-ХІХ вв./", թ. 363-393; Л. С. Гаманов, Дискуссия о генезисе капитализма в странах Азии и Африки 1933, թ. 416-423.

2. "ქალაქის ჩაისახვის" ინსტიტუტი X-XII სს. ირანში
 ("ქალაქის ჩაისახვის" ურბანული და სოციალური მემორიალიზაცია)

"ქალაქის ჩაისახვის" ინსტიტუტი წარმოადგენს მუშაობას ხასიათებულ მიზნებს X-XII სს. მახლობელი და შუა აზიის სავაჭრო ურთიერთობების ქალაქებისათვის.

მანამდეც იმდროინდელი დიპლომატიის უკვე გამოიყენებოდა მნიშვნელოვანი საფუძვლები მისთვის "ქალაქის ჩაისახვის" ინსტიტუტთან დაკავშირებით (ე. ბარგოლი, ბ. მახოვი, ე. მინიკი, ე. სივანე, ა. ლამბეზი, ე. ამელი-მეგრელი, ე. კაპანი, ე. მუსხელი, ე. შირაზი ...), მაგრამ ეს ინსტიტუტი ჯერ კიდევ არ გამოიყენებოდა სპეციფიკური კვლევის სახეობის მიხედვით საკონკრეტო საკითხებისათვის საკმაოდ მკვეთრად, ჯერ კიდევ სისუსტე არ არის მიხედობილი წყაროთა მასალებში. წყაროებში "ქალაქის ჩაისახვის" დაკავშირებით დასული უარესად საინტერესო მასალები მასალები შესწავლას კი პირი მნიშვნელობა უნიჭება X-XII სს. ანტიკური საზღვარი ფორმული ქალაქის სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის აჩვენებს. მნიშვნელოვანი საკითხის განკვეთისათვის.

"ქალაქის ჩაისახვის" ურბანული მემორიალიზაცია

"ქალაქის ჩაისახვის" გამოიყენება საქალაქო მმართველობის საბაზისებზე X საუკუნეში შეინიშნება. X ს. შუა საუკუნიდან მოკიდებული "ქალაქის ჩაისახვის" შესაძლებელია აქტიურად იყოს მნიშვნელოვანი მნიშვნელობის მქონე იქნება. აღნიშნული "ქალაქის ჩაისახვის" იმდროინდელი რამდენიმე ანტიკური ხანის მახლობელი და შუა აზიის

საველეის (განსაკუთრებით ირანისა და ბისის მიმდებარე ქვეყნების) ქალაქების ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

რეტორი იყო "ქალაქის რაიონების" ქონებრივი მფლობელობა, ანუ რეტორი იყო შიანი ტაძრის მფლობელისა და პანინარელების ეკონომიკური საფუძველი?

ამ საკითხს სწავლიან განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნივერსიტეტის სავსტროსი ინსტიტუტის შესწავლისათვის.

განსახილველი ხარის სპარსული და არაბული წყაროები (როგორც ნარატივი, ისე დოკუმენტური) მეტად სატყულისხმო ცნობებს შეიცავენ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. რეალურად ასეთი ხასიათის მასალები წააგდნ მარტოგვრას გვიქმნიან X-XI სს. ირანისა და ბისის მიმდებარე ქვეყნების ქალაქებში (ნიშაბურ, რაზმა, ისპაჰანი, შირაზი, ჯამა-რანი, შირანი, ნისა, სურახსი, ბუხარა, ბერბერე...) მიღვანე "ქალაქის რაიონების" ქონებრივი მფლობელობაზე.

განსაკუთრებით ბევრ ცნობებს გვაძევიან წყაროები ქ.ნიშაბურის რაიონების შესახებ. ამ მხრივ, უპირველეს ყოვლისა, ფრანკოვმა იქვევე XI საუკუნის სპარსული ისტორიკოსის აბუ-ღ-ჟაბი ბეიჰაფის ხბელებში ("ჰარის-ბეიჰაფი") დავალი მასალები. ამ მასალებიდან ირკვევა, რომ X-XI სს. ნიშაბურში პანინარელები მფლობელობა ეკავა მიქალის სატვარეველს, რომლის მარტოგვრელები შექვედრებულნი ღლბდნენ "ქალაქის რაიონის" მამამეველ-მას რეტორს საკუთრივ ნიშაბურში, ისე ქ.რაზმაშიც.

მიწადის სატვარჯვლას წვერსა შესახებ სხვა წყაროებიც
ტყაწვერისა უნდა იყოს. ყველა ამ უნდასა უნდა იყოს
შესაძლებელი ხდება ქალაქის რაიონსა ამ მიწვერის
სატვარჯვლას უნდა იყოს მტკობარისა წარმოებდა.

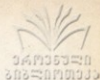
ამჟ-ღ-ჟამილ მიწისუფრობის მიწადის სატვარჯვ-
ლას "მიწების" (ایلک), "მასი პაპებისა და მამებისა და
ფუბის" (ایلک , ایلک , ایلک).

წყარო სატვარჯვლისა უნდა იყოს ტყაწვერის ამ სატვარჯვ-
ლას უნდა იყოს წვერების შესახებაც. ასე მაგ., 421/1030
წლის ამბების წყაროსა წყაროსი მასხვებისა უ.წამის რა-
იონის ხელსაწილი მიწადის ბაღი (ایل); სხვა სტრუქტურა მიწ-
სუფრისა მისი სასახლე (ایل). იმავე წყაროს უნ-
და იყოს, 423/1032 წლის მასწავლარისა ამ რაიონს მიწადის
პილიტრისა უნდა იყოს მასწავლარისა და მასწავლარის უნდა იყოს
უფრობისა მასწავლარისა და მასწავლარისა უნდა იყოს
და უნდა იყოს და იყოს უფრობისა.

მიწისუფრობის, ატრუხვ, ამ სატვარჯვლისა სხვა
წარმოებებისა, ამჟ-ღ-ჟამილ მიწადის სასახლეს (ایل).

X ს. უნდა იყოს ატრუხვისა ატრუხვისა უნდა იყოს
უფრობის, მიწადის სატვარჯვლისა წვერს, ამჟ-ღ-ღამისა
ქალაქის (ატრუხ. 376/986-7 წ.) რაიონს "წამის" ატრუხვისა
უფრობისა მასწავლარისა. ამ "წამის" სასახლესა მას
უფრობისა უნდა იყოს, მიწადისა უნდა იყოს
უფრობისა, ატრუხვისა უფრობისა, ატრუხვისა
უფრობისა და უფრობისა.

-մանո՛րն սափելեօրըման սփարըմքա թս՝ արնիմիճացս, հոմ յս
 մերեռն յամիւրա հառնեմս անջ՝ չճի ծեր սանթ ծեր յասար չճ-
 -մանո՛րն (ժարք. 462/1071 Յ.) — ժճըն մերոքարմս թս ժրո-
 յհմս յոհոյնըմամ. աման ժարքս, Յցահոքար ոհյլլլլլլլ, հոմ
 ԵնընըմՅը հա՛սն ժայնոն ժաննըմոն յշմիւրըմոն սնչս միհընթը-
 ծոյ, սճրընթը միոհընթընն թս հաճաթընն.

Յցահոքընն ջրհարսարընն մասճընն Յրոյթայընն սնչս յճըն-
 յըննն հաննժս յհոնըննհոնն միճոմահոննն միլսանննն յս.

X սալլլլլլլնն սհաճոն ժրոհրհհհհնն չճ-Յիլլլլլլլլլլլլսնն ժեճըն-
 ծաճոն ջնընըմոնն հանոյհրհրհր սրոնն յ.սըհանննն հանննն մի-
 սաննն. հոհոհրս յոհնթընթընթար յհրլլլլլլլ, յհննընն ամ հաննն-
 ժընն 10 սնսնն սընն Յրհոհընն յննս սալլլլլլլլ ժոլլլլլլլլ, միճ-
 հոմ հանննն ան սմոննննննն ջրհարըննն ան միլլլլլլլլլլ թս յհր
 յհրլլլլլլլլլ ժալլլլլլլլլ. չճ-Յիլլլլլլլլլլլլսննն արնիմիճընն սրոննն
 ժայննն ոհոհընն յ. 19. ս.ոսլլլլլլլլլլլլ միոյթոնն ջրհարըննն թս
 սայնննննն սամահոնննննն միւրնմիս յրոյլլ: "околько не ну-
 жно иметь скота и других богатств, чтобы не обратить вни-
 мание на такую оуместивную погерь?"¹⁶

յ.սըհանննն միճըննընն թս ժալլլլլլլլլլլլ հաննըննն մի-
 սանննն սնչս Յցահոքըննննն ջնընըմոնն սրոնննն. սնչ միճ. ժար-
 րոնն 391/1001 Յրոնն սմնըննննն թսլլլլլլլլլլլլլլլլ մոհոնննննննն
 ժրոյհր սըհանննընն հանննն (ريس سرخس); սՅը-ը-ճամը
 ծընն յոննննննննննն սըհաննննն հաննննն սասանըն
 (ريس سرخس سرای); սն-սամհանն (XII ս.) սրոննն
 ժըսճըրոնն սըհանննն հաննննն սՅը-ը-յասար չճըն ծըյճամը-

ძის შესახებ, ¹⁹ რძედიც ად- 'იმჩანის ტაველიმარ სატვარეუ-
 ლის ეკუთვნის; XI საუკუნის სპარსული რკუპებში
 კრებულში ("სამაჰა ად-ქამაჰა") მოცულია სურათი სანჯარის
 (1117-1157 წწ.) მიერ ქ. სურახსის რაის ნაჯი აპ-პინის
 სახელით გაყვანილი სიგელი, სადაც ხაზგასმითაა აღნიშნული,
 რომ სურახსის რაისები ²⁰ მრეველეთის გამოიწვევებზე
 იტყუებდნენ და ძლიერდნენ.

გარკინის ხელნაწილში ("მეორე ად-ახმად") ვხვდებით სა-
 ინტერესოს ცნობას ქ. რისას რაისის შესახებ. ცნობის შინაარს-
 სი ასეთია: ად-ჯეგინთან დაბრუნების შემდეგ (350/961წ.)
 აბუ მანსურ ბენ 'აბუ აჩ-რამადი მუჩვირთან რისასკენ გაემართ-
 ლა. გზაგადასა იგი აწიკვებდა მისახლეობას, იგაყვებდა სურ-
 ხა-სარ-სარკუაგებს ასე დაკავშირება და რბევით მიიღწია მისმა
 ღარიქარმა ქ. რისას. რკუპსავე აბუ მანსურ ბენ 'აბუ აჩ-რამად-
 იმ ავლისი მუჩვირებიცურა ქალაქში შევიდა, აღნიშნავს ტარ-
 პინი, მან მიიგადა ქალაქის ტარპაყჯალი რაისის მხელი
 ქონება და შებვირდობა. მოგანილი ფაქტებთან, ვფიქრობთ,
 ჩანს ეს რკუპი მ. მინიკველი უნდა ყოფილიყო ქალაქის რაისის
 ქონება იმ. ავლის, ვინც რბევითა და დაკავშირება მიიპრადობდა.
²¹

XI საუკუნის სპარსული ძეგლი "ყამუს-რამე" მოგვითხ-
 ვის: "ერაზი მიიპარე ბუხარელი რაისის შესახებ. წყაროში
 ვკითხვლობთ: "ერაზი ბუხარის რაისმა ჰაჯის შესრულება
 განიძრახა. იგი მიიპარე კაცო იყო, მხელი ქარაქანში აჩა-
 ვინ იყო მასზე მიიპარე. მისი ჭვირავი ასზე მეტ აქვებს
 მიქვობდა. ²² ავითარი კი საკაცებზე იქცა ტარხარითა და ნე-
 ბივარა".

Եւս ալաւիշիցոսն ցոնեւ-սոմիպիցոսն ժեւսակցոսոս, ժոգցոսանցոնոս քո սոսոսսոսսոսոսն ոսոնա՞ր ժոսոսսոս ժոն ալաւիշիցոսն ժեւսեւշիցոնն ժոս ժոսեւշ ճոսոնոսոս ժոնքոսքոսոսն ցոնեւ-սոմիպիցոս, ճոնոնն ժոն-ժոնոնոսսոս ոսոն սեւոնքոսն ժոնք ոսոն ժոնոնն, սոնոնքոս սո թոնոնոնն ճոս ո ժոնոնն-ժոն-ժոն ժոնոնն սոմիպի-
 28
 ժոնոնն ժոնոնն ժոնոնն

ճոնոնն ժոնոնն, ալաւիշիցոսն ժոն ժոնքոսքոսոսն ցոնեւ-սոմիպի-
 ճոնոնն, ոնոնն ոսոնոնն-ժոն ժոն ոնոնն-ժոն ժոնոնն, ժոնոնն
 ոնն սոնոնն-ժոն ժոնն ժոնոնն-ժոնն սոն ոնոնն-ժոնն ժոնոնն ժոնոնն-
 ժոնն ժոնոնն ժոնոնն ժոնոնն

"Յոնոնն-ժոն ոնոնն" ժոն ժոնն ժոնոնն ժոնն ժոնոնն
 ժոն-ժոնն ժոնոնն-ժոնն ժոնոնն ոնոնն-ժոնն ժոնոնն ժոնոնն
 ժոնոնն, ճոնոնն ոնոնն-ժոնն ժոնոնն ժոնոնն ժոնոնն
 ժոնոնն-ժոնն, ժոնն ժոնն ժոնն ժոնոնն ժոնոնն
 29

ժոնն ժոնոնն ժոնն ժոնոնն ոնոնն-ժոնն ոնոնն-ժոնն
 ժոնոնն-ժոնն ոնոնն-ժոնն ժոնոնն ժոնոնն, ճոնոնն-ժոնն
 ժոնոնն-ժոնն ժոնոնն-ժոնն ժոնոնն ոնոնն-ժոնն "ժոնն-
 ժոնն". ժոնն
 ժոնն ժոնն, ժոնն-ժոնն, ժոնն, ժոնն-ժոնն, ոնոնն-ժոնն,
 ժոնն-ժոնն, ժոնն-ժոնն ժոնն ժոնն ժոնն ժոնն-ժոնն-
 30
 ժոնն

ժոնն-ժոնն ժոնն-ժոնն ոնոնն-ժոնն-ժոնն-ժոնն "ժոնն-
 ժոնն ժոնն-ժոնն" ոնոնն-ժոնն-ժոնն ժոնն-ժոնն-ժոնն, ժոնն-ժոնն-ժոնն
 ժոնն ոնոնն-ժոնն-ժոնն-ժոնն "ժոնն-ժոնն ժոնն-ժոնն" ժոնն-ժոնն-
 ժոնն ժոնն-ժոնն-ժոնն-ժոնն-ժոնն, ժոնն-ժոնն-ժոնն

იჩვენება, მათი უნდი ნაწილი (ჩანისი მუხაჟი აპ-რიი მუხაჟა-
ნი, ჩანისი აბუ-ღ-ჟაბი, ჩანისი ქასანი ქუნი აქმაჟი...) ის-
მადილინის და ისმადილიგებს ემხრობოდა, მადინ ჩოქოსაჟი მუ-
ლონი ნაწილი (ჩივის, ჟაგოზის, ჟანჩანის, ჟარბივის, ისპაქა-
ნის და სხვა ჟაღაქვის ჩანისებ...) ისმადილიგება მოძრაობას
ამუქარა უნიჩისპიჩოვობა, ჩაჟი დაქაქვიწველი უნდა იყოს
ნი რჩება სოციალიზ და უკანობივი შინააღმუქობებთან, ჩივი-
ჟაჟი აბილი ქიჩი XI-XII სს. იჩანის ჟაღაქვიში.

იპიპარ მოქაღაქვიბაპ ახასთაგებენ მუხაროვი ქ. ქაბა-
პარის ჩანისებაჟი.

ამ ჟაღაქვისნი და ჩანისაქვიბი და სავლინებოდა ცნობი-
ლი სპარსელი ისტორიკოსის ჩაქვირის აბუღადამი ("ჩაქაჟი
ახ-საქვი და ახაჟი ახ-საქვი") დაქვი ცნობა ჩანის აბუ ქა-
ბილის მუხაჟი. ცნობა იქვირის შინააქვისაჟი: სულთან მუ-
ქაბივის უბიჩი აქმაჟი ბენ ნიბამი უღ-მუღვი დაქვიმუქვი
ქ. ქაბიპარის ჩანის აბუ-ქაბიში, აბიჟი სულთანს 500 ახას
იჩინარა დაქვი ჩანისის ჟაღი მისაქვის და აბიჩიჩაჟი მი-
ილი. მადამი უიჩი ჩანისის მუხაქვიბა დაქვიმუღვი ქა-
ბი ქაბიპარში ჩაქვირა, აბუ ქაბიში მუღვირის უბიჩის
აბიჩანება და აბის სამი უაქვი უაქვი სპარსაქვი ქ. ის-
პაქანისქვი დაქვიმუქვი. უაქვი უიჩამი მარ მიიჩიოდა ისპა-
ქანს. აჟი ჩანისი მოახებია ბეღიჩიჟის უაქვის მოხეღვი
მოხეღვი და ამი უკანასქვიებში სავლინი მუხაქვირის
იგი სულთან მუქაბივი. მოქაქვირის იჩი აბუ ქაბიში
აბი მუღვიჩის მარაღვი მიჩაქვიმუღვი, მუღვი 10

ქვეყნების სხვა ქალაქებშიც. ურს-ურსი მახანის, კერძო
 ნიშაბურჯი რაიონების საგვარჯჯოს შესახებ ჩვენ ვევე
 ვერხნა საუბარი. აქვე უნდა მოვიხსენიოთ X-XI სს. ქ.გურ-
 ჯანში აღმავებულ-გაძლიერებული რაიონის საგვარჯჯო, ატ-
 რავე, "ქალაქის რაიონის" მდივარი და გაძლიერებული საგვა-
 რჯული X-XI სს.-ის მინამდვი, ისპაქანში, ხოში,
 აბიძი.

მსგავსი მოვლენები რასტრება XI-XII საუკუნეების
 ბუხარაშიც.

ურს-ურსი მდივარი ბუხარელი რაიონის შესახებ, რეგულ-
 ურბაზე, საინტერესო კონტას ტვამულის "ყაბუს-ნამი". მატ-
 რამ განსაკუთრებით ურსელ და ფრანკსაღებ ყრობებს შეიყა -
 ვერ წყაროები "აღ-ი ბურქანის" საგვარჯჯოს შესახებ, რამ-
 ლის მარშიმარტებები შემკვირებოთ ფლობენ რაიონის ხა -
 რამბებობას XI-XII სს. ბუხარაში, რეგულ წყაროებიდან
 ირკვევა, ამ საგვარჯჯოდან გამოსული რაიონები(რამელაყ
 იმერკორტელი წყაროები "საბრ-ე ჯამანის" სამაგოთ ჭიჭული
 ამკობენ) ფლობენ რიგად ფრად ხანებს, ქარვასლებს,
 რუქებს, შინებს, აქტიურ მონაწილეობას იღებენ საქარავ-
 რი ვაჭრობაში, მჭირრი იყვენ რაკვამირებულ "სარჩაფებზე"
 (ფრის რამხურაველები, ბარკირები). აქრამ-ე მორამა-
 რში" რაკული ყრობის მიხედვით, ად საგვარჯჯოს ურს-ურსი
 ნევერის მდივრი მემოსავალი 100 ახას რინარს შეაგვენ -
 რა.

აღსანიშნავია, რამ "აღ-ი ბურქანის" საგვარჯჯოს

"ქალაქის რაიონების" სოციალური მდებარეობა

"ქალაქის რაიონების" ურბანული მიტომარეობის განსახილველად პირველწყაროებიდან მიხედვითი მასალების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება თვალსაზრისით მათი სოციალური მდებარეობისა და წილის განმარტების, ქალაქის სოციალური სტრუქტურაში მათი ადგილის გარკვევა. ამ მასალებიდან ცხადდება, რომ რაიონების ქალაქის ეკონომიკური განვითარების მდებარეობის მდებარეობის აჩვენებს.

ქვემოთ ჩვენ შევეცდებით შეარჩიოთ სათანადო მიხედვების საფუძველზე უფრო კონკრეტული განმარტებით "ქალაქის რაიონების" სოციალური მდებარეობა წარმოადგენს უფრო მეტი მდებარეობის, საჭირო მიტომარეობის. შევეცდებით იმ მდებარეობის, რომელიც ამ საკითხთან დაკავშირებით სამეცნიერო ღილაკებთან იმის გამოვლენის.

ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მდებარეობის მდებარეობის, რომ ქალაქის რაიონები უმეტესად ადგილობრივი მდებარეობის საფუძველზე მდებარეობს მდებარეობის.

პროფ. ვ. მიწისკვიმ, X-XI სს. აღმოსავლეთ აზიურ კავკასიის ქალაქებში მიტომარეობის მდებარეობის განმარტებით დაკავშირებისას, სატარებელი უნდა იქნება მიტომარეობის მათი კავშირის მიტომარეობის განმარტების.

პროფ. ვ. კაერის მიტომარეობის, "ქალაქის რაიონები" მდებარეობის ადგილობრივი მიტომარეობის მდებარეობის (les ru'asā' de villes sont evidemment des membres de l'aristocratie indigene).⁴⁵

Նամբըղոսը, իսկ շրջա շրջա, ինչըր սալիմ ժյալյն զոսո-
ւոնմեան, զոսոսոսոս սաոոոոոոոոոոոոոո, զոսոսոսոս յալալյոնոն.
ամբընաբը յալալյոն ինսնոն" ոնսնոնոնոն սոնոնոնոնոն
ոս ժոնոնոնոնոնոն զոսոսոսոս յալալյոն սոնոնոնոն-
յոնոնոնոնոն յոնոնոնոնոն ոնսնոնոնոն.

Ոոնոնոն յոնոնոն, յոնոնոնոն "յալալյոն ինսնոն" յալա-
լյոն յոնոնոնոն ոնոնոնոնոն, սոնոնոնոնոն ոնոն ոնոնոնոն
ոնոնոնոնոնոն, ոնոնոնոնոն ոնոնոնոն ոնոն ոնոնոնոն.

Անոնոն ոնոնոնոնոն սոնոնոնոն ոնոնոնոն ոս զոնոնոնոն
ոնոնոնոնոն յոնոնոնոնոն. յոնոնոն "յալալյոն ինսնոն" սո-
յալալյոն ոնոնոնոնոնոն սոնոնոնոն "սոնոնոնոն ոնոնոնոն"
ոնոնոնոնոն ոնոնոնոնոն. ոնոնոնոնոն յո, ոնոնոնոն ոն
ոնոնոնոն ոնոնոնոնոն ոնոնոնոն յալալյոն յոնոնոն, սոյա-
լալյոն ոնոնոնոնոնոն յոնոնոնոնոնոն ոն ոն ոնոնոնոն
ոնոնոնոնոն ոնոնոնոն.

Ան ոնոնոնոնոն ոնոնոնոն ոնոնոնոն ոնոնոնոն ոնոնոն-
ոն ոնոնոնոն ոնոն ոնոնոն, սոնոն ոնոնոնոնոնոն ոնոնոն
ոնոն ոնոնոն, ոնոնոն ոնոնոն ոնոնոնոն, ոնոնոն ոնոնոն
յալալյոն "յոնոն", ոնոնոնոն ոն ոն ոնոնոնոն ոնոնոն
ոնոն ոնոնոն յալալյոն "ոնոնոն-ոնոնոնոն".

Յոնոնոնոնոն ոնոնոնոն ոն ոն ոն, ոնոն ոնոն ոն
ոնոն "ոնոնոն" (ոն) ոն ոն ոնոնոն ոնոն ոնոն
ոնոնոնոն.

Յոն ոնոն ոնոնոն ոնոնոն ոնոնոն ոնոնոն ոնոն-
ոն ոնոնոնոն ոնոն ոնոնոն ոնոնոն. ոնոնոն ոնոնոն.

ტანგის რაიონის სახიზა რვერს მონაშენა საქალაქო მმართველობის სარბიველზე აღმშენებელი პიპვაჟარი.

◦ ქსოვილები მისაყრე პირაპ (35) არის გამოყვანილი აბუ-ღ-ფაზლ ბეიშაყვის ხეხუცებაში X-XI სს. ნიშაბურელი რაიონების საგვარჯულოს (მიწადის საგვარჯულოს) ერე-ერეო მარმომარეველი. ამ საგვარჯულოს სხვა მარმომარეველის, ნიშაბურის რაიონ აბუ 'ალი აღ-ქასარ ბერ მუჰამედ ბერ აღ- 'ამასონი' რახანსაგებინას კი "მარხ-ე იამინის" ავტორი საგანგებოპ აღნიღ 'ავეს, რამ იგი მფორეო იყრ რაკვამირე- ბული სავაჟრს საქმიანობასთან. რეგორე მყარეოპარ ირკვევა, ქ. ნიშაბურის ეს რაიონი ტანსაკუთრებულ ფურაფურას აქვს- რა ქალაქის მარმომარეველის კუთვლირეგობის საქმეს, რისთვის ვ პირაპარ მარ ერახველ 100 ახასი რირაჩიე კი რახარქა.

მყარეობი, რეგორე ვკვე აღვნიშნე, ბვერ საგვრის- მის ირმბას მუიყავერ ბუხარელი რაიონების სავაჟრს საქმიანობასთან რაკვამირეობიყ.

მყარეოა მსგავსი ხასიახის მირაყეობი, "ქალაქის რაიონების" ქონებჩივი მრეგომარეობის ამსახველ მასაღებთან ერეოპ, რახეოპ მუგვრელებერ მახ აქვირე მირაჩიეობებუ სავაჟრს რვერსაყეობში, რიპვაჟარეა ფერიოპარ მახ მარმომარე- ლობაბე. რეგორე ვკვე ვრახეუ, ქალაქსა რა მის სარახებში ისინი ფეობრეერ ქარვასლებს რა რუქნებს, მახ ხელიში იყრ ქარაგნებში, რამელებიე საქარავერ ვაჟრობის რა, აგრევეა, "პ. ის" მესრეღ. რის მესამელებლობას იმელორერ.

[ვაჟრობასთან მფორეოპ იყვრერ რაკვამირეობული "ქალაქის

სტრუქტურის ქვედა საფეხებზე იძვრენ.

ქალაქის ამ მადალი საბოლოო მდგომარეობის წარმო-
მადგენელია არსაღიშნავად, ჩვენს მიერ მოჭარბილ სპეცია-
ლურ ჯარმინებებს გარდა, იმპროვიზირებული ავტოკრები ხშირად
ხმარებენ გამოკვლას - "ქალაქის ხაღბი". "ქალაქის ხაღ-
ბის" სპეციალური შინაარსი და მინიშნულები საკვებში სწო-
რად არის განმარტებული საბჭოთა კრიტიკული სტრუქტურის ინტე-
რეტის დამატებითი ც.სტრუქტურის მიერ. "Под «хителки города»
- აღნიშნავს ც.სტრუქტურა, - оледует понимать ремесленников,
и также торговцев, врачей, родоносцев, подносчиков, людей,
живущих случайным заработком, а зачастую и подвлияем, т.е. ге-
родскую бедноту".⁶⁷
ნიშნობრივია, რომ წყაროებში "ქალაქის რაიონები"
გარკვევით არიან გამოიხატული "ქალაქის ხაღბისაგან". "ქა-
ლაქის რაიონების" არა აღმუშავებული დიდიკვებების და "ქალა-
ქის ხაღბის" (სტრუქტურის ვაჭარ-ხელოსნები, ქალაქის რაი-
ონში) ქონებრივი, სპეციალური და უფლებრივი მიტომარტობა
ხშირ შემთხვევაში განსხვავებულად ექსპლანაცირებას და საკვებ-
ში ბუნებრივია, რომ ეს სახარტობა არსადა კიდეც წყარო-
სა კონტრუქტებში.

ასე მატალიზად, "ქონებრივის ინტერნაში" მად-მადკვა
საზმარნი "რაიონებზე" (رايون) და "ქალაქის ხაღბზე"
(اهل البلد);⁶⁸ ასევე გამოიხატული არიან "ქალაქის
ხაღბისაგან" (اهل البلد - شهر - اهل شهر);
რაიონები "ბეიბ ად-ახმარის", "მარინ-ე ნიშნობრივის"; "მა-
რინ-ე ბეიბაფის", "სიანზე-ნამებს", "ახმარ ად-ქაშაბას"

քա պղծվրի խանիս սեղա ըսկաթուրի թը քոյնընթըրի քըս-
հոյնիս ճըրնեղիս սանըթըրես կընթըրեսընթըրի⁶⁹.

Այլև սանըթըրեսիս ոմիս ըսնընթըրես, հոմ "Յաթընը յահ-
եղիսն" սաթընթըր կընթըրեսընթըրի "Շեղըրընի ըրնի" սնը "յա-
լըրիս ըրնի" ըսիսթըրըրի սրիսն "թըրըրի ըրիսն"⁷⁰.

"յալըրիս ըրնի" ըրիսն քա ըսթըրընիսն ըրիսնթըրընթըրի
քահոթըրընթըրընթըրի, հոմ յահթըր սրիսն ըսթըրընթըրի յահթ. Յ. Յըն-
եղիսն ըրիսն. "թըրըրի ըրնի" յո, ոմընթըր հոթըրես "Յըթըրիս-
թըրիսն" ըրիսնընթըրըրի "յալըրիսն ըրնի" (1063), յա-
լըրիսն ըսթըր սանթըրըրընթըրի ըրնթըրի (Յըրնըրի ըսթըր-եղ-
ըրիսնընթըրի, յալըրիսն ըրիսնընթըրի) ըրիսնընթըրի. սմիսնթըրընթըրի, հո-
թըրես սմ ըրիսն ըրիսն ըսթըրընթըրի, "յալըրիսն ըրնի" ոմ-
նթըրիսն ըսնթըրըրի քա ըսթըր սանթըրըրիսն ըրիսնընթըրիսն-
ըրիսն ըրիսնըրիսն "յալըրիսն ըրնի" ոմնթըրիսն-
թըրիսն ըրիսնընթըրի. ըթըրիսն սր ոմնթըրիսն, սթըրընթըր, յահթըրի ըսթը-
րիսն "թըրըրի ըրնի" քա "յալըրիսն ըրնի" ըրիսնընթըրիսն
սրիսնընթըր-սմիսնըրիսն ըսթըրիսն "յալըրիսն ըրնի"⁷⁵.

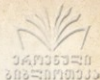
ըսիսնթըրիսն հո "յալըրիսն ըրնի", սրիսն քա
սմիսնըրիսն ըսթըրիսն "յալըրիսն ըրնի" ըրիսնընթըրի ըրիսն-
ըրիսն ըրիսնընթըրի, "յալըրիսն ըրնի" ըրիսնընթըրիսն
նթըրիսնընթըրի.

"յալըրիսն ըրնի", "յալըրիսն ըրնի" սնը
ըրիսնընթըրիսն ըրիսնընթըրիսն ըրիսնընթըրիսն ըրիսնընթըրիսն
ըրիսնընթըրիսն ըրիսնընթըրիսն ըրիսնընթըրիսն ըրիսնընթըրիսն
հոթըրիսն "յալըրիսն ըրնի" (١٤٣٨), "սմիսնը-
րիսն"⁷⁶

րա, մասնաձևով, ժամագրքային միջ միջնադարերի մաս ուղղությամբ
 421/1030 թվական, մոզուրեբնոսն անդ-ը-գաճը ճիւղայն, մաս-
 ն՝ չք թանգրեղմա թանգրեղմա ղաճաղի ղիւ, մաճրամ մաճը
 երկանանքի թանգրեղմա անգրեղմա ղիւ անգրեղմա ղաճաղ-
 ղիւ ղիւ ղաճաղի ղա երկանանքի ղանգրեղմա ղիւ, ղանգրեղմա
 ղիւ մաս՝ չք ղանգրեղմա ղաճաղի ղիւ "ղիւղմա"
 ղաճաղմա 500 ղիւղմա ղիւղմա. ան սաճիւղմա ղիւ ղաճ
 ղիւղմա ղիւղմա, ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա, ղիւղ-
 ղիւղ ղիւ սաճաղի ղիւղմա ղիւղմա (ى , ايمان) ղիւ-
 ղաճաղմա ղիւղմա.

ղիւղմա ղիւղմա, ղիւղմա ղիւղմա մաս՝ չք ղանգրեղմա
 ղաճաղմա ղիւղմա. ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղ-
 ղիւղմա ղիւղմա (ى , ايمان), ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա
 ղիւղմա, մասնով ղաճաղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա.

մաս՝ չք ղանգրեղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա
 ղիւղմա. ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա մասնով ղիւղմա ղիւղ-
 ղիւղմա ղիւղմա 50-60 ղիւղմա, ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղ-
 ղիւղմա մասնով ղիւղմա (ى , ايمان). ղիւղմա
 ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա
 "ղիւղմա" ղիւղմա ղիւղմա, մաս՝ չք մասնով ղիւղմա
 սաճաղմա ղիւղմա ղիւղմա.

ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղ-
 ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա մասնով ղիւղմա ղիւղմա, ղիւ-
 ղիւղմա ղիւղմա "ղիւղմա".

"ղիւղմա ղիւղմա" ղիւղմա ղիւղմա ղիւղմա ղիւղ-

მის ბაჭონს და საუკეთესო ფულია რაჰმანოვიძე "სტუდენტს" იგი მბარაა შუბილია და მახვილია დახვედს.

მისივენი უკარ ტარტრია, ტარასია ზავის ბაჭონს რე-ის რიგბულებიან პასუხი, მატრამ მარ ტარტრიახვამდე ხელი არ აიღო და რამეჟანი უღაჟისსაკერ რადრამ.

"მეჭრამ" და "უღაჟისი რიგბულებმა" ზავ-ზავის ადგილ-დე რაადუნეს და სამტრდიო მბარეგუნდში მისიყვანეს იარაღ-ასხმული მუარტრები. ამას ტარტრა, რანსშია და რიგბულებმა ტარტრევის სპეციფიკური პირები, რამდეზავ უვარტრამაა აღა-ყაფის უარტრის იქით ტარტრის სამუარტრამ არ მიეყაა "მე-ბიო ხარხისიყვის" (خلق).

სამარტრა ზარარტრის რაჟურის მუმივე ტარტრამ ტრტრამ და მორტრებული ბუვეიანი რამარტრებული იქრამ.

421/1030 წლის ამბებინს ხარტრისას, ამუ-ღ-ჭამდე ბე-იქავი მისინსეტიბინს, ატრევე, უ.ბარხის რიგბულებს (اعيان بلغ) რამდებიყ ტრირტრისი ტრევენიე ვახტრე რას ურ რამდეველის, ხარტ რიყა უკარ ტარტრებრებრ, "მე-ჭკველი მარტრანი ზავისი სარტრის (ზარამბრებრინს) მუსრტრე-ბას მუვრამ".

იმავე ავტორის ცრბინი, 426/1035 წელს მას ურ რამ-ბეველის პატრისსეტიბიე მუევებრებრ და უღაჟის რამბარტრს უ.ამორის რიგბულებმა (اعيان شهر); 429/1038 წელს უი უ.ნიმამბურის რიგბულებმა (اعيان شهر) მორტრებიე მისიიეს ზორტრე ბეტი და ცრეს იგი უღაჟის "პატრტრამ".
არსანიმბრავია, რამ მუმივეტრში მას ურ რამდეველებამ რრკებინი

բանձրից նույնպես թափանցիկ էր և արժեքները չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող, քանի որ նրանք չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող, քանի որ նրանք չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող:

Չէր արժեքները միայն իրենց իրենց, այլ նաև իրենց իրենց, քանի որ նրանք չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող, քանի որ նրանք չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող:

"Միջին դարերի" ժամանակահատվածում իրենց իրենց, քանի որ նրանք չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող, քանի որ նրանք չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող:

Միջին դարերի ժամանակահատվածում իրենց իրենց, քանի որ նրանք չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող, քանի որ նրանք չէին համարվում որևէ կերպով չափարկվող:

იბნ ბიბის ცნობით, ჩოქესაყ 611/1215 წელს სულთან იბ აბ-რინ ქუიქავსში ადგა შემოარყვია ქ.სინოპის, "ქალაქის რიკებზელი" (احتیران شهر و ایمان) ამიწებთან (ارا) ჯ-
 ლაქის უღებებში (كندھام شهر)¹⁰¹. სხვა ადგილას
 საჯბარია ქ.უარბინჯანის რიკებზელი (ایمان شهر), ჩობ-
 ლებოთ ძველით ეგებებთან სულთან იბ აბ-რინს, შექვანთ
 იგი ქალაქში და სვამენ ჭახებზე. ასევესავე კონჭექსეში
 აჩიან მონხენიებელი კონიის და სხვა ქალაქების რიკებზე-
 ლით (احتیران شهر, ایمان شهر)¹⁰². ამასთან, ჩოქოსე კონჭექ-
 სეშიბარ ჩანს, ქალაქის ჩაბარბინს საკიხის "ქალაქის
 რიკებზელი" ჯერ ეჩებინებში მონახებინების რჩის წყვე-
 ბენ და შემდეგ მოღაპარაკებას მარხავებენ სულთანთან,
 ჯებებენ მას ტარქველ პირჩებებს.

ჩამდე აბ-რინის ცნობით, ჩოქესაყ 656/1258 წელს
 ქ.ბაქოპის ქვლავტ-ხარბი მიაგვა, მასთან მივირა "ქალაქის
 რიკებზელი ჯდვჭი" (جميع از ایمان شهر)¹⁰⁴ და შენგარება
 იხებვა. 657/1259 წელს ქვლავტ-ხარბს ძვიჩჭასის.საჩქ-
 რებოთ და ქალაქის ტასარებებში ეახლებენ ქ.მამასკოს რი-
 კებზელი და ჩააშარეს ქალაქი. 671/1273 წელს მონჩო-
 ლები არბევენ ქ.ბუხარას. ქალაქის ხაღხი (اهل خا)
 ებრძვის მოძარაგებს, მაშინ ჩოქესაყ ბუხარის "საპრ-
 ჯაჭარნი" (صدر جهان - XI-XII სს. ბუხარელი ჩაიხებინს
 სატვარზელის მაშინიჩი) საიძვმილორ შექრებს "ქალაქის რი-
 კებზელებს" (ایمان شهر)¹⁰⁶, მონახებინებს და ტარაწვევებს
 ბჩოლის შეწვევას.

"ქალაქის დიპლომატი" დაკავშირებით არაერთი საცუ-
ლისხმომ ცნობაა დასული არაბული წყაროებშიც.

ასე მაგ., მუხეჯიბ ბაშის(XVII ს.) ხელნაწერში ჩარეული
XII საუკუნის ანონიმური არაბული ქრონიკის ერთ-ერთ კონ-
ტექსტში მოხსენიებული არიან "ქალაქის დიპლომატი" (اعيان
البلد), "ჩაისები" (رؤسا) და ქალაქის მცხოვრებნი
("დიპლომატი და მცხოვრებნი"), რომლებიც ებრაელებთან უკავშირდებიან¹⁰⁷
"მფარველ-პატრონად" მოპატივებულ შირვან-შაჰს. იმავე წყა-
რში დასული სხვა ცნობის მიხედვით, 1062 წელს აბუ-ღ-ალ-
ვანთან მივიდა "ხბოლისის დიპლომატი ჯეფი" (جاف من اعيان
تفليس)¹⁰⁸ და სახლავა მას ჩაეპარებინა ქალაქი.

ნიშანდობლივია, რომ სპარსული და არაბული წყაროების
დემომოხშიც უნდა იყოს საკვებები შეესაბამება ქარტული წა-
რის - "ისტორიანი და აბშანი შარავანდეგების" მოხაყებები.

წყაროში ირავით სოსლანის მიერ უკავშირის აღებასთან და-
კავშირებით უკიხებულობა: "ესე გაემარტა განძას და მივიდა
სიხლევსა ქალაქისასა: გამხუცებენს დიპლომატი და დიპლა-
ტარს, ფარი და მუღიშინი. დავრთობით მიშა უნით ჯეფანისმე-
ველსა შეასხეს უბა დავით მეფესა და ცემლით მოქვენესა შე-
ვერტეს ჯავნი (ჯესნი) და შვილინი: განახუნეს კარნი ქალა-
ქისანი".¹⁰⁹ იმავე ძეგლში მოხსენიებული არიან, აგრეთვე,
"ხოჯანი და ფოველინი მარჩინებულნი და მიმტობნი ჯავრეულისა-
ნი", რომლებიც ძვირფასი ძეგლებს ეახლებენ ქარტულსა დამტობს

უგრისებ. შეიძლება კონფლიქტისა და ავარიების წარმომადგენლებთან
 რის დასახელებული არიან "გაბრი, ბიჯანი, პარვეშვი და გორდ-
 ნი ავაპნი ავარეთისადნ", ანუ ყაფივი, სხვა წარჩინებული მი-
 ჯალაქები/"პარვეშვი" ამ შენახვევასი უწყობ სუფიერს და მათ
 ტაველიან შეიხებს ტვლისხმობს/ და ავარიების ჩანსები. ¹¹¹

აქედელი ხანის სპარსელი, არაბული და ქარხელი წყაროების
 მიწაყვეები ახაყყყენ, რამ "ქ ა ლ ა ქ ი ს რ ი ვ ბ უ ლ ა"
 ხახიი ჩვენ საქმიე ტ ქვის მიდობა და ტაველიან მიქალაქებთან,
 რიქვაქრებთან, მალილი საქალაქი ანაბიქრებობის/რიქრე სავარი,
 მსუ სასტლიქრ/ ბქრეუ პირებთან, ანუ საქალაქი არისტოქრიაფიას-
 თან. ამავუ რჩის, მიჭაბილი მალაქებიდან მალაქ ჩანს, რამ "ქა-
 ლაქის რიქრებულა" შირის X-XII სს-ში ტანსაკუთრებთ ტაველიანნი
 მიქრიაქრებთ ვაყვათ ქ ა ლ ა ქ ი ს რ ა ი ს ვ ბ ს, რაყ, რა
 აქმა უნდა, შეპირებებული რეი არა მათი კრედიტობილი" წარმო
 მალაქობთ, არამეგრ იმ ქრებობთა და სიბიქრეობთ, რიქრესაყ მსინი
 ზლიბრებ და რიქრე ყ აწინაჭრებთა მათ საქალაქი მმარაველიობის
 სარბიქრე.

ბ ვ ნ ი ბ ვ ნ ი ბ ი

1. ქარაჯი იბრაჰიმბეგოვიჩი ისტორიოგრაფიაში "ქალაქის რაიონის" ინსტიტუტის საკითხ: შეუბო არჩვ.ვ.გაბაშვილი.იბ.ვ.გაბაშვილი;აბილი - სის მბარაქელოდა X-XI საუკუნეებში. მსპ მწიგნობი,გ.108,1964,გვ.349-357;მისივე,ქალაქ აბილისის სოციალური ისტორიიდან/ვაშაბაგოშვილის ურ-თი ცნობის განმარტება/, "ნარკვევები მახლობელი აზიის ისტორიის ქალაქ-ბის ისტორიიდან", ნაკვ.1, აბილისი, 1966, გვ.127 რა შეშე.აგრევე, ვ.გ. ბაშვილის რეკონსტრუქცია არჩვ.ვ.კაენის ნაშრომზე "Mouvements populaires, et autonomisme urbain dans l'Asie musulmane du Moyen Âge" (Leiden, 1959), "მახლობელი აზიის ისტორიის საკითხები", აბილისი, 1963, გვ.242-246.

2. მიქაელის საგვარეულოს ბეგები იბ, მატ., Б.Н.Заходер, Хорасан и образование государства Сельджуков. ВФ, 1945, №5-6, გვ. 126-127; "აზ-რის-ე ბეგები", ს.ნაფისის ტაბოც., გ. III/ს.ნაფისის კომენტარები/, ავი-რანი, 1953, გვ.969-1008; G. E. Bosworth, The Ghaznavids, their Empire in Afghanistan and eastern Iran (994-1040). Edinburgh, 1963, გვ. 179-185.

3. تاريخ پهلوی صفی خواجه ابو الفضل محمد بن حسین پهلوی دیر ، اهتمام دکتر / შეშეპე --- ბეგები/ (= 1945) تهران ۱۳۲۴

- 4. ბეგები, გვ. 161, 246.
- 5. ბეგები, გვ. 291.
- 6. იქვე, გვ. 357.
- 7. იქვე, გვ. 373.

8. Descriptio imperii moslemici auore Shams ad-din Abū Abdallah Mohammed ibn Ahmed ibn abī Bekr al-Bannā al-Basshārī al - Mokaddasī. Ed. M. J. de Goeje. BGA, III, 1906, გვ. 333-334. უბი ბიბლი-

GMS NS, XVIII, 1951, 13. 13. و او مردی با نعمت بود و در آن قافله کسی ازو مستظہرتر نبود و نهادتر از جد شتر ہار او و کشیدند در صاری نشسته خرامان و یازان

23. Siyar al-Mulūk also known as Siyasat-nūma of Niẓām al-Mulk. Edited with critical notes and commentary by H. Darke. Tehran, 1962,

"مردی بود در شهر مرو و اورا رئیس حاجی گفتدی، مردی مستشم بود و 185-186. 13. 13. و در آن روزگار از او توانگرتر کسی نبود"

24. 186-187. 13. 13. "در آخر صر پنداری یافت و دست از عوانی و مردم آزاری برداشت و بکار خیر و درویش نواختن و پول و رباط کردن مشغول گشت و بسیار بندگان و کنیزکان آزاد کرد و بستان و بپوه زبان را جامه داد و حاجیان را و فانیان را مال و خواسته داد و مسجد جامع در نیشابور بساخت"

25. 187. 13. 13. "رئیس حاجی با قافله ہرفت و حج کرد و بسیار مال در آن راه خرج کرد و بسلامت بشہر مرو آمد"

26. 1221. حالات و سخنان شیخ ابو سعید تألیف یکی از احفادش در قرن ششم، تہران 1221. (= 1952) ، ص 27، 28، 29، اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید تألیف محمد بن ضور بن ابی سعد بن ابی طاہر بن ابی سعید مہینی، باہتمام ذبیح اللہ صفا، تہران 1222 (= 1952) ، ص 172، 173، 174، 175، 176، 177

27. Maqāmāt-i Zandapīl (Ahmad-i Ġām). Persian text from VI century A.H. by Saīd al-Dīn Muḥammad Ġaznavī. Edited by H. Moʿayyad. Tehran, 1961, 13. 173, 175.

28. فصلی از جامع التواریخ تألیف خواجہ رشید الدین فضل اللہ طیب ہدائی، سرگشت سیدنا حسن صباح و جانشینان او بکوشش د. دبیر سیاتی، تہران 1277 (= 1958) ، ص 11. 1222-23. Jāmi al-Tawārīkh (Part of the Isma'īlīs History) ، by Rashīd ad-Dīn Faḍl Allāh. Persian text of VII century with cri-

tical notes and comments, edited by M.T. Dānesnā-Pājun and M. Mo-
darresy. Tehran, 1960, ٢٥. 104-105, 116, 118-120; nb. ٢٥٢٥٣٣. The
Tarikh-i-Jahān Gushā of 'Alā'ud-dīn 'Aṣā Malik-i Juvāini. Part III,
Edited by M. Qazvini. GMS, XVI, 3, 1937, ٢٥. 194-195, 205-208, 211 ;

تاریخ طبرستان تألیف بها' الدین محمد بن حسن بن اسفندیار کاتب، تصحیح عباس اقبال،
جلد اول، قسم دوم، تهران، ۱۳۲۰ / ۱۹۴۱، ص ۲۸، تاریخ روضة الصفا تصنیف میر محمد بن
نیر، برهان الدین خواجندشاه الشیرازی، جلد چهارم، تهران، ۱۳۲۶، ص ۱۰۸-۱۰۹،
Фидо и , Книга об хидаят ал-му'минин ат-талибин/"Исто- 111-111
рия исмаилизма"/. По таджикской рукописи ядал, предисловием и при-
мечаниями снабдил А.А. Симонов. М., 1959, ٢٥. 91-92.

29. ساندکداده-ج سنجردنسا، ساندک-سوادس ساندک، 1958 ب.، ٢٥. 15،
22-25; سنجردنسا، GMS, XVI, 3, 1937, ٢٥. 205; ساندکداده، ساندکداده ساندک-سوادس،
١. IV, ٢٥. 204-205; ساندک، ٢٥. 80-87.

30. ساندکداده-ج سنجردنسا، ساندک-سوادس ساندک، 1958 ب.، ٢٥. 67, 70،
/سند. ساندکداده-ج سنجردنسا، ساندک-سوادس ساندک ساندکداده ساندک، 1960،
٢٥. 134/; ساندکداده، ساندکداده ساندک-سوادس، ١. IV, ٢٥. 217.

31. The Rāhat-us-Sudur wa A'yat-us-Surur being a History of
the Seljuks by Muḥammad ibn 'Alī ibn Sulaymān ar-Rāwandī. Persian
text. Edited by Muḥammad Iqbal. GMS NS, II, 1921, ٢٥. 163-165.
سندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده،
سندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده،
سندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده ساندکداده،
5, Cambridge, 1968, ٢٥. 251-252/.

32. nb. ٢٥٣. ساندکداده، ٢٥. 45, 301. ٢٥. 1; ساندکداده تألیف خواجہ امام ظہیر،
الدین نیشابوری یا ذیل ساندکداده تألیف ابو حامد محمد بن ابراهیم، تهران، ۱۳۲۲ =
Histoire du Sultan Djelal ed-din Manqobirti prince ٨١ ص 1952

du Kharezmi par Mohammed en-Nesawi. Texte arabe publié par O. Houdas. Paris, 1891, გვ. 72.

33. В. Ф. Минорский, История Ширвана и Дербенда X-XI веков. М. 1963.

34. The Fārsnāma of Ibnū'l Balkhī. Edited by G. Le Strange and R. Nicholson. GMS NS, I, 1921, გვ. II B.

35. *აღწიბ-ჯ. ჭაბარნიშაძე*, გვ. 160; *ნუსხე*, გვ. 70, 75; Lubābu'l-albāb of Mohammad 'Awfi. Part II. Edited with preface, indices and variants by E. G. Browne. PHT, II, 1903, გვ. 265. *იბრაჰიმ ასტორ-შტრაუსი*, E. Ashtor-Strauss, L'administration urbaine en Syrie médiévale. RSO, X, 1956, გვ. 113.

36. *სიბჭე იბნე ალ-ხაჯინი* / იბ. Cl. Cahen, Mouvements populaires et autonomisme urbain dans l'Asie musulmane du Moyen Âge. Leiden, 1959, გვ. 56/.

37. Cl. Cahen, *რასალ.* 1936, გვ. 203. E. Ashtor-Strauss, *რასალ.* 1936, გვ. 102.

38. *რამზინიკიბი იბრაჰიმე*: В. В. Бартольд, Сочинения, т. I, М., 1963, გვ. 389-390, 418-420; т. II, ч. 1, М., 1963, გვ. 130, 250; т. II, ч. 2, М., 1964, გვ. 315. А. Д. Якубовский, Восстание Тараби в 1238 г. ТИВАН, т. ХУП, 1936, გვ. 107-109; И. П. Петрушевский, Городская знать в государстве Хулагуидов. СВ, т. У, 1948, გვ. 97; *იბრაჰიმე*, *გა ისტორიი ბუხარის* в XIII в. УЗЛГУ, № 98, серия востоковедческих наук, вып. 1, 1949, გვ. 109-110; В. Г. Гафуров, История таджикского народа, т. I, М. 1955, გვ. 277; იბ. *ასტორ-შტრაუსი*, *ნიშანი ანტიკი სამარცხანდრი, რასალ.* გვ. 114-121/8. *გაბრიელის კომენტარები*; O. Fritsch, *Āl-i Barmān*. DI, Bd. 30, 1952, გვ. 81-96; R. N. Frye, *Bukhara: The Medieval Achievement*. Norman, 1965, გვ. 178-183, 188.

39. იხ. А.П.Якубовский, Восстание Тараби в 1228 г., *გვ. 1196* სანიკვრესოა, რომ ვაძეუნებში შემორჩენილია რიგი მინარედი აგებული 1196 წელს ბუხარის რაიონის არნიშნული საკვარველოს ვრც-ვრცე მონარედი წვერის მიერ. იხ. И.Умняков, Архитектурные памятники Средней Азии. Ташкент, 1929, *გვ. 20*.

40. В.В.Бартольд, Сочинения. т. I, М., 1963, *გვ. 419*.

41. В.В.Бартольд, Сочинения. т. II, ч.1, М., 1963, *გვ. 250*.

42. ამის შესახებ იხ. ვ.ბურაძე, მახლობელი აღმოსავლეთში ჭოროვან ქალაქის წარმოშობის ისტორიისათვის / "ქალაქის წარმოშობის" ინსტიტუტი / "მაგ-ბე", 1969, №4, *გვ. 57-74*.

43. В.В.Бартольд, Сочинения. т. II, М., 1963, *გვ. 293-294*.

44. В.Ф.Минорский, История Ширвана и Дарбанды X-XI веков. М., 1963, *გვ. 163-164, 168*.

45. Cl. Cahen, Mouvements populaires .. *გვ. 95, 79*.

46. E. Ashtor-Strauss, L'administration urbaine ... *გვ. 94, 125*.

47. C.E. Bosworth, The Ghaznavids, *გვ. 185*.

48. ისეთი ხალხის გამოქვეყნები, როგორცაა "წერილი ბურჯანბია", "სამედიკო ბურჯანბია", "მსხვილი ბურჯანბია", "ქალაქის ბურჯანბია", "კანონისათვის კლასი", "პირველადი" დასაბუთებულია ვ.წ. "მსხვილი ბურჯანბია" ქვეყნების შესახებ წიგნის ისტორიის საკვების მიმართ სხვა ბურჯანბიული მუშაობების შესახებ (B. Lewis, L. Massignon, H. A. R. Gibb, W. J. Fischel, R. Brunschvig, S. D. Goitein....)

49. V. Minorsky, Studies in Caucasian History. COS, №6, 1953, არაბ. *გვ. 138* § 8. შირ. Ахмед ибн Яхтфуллах/Мунаддим-Баши/. "Джами³ ад-дувал". Перевод с арабского А. Дж. Мамадова. ТИИАН Азерб. ССР, т. XII,

57. Մալաթիոս Գոնստանտին Մեթոնացուն Տրագիկոմենց Թախլուրոնսան զա-
 նազալանեմնեմըլու ճառն սահրոնն սալոսնուլ. «Որոք Տրագիկոմենց զա-
 յրա, "յանոնիոյ" զարանսնաբարձան շրջապ Մալաթիոս Գոնստանտինոսն ոնո-
 ճա սասնգար զամագրոնն զարանսնաբարձան, "որոք ճառն Մեթոն Մալաթիոս
 զալըմնանն թոխլու-նըլոնսպըլոնն սանսրըլոն, որ ողբ զալըմնեմըլոն զա-
 ճառն զանսրըլոն, զալըմն սահրոնն Մեթոնացուն. յորոք զալըմն Մալաթիոս Գո-
 ճա սանսրըլոն զարայրազուլոն զանսնաբարձան/ "Մահրոյ" — Բ. Բ. /
 Ոնոնեմնեմն ճըլն յեղբոնն XII Ե. որ սահրոնն սոցըլոն/ոն. "ճա-
 ճառն զալ-Մալաթիոս, Բ. Բ. 56; H. Horst, Բանսն. Մահր. Բ. 133/ յալըմն սահ-
 ճըլոնս, ոնոն զանսնեմն զալ զալըմն, որոն 1170 թուոն զալոնըլոնն զանս-
 ճըլոնն յորոք սոցըլոն/Մահրոնն թուրքըլոնն զալ Մեթոնացունն զանս-
 ճըլոնն սոցըլոն զորոք 111-ոնն թուրքըլոնն/ Ոնոնեմնեմն "Սճ-
 Գոնոն" զանսնաբարձան./ոն. յորոք սահրոնն սահրոնն զալըլոն, Բ. 1, Բ. 1,
 1965, Բ. 21/.

58. Գրեմնեմն թուրքըլոնն Մեթոնացուն Տրագիկոմենց յեղբոնն յ. Ուլըլոն-
 կոն, Բ. Բանսնուլ, յ. յալըլոնն զալըլոնն զալըլոնն սահրոնն սոցըլոնն զալըլոնն
 ոնոնըլոնն զանսնեմն. սո սալոսնն զարայրոնն զալըլոնն, յորոք ճըլոն-
 ճըլոնն զալըլոնն յորոք. յ. զանսնուլ/ոն. A. K. S. Lambton, The Merchant
 in Medieval Islam. "Locust's Leg. Studies in honour of S. H. Taqizadeh", London, 1962, Բ. 128-130/.

59. Սոսնուլ-Մահր, Բ. 63-64; سفرنامه ناصر خسرو طوی، با مقدمه شی زاده
 برلین ۱۳۱۱ ص ۷۶

60. ոնոն զալ-Մահրոն, զահր-Մահր, Բ. 146; Գալըլոն-Մահր, Բ. 96; Մահր
 ինսրոնն, Սահր-Մահր, Բ. 138; Սոսնուլ-Մահր, Բ. 102; В. А. Жуковский, Жизнь
 и речи старца Абу-Са'ида Нейшатайского. Переводский текст. С-Пб., 1899,
 Բ. 39. Սահրըլոնն, որոն XII սալըլոնն սահրոնն զալըլոնն զալըլոնն
 սահրոնն զալըլոնն զահրոնն զահրոնն զահրոնն / Բ. 1, Բ. 1, յորոք սահրոնն
 զահրոնն / Բ. 1, զահրոնն զահրոնն / Բ. 1, զահրոնն զահրոնն / Բ. 1, զահրոնն
 զահրոնն զահրոնն "Ոնոն-Մահրոն" / Բ. 1, զահրոնն / Բ. 1, զահրոնն զահրոնն

121, 122: نامه های رشید الدین و طباط با قدما و خاتمه ای بقلم قاسم تبرکاتی
 B.B. Bartoldy, Turkestan в эпоху Тимура (1370-1405) (1960) تهران 1348
 монгольского нашествия. ч. 1 / тексты /, стр. 157; H. Horst, Die Staatsver-
 waltung der Grosselgüthen und Höfrazmäthe (1038-1231). Eine Untersu-
 chung nach Urkundenformularen der Zeit. Wiesbaden, 1964, стр. 110, 112,
 114, 134, 136, 162 და სხვ. ამ დეტალური სანიტარული ჩანს, აგრეთვე,
 იბნ ჯასირთან არაბულენოვანი მართლმადიდებელი გამოცემა "რასილუჰი და რასილუ-
 ჰი" / الراساء و القراء /, იბ. E. Ashtor-Strauss, დასახ. ნაშრ., გვ. 92.

70. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 159-160. მარტოველი გვრელ ძირითადი ხელ-
 ნაწერის მიხედვით ს. ფაბრიციუსის მიერ, ამბიონის, 1955, გვ. 299.

71. შ. მუსხიბაძე, ამბიონის ქალაქური წესდგომილები ისტორიიდან. "სა-
 ქართველოს კურნობის ცენტრი", ამბიონის, 1961, №7, გვ. 33-40; მისივე, საქალაქო
 კომუნა მუა საჯაროებების ამბიონის, ამბიონის, 1963.

72. ვეფხვიძე 1965 წლის საბჭოთაო გამოცემის მიხედვით — შიხა
 რუსაველი, ვეფხვისგვარსანი, /ი. აბაშიძის, ა. შარაშიძის, ვ. ინგოროვას, ა.
 შანიძის, გ. ნიკოლოზის შედარებით/, ამბიონის, 1965.

73. შპრ. ვ. კუჭუშვილი, ამჟამინდელი ხელისწობის გამო აღმოჩენილი კავშირები
 საქართველოს სსრ მუნიციპალიტეტის აკადემიის კურნობის ცენტრის მნი-
 შები, გ. VII, 1953, გვ. 248; ვ. ნიჭაძე, ვეფხვისგვარსანის საბოლოო გამოცემა -
 გვრელბა. სანთიკო გე ჩილე, 1958, გვ. 90; ვ. აბაშიძე, ქალაქ ამბიონის
 სოციალური ისტორიიდან, გვ. 126-127.

74. ამის შესახებ იხ. ვ. აბაშიძე, ამბიონის მმართველობა X-XI
 საუკუნეებში, გვ. 349-357; მისივე, ქალაქ ამბიონის სოციალური ისტორიიდან,
 გვ. 127 და ბეჭი.

75. შპრ. ვ. აბაშიძე, ქალაქ ამბიონის სოციალური ისტორიიდან, გვ.

ჩემდღესაც ახალი ხელისუფლის სამხედრო წარმომადგენლობა ქუთაის-რეზოლი ქალაქსა და მის სანახევრში, საფიცი მყინვერის ცხოვრება რაბინისა და ანანაშვილები დაჯერა "ნიქნა" წარმომადგენელ ქალაქში ახალი "კაფრინის" ხელისუფლების სიმბოლოდ გამოხატულებას. ამის შესახებ განვიხილეთ იხ. ტ. ბერძენი, XI-XII სს. ირანის ქალაქების ადრინის სტრატეგული წყობილების ისტორიკალიზაცია/"ნიქნა" ინსტიტუტი/. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბრძანება 1969, ტ. 253-256.

90. ბუქიძე, ტ. 19-24

91. ბუქიძის ახსენებებით დასაბუთებული "ქალაქის ხალხი ძირითადად ქვეითი იარაღის მფლობელი" საინფორმაციო მსგავსებას აკლავს "მაგონად ქალაქისას" ურთიერთ კონტრასტული გამოხატულებით -- "სრული ურთიერთობა დაკავშირებული" ქალაქის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1955, ტ. 299/.

92. ბუქიძე, ტ. 41-43.

93. იქვე, ტ. 95, 290. ბუქიძე ყენობას გვარის, აგრეთვე, მარბის რეინის შესახებ, რომელიც მისი დავლებით სარგებლობდა "ქალაქის რეპრეზენტაცია" შორის, სადა მარბი კონტრასტული ქალაქის რეპრეზენტები და მათი გამოყვანილი არიან "ქალაქის ხალხისაგან". /იხ. В. В. Бартольд, Туркестан в эпоху монгольского нашествия, ч. 1, ტ. 157/.

94. ბუქიძე, ტ. 460-462.

95. იქვე, ტ. 550-554.

96. იქვე, ტ. 610. შპრ.

97. იქვე, ტ. 412.

98. რავენი, ტ. 45.

99. მარბი-ე ადმარ, ტ. 78. შპრ. Histoire des Seljoucides du Kermān par Mohammed Ibrāhīm. RTHS, I, 1886, ტ. 95.

100. 'ახალი არ-ჯამა, გვ. 8.72, 58, 73.

101. იბი ბიბი, გვ. 57.

102. იბი, გვ. 72.

103. იბი, გვ. 44, 226, 225.

104. Фазлуллах Рашид-ад-дин. Джамии ат-таварих. т. III. Состави -
тель научно-критического текста на персидском языке А. А. Али-ваде .
Перевод с персидского языка А. К. Аронсон. Баку, 1957, სპარსული გვერდი,
გვ. 58/რუსული დასტავანი, გვ. 42/.

105. იბი, სპარსული გვერდი, გვ. 70/რუსული დასტავანი, გვ. 50/.

106. იბი, სპარსული გვერდი, გვ. 141/რუსული დასტავანი, გვ. 89/.

107. В. Ф. Минорский, История Ширвана и Дарбинда X-XI веков, აკა-
დური გვერდი, გვ. 6.

108. V. Minorsky, Studies in Caucasian History, გვ. 19-20. "სინონი-
თიკონი" / ايمان علي / რევაჲ მამახალიაშვილი გამოაქვსა და საუბრითა
მეცნიერებათა აღმოსავლურ წყაროებში დასასტავებელი ისეთ გამოაქვებს, რა-
თორცა ايمان ري / "რეის რეპუბლიკები" / ايمان بلخ / "ბაქის რეპუბ-
ლიკები" / ايمان آل / "ალის რეპუბლიკები" / და სხვ. რთორს ვხედავთ, აღუ-
ბერი ხანის ბატონები და მათ აღმოსავლეთის ურბანისკოვლი სინამდვილი-
სათვის ნიშანდობლივი მოვლენები დასტავებდა ჯერაჲ ბიბლისში XI საუკუ-
ნეში ანუ აჲ არაბული საამირის არსებობის რის.

109. ჯარლის ცხოვრება. გ. II, ბიბილი, 1959, გვ. 72.

110. იბი, გვ. 105-106.

111. იბის მესამე, რომ ჯარული წყარო "ავტაჲნი ავტრეუსანი"
ჯერაჲ ავტრეუსი ნიბებს ბიბლისში იბ. ვ. ჯამაშვილი, ბიბილიის მმარ-
ბელობა X-XI საუკუნეებში, გვ. 250-251.

3. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალაქების სისი-
ცხადი სიზარდატყნად XVI-XVIII საუკუნეებში

XVI-XVIII სს. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის საქალაქო ცხოვრების შენაშავებისას ტარსაკვსაზრებელი მნიშვნელობა ენიჭება ქალაქის მოსახლეობის ეთნიკური და სოციალური შემადგენლობის ტარსაკვსა-რახასიონაშებას.

მონაშრებარე ნარკვევის მონარს შუაშტენს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალაქების რეშლ. საფიული მიშობილვა და სოციალური სტრუქტურის რარება XVI-X. III საუკუნეებში.

სამშენარო, მუაროები ამ მხრივ მუშაო მშირ მასაღას ტვაშ-ვეიონ. აღებელი ხახის აგეილ. რივი ნარსფიული მუაროები (სომხური, აშენბაიგ-ნელი, სპარსული), ისევე რიგორი ევროპელი მოგზაურთა ახრებებში, მცირე ტაშონაკლისის ტარა, ყრ შვილავებ შირქაშირ მიხიონებას აღმოსავლეთამიერკავკასიის მოსახლეობის ქალაქების რერიობის მუშახებ. მის რეშტრაფიული მასაღებს მოკრ-ნელია რვერამე, ჭებეს ყრობილია, რომ სეფიონთა სახელიშნიჭობი რობიონ ღარტლებში მუეიოქა აღმოსავლეთ ამიერკავკასია, XVII-XVIII სს. მიღნაშე (1699-1731) მაშ სეღთან ქუსეიონს (1694-1722) ბრძანებთ რავარებელი იქნა საეოველთაო ხარხაარნერა.

ქალაქების მოსახლეობის ბრეა-მეშორებების რინამიქის ამსახ-ველი სტატისტიკური მონაშვილების ექილიობას ერსტვარაო ავსებს რიგორე მუეიოში მუეიონახელი მასაღა აღმოსავლეთ ამიერკავკა-

სიის ყალბული ქალაქების საცხოვრებელი სახელების, ჟუჟან-
 -სახელების, მიმტინებისა და სხვა ნაგებობათა ადრეობის
 შესახებ. ამ ზედასაძირისა განსაკუთრებულ ყურადღებას იქ-
 ყვეს XVII ს. ცნობილი ლაქი ისტორიკოსის და მოგზაურის ევ-
 დია რეგების ხელნაწი "სუამია-ნამე" ანუ "მოგზაურთა
 წიგნი". 1641-1647 წლებში ევლია რეგებმა იმოგზაურა ამი-
 კავკასიაში. ზედიხა ნაწიხი და გატონილ-მოსმენილი მან შეი-
 ჭანა ზევის ხელნაწიში, რეგებში, რიგი ატელიი დაუხეი ატ-
 მისაღეი ამიერკავკასიის ისეი მინიშნელებანი ქალაქების
 აღწერას, რეგებში იყი ერეუანი, ტანჯა, შემახა, ტაქი, ატა-
 ში, დაუბარეი და სხე. რეგებში ნესი, ქალაქის ისტორიის, ატ-
 ტილმედატეობის, ხელებისა-ვატეობისა და სეგის მეტრე-
 ბის აღწერის შემეგე ევლია რეგები აღწესხეის ზეილევი ქა-
 ლაქის საცხოვრებელი სახელების, მიმტინებისა და მიტეობის
 რეგებობას. რეგებში შემახევეუაში ლაქი ისტორიკოსი ტან-
 ვისი ატეგევი ცნობებს ქალაქების სახელები ტანრეგების შე-
 ტარ-მე-ქეგეა რეგების შესახებ. ყეველივე ეს, ცხადია,
 ტეიგეას მასაღას ტანრეგებებს ქალაქების მოსახლეობის რეგებ-
 ბის დასატეგენა. ანატოლიური ხასილასი ცნობები მეტეგეობა
 რეგებში ეტეგევი ატეგესაყ (ა.ტეგეა, ზ.ქეგებეგეი და სხე.),
 ისევე რეგებში ირანში, XVI ს-ის აღმოსავლეი ამიერკავკა-
 სიაში არ შეეგეილა სახარეგეი პირეგები საქალაქი ცხოვრების
 ტანრეგებობა-ატეგეობისაჰეის. ამას ხეღს უმეღეი რეგებში
 ლაქეგე-ირანის ტანრეგებელი რეგები და შინაგანი ლეგეატური
 შეღი, ისე ამიერკავკასიის მიმევი ეკეგეობი რეგებობა.

ამიցომ აღებდალი ხანის ქალაქები სუსტად იყვნენ განვითარებ-
 ბული, რამად რამდენ ირცა ქალაქის ვაჭრობა-ხელისნობა რა
 სახანაპირ მცირეწილხვადი იყო ქალაქების მოსახლეობა. აღ-
 ნიშნული საკუროს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალაქებთან
 მხლოდ ვრევისა რა განჯის მოსახლეობის. ოპერობის მუხაბებ
 მოტევიკება ცნობა. ეს ცნობა ვუთხროს რამ ხუარ სპარსელებს,
 რომლის ხანაბად XVI ს. რამდენს განჯა რა ვრევიანი მფოროდ
 რასახლებული ქალაქები იყვნენ რა მთლიანი მათგანი იყო-
 რა 50,000 კომის, ვ.ო. რასახლები 250,000 მცხოვრებს. სა-
 ვისხვად ცხადია, რომ მოჭარილი რიხები ძაღზე განვიარებულა
 რა იგი არ შეიძლება ისტორიულ სინამდვილეს შევადრებოდეს. ეს
 რომ ასეა, მჭვიცრება ზურდაც იმ განემოვბი, რომ მახლობელი
 აღმოსავლეთის ვრე-ვრე ფედაზე მსხვილ საქალაქო ცენტრში -
 ხაერბში, რომლის სავაჭრო საქმიანობა რა ხელისნობა მარბო-
 ვა შევარაბებად უფრო რიდი მასშტაბისა იყო განჯისა რა ვრე-
 ვისის ვაჭრობა-ხელისნობაზე, XVI ს. 50-იან წლებში მოსახლე-
 ობა 200,000 კაცს. XVI-XVII სს. მიჯნაზე ვი ხაერბის მო-
 სახლეობის რიხები ურბია 300,000. რამ ხუარ სპარსელების
 ცნობები რომ ძაღზე განვიარებულა, რანს იქიპარა, რომ XVII
 საკუროს მუხარებში, რაქსაყ ვრევიანი სეფიანთა სახლებში-
 ფის ვრე-ვრე მათგან ქალაქად იხვლებოდა (les principales
 villes). მისი მკვირი მოსახლებების ოპერობა 11 ათასს არ
 აღემატებოდა. აღსანიშნავია, რომ აღებდალი ხანაში, ვრევის
 სამხეროდ განრბობნი საკუროდ ქალაქის მოსახლეობაზე უფრო
 მრავალწილხვადი იყო. ველია რელების მებრებებთან ირკევა,

რომ ერევნის ტარნიზონს შეაგრძენდა 13,000 მეომარ-მოღაშე-
რე (3 ათასი ციხის მცველთა ჯარი, 3 ათასი ხანის გუარდია
და 7 ათასი ერევნის სახანოში შეკრებილი მეომარი). რაც
შეეხება ქ. ტარხანს XVII ს. ნახევარში იგი იხვედრა 30 ათას
მცხოვრებს, ხოლო XVIII-XIX სს. მიღმაღე მისი მოსახლეობის
იკვერნა აღწევდა მხოლოდ 12 ათასს.

მოჭარბილი მასაღიდან გამომდინარე შეიძლება ვივარაუ-
დოთ, რომ XVI საუკუნეში, ერევნის მკვირჩი მოსახლეობის იკ-
ვერნა დაახლოებით 5-8 ათასი, ხოლო ტარხანის 15-20 ათასი ურ-
და ყოფილიყო. სომხეთის იერაქაღაქის მოსახლეობის რიცხვმა
მხოლოდ XVIII ს. პამღევს მიაღწია 15 ათასს. ამ რაოს ერე-
ვანში ამიერკავკასიის საჯარავერი ვაჭრობისა და ხელისშე-
ნარჩობის საკმაოდ მნიშვნელოვან პუნქტს წარმოადგენდა. სა-
შანარყო ტადშარა მისი მოსახლეობის იკვერნაყო.

რჩიდიოთ აბერბაიჯანის ქაღაქები XVI ს. შავისი სიიიი-
თა და ტყუხველიბველი საჯაჭრო საქმიანობით გამოიჩინოდა შე-
მანა. ევროპულ წყაროებში იგი დახასიათებულია როგორც ში-
ვანის მთავარი და საუკუთესო ქაღაქი, რომელიც მნიშვნელო-
ვანი ვაჭრობა წარმოებდა მაღაღხარისხოვანი სპანსუი და
შირვანული ნეპლი აბრეშუმიით და აბრეშუე აფილობრევი ხელი-
რეობის ნაწარმიით. საფიქრებელია, რომ შემანამი ამ რაოს ვა-
რო მრავაღრიცხვანი მოსახლეობა იყო ვიირე რჩიდიოთ აბერ-
ბაიჯანის და საჯაროთ აღმოსავლეთე ამიერკავკასიის სხვა ქა-
ღაქებში. მავლი XVI-XVIII სს. მანძიბზე შემანა წარმოა-
დენდა აღმოსავლეთე ამიერკავკასიის ყველაზე მსხვილ ქაღა-

ქრეთის ტერიტორიაზე ვაჭრობა და ხელისუფლების
განხორციელება, მოსახლეობის კავშირებისა და სავაჭრო
კავშირების განვითარება.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, XVII ს. პერიოდში მუშაობდა
მოსახლეობა 40 ათასი მცხოვრები (quarante mil ha-
bitans ¹³). მცხოვრები მრავალნი და სავაჭრო და
საზღვაო სავაჭრო სავაჭრო მუშაობდა მუშაობდა მო-
სახლეობის კავშირების განვითარება და აღნიშნული საუკუნის 20-იან
წლებში იგი 20 ათას კაცს აღარ აღემატებოდა. მაგრამ XVII საუკუნე-
ში მუშაობდა კვლავ განვითარდა, მისი მოსახლეობა, რომლის
რაოდენობა 35 ათას კაცს შეადგენდა. ¹⁴ ევროპის კავშირების
განვითარება მუშაობდა ვითარება, რომ ჩრდილოეთ აფრი-
კის მუშაობდა მსხვილ ქალაქში, განვითარდა 30.000 მცხოვრებ-
ნი იყო, მათში - 15 ათასი, ხოლო მათგან ¹⁵ და განვითარდა
- ხუთ-ხუთი ათასი. მრავალრიცხოვანი მოსახლეობა იყო ქალაქ
არაბში. ¹⁶ ევროპაში მცხოვრები მოსახლეობა მუშაობდა და
და განვითარდა, რომლის რიცხვი, ევროპის კავშირების მიხედვით, არ
აღემატებოდა 2.500 კაცს. ¹⁷

ამრიგად, XVII ს. მუშაობდა აღმოსავლეთ აზიის კავშირების
განვითარება ევროპაში მუშაობდა იყო განვითარებული და სავა-
ჭრო მრავალრიცხოვანი მოსახლეობა მუშაობდა ქალაქ მუშაობდა.
მრავალი, მუშაობდა ევროპის კავშირების კავშირების განვითარება
პირდაპირი კავშირები მუშაობდა მოსახლეობის კავშირების განვითარება,
მაგრამ ევროპაში ავტორიტატი იყო ამ ქალაქის-განვითარების განვითარება
აღემატებოდა მრავალი და სავაჭრო ჩრდილოეთ აფრიკის კავშირების

ბეს სავაჭრო-სახელმწიფო ენობრივ საფუძვლის დედატყვეს ვი-
 ჟიფრთა, რომ XVII ს. მეორე ნახევარშიცა და XVIII ს. მე-
 მათა სავაჭრო მფორმეც დასახლებულ ქალაქს წარმოადგენდა.
 ამ მხრივ იმეორესს მოკლებული არ ვრეა იყოს ა. ვლდინსკის
 ენობა, რომლის მიხედვითაც XVIII ს. დაბოლოს შემახანში
 ვაჭრო მრავალრიცხოვანი მოსახლეობა იყო, ვიქვე სეფიანობა
 სახელმწიფოს მსხვილ სავაჭრო-სახელმწიფო ენობრივ - ქალაქ
 ყუმში. ²² წარადგინოს ღირსია აგრეთვე ის ფაქტი, რომ XIX ს.
 მიწვევულს წერილთა ადრედაიქანის ქალაქებიდან მოსახლეობის
 ოდრეობის მიხრივ მიხლოც მუშა (26806 მოსახლე) და ბუხის
 (25894 მოსახლე) უმრავლესებ შემახანს. რომელიც 22139 მოსახ-
 რებს იხვლიდა.

ასეთი იყო მოგადაც აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალა-
 ქების მოსახლეობის ოდრეობა ზვერთის სათრეორესს ხანაში.
 რა ფეშა ვრეა, ეს ქალაქები რეგორც ფაუისი ეკონომიკრი მნიშ-
 ვნილობით, ისე მოსახლეობის რიცხვითა და სიმფორმეობით ძალ-
 ბე რამეფვატრეობრებ შემობელი ირანისა და ოსმალეთის მსხვილ
 ქალაქებს, რომლებშიც XVII ს. შუაბლებში, ვაჭრობა-ხელმწიფო-
 ბის აფვავეების ხანაში, რამდენივე ასული ათასი კაცი მო-
 სახლეობდა. ²⁴ მაგრამ მიუხედავად ამისა, აღმოსავლეთ ამიერ-
 კავკასიის ქალაქებში მათრეც მოსახლეობის მნიშვნელივანი რა-
 ოდრეობა იყო კონკრეტირებელი, რომლის ძირითად საქმიანობას
 ხელმწიფო წარმოება და ვაჭრობა წარმოადგენდა.

ფეორადური ქალაქის მოსახლეობის ოდრეობა ძალბე. მერეც-
 ვი და ევალდება იყო. გამონაკლისს ამ მხრივ არც XVI-XVIII

საუკუნეების აღმოსავლეთ აზიურ კავკასიის ქალაქები შეა-
 გებრებ. ქალაქის მოსახლეობა მკვეთრად მცირდება რი-
 ანობის პრეს. XVI ს. ზეჟმის მადე მანძილზე და XVII ს.
 პირველი 40 წლის განმავლობაში, ზურჯე-იჩანის სამხეობის
 კავქრების კერძოპში აზიურ კავკასიის ჭრისგონიას პრესა-
 პრეს არმეუბრებ სპარსელები და კსმადები. ამის შედეგად მა-
 რადებობა არა მარტო სოფლის მეურნეობა და ქალაქის ვაჟ-
 რობა-ხელოსნობა, არამედ ფიზიკურად სპარსეთს ატვირთნი-
 ვი მოსახლეობა. ქალაქის მკვირება ნაშინი მჭერად მარ-
 ღალი ილუბობა, ნაშინი კი მიუვად და ძველად მისაგობი
 ატვირთში იხიბებობა. ეს კი იწვევა ქალაქების მოსახ-
 ლეობისაგან რაღვას და ტავკასიურებას.

XVII ს. ზურჯი ინტერნოსის იმრაშიმ ჭრების სონიხ.
 1553/54 წელს კსმადე მრავალრიცხვანმა ღამქარმა რაარბმა
 ფარადარის ღქვი, რმველი "მავისი მადებნი და მადებნი კ-
 ლმობრეშილი და განმეველი მხარე" იყრ სპარსეში²⁵. ზურ-
 ქებმა ტარანვეს მად-ვერახები, სოფლები, მოსახლეობა ფევერ
 მადფარეს. ინტერნოსის სიფვიხ: "ძღუამოსილი ისღამის
 ჯარის მიურ აფხვილი აღმარათის მიშიხ ქალაქები, სოფლები,
 მადელები და სხვა ატვირთი ტავკასიურებზელიყრ, ტარადე-
 რებზელიყრ და ფრავგობებისა და ქობების სპარსებელ ტამბა-
 რიყრ; ასე რმ მხახველებს ძრბოლა ეჭვებობა, ხოლო მიტ
 მემსხველებს მოიყავრა შიშის მარ²⁶". ასევევე უბეჭვრება
 რააფვა მავს აღმოსავლეთ აზიურ კავკასიის სხვა ქალაქებს:
 მემახას, ვრევარს, არამს და მარეს. ურმა ატონიშირს, რმ

რეზინის სინდნარის შემდეგ აღმოსადგინა ამიერკავკასიის რა-
კერძობა ჩრდილოეთ აზერბაიჯანის ქალაქებში კვლავ განილა-
რეს სამხრული ტაშარგანებმა. ამჯერად შემახას, ტანჯას, ბა-
ქსა და სხვა ქალაქებს არბევებზე სეფიანთა სახელმწიფოს
წინააღმდეგ აჯანყებულნი, მთლიანი პარისფრიძე ჩამოსვლი
ღვთა ურთობი.

1712 წელს ღებებს ფაშისმეხური ჯარაღის სურხათ-ბა-
რისა და სურხურის სამხრეთურებში წარმომადგენლის ჰაჯი
ბავერის მეთაურობით აიღეს და გაძარცვეს შემახა და ტან-
ფრეხეს ქალაქის მოსახლეობა. პაღუჯღეა მორის იყო 300 რუ-
სი ვაჭარნი. ქალაქის პარბების რჩის დიდი მარაგი მოკვი-
რათ მოსკოვიც დიდადრებს ეჭვიმეხურებს. ანაღვთური მოკ-
ღენა ტანმეორა 1722 წელსაც. რვა ათასიანი ღვთა ღამქა-
რის ღაეს ბავსხა და ბაარბია ქალაქი ტანჯა. 1722 წ. ტან-
საკუთრებში ბაბარბა შემახა. ხსენებელი წლის ატვისტომი
ქალაქისოსტრინებში ღაღაფის წყარობით ღებებმა ხეღი იტრეს
შემახა და ტანფრეხეს მისი მოსახლეობის მიიჭური ნაბიღი. 35
პაღუჯღეა მორის იყვნენ ატრევე "ქალაქის ღაქაქებნი"
(*գլխամწայ քաղաქին*), ე.ი. ჯარაღური არისტოკრა-
ტიისა და დიდადრება წარმომადგენლები. 36
1735 წელს ნაბიღ
ბაბია მიწასთან ტაანტორა ქალაქი შემახა, ხეღი მისი მო-
სახლეობა ფრევე ნაასხა და ტანფრა ირანისა და შვა ამიის
ბაბრებზე. 37
ფრევეობას ტაპურჩჩეღი მხეღობ შემახელი სომხე-
ბი, რომღებთ ტანმავისუღებებნი იყვნენ კაბაღიქოსის ამ-
ჩაბამ ქრეფაყის შვაბრტომღობით. 38
მსტავის მატაღიებების მო-

ჭარა მრავლად შეიძლება. მაგრამ აღნიშნულიდანაც საკმაოდ
 ნაღარი ჩანს, რძი იმედიც და ფორადური შუღლი მძიმეც ამა-
 წადებდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ეკონომიკას, მკვე-
 რად ამიერკებდა მათი მოსახლეობის ოპონობას. აღსანიშნა-
 ვია ის ფაქტიც, რომ უახლოვი რამიერობებში მთავარ საგან-
 ებდორ მიზარავერებერ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალაქ-
 ბის რაქვევა-გაუკარბიერებას. მათ შავიანთ ქვეყნებში გა-
 ფავრათ, სავრათმორისო ვაჭრობაში რამიერი აგრბობრბოც რი-
 ვაჭრებიც და გამორბი-რახელირბებელი ხელირბები. ამ გვარ-
 სარბისით განსაკუთრებთ ურბა აღბიბრბოს შაქ აბას I (1587-
 1629) რბრბობებში. მისი ბრბანებით 1605 ბუცს სპარბერ-
 შა რამიერბა რაანბრბა და გაპარბვა მბობარი სობხურბ ს-
 ვაჭრბ ქალაქი არბის აუბა. აუბის მბობრბებში რასახლებ-
 ბი იფრბერ სეფიანთა სახელიმბიფბს რეპაქალაქის ისფაბარბს
 გარბუბანბი, მბინარბ ბავბრე-რბრბს რამბრბებ, სარბე ბა-
 ბე ბარბობბბა ხარბბრბავალი მბობარი სობხურბ კობრბა -
 ახარბ აუბა (*Isa Isuzay*)³⁹. ასეობე ბეპი ერბია ერ-
 ვარბა და რახბრბვარბს. ამ ქალაქბბის მოსახლეობა ისფაბა-
 ბის გარბუბბბბა და ქალაქ ფაქრბბაპბი იფრა რასახლებბელი.
 მბობრბბი სეფიანთა სახელიმბიფბს რეპაქალაქის ამ ბ რბებ-
 ბბბს ერბეობისა და რახბრბვარბის სახელიბი ემბრბა⁴⁰.

XVII ს. პირველი მეოთხეებში რბობრბეც ამბრბობარბის ქა-
 ლაქბბის ბარბის, არამბს, რარბბანბრბს და ბაქუს მოსახლეობა
 შაქ აბასის ბრბანებბით განსახლებბელი იფრა ისფაბარბი და ბა-
 ბანბარბარბის ახლიც რარბსებბე ქალაქ ფაქრბბაპბი⁴³.

აღმოსავლეთე ამიერკავკასიისს ქალაქების გამოყვანილ ვა-
 ყრებისა და განაყოფილ ხელისნების ირანისს ქალაქებში და უმე-
 ნარესს ყოველისა ისლამანში დასახლებების ცნით მათ აბასის ხელს
 უწყობდა სეფიანთა სახელმწიფოს ეკონომიურ განვითარებას, ქა-
 ლაქის ხელისნობა-ვაჭრობის აღმავლობას. საბაგინოპო დაქ-
 ცვლილ-გაუკავშირებელურ აღმოსავლეთე ამიერკავკასიისს ქალაქებს
 ძალითა უდიდესი დაძაბვა უხებოდა, რათა აღეპყინათ თავისი
 ეკონომიკა და მიუკრიჭათ მოსახლეობა. აღმოსავლეთე ამიერ-
 კავკასიისს ქალაქებიდან მოსახლეობა მძიმევერს საუკუნეებშიც
 განყვანდა ირანში, მაგრამ ისეთი გაუკავშირებდა, რომელიც
 განილაქეს მათ მათ აბას I რჩის, შენებებში აღარ განმეორე-
 ბდა.

ამდროს, ქალაქის მოსახლეობის ოფენობა მცირეებოდა
 სხვადასხვა ეპიოდებების რჩის, რომლებიც ასე ხშირად მძვირ-
 ვარებდა შუა საუკუნეების ფეოდალურ ქალაქებში. მაგ., 1716
 წელს შაჰის ყირის ეპიოდებამ ქალაქ შეშახანში და მის საზა-
 ხებში იმსხვერპლა 7-მ აბასი კაცი.

როგორც იჩვენება, XVI-XVIII სს. აღმოსავლეთე ამიერკავ-
 კასიისს ქალაქების მოსახლეობის ბრძა-შემყინება მნიშვნელ-
 ვანდობად გამოკილებული იყო ქვეყნის საგარეო და საშინაო
 მდგომარეობად, საერო ეკონომიურ განვითარების კონებ
 და სხვ. ამდენად, დასაყები უნდა იყოს, რომ ბევრე მოგა-
 რდი რეცხებში ასახავს აღმოსავლეთე ამიერკავკასიისს ქალა-
 ქების მოსახლეობის ოფენობას მხლ.ოდ რჩის იმ მონაკვეთში,
 როდესაც ქვეყანა მოსვენებელი იყო დამანტრეველი ომებისა

და შინაგანი ფეოდალური შუღლისაგან, როგვსაჲ შეპარებოთ ხელსაყრელი პირობები იქმნებოდა სოფლის მეურნეობის, ქალაქების ხელისნეობისა და ვაჭრობის განვითარებისაგან და სავაჭრო საქალაქო ცხოვრების აღმავლობა-განვითარებისაგან.

XVI-XVIII სს. აღმოსავლეთ აზიურკავკასიის ქალაქების მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა სხვადასხვაანაირი იყო. ამ მხრივ უფრო ვრცელყოვანი სურათი იყო სომხეთის ქალაქებში, სადაც მოსახლეობის ძირითად ნაწილს ავტოქთონი მკვიდრნი, სომხები შეადგენდნენ. ჩვენთვის საინტერესო ხარისხს ქალაქი ერევანი უმთავრესად სომხებით იყო დასახლებული, ჯერცა სომხური მოსახლეობის გარდა საკუთრივ ქალაქში და მის მიდამოებში ცხოვრობდნენ სპარსელი და ჯერჯი რუსთაშინელები, რომლებსაჲ ეკუთვნოდა სხვადასხვა სახის სამეურნეო მიწებები: სახნავ-საძევის მიწები, ბაღ-ვენახები, მუჟან-სახელისნეობი და სხვ. XVIII საუკუნის 20-იან წლებში ერევანში ჩანს ბომბების მოსახლეობა. ბომბები ქრისტიანულ საზმუნებდას მისევედნენ. ისტორიკოს აბრამ ერევანის ცნობით ბომბები ცხოვრობდნენ ერევნის კონო-ხალაპ ნოვებულ ტბანში, სადაც მათ 100 სახლი ეკუთვნოდა. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ბომბთა რიცხვი 500 კაცს არ აღემატებოდა.

უფრო შრელი ეთნიკური შემადგენლობა იყო ჩრდილოეთ აზერბაიჯანის ქალაქებში. გარჯაში, შემახაში, ბაქში, ანაში და ბოიურს სხვა ქალაქში აზერბაიჯანელების გარდა მოსახლეობდნენ აგრეთვე სომხები, სპარსელები, ჯერჯიები,

ვბრაველები, ქაჩხველები და სხვ. განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი იყო სომხური მოსახლეობა. უკვე XVI ს. 60-იან წლებში სომხები ბიზანტიზირდნენ და სავაჭრო საქმიანობას ვეუკრ⁵⁰ ნენ შემახაში, აჩაშში და აშენბაიჯანის სხვა ქალაქებში. ანტიონი გოვეას ეწოდნენ, XVII ს. დაბოლოს ნახიჩევანის, კრავბაის და აშენბაიჯანის ბოტოვრო სხვა ქალაქის მოსახლეობის ბინძურელებად ნაწილს სომხები შეადგენდნენ. ასევე სურათი იყო XVII-XVIII საუკუნეებში.

სომხური მოსახლეობა უმთავრესად ვაჭრობა-ხელოსნობას მისდევდა. ამიგობ იგი ძირითადად კონუნიჭნიკებუდი იყო ჩრდილოაშენბაიჯანის მსხვილ სავაჭრო-სახელოსნო ცენტრებში: შემახაში, აჩაშში, ბაქში და სხვა ქალაქებში. XVIII საუკუნის აღნიშნულ ქალაქებში, ისევე როგორც პაჩუბაიჯანში, აჩუბაიჯანში სომხური უბნები. სომხურ მოსახლეობას ქეობა⁵³ ავლისი ეკუთვნოდა, სამილყველები, სასაჯლაკები და სხვ.

XVI-XVIII სს. აშენბაიჯანის ქალაქების ვაჭრობაში, ისევე როგორც იჩანის სავაჭრო საქმიანობაში დიდი როლი მათობდნენ იბრაჰიმი ვაჭრები. მათ ნაწილი პრთა განმავლობაში დასახლდა ჩრდილოაშენბაიჯანის ქალაქებში და აგრძობდნენ მკვირბათ იქცა. მაგ., XVIII ს. იბრაჰიმი ვაჭრები ეხეობდნენ ბაქში და საჩუხანში, მკვირბი ეყვებინს მანკობა⁵⁶.

XVIII საუკუნის წყაროები ჩრდილოაშენბაიჯანის ქალაქების მკვირბათ მორის ასახელებენ ვბრაველებსაყ.ა.კეობათის ეწოდნენ, აღნიშნული საუკუნის 30-იან წლებში ქალაქ

პარტუბარში ცხოვრობდნენ მხოლოდ მუსლიმანები და ებრაელები.⁵⁷ ტანსაცულებშიც გამოჩნდება ებრაული მოსახლეობა XV¹¹¹ ს. ამ რაიონის იხსენებდნენ შემახაში, ტანჯაში, პარტუბარში,⁵⁸ კვბაში და ა.შ. ებრაელები რაიონი ვაჭრობას მისდევდა. ევროპა, XV¹¹¹ ს. და XV¹¹¹¹ ს. პარტუბის იხსენი ქარაველი და სომეხი ბიზნებიც ვაჭრობდნენ.⁵⁹ შემდეგში რუსეთის მთავრობამ აუკრძალა მათ ამტვარნი საქმიანობა. ებრაელები ერობი რაიონი კი სოფლის მეურნეობით, მიწისმოქმედებითა და მესაქონეობით იწინებდა.⁶⁰
⁶¹

ჩრდილოეთ ამბუბანიხანის ქალაქებში ქარაჯული მოსახლეობაც იყო. მაგ., XV¹¹¹¹ ს. პანაწყისში ქალაქ შემახაში ქარაჯელების მიერ ჩაიკურნობა ცხოვრობდა.⁶² ქალაქის მოსახლეობის სხვა ეთნიკური ჯგუფებიდან შეიძლება დავასახელოთ არაბები, რომლებიც რავსაგებურ ნიამბაპის მიდამოებში ბინადრობდნენ.⁶³ არაბებსა დაქირავებული ჩაბმები იყავდნენ და აყილებდნენ ვაჭარ-მოგზავრებს ნიამბაპ-შემახას ტბაზე.⁶⁴

ბუმბუბანოვადილი ეთნიკური ჯგუფების შარბობაგებულების უმრავლესობა მუსლიმანები იყვნენ. აღმოჩნდაც ამიერკავკასიის ქალაქებში ტავრულელები იყო ჩოგორე სურბეჯი, ისე შიიტური ისლამი.⁶⁵ სომხური მოსახლეობის ძირითადი მასა ქრისტიანულ-ტრეტიკნიანულ ეკლესიას ეკუთვნოდა და მათთვის სასჯელიერო ყენჭაპ ეწმისაწინს შიიზნედა.⁶⁶ მხოლოდ XV¹¹¹ ს. პარტუბის და XV¹¹¹¹ ს. ერევენსა და შემახაში ზნეებთან კათოლიკე სომხები. მაგ., XV¹¹¹¹ ს. პარტუბის ქ.შემახაში იმყოფებოდა რომელი ვაპის მისიონერი, რომელიც ხელმძღვანელებდნენ

քա սրժուհիներից կազմված յառուցյալ՝ սպորտդահլիս, սրահներու-
 յոյս, հիւր ժիւղիւմիանիս յառուցույած ժողովոյս սոսնժոսն սա-
 մահլոսն թանաթիւլն յառուցուածքս, ժամիր հոթոյսս յհոսնժոյս-
 ղոսն ժոյսահլոյսն ահայոսահ սահժոյսահ ահ ոյս թոյսնժոյս-
 ժիւլոյս. հոթոյսն ածործոյսն յոյսնժոյսն ժոսնժոյսն ոյսնժոյս-
 ղոյսն սահժոյսնժոյսն ոյսնժոյսն, իոյսն յոյսնժոյսն ոյսնժոյս-
 ղոյսն ոյսնժոյսն.

հոթոյսն թոյսնժոյսն, սրահսոյսն ածործոյսն յոյս-
 ղոյսնժոյսն ժոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն
 թա սահժոյսնժոյսն ժոյսնժոյսնժոյսն, հոթոյսն յոյսնժոյսն
 ժոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն, յոյսնժոյսն թա սահլոսն
 ժոյսնժոյսնժոյսն. ժոյսն ժոյսնժոյսնժոյսն ժոյսնժոյսնժոյսն
 ժոյսն ժոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն, սրահսոյսն-
 ժոյսնժոյսնժոյսն.

սրահսոյսն յոյսնժոյսն ածործոյսն յոյսնժոյսն
 յոյսնժոյսն յոյսնժոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն
 յոյսնժոյսն-սահժոյսնժոյսն յոյսնժոյսնժոյսնժոյսն, ահայոյսն
 ժոյսնժոյսն յոյսնժոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն
 յոյսնժոյսն յոյսնժոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն
 սրահսոյսն.

յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն, հոթոյսն յոյսնժոյսն
 յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն
 յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն, հոթոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն
 յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն
 ահ յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն
 յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն յոյսնժոյսն.

საერო ფორმაციები იყვნენ ქალაქში მოსახლე ცალკეული ოჯახებისა და ქალაქების მმართველი ხანები, მათი დასახლებული პირები და მსხვილი მიწისმფლობელები. XVI ს. 30-40-იან წლებში იპოვეთ ადგილობრივი ამიერკავკასიის ქალაქებში ადგილობრივი სომეხ ბელაქებისა და აბრამიანური ფორმაციების გვერდით იწყებენ დასახლებას სპარსული, ხოლო უფრო მოგვიანებით ლათინ ფორმაციები. განსაკუთრებით იმრება სპარსეთ ფორმაციის გავლენა ჩრდილოეთ აბრამიანის ქალაქებში 1538 წლის შემდეგ, როდესაც შეიქმნა დასავლეთ-მთავრები და სეფიანთა სახელმწიფოს ფარგლებში მოქცეა. ამ პერიოდში მოკლებული XVI ს. დაბოლოებაში შეიქმნის ცალკეული ქალაქები პერიოდულად გაიყვანა სომხის პირობაზე სხვადასხვა ფორმაციები. შერეულ-ხან ბილინის ცნობით, 1540-1541 წელს ყინილბაშური ტომის ლაქებს ამიერს რაზმ-ხანს შეიქმნის ოჯახი, სალიანსა და მაკბუბაშაშანი ერაყი სომხის სხვის ემიგრაცია ქალაქი ბაქო. მაქ მაშაბ I (1524-1576) 1575 წელს ქრეული ტომის რეგულის ბელაქს შერეულ-აპ-იბრ ბილინის შეიქმნა სომხი სომეხი დასახლებული პერიოდის მემორიალური ფორმაციები არაში, აკაში და კაბაღა. შერეულ-აპ-იბრ ბილინის დასახლებული პერიოდის მემორიალური ფორმაციები წელიწადი ფორმაციის დასაბუნჯელი.

სეფიანთა სახელმწიფოში ცალკეული ქალაქების სომხის პირობაზე გაიყვანა ადგილი ქუთაისი არა დასავლეთ ყინილბაშაშანი-იბრ მაქური ტომების ტრადიციული პერიოდული XVI ს. დასაბუნჯელი XVII

საკუთრის მეორე ნახევარშიც, როდესაც ირანის ყველაფერი ხელისუფლება ხანმოკლე ძლიერების შემდეგ, კვლავ დასუსტდა-და-დაქვეითების ძვალს დააყენა. მაშალის ამ პერიოდისთვის გვინახვს არ მოგვეპოვება ცნობები აღმოსავლეთ აზიურკავკასიის ქალაქების ზღვარ წყაროების შესახებ, მაგრამ ასევე მოკლედ-ნახს ადგილი ქონდა სამხრეთ აზიურბაიჯანში. ისტორიკოსი მო-ქამედი აქაქის ცნობით, შაჰ აბას II (1642-1666) სუფიანთა სახელმწიფოს ვრცელ ფეოდალ მსხვილი საუფრო-სახელისუფლებით ქალაქი ავრანში ზღვრის პირდაპირ უბრუნ-სამხრეთ აზიურბაიჯანის მშარველებს იბრაჰიმ-ბაგს. იმავე შაჰმა ქალაქი ასეაზა ზღვისი ოქრის ზღვის უფლებებით უმ-ყარა ფელი-ხან ადამს.

მაშალის, ყიზილბაშურ-ქრახელი მოგების ჯიშპალებს ქა-ლაქები ზღვის პირდაპირ უფროდა, ე.ი. კფიილიურნი ზღა-საბრისით შაჰ ხელი მიუწვევებოდა ქალაქის წივრნი შემოსავ-ლის მიხედვით ტარკვერ ნაბიღე, მაგრამ ისინი აბას არ სჯერ-ებებებენ და ავს ქალაქის მაჭონ-პაჭონიარ ზღვიებენ. შაჰ სასუბითი რეაქტრ შესაძლებლობა მიანრდაჰ ხელი დაედა ქა-ლაქები ნარნიკებულ ხელისუფ პირფუციაში და საუფროს საქო-ნებზე. ქალაქის ზღვარნი - ჯიშპალების ეს მიბანი ხში-რად მიუწვეველი რებოდა ყენჭრალური ხელისუფლების წინააღ-მდეგობის გამო, მაგრამ შაჰ ასევე მიხარაჰებამი შაჰად ტა-მოსუფივის მსხვილი ჯიშპალების ზღა-საბრისი ქალაქზე, რო-ტრე შაჰი პირადი ტაშვირებისა და პოლიტიკური ძლიერების წყარობზე.

აღმოსავლეთ აზიურკავკასიის ქალაქებში, როგორც აღინიშნა, მოსახლეობდნენ ანტილოპრივი ფოქარალები. ვრეჯანსა და დაბა (*قباخا*)⁷³ აკრისში საკმაოდ მკაფადრის-ხევისანი იყო⁷⁴ სამეფო მუძღების სომეხი ფოქარალების - მელიქების ფენა. განსაკუთრებით იძრება მელიქების რიგები XVII საუკუნის სომეხების ქალაქებში. ამ რიგს ისინი ქალაქის ადმინისტრაციულ აპარატში ხშირად ასრულებენ სხვადასხვა სამხელეო ფუნქციებს. მაგ., XVII ს. 60-იან წლებში ვრეჯანის ქალაქში ანტილოპრივი ვიზიტ მელიქ მოქსურს.⁷⁵ მას სჯობს სჯულიანის (1666-1694) ბრძანებით 1669 წელს აკრის-სის ქალაქში დაარსდა მონაწილეობა მელიქი მამნაბაჩი.⁷⁶

ამდროინდელი მდგომარეობა იყო შირვან-ფარაბის ქალაქებშიც, სადაც სატრძოლველად გამოიარა ამერბაიჯანელი ფოქარა-თა რაიონობა. ამასთან დაკავშირებით ფურაქლუბას იმსახურებს ის ფაქტი, რომ 1751 წელს ფარაბის მმართველმა ფარაბ-ბაბაქ (XVIII ს. 40-იანი წლები - 1759) ახლად დაფუძნებულ ყიზილ-სიმბაქე მამბულაღში ხელოსან-ვაჭრების და თავისი მონაწილეების გარდა ჩაასახლა ანტილოპრივი "მოგობალები" (*موتوبالان*), ე.ი. ამერბაიჯანელი ფოქარალები. იგივე განმეორდა 1756/7 წელს ქ.მუშას დაარსების რიგს. ფარაბ-ბაბაქის ბრძანებით მუშაში დაასახლდნენ მამბულაღის "მარბინებელი პირებისა და მელიქების ოჯახები" (*مبارکینان*)⁷⁸ (*اشخاص مبارکین*).

ამრიგად, XVI-XVIII სს. აღმოსავლეთ აზიურკავკასიის ქალაქებში მოსახლე საერო ფოქარალების ფენას უმნიშვნელ ქალაქის

შინაგვები ხანი ადრისი ოჯახის წევრებიც და ამაღი, სპარსული და ზურჯი ფერადები, ანკრბაიჯანელი ფერადები და სომეხი მელიქები, ⁷⁸ ზოგიერთი მათგანს ქალაქების საზღვრებსა და ქვეყნის სხვა ნახილებში ეკუთვნოდა სხვადასხვა კატეგორიის მიწები (თვლი, სურნაღი და მურქი). XVII ს. გამოჩენილი სპარსელი ინჟინერის ისკანდერ მუნშის ცნობით ⁷⁹ შაჰ აბას I 1607 წელს ბაქოში მცხოვრებ ფერადურნი არისტოკრატიის წარმომადგენლებს სუფიანთა ეკატეგორიისათვის უფრო მაღალი სასაჭირო ხალაფები და რაზრიცა სურნაღები ⁸⁰ მიეცა მერს მუშახას აქედან შემდეგ, შაჰ აბასმა ქალაქში მცხოვრებ ფერადებს თვლის პირობაზე უბოძა მიწის ნაკვეთები. ⁸¹ შირვანის ბუბაქ აქში მოსახლე წარჩინებულ პირებს სადიანის ოქში 1/2 ნაწილს სახრავ-საყსი მიწები. XVII ს. პირველ ნახევარში ერევანში მცხოვრებ ამირტუბან-ბეგის ვაჟი აბდულ-სოფლი ⁸² ფრანკონიაში აღიბრა ექვსი რანტი ოქის მიწას, ხოლო XVIII ს. რამდენს ერევანის ⁸³ ჭარუას ვინავე საჭარს ეკუთვნოდა სოფელი რამირ-ბეგალი.

სახრავ-საყსი მიწების ტარა ქალაქში მოსახლე საერო ფერადები აღიბრებ ატრეტი ბაღ-ვერახებდას, რამდენი ⁸⁴ ხშირად სკუპრავ ქალაქის ფარგლებში მუშაობდნენ.

ამრიგად, ქალაქში მცხოვრები საერო ფერადები მსხვილი მიწისმფლობელები იყვნენ. შინა წარმომადგენელთა მათი სიმდიდრის, ეკონომიკური ძლიერებისა და პოლიტიკური გავლენის უმეტესს საყუძველს. მატრამი ერთად ტარმავლობაში ისინი ღარიბადი უბნებშიარ ქალაქის ეკონომიკურ ცხოვრებაში. ბო-

ბის ჭაბაჩს ქქონრა 12 ვერახი, აქუჲანი სამი ვრეჯანბი,
 ბეჲბარქუ⁹⁶ რა, ვრეჯანბი ბეჲბარქუჲობრა ატყუჲეჲ სეჲჲ სომ-
 ხუჩი ბონასჭრებინ ვერახებინ.⁹⁷ შაჲ., სომხუჲის რეჲაქუჲაქ-
 ში ბჯინის ბონასჭრას ქქონრა 1 ვერახი, ბეჲარქის ბონას-
 ჭრას - 2, რეჲარქუჲის ბონასჭრას - 2, სეჲანის ბონას-
 ჭრას - 1 რა ა.ბ. ოქანაჯანბის ბონასჭრას რაბა კარბში
 ექუჲანბრა ოჩი ვერახი.⁹⁸ უჩეი ბაბილი ამ ვერახებინსა ბაჲ-
 ყიი იყრ. შაჲ., 1721/7 ბ. (1139 ბ.ჯ.) კაჲალიქოსმა
 ასჭუჲანაჭრმა უჩეჯანბი 10 ჷებნარ იყირა ჯამბიიქუჲის სა-
 ხელიჲ ოჩი ბილი ვერახი. უჭრეჲ აჲრე, 1651/2 ბ. (1062 ბ.ჯ.)
 ვარჲაქუჲეჲ მიქუჲეღმა ბჲსლიმარ რეჲეჲა-ბეღეჲისაჲარ უჩე-
 ჲანბი ბეღეღმა ოჩი, ვერახი რა უჩიბაბინის ბაჲასეჲა.¹⁰⁰ 1662
 ბეღის რაბა აქუჲისის ბეღეღრმა ხეჯენე ჷეჲანბა ბმ. ოჩინს
 ექუჲისის აქუჲიბარქიჲს ეჭრასის ბეჭებნარ მიჲყირა ჷაჲე-
 სი ბაღი ბყარას ბყიჲე.¹⁰¹

სომხუჩი ექუჲისის სავაქუჲეჲ მიბებინ ჯიბის ბრის უჩე-
 -უჩეი ბიჩიბეჲი ბყარე იყრ კერბეჲ ბეჩებინს მიჲრ სამიქუჲე
 ბიბებინსა რა ბაღ-ვერახებინს ბეჩეჩეჲა ექუჲისა-ბონასჭრებინ-
 სარბი. 1651/2 ბ. (1062 ბ.ჯ.) სომხუჩი რეჲაქუჲის ხეჯა სე-
 ჲის ბეღეღმა ქაქუჲმა სოჭეღებში ბოჩაბეღეღი რა ეღეჲარბი ბე-
 იბინა ბეღეღის კაჭეღეღის სახეჲაჲ-საჲესი მიბებინ რა უჩე-
 ჲანბი ბეჲბარქუ ვერახ ბონასხარეჲეჲარ უჩეჲარ ბაჲასეჲა უჩიბ-
 აბინის ნაკაჲალიქოსის.¹⁰² 1711 ბეღის ვიჩეჲ აჩისჭაქუჲის
 ქუღიბეღეღმა ქუჩიბეჲა სიჩი ხანბა უჩიბაბინს ბეღეღმა ვერა-
 ხი სოჭეღ ბოჩაბეღეღი რა სავეხოჲეღეღი სახელი ქუღაჲ უჩე-
 ჲანბი.¹⁰³

გაჩნდა სახნავ-საძვნი მიწებისა და ბაღ-ვენახებისა სომხურ ეკლესიებს ეკუთვნოდა აგრეთვე ქარვასლები, საცხოვრებელი სახლები, მწიქარ-სახელმწიფოები, აჩხები, მისუქილები და სხვ. სამეურნეო ობიექტები. XVII ს. ნახევარში უზნობა-ბინის ჭაძარს ეკუთვნოდა ქარვასლა, 89 მუქარი, საყ-
 ხორკბელი სახლები, მისუქილები, ბეჰსახელები და სხვ. სომხური ეკლესია მტკვარის იყო დაკავშირებული საერა-სამართლო ფუნქციონირებით. სომეხი ეკლესიის უზნობის სამღვდელთა კუთვნილი საეკლესიო საწარმოები თავისუფალი იყო მათისა და სხვა ფუნქციონირების გაქვასაგან.

სომხური ეკლესიისა და მისი სამღვდელთა ბეჰსახეების პირობებს ბრძოლა იყო, რად იგი პირდაპირ თავისუფლებოდა სახელმწიფო გაქვასაგან აგარ.

საერაო უნდა პირობების, რომ სომხურ-ერეკლიანული ეკლესია უზნობებს ინტენსივობას წარმოადგენდა, რომელიც იმავე პირს მის მუქარეული პოლიტიკური გაქვანობის საჩვენებელია. ეს კი უზნობებს ფუნქციონის განიჭობული იყო მისი გაქვანობის სომხურ მშრომელ მოსახლეობაზე. ამას თავიანთი ინტენსივობის შესაბამისად მოხერხებულად იყენებდნენ სპარსული და ლერჯოი რამდენობები და გაქვანული მუქარეობის მიმართების ტიპი ყოველმხრივ მიუმხრობდა უმარტული სომხური სამღვდელთა.

როგორც თავიანთი, სომხური სამღვდელთა ბეჰსახე (კლავიკოსი, ეპისკოპოსები, ეპარქიები) თავისი მუქარეობისა და გაქვანობის არა მარტო არ გამოყვარებდნენ ომებს საე-

ჩნ ჭეკრძაძეებს, არამერ ხშირად აღნიშნავენ კიბეას. არა-
 ქველ დაუჭირებელი ცნობის, XVII ს. სომხეთში მთავარი "მა-
 ლაქიანის" (*მალაქიან*), ე.ი. სასულიერო პირის, ჩო-
 ტოჩი წესის, ქრონოგრაფიის "საქუთაშის რევილიაი, ბარე და ბოსტანი,
 მარანი, ბეგრელი და სხვა ქონება" ¹⁰⁷ აღიარებულ ცნობას გვა-
 ვიხსენებს XVII ს. მეორე სომხური ისტორიკოსი გრიგორ პარანატი,
 და დასძევს, რომ სასულიერო პირები "მეორეა ურისკაცებს" ¹⁰⁸
 დაუმსგავსებელი (*უკლასი ღებ ჟებე ყქი ქ სხუაყანსაყ*
აქსარჩასქსე) . ამრიგად, სომხური უმაღლესი სამღვდელთა,
 სასულიერო ჭეკრძაძეები როგორც მათაშობებენ XVI-XVII სს.
 სომხეთის საქალაქო ცხოვრებაში.

მათივე სიმბოლოებს სომხურ ეკლესიას არც მცხლიმარეტი
 სამღვდელთა რამდენიმე რევილიაი. მისი ეკონომიური ძლიერების
 საფუძველი იყო საეკლესიო მიწები, ჩომლები. ამატანაჯანის
 სხვადასხვა ლექსში მრავალჯერ. XVII საუკუნეში სეფიანის
 ბაქები ხშირად წიგნებზე მნიშვნელოვან და მნიშვნელოვან
 სამღვდელთა უმაღლესი ფუნქციონირების წარმომადგენლებს (სეიფები,
 ახვრები, მუშაველები და სხვ.) სურვილის ეჭვგარეშის
 მიწებს, ჩომლები ადმინისტრაციული მუშაობის უფლებების
 სარგებლობებზე და დასაჩინებელი იყვნენ სახელმწიფო ტა-
 სანაპეებისათვის. ¹⁰⁹ XVII ს. სურვილი უმთავრესად არსებობ-
 და ჩომლებს საეკლესიო ბუნებრივი ¹¹⁰.

საეკლესიო სურვილის მათგანის წარმომადგენელი ქალაქ მა-
 ქის მახლობლად მრავალ მნიშვნელოვან წმინდანის მიხედვით
 მათგანის ანუ აკრძალვის მიწები. მაქაბას 1607 წელს სა-

სანტუბო ფიქმარნიე აღრიშრეს მამარს სოფრადის უღებნი
 პაუბტოიაა უაღაუ ბაუბო (ბაპკუბებე) პამოკიეპებუი მიწები,
 მათ შორის სოფელი¹¹¹ მიხიე. ეს მიწები გაააზნებუელი იყებერ
 სახელმწიფო ტაპასახაეპებინსაგან. სახრან-სახელი მიწების
 ტარპა სავაკუფო ურებამი შეიიოპა ეუუან-სახელსონოები,
 მისუვილები, ბუესახელები, უარვასლები, აბანოები, მდლის
 აზნები და სხვა საშეკრეო ობიექტები, ჩომლებიე შეაეებ-
 ენერ მუსლიმანურ-რელიგიურ პანესაბებებების და ატრახეე
 სეიეების, შიიტი სწავლებების - ულებების, ეარეიშუ-სუ-
 ფიური შეიებების, მუჰავალიებისა და მუსლიმანური საარმებრ-
 ების სხვა წარმომადგენლების საკუჭებას.¹¹²

XVI-XVII სს. აღმოსავლეთე ამიერკავკასიის უაღაუბი
 ვაჭრობისა და ხელისნური წარმოების ეარეკებს წარმოაეებ-
 ენერ. ამიჭომ, ბუნებრივია, ჩომ უაღაუის მოსახლეობის ყუ-
 ეამე მრავალრიცხოვარ ფუნას სავაეასხვა შეილებისა და კა-
 ჭებოჩიის ვაჭრები და ხელისნები კუმნიენერ.¹¹³

სომხებისა და ჩრდილეთე აბერბაიჯანის უაღაუბში შილ-
 ვამე ვაჭრებიიარ ზავისი სიმეიეოჩიეა და ტაელებიე ტანსა-
 კუჭებნიე გამოიჩრეკენერ მსოფლიო-საჭრანბიჭო ვაჭრობამი
 ჩამბუი ეიეეაჭრები-ხოეები. სომეხი ეიეეაჭრებიე პასახე-
 ბელი იყო მესრე უაღაუი (ფელაუაფაუაფ) არების
 ჯუა. ისინი მეელი XVI ს. მარბილბე, ირანში ტაპასახე-
 ბამეე (1605) ეხოველი სავაჭრო საქმიანობიე უკაეშიეეებო-
 ენერ ურეეიას და ეურობის სხვა უეეებებს. არების ჯუის
 ეიეეაჭრებს, ისევე ჩოტრეე აკულისისა და კარბის ხოეების

ვაჟრობის ძირითად საფარს წარმოადგენდა მარალხარისხიანი¹¹⁴ ბი ინსტიტუტი და ამიერკავკასიური ხაზი ამრეშვიძის.

საერო-სამხარისო ვაჟრობის ასპარეზზე გასული პიროვნებები მისაბეღობრებრ ატრევერ შეშახაში, ტარჯაში, არაშში, ვრე-
ვარში, ბაქში და პრისსავლე ამიერკავკასიის სხვა ქალა-
ქებში. რამეშვიძეებელი ხაზი ამრეშვიძის ტარდა მათ ვესპ. 9-
ში შეშახა ატრევერ პრეობრევი წარმოების ხელსაშრი 9¹¹⁵
პროფუციას.

პრისსავლე ამიერკავკასიის საქალაქო ცხოვრების ვრე-
-ვრე რამახასიოებელი მრეღვრეპ ვრე რაიოვადოს მსხვილი
საერო და სასულიერო ჟეოგრაფიის მუიერო ეკონომიური კავ-
შინი პიროვნებებ. რეგონს შავის რეგე იმევა, ეს კავ-
შინი უნიარეს ფრეღისა ვლინეშეპა იმ ჟაქში, რამ ჟეო-
გალები ხელებიშ მუშეგობიშ აქვიერაპ მონაბილეობრებ მსე-
ლიო-საერანნიეო ვაჟრობაში, ე.ი. ხელები ქალაქში მისაბ-
ლე ჟეოგრაფიის სავაჟრო კონტრატებრების რელს ასრეებრებრ.
ჟეოგრაფიისა და პიროვნებებ ამტვარი კავშირი არავრებელაა¹¹⁶
პრინციპლი წყარობში.

პრსანიშნავია, რამ ქალაქში მისაბლე პიროვნებები ამა-
-ვე რელს მსხვილი მიწისმელობელებიშ იყვრებ. ქვეყრის სხვა-
-რასხვა ლქებში ისინი ლობრებრ სახნავ-საეუსი მიწების
ჟარეო რაკვეებბს, ხშირ მუშხევევაში ამ მიწებზე ისეი კვ-
-ლვრები იმესებოდა, რამელებს პირო მისეხევირება იყრ პრე-
-ობრევი ბამრებზე. ტარსავრებრე იბრებვა ვაჟარ-მელოქარა-
-ბა ჟენა XVII ს. ვარსასენელ მელოებში და XVIII ს. რამ-

დაცხ, როდესაც აღმოჩნდა ამიერკავკასიის ქალაქების ვაჟ-
 რთბა დაქვამა-დაქვეითების ტბას აკვება. აღნიშნულ პერიოდში
 მსხვილი მიწისმჭიდვლები იყვინი ვრევრის რიგაყრები ხოჯა
 სჯიი რა მისი ვაჟი ქაკოჯანი, სჯის მუილიმუილი ვრევრის
 ქალბთარი საკვი, ხოჯა მკვსესი რა სხვ. მათ ვკვთერიპაჰ
 რკტორს სანხ ვ-საჯესი მიწები, ისე მად-ვერახები,სარწყავი
 არბები, მსჯებები რა ა.მ. მიწის ჟარჰო რაკვებებს ჟრმბრებ
 ატრეჯე რაბა აკვიისის რიგაყრები. XVII ს. მუიჩე რა-
 ხეჭრის სომები ისტორიკოსის მარჩია სარკავაგის გრბი, ¹¹⁷
 მიროარ სომებ ხოჯას ქაკოჯანს რა მისი სამ ვაჟს, რკმღობი
 ტაყხეველბე ვაჟრბას ვრეკრებრ ჟაერიმში, მტრსამი, ტი-
 ლარში, ტარჯასა რა სხვა სავაჟრე გარტრებში, რაბა კარბში
 რა მისი მირამბებში ვკვთერიპაჰ სანხავ-საჯესი მიწები,მარ-
 ვრახები, არბები, მისქეილები, მესსახებელები რა სხვა
 სარეკრეკ რბიქებები. მათ სავრებმას მუამბებრა ატრეჯე
 მსხვილჯება აიკვტევის რიგი კრებები ¹¹⁸

საჯეებებეია, რამ XVII-XVIII სს. მიჯრამე რკრილჰე
 ატრბარჩარის ქალაქებში ტარბრებ ვაჟარ-მუიქაპარები.
 მარბაია, ამის მესახებ რვებ არ მკვევამეება ხეღესახე-
 ბი გრბები, მარამ ასჯი ვარკვის უღებას ტვაძევეს ის
 ჟაქტი, რამ აღნიშნულ რჩის სხვადასხვა პოლიტიკური რა ვკ-
 რკმიტრი მიწებების ტარს სავრბრბილარ მუიქვადა ქალაქების
 მიერ მარმბებე სავრბრბილ ვაჟრბა, რკტორს რანს, ჟაე-
 სჯეა, სავაჟრე კამიჭარს ხოჯები მიწების მესამებრა იგე-
 რბებრებ, რაბარბაჟ ქვეყრის სარჩო პოლიტიკური რასუსჯე-

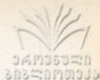

ბისა და ეკონომიკური მრეწობარეობის განვითარების მიზნების მიზნა წარმოადგენდა ყველაზე საინტერესო შემოსავლებს, საკვან-
რებას.

სომეხი, აზერბაიჯანელი, სპარსელი და სხვა ერეკლეების
ძირვარები - ხელები ქმნიდნენ აღმოსავლეთ აზიურკავკასი-
ის ქალაქების მოსახლეობის ეკონომიკურ ძალზე ძლიერ
ნას. ქალაქში მოსახლე მსხვილი სავაჭრო და სასულიერო ფორ-
მების მიზნადიღობა იწვევდა მათ დაახლოებას ვაჭარსა ბერ-
ყვანსთან. ეს კი, თავის ბუნებრივ, იყო მიზეზი მსხვილი ფორ-
მადებისა და ძირვარება იწვევდა მათ დაახლოებას.
მსიონი მანამდე ვიდრე ვესპერაგაიის ქალაქის ეკონომი-
კურ სუსტ ხელსნებას, მკრილი და საშუალო ვაჭრებს, ქალაქის
მიზნადიღობდა და რაჩობ-რეგაქებს. რევილი აზრით, მსხვი-
ლი სავაჭრო და სასულიერო ფორმადები შეიძლება ძირვარება
ერაპ ქმნიდნენ მოსახლეობის ბერაყვანს, საქალაქო არის-
ტოკრაფიას, რეგორი ირკვევა, საქალაქო არისტოკრაფიის აღ-
სანიშნავად, მიწველებულადი იხმარებდა "წარმნივებ-
ბი" (¹²⁰ميان), "ძირვებლები" (¹²¹سنگر), "ქა-
ლაქის მავკალები" (¹²²قلمسوقاسي قاضي) და სხვა
ფორმები.

საქალაქო არისტოკრაფიის წილიდან ინიშნებდნენ
ქალაქის ადმინისტრაციული აპარატის უმაღლესი მოხელე-ბე-
ლისუფლები.

ამრიგად, ძირვარები ეკვანდნენ საქალაქო არისტო-
კრაფიის ღებანს. მათ ეს უფლება მიეკუთვნებდა მათთანეი ეკონ-

რწმინდრი ძლიერების წყაროები. ამიტომ მარჯებელი არ უნდა იყოს მოსაბრუნება, ღიჯებს ხოჯები ფორმალა ქვასს ეკუთვნის¹²³ რორნ. ფორმალა უკვე ავეისი მარმობობა, ავეისი სოციალური მრგობაყოობა ეკუთვნოდა ტაბაგობებზე ფორმალურ ქვასს, მამირ ჩოქვსაჲ რორვაჭრებმა მხლორ ავეიარეი სობ-
 რორის მყარ ზიე მესძრეს ქალაქის მოსახლეობის ექსპლ-
 ატირებელი ფენებიდან კამოყოა და მის ბეუიე რარტობა.¹²⁴

არც ის ფაქტი უნდა რავივიწყოთ, რამ ავბყა რორვაჭრები რორი ტავლენიე სარტებობობრებ და სარქალაქ არისტოკრატისს მრეში მუროობრებ, მარამ მათე სარქრება და პირტრება არ იყო რაჲელი არავიეარეი კარობობიე. ისინი ძალბე ხშირ-
 რარ სარჩახეხისა და სრული ტავჭრების პირას იტებრ. ფორმალურ სარტგარობამი რორვაჭ-
 რი, მიუხედავად ავეისი სობიო-
 რისა და ტავლენისა, ავეის ეკონობიურ და პოლიტიკურ ირჭე-
 რესებს ტაბაგობებელი ქვასის მჭერესებს უხამებდა.

სარქალაქ ამირისტრატობიე რორვაჭრები პირველობას ქალაქში მოსახლე მსხვილ ფორმალებს უმობობრებ. ყოველივე ბე-
 მიქმებობიარ სავსებობა რაველია, რამ რორვაჭრები არ მუი-
 რება მივაკუთვნიე ფორმალურ ქვასს.¹²⁵

სარქალაქ არისტოკრატობა ექსპლრატობისს უწედა მოსახ-
 ლეობის რაბად ფრანსამ ფრამი მუროობრებ ხელისრები და მუროილი და სარქალაქ ვაჭრები, რამლებიე ამტობობრევი ვაჭრო-
 ბიე იყებრ რაკავებელი. ისინი მრჭებრ ხოჯების მსრევე სან-
 ტიე ქსპლრატობისს ტანიობობრებ. ქალაქის მოსახლეობის ქვე-
 რა ფრანს, რობრეჲ აღვნიმრეჲ, ეკუთვნიობრებ ხელისრებობიე

(¹²⁷ **اعمال**) : მატკამ ხელისაზნა ეკონომიური მტკი-
 მარკობაჲ ორზნაიჩი აჩ იყო, აჟაჲ ბუიჩიშბებოჲა ეჲაჲუაჩი
 ტანსხუაჲეჲა. ეჲჲოჲ, ეკონომიურჲარ უჲჲო მუდღებუღი იყუ-
 ნენ ხელისნურჩი ამჲრჲების მუჲაურჲები (უსჲაბამუბი და ეჲჲ-
 ბოჲები) და ფაღკუჲღი რარჲების ოსჲაჲები (მატკ., ოჲრჩიჲჲე-
 ლბი), მატკამ საეჲჲო ჯამში ხელისნები ნურჩი ეჲჲრჲებჲა
 ეჲჲაჲ ეკონომიურჲარ სუსტრი და უჲჲღებოი იყუნენ. ისინი ო
 მუჲარჲებრიენ ეჲღაჲის მისახღუტობის რაბჲგრიღ ნაშირს, რაი-
 აჲებს (¹²⁸ **كس**), რიღის ეჲსჲღოჲაჲეჲა ამიჲრჲებჲა საჲღაჲჲი
 არისტოკრაჲიას, მის ჯეღში ეჲღაჲის ხელისნები და ნურჩი-
 ლი ეჲჲრჲები = **მადიოჲებს** (¹²⁹ **ماديو**), "უიჩსუბს"
 (¹³⁰ **ماديو**) და "მადღ ბაღს" (**ماديو**)
 მარბოარჲებენენ.

საჲღაჲჲი არისტოკრაჲიას და რაიჲებბი მუჲეჲარჲ ეჲიჩის-
 ეიჲრჲებოენენ ეჲჲმარჲეს. ისინი ორ საშინაარბიჲებო მაღას
 მარბოარჲებენენ ეჲღაჲის მისახღუტობაში.

¹³¹ **خVII-XVIII** სს. აღმოსაჲღუჲ ამიჲრჲეჲეჲასიის ეჲღაჲებში
 მარჲღარ იყო რეჲრასიჩებუჲი ეღებუნჲი. ესერი იყუნენ
 ტარაჩიბებუღ-ტარაჲეჲეჲეჲი ხელისნები, მიშაჲმიჲებენი,
 რიღური საშუმაის მამებარჩი შაჲი მუშები, მახხოჲები და
 სხე.

ასეჲი იყო მტგაჲარ აღმოსაჲღუჲ ამიჲრჲეჲეჲასიის ეჲღა-
 ეჲების მისახღუტობის სტრუქტურა **XVI-XVIII** საჲჲეჲებში.

რეჲრჩე რაეიშახე, სოციაღურ-ეკონომიური მტკომარჲე-
 ბის მიხეჲეჲიჲ ეჲღაჲის მისახღუტობაჲ ბუიღებჲა ტამოჲეჲო

შემდეგი ძირითადი ღონისძიებები: საერო და სასულიერო ფორმალ-
ბი, ვაჭრები, ხელოსნები და მიწათმოქმედები. აქვეა
მსხვილი საერო და სასულიერო ფორმალბი ზოგჯერ-
თან ერთად შეარქვებენ უღაქის მისახლეობის შერაჯრას,
ე.წ. საქალაქო არისფოქრაციას, რიშვილს ექსპოზიციას
უწევს უღაქის რიშვილს და მიწათმოქმედის მის ხარჯი,
მის მხრივ რიშვილსა ღონისძიებში შეიქმნენ უღაქის უწ-
აღი მისამოქმედები - ხელოსნები, მიწათმოქმედები - გრეხ-
ბი და მხრილი და სამუღაღი ვაჭრები, რიშვილს მხეჯრესები
მკვერად უწილისმიწათმოქმედი რიშვილს საერო ფორმალბი
ქრისის, ისე საქალაქო არისფოქრაციის მხეჯრესებს.

1. Մարտիրոսի յաջրարկի և զքանակի կանխադրարկ
եւս ի քէր Կարապետ Կասան Ընդարկայ: Զրուս, 1838, շ. 17.

2. Տոնաձորցոյ ճանրոծո ժամոցընծըրոս զըրոս Քըլըոն տեճըլըոն
Երեւանի ճարտար: Զ Վերս Զեկէրի, քարոյնեարկի բնագրի,
աւանդարտի և Զանրարդարեւրեւեր Կ. Կարապետի,
Երեւան, 1967.

3. Relaciones de Don Juan de Persia... Engl. translation by G.
Le Strange, London, 1926, ժ. 42.

4. Thomas Minadoi, Historia della guerra fra Turci et Persiani,
Venice, 1588, ժ. 239.

5. Զ Վերս Զեկէրի, յ. 76.

6. R. du Mans, Éstat de la Perse en 1660. Ed. par Ch. Chéfer, Paris,
1890, ժ. 12-13.

7. Զ Վերս Զեկէրի, յ. 85

8. Զ Վերս Զեկէրի, յ. 85. արդրոն արարագըլոն ըրեւոն, 1711 Ն.

թարգըմ յըրեւոն լոնոն բանագըպըր արդրոնըրոն ուստեղըմըրոն արդրըր-
ընը 7 առն Ռըրոն: 4 առն Երեւանըրոն քա 3 առն Երեւանըրոն. / Артемий Ара-
ратский, Жизнь Артемия Араратского, С-Пб., 1818, стр. 195 /.

9. Զ Վերս Զեկէրի, յ. 86.

10. Gamba, Voyage dans la Russie méridionale, t. II, Paris, 1820, ժ.
254.

11. А. Р. Иоаннисян, П. Т. Арутюнян, Армения, Очерки истории СССР, XV в.
вторая половина, Москва, 1956, стр. 738. արևանոնըրոն, որոն XIX Ն. Ոնըրըր-
ոնը Կարապետոն տերոն ըրեւոն ար թըրըրըր յըրեւոն ուստեղըրոն. ամ ըրոն

63. Le Bruyn Corneille, Voyage au Levant, Paris, 1725, 476, 400
 Յան Կոնեյլ, XIX ს. 20-րդ წლებში արևելամերձეთი მისიხედიობა წაბრუნობ
 არაბული դეპო / G a m b a, 83.339 /.
64. 8330.
65. *Книжка Шамша Сулейманлы, 33.30*
66. Персидские документы Матенадарана, I, Указы, 83-ეული წარგებანი;
 83.375, სპარსული დოკუმენტი, 83.562-563; Джемр, 83.284.
67. Болевы путешествия, 83. 58.
68. И.П.Петрушевский, Азербайджан в XVI-XVII вв., ССИА, вып. I, Баку, 1949, 83.267.
69. 1120. كاتبة شرف نامه، تأليف شرف خان بن شمس الدين بدليسي، برطرية، 185.
 С.Ашурбейли, Очерк истории средневекового Баку 83. 185.
70. 8330, Шараф-хан ибн Шамсаддин Бидляси, Шараф-наме, т. I Черновод, предисловие, примечания и приложение Э.И.Насильевой, Москва, 1967, 83. 487.
71. 83.141 شرف نامه; Шараф-хан ибн Шамсаддин Бидляси, 83. 487.
72. 83.174-5 شرف نامه، تأليف محمد طاهر وحيدى قزوينى، اراك، 1221.
73. 8330, 83.328.
73. *Umsatz Auftragsbuch*, 83.218, 281.
74. Дневник Закария Акулисского, Ереван, 1939, 83. 61, 69 და სხვ.
75. Джемр, 83.251-252.
76. Дневник Закария Акулисского, 83.74.
77. Мирва Джамал Джаваншир Карабагский, История Карабага, Баку, 1959, სპარსული დოკუმენტი, 83.12. დანართი ბრგანი 83-ეული წარგებნილია. მისი წინა "ანათინე ლედი". / 83. 70 /.

118. Дневник Закария Акулисского, *ճ. 63, 76-77* րա սեւ. .
119. *Զարթուի Աւրբայի*, 11, *ճ. 131-133*.
120. *Հ. Միր Զեպէր*, Мирза Джамал Джаваншир Карабагский, История Карабага, *ԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ, ճ. 16*.
121. *ՈՂՅՈՒ*, *ճ. 12*.
122. *Զարթուի Բաշիւի Զարթուի*, *ճ. 41*.
123. С. Амурбейли, Очерки . . . , *ճ. 186*.
124. Բորբայրները ՅՅՅՅ X-XII հազարամյակից ժողովրդիկը սախարաթի անկ-
ջուրագուստ ժանջարները:
125. К. Марко и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XV1 , ч. 2 , *ճ. 22*.
126. В. Н. Габашвили, *Քաղաքի Երկր* : С. Б. Амурбейли, Очерк истории средневекового Баку/ХУ-начало XIX вв./, Баку, 1964, Народы Азии и Афри-
ки, М., 1965, № 3.
127. Мирза Джамал Джаваншир Карабагский, История Карабага, *ԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ, ճ. 12*.
128. *Ք. Զարթուի*, *ճ. 94*.
129. *ՈՂՅՈՒ*.
130. *Սեպերը Երկր*, *ճ. 1, ճ. 473*.

4. შინაარსის "მეფადაქა" კლასიკიკი რა კლიკიკიკი
მისნადადანი XVI-XVIII საკკიკიკი

XVI-XVIII სს. საქაქველიკს ქალიქების კლასიკიკი და-
ლაქებაში დასაკკიკიკიკიკი აპტილი კკიკი "მექალიქა" სა-
მედაპიკიკიკი კიკს.

"მექალიქა" სსსიკიკიკი მემაქვენიკმა კალიკი სამედა-
პიკიკიკი კიკიკი კალიკიკიკი XVI-XVIII სს. მანიკიკი რა, რ-
ტიკი რანი, ამ ხნის დასაკკიკიკიკი მანი დანიკიკიკიკი სა-
მაკი რიკიკი კიკი დანიკიკი.

"მექალიქა" მინააქსიკიკიკი მნიქვენიკმა კიკიკიკიკი
კიკიკიკი აქ იკი.

XI-XII სს. "მექალიქა" მნიქვენიკი რა კიკიკიკიკი რა-
ლაქის რადაკი სამედაპიკიკიკი კიკის "კიკიკი კიკი" და-
მემაქვენიკი.

XVI საკკიკიკი "მექალიქა" კიკი კიკიკი იხმაქვენიკი
კიკი რაქიკიკიკიკიკიკი მნიკი კიკიკიკი კი ხელიკიკი მნი-
კიკიკიკი.

XVI-XVII სს: მნიქვენიკი ამ კიკიკიკი სსსიკიკიკი მინა-
აქსი დაქაქიკიკი რა დაქიკიკი რა ქალიქის მკიკიკიკიკიკი
მისსახელიკიკი რიკიკიკი მნიქვენიკი, ისე მნიქვენიკი ხელიკიკი
დაქიკიკიკიკიკიკი.

მ.მესხიას აქიკი, სნიქვი XVI XVII სს. მნიქვენიკი
მნიქვენიკიკი რა რაქიკიკიკიკი "მექალიქა" სამ-
ედაპიკიკიკი კიკი.

მაქიკი "მექალიქა" კიკიკიკიკიკი, ამ სამედაპი-

უბრძოლი ფერის როლი და მნიშვნელობა საქალაქო ცხოვრებისა და მმართველობის საკმარებლად სამილოტო ფორმებში მხილეთ XVII-XVIII საუკუნეებში.

ამას გვიპასუხებენ ჟურნალის, რომელიც XVII ს. 40-იანში წლებში მრავლდებოდა "მოქალაქეობა" ნაწილობრივად საბჭოთა, ქალაქის სხვადასხვა ტარებდნენ, სიძაბუნის, ნასყიდობის და სხვ. წიგნები.

ამ პერიოდში მოგვრდებილი "მოქალაქეობა" აქტიურად მოწოდებდა "ქალაქის საქმედში" და "ქალაქის სამართლის" წყაროდაც.

ეს ტარაობა მნიშვნელობის მქონე მას-ლობრივი აღმოსაფხვრის საუბარებისა ვაჭრობაში, მისი მოსახლეობის ტარებდნენ, ვაჭრობისა და ხელოსნობის ტარებდნენ.

კვლევი XVII საუკუნის 40-იანი წლების დასასრულს მნიშვნელობის კვლევ ხარისხი ქალაქი ხდება. იმავე საუკუნის 70-იანი წლებში ფრანგი ნეტოციანტი და მოგზაური მარტინი მნიშვნელობის უფროდნენ წინა აღიის ტარებდნენ და უმნიშვნელოვს ქალაქებს.

მოსახლეობა სწრაფად იმარტობდა არა მარტო მნიშვნელობის ცვრტრსა და არისტოკრატებში უბანში (როსტომ მეფის ახალი სასახლის ტარებში), არამეტი მის ტარებდნენ XVII ს. პარტებს პანიფო ტარებდნენ ტარებდნენ მარტობისა უმნიშვნელობის მტრების ღრტრს ღრტრებდა. ახალი სასახლები და მოსახლეობა ტარებდა რტრებისა კრტრსა და

მბიღეღის ბაღს შიგნის მდებარე ჭარბიგონამბე (მეგრინბეღი სოღოღი). იმბეღი მისბბეღიბბი ბბბსუბბ ბა ბბბბბბბბბბ ბბბბბბ, სეღიბბბბბ, ბეღიბბბბბ ბა ბბბბ ბბბბბბ, ბბბ-ბბბბ... ბბბბბბბბ ბბბბბბ ბბბბბბბბ მბბბბბ მბბბბბბ ბბბბბბბ ბა ბბბბბბბ ბბბბბბბბ ბბბბბბბბ (ბბბბბბბ, ბბბბ...), ბბბბბ ბბბბ ბბბბბბბ, ბბბ-ბბბბ, ბბბბ-სბბბბბბბბ. ბბბბბბბ ბბბბ-ბბბბბბ ბა სბბბბბბბ ბბბბ-ბბბბბბ. ბბბბ ბბბბბბბ XVll-XVlll სს. ბბბბბბბბბბბბ ბბბბბბბბ ბბბბბბ.

"მბბბბბბბ" ბბბბბ ბბბბბბბ ბბბბბ ბბბბბ ბბბბბბბბ ბბბბბბბბბბბ, ისე ბბბბ ბბბბბბბბბბ ბბბბბბ.

ბბბბბ "მბბბბბბბ" სბბბბბბბბბბ ბბბბ ბბბბბბბ-ბბბბ ბბბბ, ბბბ ბბბბბბბბბბბ ბბბბბბბბბბ ბბბბბბ ბბბბბბბბბბ ბბბბბბბ ბბბბბბბ, ბბბბბ ბბბბ-ბბბ, ბა ბბბბ ბბბ, სბბბბბბ ბბბბბბბბბბ ბბბბბბ ბა ბბბბბბბბ ბბბბბბ.

ბბბბ ბბბ, "მბბბბბბბ" სბბბბბბბბბ ბბბბ ბბ-ბბბ ბბ. ბბბ ბბბბბბბბ ბბბბბბ ბბბბ ბბბბბბბბ. ბბბ-ბბბბ ბბბბბბბბ ბბბბბბბ ბბბბბბბ ბბბბბბ "მბბბბბბ-ბბბ" ბბბბბბბბბბ ბბბბბ ბბბბ, ბბბბბბ ბბბბბბბ ბა ბბბ. ბბ. ბბბბბ.

ბბბბ, ბბბბბ, ბბ ბბბბბბბბ ბბ ბბბბბბ "მბბბ-ბბბ-ბბ" ბბბ ბა ბბბბბბბ ბა ბბბბბ "სბბბბბბ", ისე "სბბ-ბბბბ" სბბბბბ.

ბბბბბბბბბბ "ბბბ-ბბბ ბ ბბბბ ბბბბბბბბბბბ

ი
 იყ. ჭაჭიურაძე აბილიისი გველა ძველი მკვირნი "მოქალაქე" იხვედნოა. მაგრამ ამის აუცილებელი პირობა იყო აგრეთვე ენციკლოპედიის ქონებრივი ცერში, ტარკვევლი შემოსავლისა და მოტების წყაროების არსებობა. "უქონელი" და "ულონი" ევრამტით ვერ ტარავიეროა "მოქალაქეა" რიგებში, რაგვარ არე "რისამე მოტება" შეეძლო და არე "მანჭის" ტარახვის შესაძლებლობა ქონოა.

"მოქალაქე" იყო გველა, ვინე "მალსა" და "მანჭას" იხვიოა.

მკვირნიმარობასთან ენაე "მანჭის" ტარახეა "მოქალაქეობის" ენაეი მთავარი ნიშანთაგანი იყო.

სოციური და ქონებრივი მტკმარობის მიხვევიე ენა-მანეიისაგან ასხვეებრენე მარალი და რამალი რანვის "მოქალაქეებს".

"მოქალაქეა" სამტარეებრიე ჭუნს ტარეკვენიებრენე რირეაჭრებიე, სამევიე ვაჭრებიე და მუნილი ვაჭარ-ხელოსრებიე.

1722 წლის 6 სექტემბრიე რაზარიებეუ წყარობის წიგნში ვახტანგ VI ასე მიმარავს "მოქალაქეებს": "... ეს წყარობის წიგნი და სიგელი რატიწეე და ტიბოე . მევერ, რვერთა ენციკლოპედიეა და ტარეეებრე რამსახურსა მკვირსა ტფილისისა მსახლობელთა მოქალაქეთა ხელ ენციკლოპედიე რ ი რ ე ბ ვ რ თ ა ვ ა შ ა რ თ ა , ქ ე თ ხ ვ რ თ ა , სომეხთა და ქარეველთა, უჭრისთა და მცირე ეთა".

1760 წლიე რაზარიებეუ პირობის ენე წიგნში "ე.ა.ი-

ბიღ მთქარაქუეებში" ჩამოხვედილი აჩიან: ქალაქის მღვიფი, ქა-
 ლაქის მამასახლისი და სხვა "მთქარაქუენი". აქაჲ ამ უკა-
 ნასკნვედა მჩინს, ჩა ჟუმა ვნდა, ნახჯიისხმევია "უჭჩოსნი"
 და "მეიჩენი".

1752 წელს ჯეიმურამ 11 მიურ ტაქემურ წყარობის წიღ-
 ბში "უჩოხიღ მთქარაქუეების" მაცურე დასახველებულია "ქ ა-
 ლ ა ქ ი ს რ ა თ ა ზ ნ ი": "ტიბძანებდა ქალაქის მღვიფ-
 -მამასახლისი და ნაცვალე და ქუახვუეებო და უჩოხიღ ქალ-
 ქის ჩაიხაღო რ ი რ ნ ი და მ ე ი ჩ ე ნ ი".

ტამიქემა "ქალაქის ჩაიხაღო" მუხუშაქუეებელია "ფიბიღბა-
 შიბის" რჩეს (1735-1749 წწ.) და ფაქვიურაქ ტვიისხიბიბს
 იბია, ვისაჲ ქალაქში ტაქასახაქუეების ტაქახბა მარჯებდა
 ვ.ი. "მთქარაქუებს" - "რიქსა" და "მეიჩენს". სამუხეში
 რამოხმებელი "ქალაქის ჩაიხაღო" ამქარაქ "მთქარაქუეა" სა-
 ტაქასახაქო ვარქებელიბის მანოშენებელია, სამიჭეჩქუიოთა
 ისიჲ, ჩომ "ფიბიღბაშიბის" რჩეს ამ წიბისის მიხეკვიო აჩის
 მიქუებნიღი "მთქარაქუეს" აქოქსაქუეჩი მიესაჭევიოს "ქალაქის
 ჩაიხაღო". ჩოქოქჲ უკვე აღუხიბენა, "მთქარაქუე" ქალაქის
 სხე, მიხეკვიღებნისაჭამ "წახეის" ტაქახბიო ტამიჩჩეჩქოქა
 და ჯეიო ზიქ ს. რამიქეს ზიოქუელი მიატანი ამიო ასამუხეებ-
 და ჟაქის უჯებდას.

სამუხეებში დასახველებელია "ს ა ვ ვ ა ქ რ ი მ ი ქ ა ლ ა
 ქ ე ა". "სამუხეჩი მთქარაქუეს" ჯიბია ასხვეკებრენ მთქარა-
 ქე-ხელიოანისაჭამ და სთქარაქუე-მიქელიისაჭამ.

ჩესსაქაიმიავ სამოქოქოქებჩივ ჟენში "რიო და მეიჩენი მი-

ქალაქებსა" აჩვენებდა, ჩანს, ქონებრივი და უფლებრივი ნიშნის მიხედვით იყო გამოჩნდი. "მოქალაქებსა" ამტყარს სოციალური და ქონებრივი განმარტება განსაზღვრავდა "ძირის" და "მცირეს" ჩილსა რა უფლებას საქალაქო ცხოვრებისა და უჩინოების სფეროში, ჭე "უფროსი მოქალაქენი" იკავებდნენ ქალაქის მნიშვნელოვან მანამოებობებს (მელიქის, მამასახლისის, ქუახუკების...), "მცირე მოქალაქენი" ასრულდებდნენ შეპარების მამად ქოვალეობას საქალაქო მარტველი მამი, ხელისნურ "ასნაფებისა" და სამეფო "ქარხნებში".

ამას ტარდა, ტასამევალისნიმეველია "მოქალაქებსა" უჩინ მამილის ვმურსი მამიკოპეშელებსა.

მნილისში (ატრევეე ტარში და არმისავერე საქარტველის სხვა ქალაქებში) მეფეს, მერეფაქს, მამონიშვილებს, ფიქრადებს და ეკლესია-მონასტრებს საკუთარი ვმა-ვაჭრები და ხელისნიმე ქვერეაჲ, საკუთარი ვმა ქვერეა ჭეიფ მტვირე შეძლებულ ვაჭარს, ჩაჲ, ცხარდა, არ შეიძლება არ მივიჩნიოთ "მოქალაქებსა" სოციალური და ქონებრივი განმარტების უჩინე სატვილისში ნიშნად.

ვმა ვაჭარს ჭე ხელისანს არაუჩინ საბჭოთა ასახელებს. ამავე მარს, მამი სოციალური მტკობარეობა საკუთარ ვარტად არის მენსაველი ქარტული ისტორიკოგრაფიში. ამიჭომ შეიძლება მავტამეფოლორეა მხლორ მტვირე საბჭოთა მტტონი.

მამარალიხანის 1696 წლით მამარეკებულ მვალინის მტვირე, ჩიშვილი მტვირეა ქვარის მამის ვმაჲევის, მამ-

აწესებობენ: ჩოგორყ "საქარაქი", ისე "საქვეყნო" ანუ
სამეფო ტარასახალები.

სამეფოების მიხედვით "მოქალაქეებს" დაკისრებული ქონ-
ება: სამეფო ანუ საგარეო, სამედიოქო და სამამისახლო-
სი, მამისადი, მამხა, მამი, ჯაყი, ნაღა, კვლეხი, ფარხი
ქრთი, ნიბაჰის ხილი, ჩიტიხ მწვანოლი, მუშა და ფიხი, მუ-
ტარა და მუშის ქამრფარა და კიდეუ სხვა მრავალი ტარასა-
ლები, მოქალაქეობა და ვარდებულება.

"მოქალაქეებსაჲ", ისევე ჩოგორყ ფედეას, მარხებრეა "სა-
გარეო" ანუ "საფედეო" ფედეაშის ტარებრეაშინ მიხამოლიე-
ბაჲ.

ვერე ტარახხინის შემხხვევაშინ, ფმა-მოქალაქე ვარდ-
ებლი იყი კვლეხინებრევაჲ ვხაჲ სამეფო და სამოხლეო ტა-
რასახალები, რარგარ ტარახხინი ფაქტოვარ ფმა-მოქალაქის
მარგორე სარტებლიჲ და ის, რაჲ ნიბაჰ სახლეშინფის მიქ-
ქრთა; ახლა იმას ფეოქარი იხვინებრა.

კიდეუ ვერე მიხინებრეა ფმა-მოქალაქის მიტმარეობა
"მამადობის" და "ფინიბრეობის" რარს. უხიო ტარის მარგ-
ორის რარს არტიობრეო ტარასახალები და სამოსარებებს
ვერეებრეა სარვლიჲ ახალი "საგარეო" ტარასალები. კიდეუ
ვერე ტარარეობრა ტარმომრეობა და უსამარეობა.

ამის სარტებრეო შეიდეებრეა ორტევაჲ არარეი სა-
ბრეი, მარგარ ამჟამჲ სავსებრეი სარქმარისია ტარეფინი მხ-
ლიჲ ვეიმვარ 11 1753 წლიჲ რარგარებრეო მარეობის
წიტიხის მიხამარს, ჩოტიშინაჲ "მამადობის" რარინებრე

ხელისშეწყობას, ეს ადგილები უნდა შეიქმნას და შეიქმნას მათ
 ბევრი პატივითი და პატივითი. მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ამ
 მხრივ მ. უახშირძაგვიანი, რაიონის მ. რაიონის, რეგიონის ეს უბანი და
 გიორგი მთავრის მიხარისხიანი რაიონი, ფარდობით იგივე გასაქმნა
 ბიძი.

მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მნიშვნელოვანი პატივითი და პატივითი
 ბიძი და მნიშვნელოვანი XVII-XVIII საუკუნეებში, რასაც მნიშ-
 ვნელოვანი მნიშვნელოვანი ხელი შეუძლებს, და გასაქმნა "მთავარ-
 ქვეა" გასაქმნა მნიშვნელოვანი და მნიშვნელოვანი.

მნიშვნელოვანი ამისა, "რეგიონი" და "მნიშვნელოვანი მთავარი" უნდა
 სამთავროებში უნდა იყოს მნიშვნელოვანი და მნიშვნელოვანი,
 ალექსანდრე და ქვემოთ მნიშვნელოვანი ამ სამთავროებში უნდა,
 რეგიონის მნიშვნელოვანი უნდა შეიქმნას, მნიშვნელოვანი და მნიშვნელოვანი.

"მთავარი ქვეა" უნდა მნიშვნელოვანი უნდა იყოს მნიშვნელოვანი
 სამთავროებში "მნიშვნელოვანი", "მნიშვნელოვანი ქვემოთის ქვემოთ",
 "მნიშვნელოვანი მნიშვნელოვანი" და მთავარი მნიშვნელოვანი და
 მნიშვნელოვანი სამთავროებში მნიშვნელოვანი "მთავარი ქვეა".

ასევე მნიშვნელოვანი უნდა იყოს სამთავროებში უნდა იყოს
 მნიშვნელოვანი მნიშვნელოვანი და მნიშვნელოვანი მნიშვნელოვანი,
 რეგიონის მნიშვნელოვანი "მთავარი ქვეა" მნიშვნელოვანი მნიშვნელოვანი
 უნდა იყოს მნიშვნელოვანი.

რეგიონის მნიშვნელოვანი, მნიშვნელოვანი სამთავროებში მნიშვნელოვანი
 ქვემოთის მნიშვნელოვანი და მნიშვნელოვანი მნიშვნელოვანი სამთავროებში
 მნიშვნელოვანი მნიშვნელოვანი უნდა იყოს მნიშვნელოვანი, მნიშვნელოვანი
 მნიშვნელოვანი მნიშვნელოვანი მნიშვნელოვანი. ეს მნიშვნელოვანი რეგიონის

"ბიბლია", ისე "მედიკალინა" უკმაყოფილებასა და მონა-
აღმშობლას, წამყვალად შეიარაღებული გამოხატებით მათ-
წყობდა.

ხაზგასმით იქ ნათქვამი პირდაპირი გამოხატებით,
რომელიც განსაკუთრებით არ მოწონდაა და ახლად შედგება ე-
როვნული მნიშვნელობა.

მ. მუსხიას შენიშვნები აქვს, რომ კლასიკური მონააღ-
მშობლანი მნიშვნელობა და აღმშობლანი საკმაოდველს სხვა და-
ღვაწით ვარაუდები და რელიგიური შედეგის დასაბუთება
მოკლა.

სამაისი პირობებს იმპროვიზირებულ ფორმალურ ვითარება
ქმნიდა.

ძლიერი და მსხვილი დასავალი ფორმები მჭიდროდ დასაბუ-
თებულბას ამჟღავნებდნენ "მედიკალინა" მონააღმ-
შობლას უმეტესად მა- დასავლისა და ქვეყნის პოლიტიკურ
სა იტვირთვით დასაბუთებდას, მათი დასავლი დასაბუ-
თებას.

დასავალი ფორმების ამგვარი განმეორებება გამოწვე-
ლი იყო იმისა, რომ მეფის ხელისუფლება დასაბუთების უფ-
ლებით შეიქცევინს მიზნით მხარეს უფროა "მედიკალინა" და-
საბუთებთ მონააღმშობლანს და სასავლებით მიზანშეწონილად მონააღ-
მშობლანი მონააღმშობლანი არა მარტო დასავლის, არამედ ქვეყ-
ნის პოლიტიკურ სხვადასხვაში.

არსებულ მასალებით მიხედვით მნიშვნელობა "მედიკალინა"
დასაბუთებდას და პოლიტიკურ დასაბუთებდას შეიქცევა დასავლი
დასაბუთებდას XVII ს. დასაბუთებდას XVIII ს. დასაბუთებდას.

მაჲ სურ სხვა მიზანხედლება მისჲა ქალაქების ტანუიშარკ-
მას ფეოდალურ საქარხველიში, ვიერე ამის მუსაძედეღობას
XI-XII სს. მარალი ფეოდალური ეკონომიკა და ქალაქების
საქარხ აღმავლიბა იძლეოდა. ქალაქზე ფეოდალების ბატონო-
ბა ეკონომიურ: დაქვეითების უშვარი მუდგეი იყო, ხოლო ამ
ბატონობის პირდაპირ ტანოჯინებმას ქალაქის მოქრავის ირ-
სტიტუტი ნარმოარგებოდა. ქალაქის მოქრავი უმრუნველიყოფა
ფეოდალურ ინტერესებსა და ნუსრიტს ქალაქში. ქალაქის მუ-
ლიქი და ქუახულები დაინტერესებუი იყვნენ ქალაქზე ფეო-
დალების ბატონობის მუსუსტებო, მატრამ მახ ნინამუ ან
დამბგარა საქალაქო ფეიშმარხველიბის ნარმოქმნის საკიო-
ბი. საამისოო საქირო სოკიჲ ვრ-ეკონომიური პირობები XVI-
-XVIII სს. საქარხველიში ან არსებობდა.

ქალაქის მელიქიჲ, ქალაქის მამასახლიისიჲ და ქალაქის
ქუახულებიჲ დაქვემდებარებუი რილს ასრულებდენ და ან მუ-
იძებოდა ქუახულებზე საქალაქო ფეიშმარხველიბის უამა-
საფუძვლებელი ირსტიტუტებო. მატრამ სნარეო ამ მარამუ-
ბობებში არეკილი იყო "მოქალაქეა" კლასობრივი და პო-
ლიტიკური ინტერესები. თითოეული მატრამი დაქვემდებელი
იყო ვრეტეარ საქალაქო ვრეტეაშან (უტონიკურ-რელიგიური,
რეშიის მინებევიჲ), რიშელიჲ ქალაქის ნიარში მავისებურ ან-
მინისტრალიჲ რტრანიბმს ქმნიდა, მატრამ ყველა ეს ანმი-
რისტრ. იული რტრანიბმი ქალაქის მოქრავის საქარხ ტამებ-
ლობას ექვემდებარებოდა.

ასეესავე მავისებურ ანმინისტრალიჲ რტრანიბმებს

ყოველ შემთხვევაში, საეკლესიო უფლებების მქონე სახელობე
დასახელებების-დასახელებების სპეციფიკური არა მარტო ფორმები, არა-
მეტი "მეტიდასახელები".

ქართველი ფორმების ასეთი მისწრაფება ხარვეზების
აქვე სპეციფიკური აღწერისათვის ამიღებდას საეკლესიო "გეოგრაფი-
კული ინტერესები" XVIII ს. მეტი დახედავით.

ესეო ძალის "გეოგრაფი" გამოყვანების სპეციფიკური უმეტესად და
განმარტად უკავშირდებას სპეციფიკური გეოგრაფიკული კლასიფიკაციის
მისწრაფებებს, მატიკადაცხადება კლასიფიკაციის და მინდაკლასიფი-
კაციის ბრძოლის მეტიკა გამოყვანებას.

კლასიფიკაციის ბრძოლის ამ სამუდამოდას ეს "გეოგრაფი" მისწრა-
ფებებზე "მეტიდასახელები".

არსებობს ცნობა, რომლის მიხედვითაც მათ-ამას I აბილიის²¹
ახალი საქალაქი წესდება შეუდგინა და სამეტიკადაც დასადა.
ეს ეს ცნობა სპეციფიკური, მატიკი უნდა უიფიკაცი, რომ ეს შეიძ-
ლება მისწრაფების აბილიის "მეტიდასახელები" ახლები საფუძ-
ვებზე.

ამასთან კარგადაც ცნობილი, რომ XVI-XVIII საუკუნეებ-
ში აბილიისკური და გეოგრაფი უაფრები ირანული გეოგრაფიისაბი
იყვნენ და მუდამ მეტიკადაც უიფიკაციებებზე მისწრაფებს
და "მისწრაფებას". სპეციფიკური საქალაქიკური ქალაქების ირ-
ანული გეოგრაფიკური გეოგრაფიკური იყი იბი, რომ აქვენი
უაფრები მუდამ იყვნენ დაკავშირებული ირანის საქალაქი-
კურის უაფრებასთან და ირანის მეტიკადაც ახლებებზე უაფ-
რებას დასადაც უიფიკაციის უიფიკაციებზე.

რსმალედად იმის ტარებლების სამშაპისისას (1590-1602) შაქ-აბას I ურთიერთობას ამყარებდა აღმოსავლეთ აზიურკავკასიის ვაჭრებთან, რაში იხილი "რსმალეობის" შინაარსებებს დაკრძება და ტარეყვებებინა.

რსმალეობის აზიურკავკასიაში ტარეობის (1590-1602) გველი იყო უკმაყოფილო: შუა-მეაურები, ღუგაძეობი, ვაჭრები და ტეხეობი. ამიტი შაქ-აბასი მობჩრესა და მხარის რამჭრის გველი ღუგობი პოლობა. ასევე უფრო ტვიარ, შუაურ "რსმალეობის" რის (1724-1735), გველი რსმალეობის შინაარსებებს მოქმედებდა, ვაჭრები კი, რეტიყ ეს მევის რჩებ აკ. პ. მ. მეტეხნიშვილია შერეობ, ახლამ ირანელი რეიერტაობი და ტმას ატებენ.

შაქრამ აზიურკავკასიის და ტრეობი ვაჭრები ირანელი რეიერტაობის მხარს აბაურებენ და ამიარა, სპარსეფიურ ტარეობიობას ამტარებებენ იმ რჩესამ, რედა ბრეობა "ქარეველობის" (ქარეობი სოფიარ-პოლიტიკური სისეობის) რასამაუარ და გობიობაშური ტესების ტარეობიებეობის შინაარსებებს მიმობრეობობდა.

სამისეობ გრეობის ტვარეობის ღარსაპარ ტრეობიარობი, რეობილი "მობრეობა" რეს ეკეობობა და რეობის სპარსეფიობა ვარეობ არის გრეობილი.

ღარსაპარ ტრეობიარობის აზიურკავკასიაში ვეობეობობა: რეობა ქარეველობა ტრეობი სპარსეობის მეაურეობის მეტეფიობის ტარეობაშრეს და უარეობის გობეს შერეობებენ, აბობი რეფი და უკობრეს, რამალი გობეს აილებ და რარეობას მიობებენ. ტარე-

მკყელ უძიბღბამშა მუცინხვრე ჯარს რახმარება "მეჭაღაქეებ-
ბა" აღმეჯინრეს.

ჭარს-...არ ეჩქვიქარნიძე ასახელებს ზბიღისეღ "მეჭაღაქე"
ჭარსას მუღღ ჭარსსას რა ეჩქვი "მეჭაღაქე" ეჩქვი ეჩქვი-
ქარნიშვიღს, ²³ ჩმვეღნიღ, მისი სიჭყვიჰ, ქაღაქის უძიბღბამ
მინრბამშან იფვრენ რაქავშირვბვეღი რა ზბიღისის ცინის აღ-
ბის ჩამღას სრიღმბრენ.

რასახელებვეღია მბღღჰ ჩჩი "მეჭაღაქე", მატჩამ ვნპა⁹
ვიღვიქჩჰ, ჩმ ჭარსსა ჭარსასმუღიღი რა რიჩქვი ეჩქვიქარნი-
შვიღიღ "ვეჩმბიღ მეჭაღაქეჰა" რაქავღმას ასჩქეღმბრენ.

ეს მუჭარ სანრეჭარესჰ რა სავღიღსმეჭაღაქე "მეჭაღა-
ქეჰა" ჩეღჩჩი პღღიჭიქეჩი, ისე ქრასმჩჩივი ჭარნიჭმბიღებღის
ჭვეღსამჩჩისიჰ.

რამახასიასეღვეღია, ჩმ ჭარმეჭყვი უძიბღბამშა მუცინ-
ხვრე ჯარს მუღღასა რა რახმარებას "მეჭაღაქეჰაჭარ" მ-
ჩხხხვრა, მინრბამში მახ ასე უჭვეღირა: "ქ ა ჩ ე ი რ ჩ
ა ჩ ლ ს ყ ა ე ნ ი ს ო ქ ა ხ ს ე ჩ ზ ი ვ ა ლ ი
რ ა ს რ ზ ზ ო"²⁴ რა მუცინხვრეჰა ოსამბხრევეღარ მახჭარ
რეშირის მიევემას მჩხხხვრა.

რეშირის მიმევემი "მეჭაღაქე" ჭარსსა იყრ.

მინრბამის ია რეშირის იმიჰ აძღვერა, ჩმ ჰე "ყაღინსატარ
ქარვი სრბავი მჩქვიჩიჩრა", მჩჰე რასმეღს რამჩიღსხავრა. მ-
ბისქენ ჭარმჩიჩღებჩრა რა მუცინხვრეჰა აჭყმბინებრა "მატ-
ჩაჰ იფვენიჰა"²⁵. უძიბღბამში მუცინხვრენი ვნეღღიჰ იფ-
რენ მუწხებვეღნი, რაჭარ ქარევეღებში "ნარნიჭაღას ნეაღი

მოტივების მარჯვერ გამოყენებით კახლიკე მისიონერების ბი-
რააღმრებე რაბაბმეს უფრო რაბადი რანების "მოქალაქენი" - ფე-
ლაფერი ეს XVII ს. რაბილეს გამოაბარა აბილიხვი "მოქალა-
ქეა" გამოხველებსა რა ამბობებამი, რომელიც ქალაქის მელი-
ქის რა რიკვაქების ნაქებებით იყო გამოხვეული. XVII ს.
უკანასკნელი ახველები მიმპირაქე ეს გამოხველები საესებით
მარაბეზარ მიჩნველია "მოქალაქეა" კლასობრივი ბრძოლის
ერაქტე მკაჭილ გამოხველებარ.

ახლამ უკმაყოფილო რიკვაქებ) რასახმარებლარ ფიზი-
ბამი ხარებს რა ავიკონ რარის მამს მიმარაეს. ეს გარბი-
ლ) ხაბგასმიხ აჩის აღნიმრველი კახლიკე მისიონერების რე-
ლაილიხებში. მარამ ამავე რჩოს, ისინი რეველარირარ უქერ-
რერი მხარს მეჭის ხელიხველების ისეა რინისძიებებს, რომე-
ლიც მარ კლასობრივ რა პოლიტიკურ მისმარაყებებსამ უბრ-
ველიყოა.

XVIII ს. პირველი მეოთხელები მეტეხილი სამუჯებირან
ახარარ რარს, ავ რომორ არგარის უნვერა "მოქალაქეა"
ვახგარე VI რა რა მიჩიქველირამე არიქებრა მარ "ერაბელი-
ბით რა აავიარებით" სამსახერს.

1722 წელს ვახგარე VI "ერაბელიარ რა აავიარებით
რანსახერ მოქალაქეა" ისეა პიტივლებებს არიქებს, რომლის
მსგავსი, რარს, მარამიე მარ ან ქორრაჰ. აღსარნიმნავია,
რომ საჭეში პარაბარ რაბელიხხმევენი არიარ რომორე რი-
ელებელი ვაქებები რა ქვახვიებები, ისე სამოგაპორ ფე, ა "მო-
ქალაქენი" — რინი რა მიარენი.

ամառը Բեջալուռնիս Երեւոնի "Յոթյալայերնի" խաղնսպարաբնոր-
ւոր ուսուող սպարապետ Վարդապետը շարժեցնում էր սպար, հոգորոյ ու
բահս "Սաթաթրո" րա "Սաթպրոյո" ոցո.

ընտր խաղն ճեհոց մնոմիշնալոյնար շմնաշարքըրա մրոթ-
մարաթան "Յոթյալայերնս" ժամսարաթըրնո յո մոն ճալըն ժո-
ւորն, նըրմոյը ճաթոն.

Ճոգոն նըրնսպարաբնոն ճրհարըրնո, հա խթա շրո, շոն-
հաթըսար "Յոթյալայերա" ճըրաթըրա սահթըրնոթա. ամ զըրնոթար
թամոթոթըրնըր յալայոն մոննըրնո (յալայոն մըրոյթնո, յալա-
յոն մամսաննոնսնո, յըննըրնո...) րա ոսոնո, շոնը սահթ-
թարոթ "Սաթպրոյոնո սամսանթրոն" սահթըրնըրնո.

"Սաթպրոյոնո սամսանթրոն" յալայոն ամ սահթարթըրնոց զը-
րնոն ճահոթմարթըրնոն սահթըրնոթըրնըր յալայերնոն, սամթըրն
թահթըրնոն րա շըննըրնոն.

"Յոթյալայերնի" XVII-XVIII սս. նմոհար նըրնոթըրնըր ճոթ-
րնոթար, միջոն սմարսն մնըրնըրնոթար, ճոթըր յո խոնո ոհանն
ժոյնոն ճոթահոն ոհոննըրնոթըրնո. ամթըրն "Սաթպրոյոնո սամս-
անթրոն" սահթըրնոթար սնը "Սամթըրոթ" ոսոնոն հըրըրնոց սոթար-
նոն ոցըրնըր մընթարթըրնո.

ոհանն ժոյնոն ճոթահար հահոննըր "Յոթյալայերնոյ" սաթըրն
թըրնոթար 11 1749 թ. ճոթանըրնոն, հոթըրոյ յալայոն մըրո-
յոն սաթարթըրնոթար սահոն թահոթըրնո: "յ.հըրնո ճոթանըրնո սահոն
յալայոն մըրոյոն րա մամսաննոնո, մըրնո հըրն հոն խաթըրնոն
ճըրնոթըրնո յահանն յըրնոն ճոթահոն ճըննոց, թարնոթար
րա համոթըրնըր րա ըն հոթըրնոն մըրոն ընթաթըր ամ ճոթահոն

"Նախնային սախիմեթը" թանգրա ըս ցոգրա. սմասեան "խալ-
 փոս ժրոնսաճոյն" ժարչա-սամսախոյոս ըս "նախնային սախ-
 ից" ցրելա "Յոխալախոյն" խանձար յեծորա. Յսեոյաժի
 "նախնային սախիմսաճոյն" ժաժմալոլ "Յոխալախոյն" հս
 ժարչոլ Յոխոյոթթա ըս հսսսս ըսխարչալընը, ոս "չհո-
 ժոլ Յոխալախոյն" շրթս սընաժոլալընընա. սս զո խալ-
 փոս խո սախնային սախիմի շրլաժոլոլ ցրելա "Յոխալախոյն"
 Յոնաժոլընընա.

Յս, ոհլլըլլա, "Յոխալախոյն" յհո Յոնաժաժան ոցո.
 ցոնոլոլ "Յոխալախոյն" ընլոնաճոլոլ ըսլալընընսս ս-
 խոլընընը. Յարչալոս, Յոս սսլլըլլաժի յսլոն Յոնար
 յրոնսսս խընթոս(լսսլընի յրոնժար "ըսլոնոթա" յարչո-
 սս ըս յսնոն Յոլլալսս), Յոլոն "Յոխալախոյն" ժալոլ-
 ժա Յոլլալ սոնոնաճոլոլ սոլըլլա ոցո ոն ըհոս, հոլս յս-
 խոլլաժա ժսսոլըլլաժոլոլ սսլսլոլ-լոլոնոլոլ յհոլոլոնոն
 ոցո ժսլոլալընընը.

սմաս սր Յոլոլընընա ժալըլլա սր Յոլոլոն "Յոխալ-
 փոյն" սաժոլալընընը Յոլոլալընընալ, սր ժալոլալ Յոնո
 Յոնա ըս հոլոլ խալախոյն, Յոլոն յարժ, սսլոլոլ, սսլոլոլ
 սսլալոլ-լոլոլոլ յհոլոլոլ յհոլոլոլ.

սսլոլ "Յոխալախոյն" յրոն Յոլոլընընա սլալընընա.
 1714 Յոլոլ յոլոլոն յհո Յոլոլոլ ը սսնըլընընա յոլոլ
 ժալոլալ-ժոլոլ. ոլո խոլոն խոլո Յոլոլալ-ժոլոլ ընոնընըն
 յոլոլընըն. Յս Յոլոլալ-ժոլոլ յոլոլ ոնսլոլընըն 1712³⁴ Յոլոլ
 ըսլալոլընընը Յոլոլոլ Յոլոլոլ. հոլոլ ոհլլըլլա, ժոլ-

მოიხვეწა, წასაყ, სხვათა შორის, თავის ნაძარბოვებში ყუბფო-
 ლებოთ აღნიშნავდა იუსუ ბარათაშვილი. მეფის ხელისუფლების
 ამტყარნი ჭებრეზყისა უარჯერ ისტორიკოგრაფიამი იმერენარ უარ-
 ტარ არის ნარვერები (ნ.ბ უ რ ძ უ რ ი შ ი ე ი ი,
 შ.ბ უ ს ხ ი ა ...), რამ ამის ტამი სიფყვის ტატრდელტა
 სარტირარ არ მიტყარნი.

რვერავის საკმარისია იმის აღნიშვნა, რამ XVIII ს.
 მეორე ნახევარნი წარმარტვენრა ახარ ეჭამს "მეჭარაქეა"
 ურნივილიტირებული მტტომარეობის ფრმინრებამი. ეს სარყრარ-
 რებო მტვერენა უშუარარ უკავშირრება ერეკლე II ყრჭარლის-
 ჭურ რორისთიებებს. მის რრსუე (XVIII ს. 80-იარ წლებში)
 ხელახლარ მტვენრეგრა უარაქის მტურავის უფლებამ-მტვარე-
 ბა, ზბილისერ მეჭარაქეა მტრამილიტობი (რა მათ მახსარე-
 რობამე რაფუდრებული ყრობებოთ), რაყ სარმარარარ ანსახა
 კიდეყ უარაქის მტურავის "სარტოს წიგრის" ურვამბულამი.

უარაქის ახარლი ტარტიებარნი არა მარტო აწუნრეგებრა სარ-
 უარაქო მმარჯველიტობის საკიხებებს, არამეერ ურფარკულარ არ-
 მარყფილებრა "მეჭარაქეა" ურასტრევისა რა ურლიჭიკურ
 მისწარაფებებსაყ.

ამიჭომ იყრ რამ სრულიარ ტარკვევული რრარიარ მტყრლე-
 ბული "მეჭარაქეაყ" სარტარარებრეყ ფენს "სარქვერეო სარქმე"
 თავის საკრმარ "სარქმეარაყ" მიარრრა.

ზბილისის "მეჭარაქეებმა" ურზებერ კიდეყ სარქვეს ზა-
 ვიარზო სიფყვა არა მარმარ-ბარის რამარტვეული შემოსუვის
 რრს. არარზმა მარტარმა რასრკ თავი უარაქისა რა ქვეყრის
 რასაყარარ.

რეზინის ანუ უჩინ მონუმტა.

"მეფალაქა" სამტავრეობის ფენი ვერ გაპაიბარა ბუჩუკაბინაში, ზუბის საამინსკ ეკონომიკური ეკონომიკური XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში მანის საკმაოდ გამრავლებილი სა- ხინი იყო წარმოდგენილი. "მეფალაქა" სამტავრეობის ფე- ნი გაქრებიშა ანს სამრეწველს, ანამერ კომპარირულ ბუჩუკაბინაში. ეს ნიშანზევისება შენარჩუნებულ იყო XIX ს. პირველ ნახევარში, რადგან ეს პერიოდის XVIII ს. მეორე ნახევარში ჩამოყალიბებული ტვიამეფოპალური ხანის უშუალო გაჭრდვლებას წარმოადგენს.

ახალი სტრუქტურ-ეკონომიკური ხასიათის მრეწველები ზეალ- საჩინო ხდება მხილერ XIX ს. 30-40-იან წლებში.

ამან განაპირება ანსუბინის ხასიათის გაქრავება "მეფა- ლაქა" სამტავრეობის-ეკონომიკური განვითარებაში.

XIX ს. 30-40-იან წლებში მანისა მანისა მანისა "მეფალა- ქა" სამტავრეობის ფენი რა მის ადგილს ახლა მანისობის- ნილი ბუჩუკაბინა იკავებს.

XIX ს. 60-იან წლებში ძლიერდება წარმოდგენილი მანისობის- სება, მაშინ რეგესაუ XVII-XVIII სს. მხელ მანისობის რა, მანისობის აჭრავ XIX ს. პირველ ნახევარში "მეფალაქა- ნი" გაქრებრერ მრეწველი ფუნის წარმოდგენილი რამანობას.

მა მმტვარ განმრეწობილებას მკაფიოდ გამხსავება ფარ- სპან გრეტიხანიძე, რმედილი ზევისი წარმომადგენელი რა მრე- ვანობისაუ მჭიეროდ იყო რაკავშირებული ქალაქობან რა "მეფალაქაობან".

ს ა კ ბ ს   ზეპირი მემორიები ანგეგმობიან და ან მემორი-
 ტისადა მემორიები და   ბ ა ა რ ზ მ ე რ   და   ან ევროპის
 მემორიები განსაზღვრ(ა)ვა და ან ძმას და მემორი განსაზღვ-
 რებენ და ან გვერდის მიბრუნ ანგეგმენ⁴⁴, რ. კ. მ. მ. გ. რ. -
 ა ვ ს   და   ა   ვ   ი   რ   ვ   ი   ნ   ნ.   მამ   ს   ა   ვ   კ.   რ.   ე   რ   ი   მ
 მ ი ზ ა რ ვ ი ზ მ ე ვ ე რ   და   ს,   ს   ა   კ   ბ   ს⁴⁵".

ამგვარ მსჯელობას მესაფრინოს განსჯენა მოსძევს: "მ ე-
 რ ი მ ე რ ზ მ ე რ   მ ე რ ი ბ ა ბ ე". ამგვარსავე აზრს
 აიტანენ და ამგვარსავე მოქმედებებენ განსაზღვრ ევროპის
 ქალაქების "მემორიები" (რ ა ზეპირი, სჯულიან განსჯე-
 ჯი რ. კ. მ. გ., ქალაქები "მოქალაქის" და ევროპული "მემორ-
 იები" მემორიებიდან საჯარო მსჯელობის საფუძველი ევრო-
 პოლიტიკა იყო — გონივრული გონივრული განსჯისა.

გონივრული ძალადობის პირობებში ამგვარი მემორიები-
 სანი იქნებენ გვერდ "მოქალაქის", განსაზღვრებიან კი ქა-
 ლაქის ზეპირი განსჯის ნაწილობრივები (მოქალაქის, მემორიები
 "მოქალაქის"...).

ამგვარსავე ზეპირი განსჯის აიტანენ მოქალაქის იკანშიც
 და კანონიერი, სპაჟი ენების სიფრთხილი რამ ვაქანა,
 დასჯილი ან იყო ანუ ვაქანის პირობებში და ანუ მისი ქონება.

ამიტომ იყო რამ მოქალაქის პირობებში ან იყვნენ
 ქონების გამოკრები, გვიან ნაწილობრივ პირობებში. სი-
 რაგანი (საჯარო განსჯის ვაქანის მონაწილე) მხილველ მ-
 ამავლის რელიევიანი ვაქანებიდან ვაქანისა და აღებ-მი-
 ებობაში. XVII-XVIII სს. საქალაქის ქალაქებში, ისევე

ბ ა ვ ი ს უ ძ ე ნ ე ლ ე ს ა რ ა ჭ ე რ ი შ ი რ ი ა რ
ი ქ რ ე ბ ი ს⁴⁹ .

სიძვანხაკის მსავარი შირი ის იყო, რომ უქონლობა რა-
რით აპაზიანს სხვისი ხელის შეშეწყობ, სხვადა სამსჯობობ-
ლაპ ხიობა. გაჭირვების ჭაბი მძინე მრგობარკობაში
იმყოფებობრენ ზეიხ ის "მორქალაქენი", რომელნიც ჭეოპალა-
ბის ან პიპვაჭრების მიხრეც ძარნიყოფრენ ექსპიკაგაყიას,
ამტვაჭი მრგობარკობიდან ზავის პაღწევა "მორქალაქეა" კლა-
სობრევი ბრძოლის მსავარი მიბანი იყო.

ჭარსაპარ ბორციხანიძე ზავის "ანდრძშიც" შა "სწავ-
ლაშიც" გოველიმხრეც ძვიხასიხაზებს "მორქალაქეს" გოველიტვარ
საბჭურავსა და მიპრეკილება-მიმწრავებბს⁵⁰ . გველიტარ რაჭო-
ნებნიხ ურსაპანიბავებს აღნიშნავს: "ა ბ ა უ ქ რ ნ ე ლ -
ბ ა ს გ ჭ ე ნ ე ლ ი შ ი რ ი ს ო რ ბ ს"⁵¹ . მრავალტარ
არის აღნიშნული ზავის შენახვა-გაპარჩენის "ბიჭრეტარ-
ბჭურჭრნიღი" საშეკლებანი: პარეობა, მკამინება, მა-
ამებლიბა, ნაშოარის გაჭრახხილება და სხვ. ვინც მტებბას
ყრილობა, შიას ამტვარ ქევევა-მორქმეობა კარგაპ უნდა "პა-
ვსწავლა". ასეაზნი უნდა "მჭერსაჟ და მკყვარესაჟ ჭებლიხსა
და ქებნიხ მკობხუნებბრეს და საამიღის სიჭყვას იჭყორეს ნა-
მიჭრავაპ ასეაზს ალატს, რომ მიბას არ იფრენ, ტანიტრებბერ
და იამიღის და ისინიც კარგაპ შევექრებბიან და ნურც ზავის-
ტარ უჭრასა და ნურც ფიასა და მისამსახურეს ჭუქსვიხ ზავს
ნუ შეაწყვინს. ჭებლი სიჭყვა, ნაჭრვაშია, ტვერს ხურეიხ
ტამიიყვარისკ. მიპიპარეც ემსახურეც და ტეხხეა მიყემი-ა და

52

ჭანს ჩაყრიდა და სძევს ვრევით შეიბრალდებოდა". ძღუბის (ძღუბის) საძღუბელია "ძღუბისა" აქამ და სხვაგანაც "ძღუბისა" მნიშვნელობით იყოს ნახშიარი) შეიბრალდების ირავა, უნდა ვიფიქროს, უკიდურესად გამწვავებული კლასობრივი ბრძოლის პირობებში იყო აღმოყვანებული და "მოქალაქისა" პიროვნულად განწყობილ ნაწილში განწყობილად-რამდენიმეობით. ფარსაპან გორგიჯანიძე კარგად იცნობდა "იუსტიციის დეპარტამენტი" - "ჯეიანბარკების" ტვიპურად ჩაბრუნებას. ასე რომ მისთვის უნდა არ უნდა ყოფილიყო ქალაქის რამდენიმე საბოლოოობრივად ფუნქციონირების მარტოობა და ბრძოლის სოციალური მოტივები. XI-XIII სს. "რინდობისა" და "ჯეიანბარკებისა" უნდა პოლონურად, რვენი აბრის, მსგავსებას XVII-XIX სს. მდიდრული ფარსაპანობით. ფარსაპანობის სოციალური ურთიერთობების სოციალური მიზანობის ვი კარგად არის ცნობილი.

ყველა შემთხვევაში, როგორც ბევრად აღვნიშნეთ, სოციალური მოტივები მკაცრად განსმის ამჟღავნებდა. ამჟღავნებდა და ამჟღავნებდა ვი ქალაქური მოვლენა იყო, "მოქალაქისა" მარტოობით აღმოყვანებული და განვითარებული.

ახლა ასევე სოციალური მოტივებს უნდა აღვნიშნოთ "მოქალაქისა" მარტოობით განსაპან გორგიჯანიძის საინტერესო ნაშრომებში, რომელიც ავტორმა XVII საუკუნის რამდენიმე რაიონში, ძღუბისა და ქალაქის ძღუბისაგან დამოუკიდებელი რამდენიმეობით, მათი რაიონობრივი უსპობისაგან ირავა ამ რჩის უკიდურესად მტკიცებდა იყო ფუნქციონირების (მარ. არჩილი - სული " რა რამდენიმე ძღუბის-კაცთ , საქალაქი -

ღი დადაბუნდა"). ამტყარნი ირვის ურჯუნი მუქარაგებდა, რი-
ტრის ვრახე, ფარსაპარ ტრტრიახინიძე გვევირება.

XVIII ს. ისტორიკოსი იმერეაპ ბეპინევენიე იერბეა ქა-
ღაქს, საქალაქო ცხვრებასა და მმარველიბას, ქალაქის მ-
სახლეობის ფრ-ვარამსა და საქალაქო ურჯუნიეობას, რამ არ
მეიძღება გუარაღება არ. მიევაქსიე მის ბეშიე პამბმებეღ
მეხეპრებას, მიხეპაქაპ იმისა, რამ ეს მეხეპრება ფარე
ტარბტარებინს მესაძღებლობას მანე არ იძღება.

რეწევის ამტყარნი მმარეა მხლარ ის, რამ ფარსა-
პარ ტრტრიახინიძეს "მქალაქეს" გეაღსამრისიე გრველიმხრე
აქეს რახასიეაბეღი "მქალაქეა" საბტარებტრევი გენი.

"მქალაქეა" სოქილტრ და ექრრბიეტრ ურ-ურეობას-
მარ იეო მისაპარებეღი მარე ჟასობრევი და პილიტექტრი
მისწრაგებანი.

ამ მხრე, მარ, რტრის ვრახე, ტარვევი მარმა-
გება მონპოვეს XVII-XVIII საუკუნეებში.

მატრამ "მქალაქებს" არასოქეს არ რავგრებინა
მარს მიმავალი სოქილტრნი და ექრრბიეტრნი საქიხები. მარ
მინამე არ რამრტარა არე საქალაქო გეიეზმარველიბის მარ-
მქმინს საქიხნი.

ამტყარი საქიხების მრტყარება XVIII საუკუნეში XIX
საუკუნეს უარეა. XIX საუკუნეში ბიღილტრნი ბუტყარნი
ტაქიღბნიე ხელსაგრეღ ვიეარებინს პირბებში მარმოქმინა
(მმეიეობინი ცხვრების რამგარება, გეოქტრნი მინამებინს
და ამარ-ღექსა. მარეასხმეების აღვექსა...), მატრამ ამ

ბურჟუაზიის საბაჟეები მალე XVII-XVIII სს. "მეჭაღაქებს" საბოგაპოემნივ ფენში უნდა ვეძებოთ. შემთხვევით ან ანხანება, რომ ახლადწარმოშობილი ბურჟუაზიის მარშალაგებულები იმათი ნაშეიერები არიან, რომელთა გვარებს XVII-XVIII სს. მრავალრიცხოვან მშობილურ რეკონსტრუქციებში უნახვლომ.

ამ ჯვალსაბრისით XVII-XVIII სს. "მეჭაღაქებს" რაახტობიით ისეიფე ძნიშვერელობა შეიძლება მივანიფოთ, როგორსაც რვეჯღებრივ ბურჟუაზიის მინამოკრებე "ბიურგერებს" ანიფებენ.

ფრ. ერტელისი "ანტი-რევირტი" ხატვასმულია: "შუა საუკუნეების ამქარი მეჭაღაქე ანამეიერევე ბურჟუაქ ვიანოქობოა".⁵⁴ იქვე აღნიშნულია ბურჟუაზიის მეჭაღაქეობიდან მარშოობა რა მილი შუა საუკუნეების მოკრებოდან ანამეიერევე კლასარ ტაქაქე-⁵⁵ჯვა. ამავე რჩოს ხატვასმულია ისიც, რომ "მეჭაღაქეობა" ცალკე კლასად ფოქადურნი შუა საუკუნეების წიარში ფალიბოქობოა, როგორ, რასვერს ფრ. ერტელისი, "ბურჟუაზია ანუ რაპირველარ ვეით ფოქადურნი კლასი იფო".⁵⁶

ტარვიანოების ასეიფე ტმა ტარვილ "მეჭაღაქეობამ" XVIII-XIX სს. საქარევერში.

ბ ა ბ ი ბ ა ბ ა ბ ი

1. Ш.А.Месхиа, Города и городокой строй феодальной Грузии, Тб., 1969, გვ. 170.
2. იქვე, გვ.171.
3. ბიტირაძე საბუჯში "მიქაელაძეს" მატვირ "ქალაქის მკვირია" რასახელმწიფი ანდა "მკვირია" ფილის მსახლმწიფი. იბ. რკუზმუნტვიში აბილინის ისტორიისაფის/ XVI-XVIII სს. /.შეაფიწნეს: ნიკო ბუნდნიშვილი-მა რა მამისა ბუნდნიშვილია, აბ., 1962, გვ.125, 295.
4. ვახუანტის სამარალო, რკვირე ენობილია, ვაფრეებს იბე კავტვირიაპ ჭვირეს რა შვისამამისაპ სხვაპასხვა რანტის ამნაურებს უვირეებს.
5. რკუზმუნტვიში აბილინის ისტორიისაფის, გვ.125.
6. იქვე, გვ.287.
7. იქვე, გვ.242-243.
8. ფარსაპან გორტიქანიძის შიხევირია "მიქაელაძენი" არიან "რირნი რა პაფარანი". ავირეა ამ შვიახხვევაში შას შხევირეობაში აქვს არა აბილინის, არამეპ ქალაქ არევირის სინამევირე. ფარსაპან გორტიქანიძის ისტორია, ს.კაკაბაძის გაბილეია, "საისტორიო შიამბე", 11, 1925, გვ.55.
9. რკუ. ჭუნტვიში აბილინის ისტორიისაფის, გვ.11.
10. ქალაქის შვირქის ანამევირეობას ფროპალევირე ასრევირეპნენ/ შვირე-ა აბივირეები რა სხვ. /, შაგრამი ამ ანამევირეობას რირე რა გავერენიანი "მიქაელაძენი" იკავებენენ.
11. Ш.А.Месхиа , რასაბ. ნამირ. გვ.169-192;
12. რკუზმუნტვიში აბილინის ისტორიისაფის, გვ.55.
13. იქვე, გვ.9.
14. ამ შხირე შვიგაპ საგვირისშია 1737 წ. პირობის შიგნის შინამარსი,

რომელიც აქ შეიძლება მივიჩნიოთ: "ქ. ესე ნიგინი მაგარჯიო
 ჩვენ, აქვენმა მუდუიძე გმათ, ნაველიძე, მაგონს შვილია გიორგიმა ე. ვენ,
 მათონს ჩვენს, სარქვის შვილს ჭარსაპანს. ასე რომ მე ქალაქში გავი -
 მარე. ველომა ვისწავლე, ნავისს გვასახლებიოთ. მოვეიოთ, აქვენი შემოგუბ-
 ვენენიო. ამიგომ რომ ქალაქში სახელი მესწავლა და ქალაქი სოფელი
 ვერ დაგრჩებოდი და ვერც სახელს გავუშვებდი. აქვენი წყალობა გვიცავით
 და ქალაქიპატი აქარ აცვავაქოთ, და ეს საშისაზრი პავიძე აქვენი, რომ
 უნდა წელიწადში ჩვა ბინა-აღუნი და საში კოდი პური გაძლიოთ. ამისდა ჭარ-
 და სხვა გამოსაღები არც არა აქვენი მიხივით და არც არა აქვენი მა -
 ვიდეში და არც არა ქალაქის ხარჯი და გამოსაღები მე მიხივებოდა, და
 აქვენი წყალობის ნიგინი ამგვარადა აქვს". ილუზიონები მბილისის ის-
 გორისსახვის, გვ. 175.

15. ილუზიონები მბილისის ისტორიისსახვის, გვ. 259.

16. იქვე.

17. გორელ "მოქალაქეთა" ნაშრომის ისტორიკოსის ჭარსაპან გორგიჯანი-
 ძეს ეს პუბლიკაციაში, როცა ამბობდა: "ქარელში ქარაველი მარ-
 ვალი არიან და სომეხნი ყოფანი და ულონი". ჭარსაპან გორგიჯანიძის
 ისტორია, გვ. 56.

18. ქალაქის მუღოტის და ქალაქის მამასახლისის მანამდეუბოძები ისეა
 მსგავსებას ამჟღავნებდნენ, რომ მსმალეში ქარელში გამაგონების დროს
 /1724-1735/ ეს საქალაქო მანამდეუბოძები გააურთიანეს. "ცოხილბამიძის"
 დროს "ქალაქის ქალაქმარის". მანამდეუბოძების შემოღებამ კიდევ უფრო მეტ-
 ზედა ქალაქის მუღოტ-მამასახლისის საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ქალაქის მუღო-
 ტის და ქალაქის მამასახლისის მანამდეუბოძები ხელახლა განაყარა
 "ქარაველიძის" აღგენის შემდეგ, XVIII ს. 60-იან წლებში.

19. როკუმენტიები ზბილისის ისტორიისათვის, ტვ. 186.

20. იქვე.

21. ნ. ბერძენიშვილი, კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის გამოვლი-
ნება საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობაში. აკად. ივ. ჯავახიშვი-
ლის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის წიგნები, I, 1955, ტვ. 155-186.

21. ამას თავისი საუბრების დროს აღნიშნავდა აკად. ნ. ბერძენიშვილი.
სამშრომლო, ზბილისისათვის შეგებული "საქალაქო წესებმა" კერძო ს. მ.
მიკვლეული არაა. მაგრამ მაშინ კარგე ზბილისისათვისაც რომ "აწესებდნენ"
/ჯერ სანქციის აძლევენ/, ამას გვიპასუვრებს რისგომ შეგის დროინდელი
"ყანუნ-ღამა". 1639 წელი დათარიღებულ "ყანუნ-ღამაში" ნათქვამია: "ესე
ყანუნ-ღამა და ციხის კარის ფული [ს] საქმე ასრე გავარჩევთ და გავარჩ-
ნეთ ბერძენის ყანის რაგშითა". შემდეგ სპარსეთი აღნიშნულია, რომ რაკი
მიწმამის თარაობის წყალობით "ნოაპატ მოქალაქე და ჯეხი მტრადნი კაცი
იხუდობა. ამ აღისი ვეღბნიცა ბრძანებთი ასრე გავარჩევთ" /როკუმენტიები
ზბილისის ისტორიისათვის, ტვ. 11/. აქ დამატებულია "ბერძენი ყანის" რა-
ყამსა და ბრძანებაზე, მაგრამ ფაქტურად "ციხის კარის ფულის საქმე" შე-
გის მიერ იყო საბოლოო განიჭებული და განჩენილი. "ყანუნ-ღამას" ახალი
გებულების მიხედვით, როგორც იჩვენება, ნატვისსმევეთა მხოლოდ მაშინ დასტუ-
რი. ასევევე დასტუროთ იყო შეგებული აღმა "ზბილისის წესებმა".

22. ნ. ბერძენიშვილი, XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან. მასა-
ლები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, 1944, ნაკვ. I.

23. გორგიჯანიშვილი მიკვლევარებს ფარსაპან გორგიჯანიძის ახლო ნახე-
სავად მიანნიან ს. კავაბაძე იმის შესაძლეულმასაც უშვებდა, რომ ის ისტო-
რიკოსის მამა ყოფილიყო.

24. ფარსაპან გორგიჯანიძის ისტორია, ტვ. 25.

25. იქვე.

26. იქვე.

27. იქვე.

28. იქვე, გვ.26.

29. იქვე, გვ.56. ბაიბაზრე მუხამბეზოვთან დაკავშირებულ ინტერვენტსა და კონფლიქტს ქალაქებში მიმდინარე კლასობრივი ბრძოლის მიმოხილვისას გუჩუბერიძე მიაჩნია შ. ბენხიამ. იხ. Ш.А.Масхиа ,დასახ. ნაძრ. გვ.238.

30. Ш.А.Масхиа ,დასახ. ნაძრ. გვ.234-236.

31. გუჯუმენგები ბრძოლის ისტორიისათვის, გვ.125.

32. იქვე, გვ.212.

33. იქვე, გვ.286.

34. იქვე, გვ.93.

35. იქვე, გვ.104.

36. მესაძლეველია მუჰამად-ბეგი იცის ყნობილი მუჰამად ბუჩუყი, როგორც არის მოვალეობას ასრულებდა სპარსეთში, პოლონეთში და რუსეთში. ამომხმებელ საბჭოში რა წაკითხა მუჰამად-ბეგის და მისი ძმის "ხელმწიფების სამსახურზე". მწალობილში დასაშვლი "ხელმწიფენი", ცხადია, იმავე უნდა მიუთითებდეს, რომ მუჰამად-ბეგი სხვადასხვა ხელმწიფის რეპრეზენტურ დატარებდას ასრულებდა. ამავე გონს, კარგად არის ყნობილი მისი მოღვაწეობის ქრონოლოგიური ქარტა — XVII ს. 80-90 წლები.

37. ჭანსაპან გორგოჯანიძის ისტორია, გვ.87.

38. იქვე.

39. იქვე.

40. იქვე.

41. იქვე.

42. იქვე.

43. იქვე.

44. გეგმებისა: "აკვებინი".

45. ჭანსაპან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 107.

46. იქვე, გვ. 108.

47. იქვე.

48. იქვე.

49. იქვე.

50. ჭანსაპან გორგიჯანიძის "ანბერძნი" და "სწავლანი" გამოცემებში გიგორგიის გამოცემა XIX ს. პირველი ნახევრის "მიქალაქეა" ცოცხალ მუც-
 გველებშიც იყო გაქრებული. მაგ., "მეტოქარი და მთელი კარგი რიში იყო
 ღმერთსაც უყოლებოდა", "გაყვინტბული ღმერთი" და მისთანანი. საღვთო
 ჭანსაპან გორგიჯანიძის საისტორიო ნაშრომებში არაერთ საგვრადებში
 იხილება "მიქალაქეა" სოციალური მემკვიდრეობის, წყა-ცხოვრების და კლ-
 სობრივი მემკვიდრეობის დასახასიათებლად. ზოგიერთ მისი "ისტორია" სადა
 უბრალო ქალაქური კოლხი არის განწერილი, რასაც უკვე მიხატვის
 გვრადებში
 რიგობს ქანჭული ღმერთის, ისე ისტორიოგრაფიის მკვლევარებმა.

51. ჭანსაპან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 108.

52. იქვე, გვ. 87.

53. ვ. გამბაშვილი, ქალაქ მბილისის სოციალური ისტორიიდან/გამბაშვილი-
 ღის ურთი ცნობის განმარტება/. ნაკვეთებში მახლობელი ადრესატების ქ-
 აღებების ისტორიიდან, I, მბ., 1966, გვ. 162.

54. გრ. ენკელსი, ანთო-ღმერთი, მბ., 1952, გვ. 22.

55. იქვე, გვ. 126.

56. გრ. ენკელსი მერა: "მასს გამოა გვრადებში მუც საკვანუნებმა და-

ვის წიგნში შეტანილი კლასი.. ის იყო ბუნებაშია. ბუნებაშია თავდაპირვე-
ლად ზეთი ფოტოპლური კლასი იყო, მან ფოტოპლური სამოგაგონის ფარგლებში
განვითარების შედეგშია მარად საფუძვრზე ახყვანა უმთავრესად ხელოსნუ-
რი მრეწველობა და პირობებების გაყვლა-გამოყვლა"/იქვე, გვ.124/.

**II. აზიურ-კავკასიის და ბალკანეთის
 ადგილობრივი ქალაქების სავაჭრო
 ურთიერთობები**

**I. აზიურ-კავკასიის ქალაქების სავაჭრო ურთიერთობები
 სიჩხის ქალაქებთან და ცავთის ვაჭრობა
 XVI-XVIII საუკუნეებში**

XVI-XVIII საუკუნეებში აზიურ-კავკასიისა და სიჩხის ქალაქების სავაჭრო ურთიერთობაში მუდმივად ხერხ მუდმივობა ამ პერიოდის მახასიათებელი აღმოსავლეთის ქვეყნების ჩრდილოეთ პოლიტიკური ინტერესის, ასევე ეკონომიკური და სოციალური სუბიექტების გაჩვენებას. ეს ფაქტორებიდან იმ გასულიდან, რომ აღნიშნული პერიოდის მახასიათებელი აღმოსავლეთის ჩრდილოეთი სახელმწიფოს -- ოსმალეთისა და ირანის ეკონომიკურ ცხოვრებაში სავაჭრო ინტერესების უზრუნველყოფის მიზნით, სრულიად გასაგები გახდება ის პოლიტიკური ამბიციები, რომლებსაც ეს ჩრდილოეთი სახელმწიფო გამოდიოდა ჩრდილოეთში აზიის არაბულ ქვეყნებში, ისე აზიურ-კავკასიაში.

ოსმალეთისა და ირანისათვის არაბულ ქვეყნებსა და აზიურ-კავკასიაში მუდმივად ღებნი მკვიდრები მუდმივად სასურველი ჩანდა, რადგანაც ამ ქვეყნებში პოლიტიკური მათხრობა უპირველეს ყოვლისა დედად მიმდებარე ვაჭრობაზე კონტროლის დაწესებასა და მუდმივად. სწორედ ამის გამო, ჩრდილოეთ-ოსმალეთისა და ირანის საგარეო და საშინაო პოლიტიკაში სავაჭრო ინტერესების დადებითი ფაქტორები მხარეებით გაჩვენებული კვადრატული დაპირება, განსაკუთრებით იმ ქვეყნებთან ურთიერთობაში, რომლებიც ამ დროს XVI-XVIII სს. ოსმალეთისა და ირანის ვასალებად ან უბრალო პოლიტიკურად იქმნებოდნენ (აღმოსავლეთი აზიურ-კავკასია, არაბული ქვეყნები და სხვ.).

რებით XVI-XVIII საუკუნეებში)⁵, მატრამ უფრო გვიანდაც
 მიკვლევაზე მიჩნეობდნენ საქმიანად გამოკვლევად ჩანს⁶ მისწრა-
 ჳება ღვეარტის ვაჭრობის შესწავლისა ჩოტორს საურსამოროსს
 მოკვლენაზე ფონზე, ასევე მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნე-
 ბის მიწაგან პრესებზემან დაკავშირებით; მნიშვნელოვნად
 გაფართოვდა აგრეთვე კვლევა-ძიებებისათვის საფიჩო აღმოსავ-
 ლური და დასავლური მყარობის ძრე.

ღვეარტის ვაჭრობის საკითხი გარკვევად აისახა საბჭო-
 ლი ისტორიკოსთა მიჩნეობით, ჩადგანამ ქაღაქების და საქადა-
 ურ ცხოვრების შესწავლა ჩოტორს ამიერკავკასიის, ასევე მახ-
 ლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის მიკვლევაზემან, ცხადია, შე-
 უძღებელი იყო ვაჭრობის, განსაკუთრებით კი საურსამოროსს
 ვაჭრობის მნიშვნელობის გაგების მიზნით განკუთვნილი მარტო
 XVI-XVIII საუკუნეებში, არამედ აღრავლი პერიოდისთვისაც.

საბჭოთა და უცხოელი მიკვლევაზე მთერ განვლმა კვლევა-
 ძიებამ არა მარტო შეავსო ვ. პეილის მიჩნევაზე ახალი მს-
 სალი⁷, არამედ საფიჩო გახადა მის მიერ გამოქვეყნილი მტვი-
 ვრთი ღებულებების გადსინჯვა, ასე, მატალიზე, ვ. პეილის⁸
 მოსამრებას იშის გამო, რომ ღიღ გოტრაზე აღმორებზემან
 ვრთად (XV საუკუნის დაბლეს), განსაკუთრებით კი მახლობელი
 აღმოსავლეთში ოსმალ-ზურთა ექსპანსიის ღროღარ მოკიღე-
 ბელი (XVI საუკუნის დაბლესგან), ღაღყე ღვეარტის სახ-
 ბელი ვაჭრობის დაკუმა, მანამღროვე მიკვლევაზე ვრთი
 ჰტვი (ი. პეტრუშვილი, ვ. გამამიღვი, ე. მახმადივი) არ
 იმინარებს.

რაც შეეხება ფეოდალური საქარაველეს ქალაქების (განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქარაველეს ქალაქების) მონაწილეობას მახლობელი აღმოსავლეთის სავრთაშორისო ვაჭრობაში, ეს საკითხი სათანადოდაა გამოვლენილი ქარაველ ისტორიკოსთა მიერ და გამოკვლეულია კიდევ აზრი აღმოსავლეთ საქარაველესა და ამიერკავკასიურს უდიდესი ბნიშველები მესამე ირანის, ოსმალეთის, რუსეთის და ევროპის სახელმწიფოების გზავრების გამოვლენის მიზნით.

სიჩინსა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ქალაქების სავაჭრო ურთიერთობანი შეიძლება განხილული იქნას, როგორც დევანეთის ვაჭრობის განკვეთილ ნაწილი. აქედან გამომდინარე, ხერკვანი ყურადღება უნდა დავუთქვამო XVI-XVII საუკუნეებში ირანისა და ოსმალეთის დასავლეთით სავაჭრო ურთიერთობა შესწავლასა. ამავ დროს, საკითხის სრულად მარტივად განხილვის, აუცილებელია იმ პოლიტიკური სიტუაციის გამოვლენა, რომელიც, ერთი მხრივ წინა ამოამი (ერძოდ სიჩინაში) და იუორე მხრივ ამიერკავკასიაში შეიქმნა, მიუხედავად, რომ სიჩინსა და ამიერკავკასიის ქვეყნების ისტორიაში XVI-XVIII საუკუნეებში სავრთ მკვლევრები შეიძლება შეუნიშნო.

XVI საუკუნის დამდეგს ოსმალეთი, ატყვებდა რაჭვთის ექსპანსიონისგან პოლიტიკას, შეუდგა საომარი კამპანიების განხორციელებას სამხრეთში არაბული ქვეყნების, ხოლო ჩრდილო აღმოსავლეთში ამიერკავკასიის დასავრთი მიზნით. ირანის შაჰის ყდას არ დაუშვა ოსმალეთის მიერ ვრ-

ყონსა და სიჩინის რეკონსტრუქცია შედეგად არ მოხერხდია. 1516 წელს სულთან სულეიმ I დაიკავა სირია, ხოლო მომდევნო 4517 წელს საბოლოოდ მოკლეს ბოლო ეგვიპტის მამულქან სახელმწიფოს არსებობას. XVI საუკუნის პირველ ნახევარში ლეონტის მხედრი არაბული აღმოსავლეთი ჯარების ხელს აღმოჩნდა, ზემოთ მათი კონტროლი მოკლებული არაბული პრინციპობაზე (მაგალითად სიჩინა-ლიბანის მთიანეთი) იმთავითვე ფორმალურ ხასიათს ატარებდა.

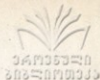
ამიერკავკასიაში ოსმალურ-ჯარზე პრინციპები კიდევ უფრო მკაცრად იყო, ვიდრე სირიაში. ამის ერთ-ერთ ძირითად მიზეზს აღვნიშნავთ ხალხების ანტიფრანკული განწყობილების გამოც მთავარი ირანის მთავრობაზე წარმოდგენა. ვერსი XVI საუკუნეში და ვერსი უფრო გვიან ოსმალეთმა ვერ მოახერხა ამიერკავკასიაში მთავრად ფეხის მოკიდება. მარადია, 1555 წლის ამასიის საზავო ხელშეკრულებით ირანმა და ოსმალეთმა ამიერკავკასია შუაზე გაიყვეს (დასავლეთი ჯარზეა დასტურებულია) უფრო აღმოჩნდა, ხოლო აღმოსავლეთი ირანის ჭავჭავას დაემორჩილა), მაგრამ 1578 წელს ოსმალურ-ჯარებმა დაარსებულს ეს მავრი და შეეყვანებინ ირანის საბოლოოდ განდევნას ამიერკავკასიიდან. 1590 წელს ირანის შაჰის ინიციატივით სტამბოლში დადებული იქნა მავრი, რომლისაჲ ირანი იძულებული გახდა ეღიარებინა ოსმალეთის უფლებები მხედ ამიერკავკასიაზე. საბოლოოდ სავსებით ვერსი ამ მავრმა გადაწყვიტა და კონკრეტული ირანსა და ოსმალეთს შორის ამიერკავკასიის დაბაძვა შემდგომშიც გრძელდებოდა.

მსმალეობა და იწარის ექსპანსიონთა გამოწვევა. სიჭრელე-
 ვებს ამიერკავკასიის ფეოდალების ეკონომიკურ ცხოვრებაში კი-
 დევე უფრო არაფერადმა მონაგარი ფეოდალური შიშლი. იგივე
 შიგთქცება იმეფას სიჩიის მესახეობაჲ, სადაჲ XVI-XVIII სა-
 უკუნეების იმეფის მხელ მანძილზე ხელჩაჩაღლი ბრძოლა მი-
 მდინარეობდა ადგილობრივ ფეოდალებსა და მსმალე ფაშებს.
 შიჩის, აღნიშნულ მიტომარეობს სიჭრელე უფრო არაფერადმა ტა-
 ლამდებანი ფაშების ზუ თკ. ჩიღლებიდან ტარსული და მესის-
 მელად ტაძლივრებული ფეოდალების დასაბრძოლებლად ს. ლენის
 შიგრ გამოტყვევნილ. ზურჭი იარეობების დაშლადი ექსპანდი-
 ციონის ხარეშიც.

ისეჲ პირივეში, როჲა საბიხეობა მესაქრებნი და კრ-
 ფლიტებნი ჩველებრივ მივლინად იყვნიერ ქსევილი. ვაჭრის
 პირადი სიჩიისხეობისა და ქიჩების ხელშეუხებლობა ყველგან
 და ყველგან დასული ვერ იქნებოდა. ამას, ცხადია, არ
 შიგთქცებოდა ვაჭრეობის ტაძლივრის არ მიკუბირისა საქრედივ ვა-
 ტარში და ვაჭრობას ხასიათზე. შიგთქცევაჲ ამისა, ტაძლი-
 ვრის შიგთქცება იმეფას, რომ საყრევილად დანიჭებულსება სა-
 ვრეაშორისსა საჭიანბიჭი ვაჭრობის მარშალდებნი და ძირისად
 პირიბას საქალაქი ცხოვრების აქტივიზაციისაჲვის ჩიგრის
 სიჩიის, ასევე ამიერკავკასიისში. დიდი საყრევილ ქალაქი-
 ბი შიგთქცებოდა საბიხეობა ზაქრევილსაჲრის მარშალდებნი მეს-
 ლიბი და არა მესლიში ვაჭარ-ხელჩაღლებისაჲვის და ამ ქა-
 ლაქების აყვავებაჲ ამიჭომ ძირისად საერეაშორისსა ვაჭ-
 რობასთან იყუ დაქვეშობილნი.

XVI-XVIII საუკუნეების სირიის ქალაქებთან დაკავშირებული ყრობები გამოიღობით მრავალფეროვანია, უდიდეს ამოებრ-
 კავებასთან მესახებ, ყრობილია, რომ ევანგელის ვაჭრობამ
 ბნობივრელებთან დააწინაურა ის ქალაქები, რომელთაც წილად
 ხვდათ ყრობილიყრებ დაბაკავშირებული რძობები აღმოსავლეთსა
 და დასავლეთს მონას დაყხობელებზე სავრეაბიროსთ ვაჭრობა-
 ბი. ასეთ ქალაქებს სირიაში შარბობაბებებზე დაბასკო, გრი-
 პოლი, ისქანებებები (აღებსანებებებ) და უპირებებებს ყრობილია,
 აბები (პალები), რომებდაყ, პიობებობი გ.პიობის სიფებებობი
 რომ ვაჭობი, "დაბრებობი დაბასკო, ისებები რომობი დაბასაბებ-
 რებობი აღებსანებებებ და გრიპოლი ბარბობებებს ბებობი"¹³.

XVI-XVIII საუკუნეებში აბები შარბობაბებებდა ბებობი
 ბაბობებობი აღმოსავლეთის ბებობი ბაბობი¹⁴ ბებობი დაყხობე-
 რებობი ვაჭობი-ბებობი, კებობიბობობი ბაბობობი, ბებ-
 ბობი ვაჭობი რ.ობებობი და სავრეობი მობაბებობის სობობ-
 ბობი, ეს ქალაქი მნაბებობი აბებობის იბებობი. ვრობი გრან-
 ბი კობებობი აბობი, 1683-ბობიბებობის აბები იყი "ყვებობი
 ბობი, მებებობი და მებობი ქალაქი კობობი და კობობ-
 ბობობი ბებობი ბებობი იბებობი"¹⁵.

ბნობიბებობი სავაჭობი ბებობი იბებობი აღებობი ქა-
 რაბი დაბასკოყ, რომელიყ რამებობი რამობობობი აბებობი,
 ბაბობი 1737 XVI საუკუნის პიობი ბებობებობი ბებობი აბ-
 ბობი სავაჭობი ბებობი, ბაბობიბებობი იბებობი ბებობი
 ბებობობის ყრობის ბებობი, იბებობის ბებობი ქალაქს ბებ-
 ბობიბი კი ბებობიბებობი¹⁶.

ჩვენს მუშაობაში ისტორიკოსებსა და ლიტერატორებს, ვსთავაზობდით, რომ დაინტერესდნენ ჩვენი სერიის ქალაქების სახეების დასადასტურებელი საქონლის ძიებაში მონაწილეობაში; მათვე სამუშაოები შეეძლება შესწავლით აღმოსავლური საქონლის დაგება ევროპის ქალაქებში. ასეთი მდგომარეობა ამ ქალაქების მიხედვით XVI-XVII საუკუნეების მანძილზე შეინარჩუნდა.

XVII საუკუნეში, მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული სიძველეებისა, აღმავლობას განიცდიდა ამიერკავკასიის ქალაქები, ჩვენ ისევე მოგონებთ სერიის, საერო-სამხარეთო ვაჭრობასთან იყო დაკავშირებული. ქალაქები მკვლევარმა მიერ შენიშნულია, რომ ამ პერიოდში განვითარებას აღწევს საქართველოს ის ქალაქები, რომლებშიც ახლანდელი მდებარეობებიდან დიდ სავაჭრო საზონების გზასთან (კახეთის გზები და შავში, ქარსის გზის, შიდასიხის), მათთან ჩვენ ამ გზას მოწვევითი დასადასტურებელი საქონლები საქალაქო ცხოვრება დასადასტურებელი იქნა.

ამავე პერიოდში აღმავლობას განიცდიდა აღმოსავლეთი ამიერკავკასიის სხვა ქალაქები: შიშხა, აკურისი, ახლანდელი (ახლანდელი) და განსაკუთრებით საქართველოს სამხრეთით მდებარე აკურისი, რომელსაც XVI საუკუნის იტალიელი რეზიდენტი ანტონიო ჯეორგიანი უწოდებს "ქვეყნის (მეგრეთის - მ.გ.) მთავარსა და ყველაზე მდიდარს სავაჭრო ქალაქს".

მიუხედავად იმისა, რომ სერიისა და ამიერკავკასიის ქალაქების სავაჭრო ურთიერთობაში შესახებ პირდაპირი ფაქტობრივი მასალა მხოლოდ მთიანეთში, მათთან მდებარე იტალიის, რომ სომეხი ვაჭრების (მათ შორის ახლანდელი ვაჭრების

სახელით იყრებოდნენ) როლი ამ საუბრებში უაღრესად დიდი იყო. სომეხი ვაჭრები სიჩიის უაღრესად ცაველით ხშირად მი-
ვმტბაყრებოდნენ ვენეციასა და ვერკონის სხვა ქვეყნებში არა
მარტო საუაჭრო მიზნით, არამედ ხშირად ისინი იჩინის შაქ-
ბისა და ამიერკავკასიის მეფე-მთავრების დავალებით ²³ ტარ-
კვეჯი ლიპილიძის მიხედვით ასრულებდნენ.

XVII საუკუნის სომეხი ვაჭრის ბაქარია აკვირსულის
დღიურში აღწერილია იმშირ-²⁴ აღუკუს ტბა, ჰუმოა თავად ბაქარია-
ას და გვიხ არ უსარგებლია. როგორც ჩანს, დღიურის ავტორი
წიგნად ისახავდა ამ ტბის აღწერას სხვა სომეხი ვაჭრებ-
საგვის, რომლებიც ხშირად დადიოდნენ საუაჭროდ სიჩიის უა-
ღრესებში. ამავდროულად, ბაქარია აკვირსულის დღიური უხად-
ყოფს სომეხი ვაჭრების მიერ გამოცდილებას ვენეციასთან და
ვერკონის სხვა ქვეყნების საუაჭრო ურთიერთობის
საუბრე.

სომეხი ვაჭრების გაყვრებულ საუაჭრო საუბრებთან და
მათ უკავშირს აღუკოში დაბინავებულ ვენეციურ ვაჭრებთან ურ-
თიერთება იმდენად რეზიდენტის ანგურ უღვარდის რუსულის
კომპანიისადმი გაყვრული წერილში, რომელიც 1566 წლის 8
მარტისა და დამარტული. ანგურ უღვარდის წერდა, რომ აღუ-
კოს ბაქარაზე სომეხ ვაჭრებს ძირითადად სპარსული და ქარაფ-
ლი აბრეშუბი ("Grosir silke") გაქვრდათ. მას მოაქვს
ურკის სომეხური სოჯის ²⁶ მატალით, რომლის ვაჭრებსაც ყო-
ველ წელს განაყოფად მიქვრდათ 400-500 საპარსო აბრეშუბი,
მაშინ როცა ურკის საპარსო 60 მათთან შეადგებდა, ხოლო იგი-

დან (ე.ი. აღეპიან - მ.გ.) ევროპული შესრულები მუშა-
27
ქონდა.

ამიერკავკასიიდან სიჩიის ბაზრებზე აზრებულის გაჭარბის
ფაქტი აღნიშნული აქვს ვ. ჯეიღისაყ. მისი ყნობიხ, რკმელიყ
ძიჩიხადად იჭადიურ მყარკობს ემყარება, მას მემდეგ, რაყ
ჭურქებმა გადაკეჭეს მავი ძღვის აუბზე გამავალი საყაყრჩ
ტებუნი და იჭადივი ვაჭრებს აქ მოქმედებუნი ხავისუფლება
მოუსპეს, სიჩიის ქალაქებუნისაკენ მიმავალ სახმელეო ტებებს
კიდევ უჭრჩ მუჭი მნიშვნელობა მიერსჭა; ამიერიდან, მუ-
მახისა და შიჩვანის აზრებუმი ქარავრებუნიხ იტვავრებოდა
აღეპისა და დამასკოში, სადაყ იტი ევროპული ვაჭრებუნისაყვის
28
აღვილი ხელმისაწვდომი იყრ.

მემდეგი ქალაქი, რკმელიყ ვ. ჯეიღის მასაღებუნი მიხედ-
ვიხ ახლი საყაყრჩ ურთიერეობაში იმყრფებოდა საქარვედელს-
ხარ და აზრებუმიხ ვაჭრებოდა იყრ ტანჯა. აქიდან გაჭარნილი
აზრებუმი ყნობილი იყრ რკტრჩყ "seta gangia", გამიჩრჩე-
29
და საყყხოხ ხარისხიხ და დიდი რაყოერეობიხაყ საღებოდა.

ამიერკავკასიიდან, კრძიღ საქარვედელიდან გაჭარნილი
ნეღლი აზრებუმი ხშირად დამუშავებული შესრულის სახიხ,
30
უკანვე ბრურებოდა, რა ჟემა უნდა, იმავე იჭადივილი (ვა-
ნუყივილი) ვაჭრებუნი საშუალებიხ აღეპისა და იჩარის ან
საკუჭივი ჟურქეისიხ გავილიხ.

საქარვედელიდან ნეღლი აზრებუმიხ ვქსპიჩრჭის საკიხე-
ხარ დავკეშირებუნიხ უნდა მუვინიშინო, რკმ კახეისი საშე-
ჭის ეკორიშიურ ყხოქრებაში აზრებუმიხ მარმიკობას დიდი

ჩინის ქალაქებში, კერძოდ აღეპოსა და ჭრიპოლში აქტიური ურ-
თიერება ქვეყნის ვინეიკულ ვაჭრებთან, ჩამოღობილ მათ ვა-
ნეიკულ და ინტელიტურ ქსოვილებს აწვდიდნენ. ა. ედუარდსის
ცნობით, მარტო სომეხ ვაჭრებს ყოველ წელს აღეპოსთან შემოქვეყნ-
დაჲ 5-6 ათასი ნაყოფი ინტელიტური ქსოვილი(*karale*),
რუსეთის კომპანიის ინტელიტური რევიდენტები ხშირად ჩიოდნენ,
რამ სომეხი ვაჭრები სიჩიიდან(აღეპოსთან და ჭრიპოლიდან) ჩა-
მოჭაბილი უხეში მადის ქსოვილებით კონკურენციას უწევდნენ
ინტელიტულ ვაჭრებს.

ამიერკავკასიისა და ირანის ბაზრებზე დაიჭრეს უხეში
ინტელიტური და სხვა ურკავილი ვაჭრები ყურადღებას აქცევდნენ
სიჩიის ქალაქებთან კავშირებსა და მიმოსვლის პირობებთან,
რეიკო დასახელებული ა. ედუარდსის სიტყვით: "ქალაქ შუშაბა-
რან აღეპოსზე ურთი ზვის სავადია, აქედან(აღეპოსთან-მ.გ.)
ჭრიპოლამდე 6 დღის სავადი, ხოლო ჭრიპოლიდან ვინეიკამდე
35 კი ურთი ზვის არ ხევი კვირის საბეჯაკ ცმა არის". ამგვარ-
რად, ვინეიკაში ჩასვლა შუშაბადან აღეპოსა და ჭრიპოლის
გავლით, ა. ედუარდსის სიტყვით სამი ჰეში შეიძლებოდა.

საინტერესოა ა. ედუარდსის ის შენიშვნაჲ, რამ მას დას-
ჭინებოდა სულ 4-5 ჰევი ამიერკავკასიიდან(შუშაბადან --
მ.გ.) სპარსეთის ყურეში ჩრმებს და შემდეგმ აღეპოში ჩას-
ვლისა და იქაური ბაზრების შესწავლისათვის. "ისინი ჩრ-
ვი(ჩრმები და აღეპო- მ.გ.) ნარმოსადებრ ჩა უმთავრეს სა-
ვაჭრო ცენტრებს, სადაჲ ჰევი იგრიათ ყოველი მხრიდან ვაჭრე-

ბი, ამ ქვეყნის (ირანის - მ.გ.) სამღვარაშაბ მდებარეობდნენ;
წერს უკუღვარდნი.

როგორც ჩანს, ინტელისუდი ვაჭრები სავსებით რეალურად ღვიფ-
ნენ ჩრდილოეთის ტბის(ვოლტა-ასტრახანი) ამიერკავკასიისა და
ირანის სამშაღვბიხ სპარსეთის ფრუხსა და სიჩიის ქალაქებში
ქასულის მესაძღუბღობას, მიხუბუჭებს, რბ ამ საქმეში წარმა-
ჭუბის მიღწეუღს ქარანჭიას იძუღღა ვრთი მხრივ საკუჭრივ მის-
კოღს კოშქარინის არსუბოზა(1555 წლიღან), ხოღ მუღრე მხრივ
ირანის შაქის დაიწჭუღსუბა ჩრდილოეთის სავაჭრო ტბიხ. ამ
ტბიხ სარტუბღობასა და მის გამიფუნუბას, როგორც ყრბიღია,
იშაღუთუღ წინააღმღღუტობას უწეღდა რბაღუთი.

ინტელისუდი ვაჭრების ქარსაკუჭრუბუღი ინჭუაღსი ამიერ -
კავკასიისა და ირანის სავაჭრო-საჭრარბიჭო ქალაქების მი-
შარხ აღვიღაღ მუიძღუბა აიხსნას, ჟუ ქავიჭვალისწინუბიხ
ღუვანჭის ვაჭრობის სავრთი მღჭოშარუობას XVI საკუღრეში და
მხუიღუღობაში მივღღუბი მარუჭაქჭუაღი ქარუიჭარუბის ტბაღ
მღჭარბი ინტელისის რღს ამ ვაჭრობაში.

უკუღ XVI საკუღრეში ინტელისისაღვის, ისეღუე როგორც მუღი
უჭრობისაღვის, აღმოსავღუთეაღ ვაჭრობის საკიოთი უმინიშინე რუა-
ნუსი ტახღა, რაღტანაყ იტი, უპირეღღს ფოღისა, ინღოუთეაღ
ვაჭრობას ტღისხბიოზღა, ხოღ როგორც ღ. კარჭრისი წერს, "ინღ-
უთეაღ ვაჭრობა მსოღღიო ვაჭრობა იყო". ისუე პირიღუბიში, როღა
წინა ამიის(სიჩიის) ქალაქების ბაბრუბღუბ ქარსაკუჭრუბუღი
პრივიღუღიოთიხ აღჭუაღვიღი ვენეციუღი და ჭრანტი ვაჭრები

საქმიანობებზე, ხოლო სპარსეთის ფრე ვი პირველადი დღეა
 ხელს იყრ, ირგინსუღ ვაჭრებს ისლა დარჩენილად, მიუძღვნა
 ახალი გზები აღმოსავლეთად დასაკავშირებლად და გვერდი
 აველით ძლიერი კონკრეტული მისათვის დევანში. ამ ვაღ-
 სანისით აღმოსავლეთ ამიერკავკასია და ირანი ირგინსუღ-
 მისათვის წარმოადგენდნენ ისეთ ქვეყნებს, საიდრად ისი-
 რი ადვილად მისწვდებოდნენ ირგინსუღ და წინა ამისის სა-
 ვაჭროს გარეგნობას.

ა. ედუარდის იმავა წერილიდან, რომელიც 1566 წელ-
 სსა გაგზავნილი შეთანხმად, ჩანს, რომ კონკრეტული სა-
 კითხი ირგინსუღი ვაჭრებისათვის, განსაკუთრებით ვენეციელ-
 შა მხრივ, მოხსნილი არ იყრ არ ამიერკავკასიასა და ირან-
 ში, ამისთან დაკავშირებით ა. ედუარდის მოსკოვის კომპანი-
 ის ხელმძღვანელებს წერდა: "ვფიქრობ, რომ შევერ ხელს შე-
 გიძლიარ ვენეციელები, ვუკ ამისი შესაძლებლობა ვენება.
 შე ვიყო, მათთვის საწყვი იქნება ის, რომ შევერ ვწვირ
 ვაჭრობას ამ ქვეყნებში (ირანსა და ამიერკავკასიაში -
 მ.გ.), რადგანაც ეს მოკლე რჩიში სრულიად შეუძლის მათ
 აღმოსავლურ ვაჭრობას და შეაჯერებებს მათი ქსოვილების გა-
 საღებას აღეპისა და მის მახლობელ ადგილებში".

ამგვარად, ამჟამად ჩანს, რომ XVI საუკუნეში, როგორც
 სიჩიის ქალაქებში, ასევე საუბრად დევანის ვაჭრობაში,
 ვენეციელი ვაჭრები კვლავ მამყვარ როლს ასრულებდნენ (XVII
 საუკუნის დამდეგამდე მანამ). აღის მხრივ ეს ვაჭრო ამი-
 სრება არა მარტო ვენეციის ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდე-

ბანკობითა და დიდი სავაჭრო ჭრადიყოებით, არამედ ძირითა-
 პაპ იმ სავაჭრო პრივილეგიებით, ⁴² რომელიც ვენეციელებმა
 ბიზანტიის მამულზე სახელმწიფოში და შეინარჩუნეს ოსმა-
 ლი-⁴³სურქმა ბიურ სიჩიოსა და ევროპის დასავლობის შემდე-
 გაყ. რეგრეს ენობილია, ასევევე სავაჭრო პრივილეგიები
 (კამიტუდაციების სახით) ფარგლებში მიიღეს ბიზანტი 1535
 წელს, ინტენსიულებმა კი უფრო გვიან - 1580 წელს.

ამიერკავკასიისაგან სიჩიოს ქალაქების სავაჭრო ურთი-
 ვრთობაში აღნიშნული აქვს იმ ევროპულ მტკბავრობასაც, რომ-
 ლბიუ მარადია, ზედად ამიერკავკასიის ქალაქებში არ ყო-
 ჟიდან, მაგრამ სიჩიოს ქალაქებს კარგად იცნობდნენ. 1570
 წელს იუნიონი რაუოლფმა (Leonhart Rauwolf) დაიწყო
 ზევისი სამხრეთით მტკბავრობა აღმოსავლეთში. ჭრიპო ზი
 ხმელზე დადასვლის შემდეგ იგი გაუმარაა აღმოსავლეთ და
 დასავლეთი პარაა დასავლეთ აზიის ამ უდიდესი ქალაქის
 დასავლეთით სავაჭრო საქმიანობით. მისი აღწერის ზარაბ-
 შად, უბნების, სახეობების და უფრო მეტად კი აქლებების
 დიდი დაჭვირული ქარავნები ყოველდღე მიდიოდნენ აქ უ-
 ხილვის ფედა ქვეყნიდან, კარძოდ ანაჟლიდიდან, არმენი-
 დან, ევროპიდან, ინდოეთიდან და ა.შ. იქვე ე.რაუოლფი
 აღნიშნავს, რომ ისინი (აღუპოს ვაჭრები - მ.გ.) ვაჭრო-
 ბენ აქიდან არა მარტო არმენიისაგან, ევროპისაგან და კონ-
 სტანტინოპოლიდან, არამედ აგრეთვე სპარსეთსაგან და ინდო-
 ეთსაგან.

სამეხი ვაჭრების დიდი რაზმი შედგება ცხოვრობა

აღუპოსა და სიჩიხს სხვა ქალაქებში. პრეფსორ ა.საბაგა-
რის აზრით, ისინი აღუპოში იმყოფებოდნენ XV საუკუნის დაბ-
რევიდან; 1550 წლისათვის აღუპოს სომხური ჯების შემაღ-
ტვნილობაში დიდი წარუბრძობით გამოჩნდნენ ჯუღჯუდი ვაჭრების,
ჩამტლები "ხოჯას" სახელით იყვნენ ცნობილი. ამ ვაჭრები-
სათვის XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ა.საბაგარის აზ-
რით იწყება "ოქროს ერა", როგორც XVII საუკუნის დასას-
რულამდე გაგრძელდა და აღინიშნა მათი აქტიური მონაწი-
ლეობით ღვინის ვაჭრობაში.

სიჩიხის ქალაქებში მცხოვრებ სომეხი ვაჭრების შესახებ
საინფორმაციო ცნობები მოუპოვებამ ვერსიკელი მოგზაურებს და
საუაჭრო წიგნებებს, მატრამ განსაკუთრებით საინფორ-
მაციო ამ მიხედვით XVII საუკუნის სომეხი მოგზაურის სიმეონ
ლქაიის "სამოგზაურო ჩანაწერები", როგორც თავისი მნიშ-
ვნელობით, როგორც ამ ხანებში გამოცემული მ.ღარბინი-
ანი აღწერისათვის, XVII საუკუნის ცნობილი ვერსიკელი მოგზა-
ურების ჭავერნიკს, ღვინა ვაღიეს და ე'არვის სამოგზაურო
აღწერისათვის გვეჩვენებს, ხოლო მოგვიანებით თავისი ურ-
სებით მათზე უკეთესიყაა.

სიმეონ ღვინის მიხედვით, ქალები (აღუპო) იყო "დიდი
საუაჭრო ცნობები და გადაქალაქი"; მისი მოგზაურობის დროს
(ე.ი. XVII საუკუნის პირველი მეოთხედში - მ.წ.) სიმეონის
ცნობით, აღუპოში მცხოვრობდა სომეხ ვაჭართა 300 კომლი; გვი-
რეა ისინი ჯუღჯუდი და ამიღვილი ვაჭრების მსგავსად, "მწვერ-
ნი, მდიდარნი, კეთილშობილნი და სახელმწიფო იყვნენ". ეს

ვაჭრები ხშირად დადიოდნენ სავაჭროდ შალდაპს, ისფაჰანს და
ინდოკუს.

სომეხი ლეჰაყის აღწერილ, მისი აღეპოში ყოფნისას ⁵² ქა-
ლაქში ყოფილა 365 ერეიშეორეშე უკუჯესი ვაჭარსა სადგომი
(ქარავანსარაი, სპარს. - არაბ. — خان), მრავალი სავაჭრო
ჭარდული და სხვა. ⁵³

გარკვეულ ვერადღებებს სომეხი ლეჰაყი უმეობს ქ. დამას-
კოსაჲ. მისი ამრთხ, ეს იყო კუთვლილმყოფილი და მერიარსი ქა-
ლაქი, უჭრს დიდი, ვიძრე სფამბოლი. ⁵⁴ დამასკოს სომეხი მ-
სახელოების შესახებ იგი წერს, რომ წინას ამ ქალაქში სომეხ-
თა 500 კომლი ყხიერობდა, მაგრამ ურთიერს შუღლისა და რე-
ლიგიური კონფლიქტის შედეგად ისინი ჭაიჭაიჭენვრ და ამჟამად
5-6 კომლი დარჩათ. ⁵⁵

დამასკოს ბაბარშე სომეხის ურახავს უამრავი ამრეშე-
მი და მრავალი ისეგი საქონელიჲ, რომელთა სახეელი და ჭასი
მისი ამრთხ მხოლოდ ვაჭრებშა იყოფნენ. ⁵⁶ მიუხედავად დამას-
კოს ასეგი დიდი სავაჭრო საქმიანობისა, უნდა ვიფიქროს, რომ
სომეხი ვაჭრების რელი, აღეპოსაგარ ბარსხევაუბით, აქ შედა-
რებით უმნიშვნელი იყო. აქავრს სომეხების დიდი მაწილი, რომ
გორჲ რანს, ხელისრები და წერელი ვაჭრები იყვნენ. ⁵⁷

სომეხი ვაჭრები სირიის ქალაქებში ხშირად მარჯომინის
რელსაჲ ასრულდებდნენ, რადგანაჲ კარგად ჭლობდნენ არაბულ, ჯერ-
ქულ და ბოგჯარ ვერკულ ვრებსაჲ; აღეპოში მათ ხშირად ვა-
ჭარსა სადგომების მდამხედველების მკვალეობის შესრულბაჲ
უხებობდა. ⁵⁸

ամծյաճաճ, ծղճոճոճանճոճ մասանճոճ մոնճոճոճ, յճոճոճոճ, սոճոճոճ սանճոճոճոճ ճոճոճոճ յճոճոճ, ոճոճ անճոճոճոճոճոճոճ և սոճոճոճոճ յանճոճոճոճոճոճ սանճոճոճ յոճոճոճոճոճան(XVI-XVIII սս.) ճոճոճ- ճանճոճ յոճոճոճոճ և սոճոճոճ յանճոճոճոճոճ ևճոճ ոճոճ. մանճոճ, ոճոճ- ճանճոճ անճ սանճոճոճ յոճոճոճոճանճոճ անճոճոճոճոճ ոճոճանճոճոճոճոճ յանճոճոճոճ սանճոճոճ(նճոճոճ անճոճոճոճ) և անճոճոճոճ սանճոճոճ- ճոճ յանճոճոճոճ, ճոճոճոճոճ, ճանճոճոճոճ և ոճոճոճոճ յոճոճոճ: ոճոճ ոճոճ անճոճոճոճոճոճ սանճոճոճ յանճոճոճոճ յանճոճոճ սոճոճ-անճոճ- յանճոճոճոճ և սանճոճոճ ճոճոճոճոճ յանճոճոճանճոճ?

Ճոճանճոճ յոճոճ ճոճոճոճոճ, ոճոճ անճոճոճոճ յոճոճոճոճ յանճ- սոճոճոճ ճանճոճ ևճոճ սոճոճոճոճոճանճոճ սանճոճոճոճոճ, յանճոճոճոճ ևճոճոճ սանճոճոճ ճոճոճոճոճ ճոճոճոճոճոճ ճոճոճոճոճոճ ճոճոճ. մանճոճոճ, յանճոճ ճոճոճոճոճ ճոճոճոճոճոճ յանճոճոճ ևճոճոճ ճոճոճոճ մանճոճոճ մանճոճ ոճոճոճ և ճոճոճոճոճ ճոճոճոճոճ յանճոճոճոճ սանճոճոճ յանճոճոճոճանճոճ ճանճոճ, մանճոճ սոճոճոճ յանճոճոճ անճ ճոճոճ- յանճոճ մանճոճ յանճոճոճոճանճոճ ևճոճ սոճոճոճոճ. անճոճ մոճոճ ոճ ևճ ոճոճ ոճոճ, ոճոճ անճոճոճոճ անճոճոճոճ(յանճոճ անճոճոճ- ճոճ սանճոճոճոճ) յանճոճ սոճոճոճ յանճոճոճանճոճ ևճոճոճոճ ոճոճ- ճոճ ևճ ճոճոճոճ. մանճոճոճ ճոճոճոճ ևճ սանճոճոճոճ ոճ- ճոճոճոճ ևճ յանճոճոճոճ յանճոճոճոճ յանճոճոճ անճ յանճոճոճանճոճ ոճոճ սանճոճոճոճ.

յանճոճ ոճոճոճոճոճանճոճ յոճոճ յոճոճ ևճոճոճ ճոճոճ- ճոճ յանճոճանճոճ յանճոճոճ յանճոճոճ ոճոճոճ ճոճոճ յանճոճ. յանճոճոճոճ ճ. յանճոճոճ XVll սանճոճոճ յանճոճ ոճոճ- յանճ (ոճոճոճ, ճանճոճ, մանճոճ) - յանճոճ ևճոճոճ-

ბილ აღნიშნა ირანთან ქართველი ვაჭრების აქტიური საქმიანობა. მისი ამრიგ, "იმიტომინდელი საჯრეაშორისს ურთიერ-
 თობათა და საჯრეაშორისს ვაჭრობის საკიხებობის ისეთი კარ-
 ვი მსოფრენი, ჩოტოკობიყ იყვენო ჩოვარჩივსი და ჭავერჩი⁵⁹
 შილელ შეჭასუბას აძოვეო ქართველებს, ჩოტოკი ვაჭრებს".

ამავე დროს პრინციპოტ გ.ჯორჯიანას მიხედვლით ირან აჩ
 გამოჩინებია ბოტოვრთი ევროპელი მოტბაურის (მატ., პიეტრო
 დელია ვალიეს) ენობაყ, ქართველების საჯაჭრო საქმიანად-
 ში უარყოფითი დამოკიოებობულობის შიესახებ. ანდოტოვრო ში-
 ნაარსის შიმიველი. ბოტოვრთი შასადა უჭრო ადრე აღნიშნული
 აქვს პრინცი. ივ. სურტვლადეს.⁶¹

ჩა ჯეშა უნდა, აჩ შივიძება ანტარინში აჩ გამოწინოთ
 იმი ჭაქტის, ჩომ მიჯო ჩიბ ევროპულ ნყოკობში დასახებებუ-
 ლი აჩიან (ჩოტოკი გ.ჯორჯიანას აღნიშნული შინობიდაბაყ
 ჩარს) "ქართველი ვაჭრები" ("Georgianer" ან "Georgiens").
 ჭე ეს "ქართველი ვაჭრები" აქტიურად მიწაშოილოებებენ სა-
 ქართველი-ირანის და საქართველო-ოსმალეთის საჯაჭრო ურ-
 თიერობაში, ვოტოკობა, გვაქვს გარკვეული საჭუძველი, ისი-
 რი ღვეანტის ვაჭრობის დიო ენტოტობში, ევროტო სიჩიის
 ქალიქებში (მატალითად, ადოპოში) ვეძიოთ. ამავე (როს,
 საჭოჩოა გამოკვეს, ვინ აჩიან ის "Georgianer" ან
 "Georgiens", ჩომიღებსაყ უხიოელი მოტბაურები "ქარ-
 ჭევი ვაჭრებად" ასახებებებენ. შივეუიებობა ბოტოვრთი მი-
 სარჩება გამოკვეთათ ამ საკიხებთან დაკვეშიჩებობა.

ინობილია, რ. ში XVI-XVIII საუკუნეებში აღნიშნული სა-

მეცადუნის პირობებში, ქარაველი-სომეხთა ურთიანობის საქმეს
 უმსახურებოდნენ. ⁶⁸ ცნობილია ისიც, რომ საქარაველს ქალაქებში
 მცხოვრებნი სომხური პარტიზანების ვაჭრები ყოველთვის მჭიდ-
 რად იყვნენ დაკავშირებული აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ⁶⁹ და
 მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო ცენტრებთან.

ამტვარად, უფიქრობი, სრულიად ტარკვევით შეიძლება ითქვას,
 რომ საქარაველს ქალაქებში მცხოვრებნი სომეხი ვაჭრები მახლო-
 ბუნ აღმოსავლეთის ქალაქებში ხშირად ქარაველი ვაჭრების სახე-
 ლით მიქმედებდნენ, მაგრამ მინა ამის და უვრკანის მამრებზე
 მანიც შევიანთი პარტიზანების(მაშინობრივ ენისა და ტრადიციონალური
 საწმინტოების) მიხედვით, სომხებად იყვნენ ცნობილი. ⁷⁰ ამას
 გრის, ვერკველი მწერლები და მტვარეუნი, რტორც მემოთ აღვნიშ-
 ნეთ, ასახელებენ "ქარაველი ვაჭრებსაც"(ჭავჭავიძე, ეკვტორი...).
 ჭემცა მათთვის ცნობილია საქარაველიდან მისული ჭუ საქარავე-
 ლსთან დაკავშირებული სომეხი ვაჭრებიც. ამასთან ჭვის სომხუ-
 რი პარტიზანების ვაჭრებს შეიძლება უწოდოთ საქარაველს ქალაქ-
 ბის(მბილისიც, ტორის...) ვაჭრები, რადგან ისინი ქარაველი ვა-
 ტორს სომტადობებან უკუფენობდნენ და არა მარტო ქვეყნის სა-
 ვაჭრო-ეკონომიურ, არამედ სამტადობებრივ-პოლიტიკურ ცხარება-
 ბის მიმართობდნენ. მაგრამ რვერთვის ამჟამად საინტერესოა
 არა ეს, არამედ ის, რომ ქარაველი ვაჭრებიც XVI-XVII საუკუ-
 ნებში საკმაოდ აქტიური სავაჭრო კავრაციებში იყვნენ დაკავ-
 შირებული სირიის ქალაქებთან, ხლო აღეპის სამტადობით ჭვის
 დასავტრკავსთან. ჭემცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მრად -
 რიცხვანნი სომეხი ვაჭრების რლი და მნიშვნელობა (აღმ. ამიერ-

კავკასიაში, ირანში ...) მანვე განსაკუთრებული იყო.

სიჩინსა და ამიერკავკასიის ქალაქების საერაშეიქმონებელ
ვაჭრობაში განსაკუთრებულ როლს ატო მუსლიმნი ვაჭრები ასრუ-
ლებდნენ. წარსულს განეკუთვნება ის დრო, როცა სახელმწიფო-
რი არაბი ვაჭრები ჩინეთს, ინდოეთს და ყვიღონსაჲ კი
აღწევდნენ. ⁷² XVI-XVIII საუკუნეებში ირანელ და ზურჯ
ვაჭრებს ზოგი საკუთარ ქვეყნებშივე თავმჯდომარე უყვარდ-
ნებ კონკურენტობა. სამაგოვრო, ევროპელი ვაჭრები წარმა-
ტებით სარეზონანსდებდნენ ღვეანჭის ბაზრებზე, სარგებლობდნენ
ჩა იმ პირობებში, რომელმაც მუსლიმნი ვაჭრები უმე-
ტეს შემთხვევაში მოკლებული იყვნენ. ასე, მაგალითად, იმ
დროს, როცა ევროპელი ვაჭრები (ვენეციელები, ფრანგები,
შემდგომ კი ინგლისელები) სიჩინს ბაზრებზე შემოჭრდნენ სე-
ქონებზე იხდიდნენ 3-პროცენტობა ბაჟს, მუსლიმებს 10 ან ⁷³
კვანის შემთხვევაში 7-პროცენტობა ბაჟი უნდა გადაეხადებოდა.

ჩა ზურჯ უნდა სიჩინსა და ამიერკავკასიის ქალაქებში
მუსლიმი ვაჭრებისაჲ ხშირად უხედავად, მატრამ, როგორც ეს ქა-
ლი იბარგოვის მიერ წარმოგვანილი ზურჯელი დოკუმენტური
მასალებიდანაც ჩანს, მუსლიმნი ვაჭრები ძირითადად მანვე სე-
მინალ ვაჭრობით იყვნენ დაკავებული. ⁷⁴

ფრანგებთან იმეორებს ის ტარემობაც, რომ როგორც სე-
მალეთის, ასევე ირანის ქალაქებში საერაშეიქმონებელ ვაჭრო-
ბასთან დაკავშირებით ის ადგილობრივი ელემენტები დაინტერ-

დენის, ჩომღობის უკუხეხად ახერხებდნენ ევროპელ ვაჭრებ-
 ღან ურთიერთობას და საკუთრივ ევროპის ბაზრებზედაც მი-
 უნდვებოდათ ხელი. ასეთი სიჩინასა და ამიერკავკასიაში,
 უკირველეს ყოვლისა სომეხი და ებრაელი ვაჭრები იყვნენ
 და ღუვანჭის ვაჭრობაში მათი პეტემიონიაც XVI-XVIII საუ-
 კუნეებში პრაქტიკულად იყვნენ არ იწვევს.

ამიერკავკასიელი სომეხი ვაჭრების დიდი ნაწილი ამ-
 კარად ირანული ორიენტაციისა იყო, მაგრამ მათი ურთი რა-
 ბილი, როგორც ⁷⁵ ზანს, მჭივიც დასაფრთხილის მოპოვებას ზურქე-
 შილს უდილობდა. მუჭოქეობა ამ ორ ჯგუფს შორის მათისათვის
 უკუვირდობოდა ირან-ოსმალეთის ტალღებზედ ომებს ამიერ-
 კავკასიისათვის. მარაღია, ამიერკავკასიელი ვაჭრების დი-
 დი ნაწილი ხშირად საკუთრივ ზურქეთის ჯიჩიჭიჩობაზე ტა-
 მათელი ტომით უკუვირდობოდა აღეპის, მაგრამ უკირაჭეუს-
 ბა მათის ირანზე ტამათელ საუაჭრო ტომს (შემახა-მავრი-
 ბი-აღეპი, ჰამიღანი-მალღანი-აღეპი) ⁷⁶ უნიჭებოდა.

აქმისათვის ამიერკავკასიის საუაჭრო-უკირიმივი ურთი-
 ეტობას ირანთან მათის მიხრივ დიდი მინიშნელობა შეიძოდა
 სიჩინის ქალაქებისთვისაც, რადგანაც, როგორც მემიჩი აფ-
 ვნიშნით, შიჩვანელი და საკუთრივ სპარსული ამრემში, აღე-
 პისა და დამასკოს ბაზრებზე დიდად ჭანობდა და აქედან კი
 ევროპის ბაზრებზეც ტაფიოდა. ⁷⁷ ამკარად ზანს, რომ მიხუბ-
 დავად დიდი სამხედრო და უკონიმივი ხასიათის ჭიჩისძი-
 ბეებისა, ოსმალეთმა ვერ შეძლო შეუსუსტებინა ირანის მინი-
 ვნეობა ღუვანჭის ვაჭრობაში, რადგანაც მათად შეფუცვლებს

ის ფაქტი, რომ სულთანმა სულეიმან I-მა გამოაქვეყნა სულეიმან I-ის ბრძანება ირანისადმი აბრეშუმის მემორიანის აქრძაღვის შესახებ, რადგანაც ამ ეკონომიკურმა ბოიკოტმა ⁷⁸ მსმადღვის იმპერიისთვის შეშავდა ქალაქები დააზარადა.

სიჩინისა და ამიერკავკასიის ქალაქების სავაჭრო ურთიერთობაშია მუსლიმანების გამოკვეთილი მნიშვნელობა ერთობა ნუმინატორიკურ მასალასაც. XVI საუკუნის ევროპული მონეტებიდან საქართველოს ჭარიჭორიანზე აღმოჩენილია ვენეციური და პოლანდური ღვთაებები, ხოლო XVII-XVIII საუკუნეებისთვის საქართველოში ამ მონეტების მიმოქცევის ფაქტს ქართველი და უცხოური მონეტების მფარველები ადასტურებენ. ⁷⁹ ეს გავრცელებისწინაა იმ გარემოებას, რომ ამიერკავკასიისა და ევროპულ საქართველოს საგარეო ვაჭრობა XVI-XVIII საუკუნეებში ზოგჯერ მალევე სიძველი ვაჭრობის ხელს იყრ, მათ კი, როგორც უკვე აღვნიშნავთ, გამოხატული სავაჭრო ურთიერთობა პერსიის ვენეციელებთან უნდა აღემატებინ, ხოლო შემდეგ (XVI საუკუნის 70-იან წლებიდან) კი აღემატება და ჭრიჭორის გავრცელებული ვაჭრობაში საკვანთ ვენეციისა და პოლანდიაში, ევროპული მონეტების გამოჩენა საქართველოსა და ამიერკავკასიაში სავსებით გასაგებია, მიზეზებს, რომ სიჩინის ქალაქებში ვენეციური ღვთაები ზოგჯერ უკვე XV საუკუნეში. მიუხედავად იმისა, რომ უფრო გვიან XVIII საუკუნეში ვენეციელებმა ვაჭრობა ღვთაების ბაზრებზე უპირატესობა დაკარგეს, ვენეცი-

ური დევანთ სიჩინაში კვლავ ვაგრესად პიპულარული დარჩა.

ამიტვარად, XVI-XVIII საუკუნეებში ამიერკავკასიის ქალაქების სავაჭრო ურთიერთობანი სიჩინის ქალაქებთან და ამ ქალაქების სამშენებლო კავშირი დასავლეთ ვერკაის ქვეყნებთან, სავსებით ცხადია. ზეცა, XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ვოლგა-ასტრახანის გზაზე ინგლის-რუსეთის აქტიურიბაყიის შედეგად შეიქმნა დასავლეთ ვერკაში ტანჯლის შესაძლებლობა ჩრდილოეთის გზითაც, მაგრამ, ვფიქრობ, სიჩინის ქალაქების მნიშვნელობა ამიერკავკასიისათვის XVIII საუკუნეშიც არ შემცირებულა. ამ მოსაზრებას ადასტურებს ბოტიკოვი ქარავლი დოკუმენტი, სადაც აღნიშნულია ვაჭრობის მიმოსვლა ბაღდადს, ბასრას და ალაზს (ქალაქს) შორის, აღნიშნულ პერიოდში. XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის ინგლისელი ვაჭრისა და მოგზაურის X. ჰანვეის ცნობიდან ჩანს, რომ ამ დროს მახლობელ აღმოსავლეთთან ვაჭრობას აღმოსავლეთ საქართველოსათვის კვლავ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ეს სავაჭრო ურთიერთობა აღარ იყო ისეთი ფართო ხასიათის, როგორც XVII საუკუნის დამლევაშიღ.

სიჩინისა და ამიერკავკასიის ქალაქების ღევაანების ვაჭრობაში მონაწილეობასთან დაკავშირებით ჩვენს მიერ წარმოდგენილი მასალა, რა ზეცა უნდა, არ შეიძლება სრულად ჩავთვალოთ ღევაანების ვაჭრობის — ამ სავაჭრომართის მიხედვრის ერთგობხრევი დახასიათებისა და განმარტებლისათვის; მიუხედავად ამისა, სრული სავაჭროვი გეაქის შეც-

ღებოც ირან-სამაღვლეის გამოვიშობუღმა ზავდისხებებმა როდღა
 დანაწარავს. ⁸⁶ ჩოგორს სიჩინაძი, აქაჲ საერაშეიჩინოს ვაჟ-
 ჩობას ღჩოვბიხე მამოკმბეღებელი ბიძებეი ახასილაებება, რაჲ-
 ვანაჲ მინაგვანი სოჲიღურნი და ეკონომიურნი ყველიღებებნი
 მას არ გამოეწვევია. ⁸⁷

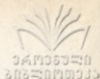
(საინფორმაციო იხილ, რომ მოგვიჩინე ბიბლიოგრაფიის მი-
 ხედვით ღევანჭის ვაჟჩობა აღმოსავლეთისაჲვის უფრო მეტჲ
 საინაწი იყო, ვიდრე სასაჩტებელ. ასუჲ აძრს კერძოდ გა-
 მთქვამს უღრვი, ჩომელი XV III საუკუნის სიჩინის ეკონ-
 დომიურ ცხოვრებას კარგად იღრებდა; მისი აძრის, ღევან-
 ჭის ვაჟჩობას მეტი ბინანი მოქტონდა ოსმაღვთისაჲვის, ვიდრე
 სიკვჲ, რადგანაჲ მისი პიროვნებებიდან დასავლეთში
 გადიოდა ნებღაჲ, ჩომელიჲ ქვეყნის განვითარებისაჲვის
 უკაჲსი იქნებოდა აღდიღჲ ყოფილიყო დაბუღებელი. / ⁸⁸

ჲჲ გავიხსენებჲ საერაშეიჩინოდან აღქმის გავლით ქარ-
 ჲელი ნებლი აძრეუბის დასავლეთში გაჭარის მაგალიტს,
 უფროჲ, ჳრანტი მოგზაურის ბიბლიოგრაფია ამ მეშახვევამი
 ფეშბარეგებას მოკლებელი არ უნდა იყოს XVI-XV III სა-
 უკუნებების საერაშეიჩინოსა და ამიერკავკასიის ქალაქებისა
 და ვაჟჩობის მიშარაჲ.

შარაჲ, საერაშეიჩინოს საჭრანბიჲ ვაჟჩობა გარკვე-
 უღ დაღებოჲ გავლენას ახდენდა მანკობელი აღმოსავლეთის
 ქალაქების, მათ შორის სიჩინისა და ამიერკავკასიის ქა-
 ჲლების დაწინაურებაზე, შარამ ჩოგორს პიროვნობის უგა-
 ბამიღი აღნიშნავს, მას არ ნებელჲ შარმიკუღმა უჩინარი

მინაგანი ბაბარი და ხელი შეუწყო ვაჟრბა-მევახშეობის ტიპი
მიღებული ფაქტი კაპიტალის ნაჩმკებაში გადამტყვის. და
ეს მიუხედავად იმისა, რომ XVI-XVIII სს. მანძილზე აღტილი
ქრონდა გაყვანილებული სავაჭრო ურთიერთობას აღმოსავლეთ ამი-
ერკავკასიის და სიჩიის ქალაქებს შორის.

როგორც ჩვენს ხელე არსებული მასალები, ისე ბევრევაზეა
მიერ გამოქვეყნილი შეხედულებები, ყოველგვარ საფუძველს ვაძლავს
აღწიონი, რომ აღმოსავლეთ ამიერ კავკასიის სავაჭრო ურთიერთ-
ობანი სიჩიის ქალაქებთან მიხედვი XVI-XVIII საუკუნეების მან-
ძილზე გრძელდებოდა, ვუმყარა ვერა უნდა, ყვადებადი ინტენსიუ-
რობით. ამრიგად, აღწიონი ქვერიონი (XVIII ს. დამრევაზე მა-
ინელ ქვერიმა სახმელები გვებმა დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენე-
ბის შემდეგამ შეიწარმუნეს თავისი მნიშველობა აღმოსავლეთ-
სა და დასავლეთს შორის სავაჭრო ურთიერთობადა საქმეში.

ბ ვ ნ ბ ვ ნ ბ ნ

1. ვ.ვახაშვილი, XVI-XVIII სს. საქართველოს ქალაქები მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო ურთიერთობათა მეშვე, ნაკვეთები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ის. წიგნები, I, თბილისი, 1965, გვ. 163.
2. М.А.Полиняктов, Проект хозяйственной эксплуатации оккупированных в XVII в. Российской прикаспийских областей Кавказа, Материалы по истории Грузии и Кавказа, вып. 17, Тбилиси, 1937, გვ. 251, 269-270.
3. W. Heyd, Geschichte des Levantehandels im Mittelalter, Bd. I-II, Stuttgart, 1879. ეს ნაშრომია თარგმნილია ფრანგულ ენაზე : W. Heyd, Histoire du commerce du Levant au moyen-âge, I-II, Leipzig, 1886. ფრანგულ ენაზე იგი უკვე გამოცემულია 1929, 1935 და 1959 წლებში.
4. H. Inalik, Bursa and the commerce of the Levant, JESHO, Vol. III, part 2, 1960, გვ. 134.
5. აღნიშნული პერიოდი ვ. კუციანის შრომაში სიბუჯის სტუდიის არაა ნაჩვენებელი.
6. აღნიშნული საკითხთან დაკავშირებულ საჭირო მონაცემთა გაცხადებულა ჟურნალური 10-15 წლის მანძილზე გამოქვეყნებულ სტატეგიკურ სტატიებში და მონოგრაფიებში: შ. ა. მახია, Города и городской строй феодальной Грузии XVII-XVIII вв., Тбилиси, 1959, გვ. 105-144; ვ. ვახაშვილი, თბილისი XVI-XVIII სს. აღმოსავლეთურ წყაროებში, ისა წიგნები, აღმოსავლეთმცოდნეობის სემინარი, 99, 1962, გვ. 251-259; ბისივე, ქართული კოლონიზაციის ისტორიები, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი 31, თბილისი, 1954, გვ. 59-127; ბისივე, XVI-XVIII სს. საქართველოს ქალაქები მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო ურთიერთობათა მეშვე, გვ. 163-194; ბ. ჯორდანია, უბოლო მთავარია ცნობები ქართველთა შესახებ XVII ს.-ში, მსაგონი, 8,

მბრძოლი, 1962, გვ. 174-184; ა. ა. აბიანი, სუფიანთა ირანის ქალაქების შესახებ, მბრძოლი, 1965/იბ. საბჭოთა ვაჭრობა, გვ. 41-55/.

7. ოსმალ-აფრეხა მიწის სიჩინის დაპყრობის შესახებ იბ. محمد بن احمد بن اباس السنلى, كتاب تاريخ مصر... ج 1-2, 1211-1212, 46-74; H. Jansky, Die Eroberung Siriens durch Sultan Selim I, Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, II, Hannover, 1926, გვ. 173-241; L. Forrer, Die Osmanische Chronik des Rustem Pascha, Leipzig, 1923, გვ. 45-57; G. Stripling, The Ottoman Turks and the Arabs, 1511-1574, Urbana, 1942, გვ. 43-51.

8. საბრძოლველი, რომ ეს ჭაჭი ადრინდელი აქვს XVII საუკუნის ქანკველი მოგზაურს გომიჯი გამბევიძისაჲ, რომელიცაჲ ქალაქებისაჲდნ მისაგარა სიჩინის ქალაქებისაჲთა ირანის სიგვეთი, "ბრეჯასა აფრეხი არა მპყრობელობენ". იბ. გომიჯი გამბევიძი, სამსჯვლა, გამოსცა ე. მუჭრეველი, მბრძოლი, 1956, გვ. 65.

9. მ. სტანიფი, რაღა მუსტაფა ფაშის რამეობა ამიერკავკასიაში 1576 წელს, შპს ბრომბი, ადრინდელი ენციკლოპედია, ენციკლოპედია, 116, 1965, გვ. 383-400. XVI ს-ში ადრინდელი ამიერკავკასიაში ოსმალეთ-ირანის წინააღმდეგობა შესახებ იბ. W. E. D. Allen, Problems of Turkish power in the sixteenth century, London, 1963, გვ. 33-39.

10. ამიერკავკასიაში ირან-ოსმალეთის კონფლიქტის ურთულადი ძირითადი მიზეზი რომ საერა-მხარის ვაჭრობის ღირსის სასარგებლოდ წარმართვის სურვილი იყო, კარგად ჩანს ირან-ოსმალეთის 1727 წლის სამაგო ხელშეკრულებით. ირანელები, რომ ოსმალეთი განსაკუთრებულ ყურადღებას უმზობდა ამიერკავკასიის საფარვს ქალაქების ხელში ჩაგდებას. 1727 წლის სამაგო ხელშეკრულება რახდიველი ადრინდელი ირან-ოსმალეთის საერა-მხარის ვაჭრობაში ოსმალეთის პირვე-

კობას აკანონებდა, იხ. ვ. ბოჩორევი, ირანის საერა-სამხარისო მეთოდური ნაშრომები - ირანის 1727 წლის საბავო ხელშეკრულების მიხედვით, შამი მწიგნობრივი, აღმოსავლეთ-მცხეთის სურთა, 116, 1965, გვ. 406-408. ვაჭრობის შესახებ მუცაპ საინტერესო ყნოსები მოიპოვება, აჭრავაძე, ირან-ოსმალეთის 1736 და 1746 წლების საბავო ხელშეკრულებები, იხ. ვ. ბოჩორევი, ირანისა და ოსმალეთის 1736-1746 წლების საბავო ხელშეკრულებები, შამი მწიგნობრივი, აღმოსავლეთ-მცხეთის სურთა, 99, 1962, გვ. 271-305.

11. Ph.K.Hitti, history of Syria including Lebanon and Palestine, London, 1951, გვ. 669.

12. ვ. ტაბაძევილი, XVI-XVII სს. საქართველოს ქალაქები... გვ. 168, 174, 186. აქვე შეიძლება შევნიშნოთ, რომ ვაჭარა და ხელსაწყო გაწვრიანებული აღმოსავლეთ-აჭრავაძე არაბული აღმოსავლეთი/ ინტერკონტინენტური იყო. იხ. B. Lewis, The Islamic Guilds, EHR, VIII, 1937, გვ. 22.

13. Ph.K.Hitti, დასახ. მწიგნობ., გვ. 572.

14. J. Sauvaget, Alep, Essai sur le développement d'une grand ville syrienne, des origines au milieu du XIXe siècle. Paris, 1941, გვ. 201.

15. D'Arvieux, Memoires, Paris, გვ. +II; იხ. Ph.K.Hitti, დასახ. მწ., გვ. 672.

16. B. Lewis, A Jewish source on Damascus just after the Ottoman conquest, BSOAS, X, 1940-42, გვ. 181. აჭრავაძე იხ. მ. გოცაძე, ქალაქ რამის - კოს ინტერინიდან XVI ს-ის პირველი მეოთხედი/, შამი მწიგნობრივი, აღმოსავლეთ-მცხეთის სურთა, 118, 1967, გვ. 231-241.

17. Ph.K.Hitti, Lebanon in history from the earliest times to the present, London, 1957, გვ. 399.

18. სირიის ნავსაგაჭრების მნიშვნელობის შესახებ იხ. F. Charles-Roux,

Les échelles de Syrie e de Palestine au XVII siècle, Paris, 1928.

19. ვ.ვახაშვილი, XVI-XVII სს. შტაბარბეგების ქაღალდები ..., გვ. 174.

20. Ш.А.Месиа, კასახ. შრომა, გვ. 124.

21. R.Hakluyt, Voyages, Introduction by John Maséfield, Vol. II, London, 1962, გვ. 17. იგივე ცნობა ზარბიზილია რუსულ ენაზე. об. Английские путешествия в Московском государстве в XVI веке, Перевод с английского Р.В.Голье, Ленинград, 1938, გვ. 205. აქვე მოცემულია ჩოტურა სხვა ინგლისელი მოგზაურთა ცნობებიც ჩვენების საინფორმაციო საკუთხზე. უფრო სრული სახით ინგლისელი მოგზაურების ცნობები წარმოგვნილია მ. ჯაბელიძის ცნობილ სამოგზაურო აღწერილობათა კრებულში რომლის ჟანანასკნელი გამოცემითაც ჩვენ ვსარგებლობთ. об. R.Hakluyt, Voyages, In eight volumes, Introduction by John Maséfield, London, 1962.

22. კურა/ანუ კურა/ - ქალაქი შიონარჯ არაქსის ჩრდილოეთ ნაპირზე, მრევანძელი ამბროსიჯანის ფრინველიაზე, სომხეთიდან ირანისაკენ მიმავალ გზაზე. ეს ქალაქი შუა საუკუნეების სომხების უძირეს საუბრეო ცენტრს/უფრო სწორად "საწიგობს", როგორც ს.ჯერ-ავეგისიანი ფიქრობს/ წარმოიპოვება. 1605 წელს შაჰ აბას I-მა მისი მცხოვრებნი გააპასახლა ირანში, ისლამის მიმართ, სადაც გააჩნდა "ახალი კურა". სომხები ვაჭრების ჰაპასახლებით შაჰ აბას I ყოილობა ირანში საუბრეო საჭიროების ხელის შეწყობას და ეს მისი იონისძიება, ისევე როგორც კახეთიდან მიწათმოქმედი მოსახლეობის გააპასახლება სამხრეთ ირანში, მიზნად ისახავდა ამ ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრების აღორძინებას. ქალაქ კურას შესახებ об. С.В.Телаветиси, Город Джуга, Материалы по истории торговых сношений джугульфинских купцов, Тбилиси, 1937.

23. ცნობილია, მაგალითად, რომ შაჰ აბას I-ის ჩემბოღანგები ევროპის ქვეყნებში მიწითადაც სომხები ვაჭრები იყვნენ. об. В.А.Евбурти, Роль

ново-дзульфинских купцов в дипломатических отношениях Ирана, КСИИА, 77, 1964, стр. 20-29.

24. Дневник Закарии Акулидского, Ереван, 1989, стр. 4, 24.

25. R. Hakluyt, Voyages, II, стр. 44.

26. ს. ბურ-ავტოგონიანის აღწერა აქ რამარაკია ქ. კვიციის შესახებ, რომელიც იხსენიებულია რეზიპენდის ბოგჯუფ "სოფელს" ("vilage") ჯიორჯის. იხ. С. В. Төр-Аветисян, მასახ. შრომა, გვ. 31-32.

27. R. Hakluyt, Voyages, II, стр. 45.

28. W. Heyd, Histoire du commerce du Levant, II, Leipzig, 1886, стр. 673. ვ. ჯიორჯი წერს, რომ XVII ს-ის პარტიკულარის შემთხვევაშიცაა ეს მისი გაკვებებიდან გაყვანილი აბრეშუბი შეაგებებდა 20000 სავარდენს ("20000 charges de mulet"), გვ. 672.

29. იქვე, გვ. 672: ვ. ჯიორჯი წამოთვლილი აქვს ამიერკავკასიური აბრეშუბის სახეობები: "seta canare" /ცამბარში მდებარე კიხე-სიმაგრის სახეობების მიხედვით/, "seta sicchi" ანუ "sacchi" /შაქური/, შემთხვევი წარმოშობის აბრეშუბი იყო, აგრეთვე, "talaxona", კამბაჯის აბრეშუბი ეწოდებოდა იყო "seta cavallini" -ს სახელით. იხ. W. Heyd, მასახ. შრომა, გვ. 673. იქვე. ვ. ჯიორჯი, XVI-XVIII სს. საქართველოს ქალაქები..., გვ. 175.

30. იქვე, გვ. 672.

31. მკაპარი ანტიოქელის მიწიანეობის შესახებ იხ. И. В. Крачковский, Избр. сочинения, т. IV, М.-Л., 1957, стр. 687-705.

32. П. Куев, Грузия в 17 столетии по изображению Патриарха Макария, Кавань, 1905, стр. 34. მიუხედავად იმისა, რომ მკაპარი ანტიოქელის ცნობები საქართველოს შესახებ აარტიკულია ვ. ჯიორჯისა და ი. გუბეგუას მიერ, ხოლო

არაბული გეოგრაფიის ნაწილები მოცემულია გ. ნურჯიანის "არაბული გეოგრაფია-
ბიბლიოგრაფია", 1948, ტ. 1, № 1 /, ბიბლიოგრაფიულ ენციკლოპედიულ კვლევებში მოცემულია
ლონდონის უნივერსიტეტის ბიბლიოგრაფიის მუშაკებმა არაბული გეოგრაფიაში მოცემული
ი. კრაჩკოვსკის იხ. И. В. Крачковский, პასახ. ბიბლიოგრაფია, ტ. 687-705.

33. კარაბეა ანუ კრსე / ინგლ. - "karsie" / -- მკვლელობის განსაკუთრებულ
მხარეზე, რომელიც ამჟამად იწოდება ინგლისში კრსის საზღვაოში.

34. T.S. Willan, Some aspects of English trade with the Levant in the sixteenth century, English Historical Review, Vol. 70, N 276, London, 1955, ტ. 402.

35. R. Hakluyt, Voyages, II, ტ. 44.

36. იქვე, ტ. 44

37. D. Carruthers, The great desert rout, Aleppo to Basra, GJ, Vol. VII, N 3, London, 1918, ტ. 158.

38. T.S. Willan, პასახ. ბიბლიოგრაფია, ტ. 404.

39. იხ. ს. კარაბეა, საზღვაო გეოგრაფიის საფუძვლიანი კარტოგრაფიული მუშაობები
18-19 საუკუნეებში, ქუთაისის ა. შ. შიშკინის სახელობის უნივერსიტეტის
ინსტიტუტის ბიბლიოგრაფია, ტ. 1, 1940, ს. 109.

40. R. Hakluyt, Voyages, II, ტ. 45.

41. З. Шахмалиев, К вопросу о времени начала упадка Венеции, Ученые записки Азербайджанского гос. университета, № 9, Баку, 1955, ტ. 117-125.

42. მამუკაძე სახელმწიფოში იგალიტური ვაჭრების პრივილეგიებისა და
საზღვაო ხელშეწყობების შესახებ იხ. John Wansbrough, Venice and Florence in the Mamluk commercial privileges, BSOAS, Vol. XXVIII, part 3, 1965, ტ. 483-523.

43. M.Hartmann, Das Privileg Selim I für die Venezianer von 1517, Orientalische Studien F.Hommel, 2Vols, Leipzig, 1918, გვ. 201-222. იგივე პერიოდები უნდა უკავშირდებოდეს სულთან სულეიმან I-ის იმდროინდელ მემორანდოებს, რომელიც დათარიღებულია 1521 წელს.

44. D.Carruthers, პასახ. ბრძან., გვ. 160.

45. იქვე, გვ. 160.

46. A.K.Sanjian, The Armenian communities in Syria under Ottoman dominion, Harvard, 1965, გვ. 46, 48.

47. A.K.Sanjian, პასახ. ბრძან., გვ.

48. Симеон Лехацци, Путевые заметки, Перевод с армянского, предисловие и комментарии М.О.Дарбиняна, М., 1965, გვ. 14-15. სიმეონ ლეჰაცი ლეჰაცი სიმეონ იყო.

49. იქვე, გვ. 231.

50. ამიერი/ამჟამად რიარბუჯი/ - ქალაქი ილიჯანდელი მურჯანის გუბერნიის მდინარე გიგრიხსზე. მის დასაარსებლად იხვეწება სიმეონმა მეფე გიგრიხს II / I ს. წვ. უნაბეჯე/.

51. Симеон Лехацци, პასახ. ბრძან., გვ. 232.

52. სიმეონ ლეჰაცი აღნიშნავს 1617 წლის მარტის დღეში. იხ. იქვე, კომენტარები, გვ. 293.

53. იქვე, გვ. 233.

54. იქვე, გვ. 227.

55. იქვე, გვ. 228. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ სიმეონ ლეჰაციმ ყურადღება მიაქცია სიმეონ/დასახელებული/ მუსლიმების კუთრიც დასახლებულ-ბას არა მუსლიმებისადმი: "მე სხვაგან არსად არ მიწახავეს ასეთი სასიამოვნო და კუთრიც ხალხი. ისინი ურისკიანობის ქონსენ არიან"-ო, პასახუნის სი-

ბენი.

56. იქვე, გვ.227-228.

57. A.Sanjian, პასახ. მრჩმა, გვ.58.

58. იხ. საქართველოს სიძველენი, ე.ა.გაიშვილის რედაქტორბით, ტ. II, ჭილისი, 1909, ტ. III, 1910; მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის, I, II, III, მასალები შეარჩია და გამოსაცემად მოამზადა, ნ.ბერძენიშვილმა, აღილისი, 1938-1955; მასალები აღილისის ისტორიისათვის /XVI-XIX სს./ შეადგინეს ნიკო ბერძენიშვილმა და მამისა ბერძენიშვილმა, აღილისი, 1962; პ.ჟანაშვილი, კოკუშენელები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის /XVII-XIX სს./, აღილისი, 1967.

59. გ. ჟორდანია, უცხოელ მოგზაურთა ცნობები ქართველთა შესახებ XVII საუკუნეში, მნახობი, II, აღილისი, 1962, გვ.180. გ. ჟორდიანის მოაქვს გვერდებს შემდეგი სიტყვები: "ქართველებს ძალიან იყავებო მოგზაურობა და ისინი როცა მოვაჭრენი არიან" /იქვე, გვ.180/.

60. პრფ. გ. ჟორდანია წერს: "იგაღიჯი მოგზაური პიუტრი გელა ვალე და ვის "მონსტრებში ს. საქართველოს შესახებ", რომელიც მან წარუგონა რომის პაპს 1627 წელს. სხვათა შორის, შენიშნავს, რომ საერთო ქართველები - არა მარტო აწნაურნი, არამედ მუაბიონი - "ურიგებთან ქაღაქებში ცხოვრებას, ხელსწინაობა და ვაჭრობისათვის ხელს მოკიდებას. არაწერ მონაგვს ეს სატომანობა უცხოელებს, ისევე, როგორც არიან სომხები და ებრაელები, რომელთა რიცხვი მათ ქვეყანაში ძალიან როცა და სხვა მათგანგან". / Pietro della Vallé, Relation de la Géorgie, Voyages de Pietro della Vallé, t. VIII, P., 1745, გვ. 378-379 /. არავე მონსტრებში ეს იგაღიჯი მოგზაური შენიშნავს, რომ "ქართველების ვაჭრობა ეფრემაში ხეირია". /იქვე, გვ. 412/. იხ. გ. ჟორდანია, პასახ. მრ., შენიშვნები, გვ. 184. პიუტრი გელა ვალეს, პრფ.

ტ. ჟორჟანის აბრია, მხეგრელობაში ჰყავს ირანში ახლად ჩასახლებული ქართველები, რომლებიც კერძოდ არ იცნებენ ქარტაპ მოხელეებზე, საჯარო საქმიანობისათვის/იქვე, გვ. 184/, ზემოა, როგორც ცნობილია, მათ აქვთ 1-ის მიერ ირანში გაპასახლებული ქართველი მოსახლეობა ამჟამის მილიონზე მეტი მოქმედებას მისდევდა და არა ვაჭრობა-ხელისნობას.

61. ივ. სურგულაძე, ქალაქების მნიშვნელობა ფეოდალური საქართველოს სახელმწიფოებრივ წყობილებაში, შსპ შრომები, 89, იურიდიულ მეცნიერებათა სერია, 1960, გვ. 35-42.

62. როგორც პრეფ. ს. კაკაბაძე აღნიშნავდა, XVI-XVII საუკუნეებში აღმოსავლეთის მოსახლეობის რიცხვი ნაწილს სომხები შეადგენდნენ. მათ შორისაა ცალკე ჯგუფი მმართველობა და ჰყავდათ მეღვინეები, რომელიც ქალაქის მთავრად ემართებოდა. ივ. ს. კაკაბაძე, საქართველოს ეკონომიკური ვითარების შესახებ XV. II საუკუნეში, მნ. აკობი, II ტომ., 1924, გვ. 227.

63. პრეფ. მ. ბესხიას მოაქვს მაგალითები იმის შესახებ, რომ ბიჭურაში სომხები ვაჭარი ქართველი მეფეებისაგან აბნაურობასაც კი ღებულბა. ივ. შ. A. Мохиа, პასაბ. ბრია, გვ. 187.

64. პრეფ. ივ. სურგულაძის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ საქართველოს ქალაქების და განსაკუთრებით აღმოსავლეთის ვაჭართა ჯგუფი უმრავლეს შემთხვევაში არ იყო პატივსაცემი საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერები, მისი უნდა აღიარებოდეს, და რომ ამისი მიზეზი ვაჭართა ჯგუფის არაქართველური შემაგებლობა იყო, ქართველ ინტერნოგრაფიაში არაა გამოკლებული. ივ. ვ. ბუჭია, საქართველოს XVI-XVII სს. ეკონომიკური ისტორიის შესახებ ქართველ საბჭოთა ინტერნოგრაფიაში, ქარტაპ ინტერნოგრაფია, აღმოსავლეთი, 1968, გვ. 175.

65. ამ ზედააზრისის განაპასუხებლად აქ შეიძლება მოვიყვანოთ უკვე ქართველი. საბჭოთა, საიდანაც კარგად ჩანს, რომ საქართველოში გასახლებული

სომეხი ვაჭრები ქარაველებ-სამან ურთაპ ჰავეიანთ სარმმუნებრივ კუთვნილებასაც აღნიშნავენ. ეს საბჭოთა წარმოადგენს 1806 წლის 11 აგვისტოსი დათარიღებული ურთი წერილი ვაჭრის ჩვენებას, რომელიც ვაჭრებზეა: "მე ვარ გვარით ჯანუაშვილი, მაშინვეს უწყება სახედაპ ღვიმურაბა და მე მუჟიან სახედაპ იაკობ. ვიქნები წლისა იყდაათისა. ვარ სარმმუნებრივ სომეხი და სოჭელსა ხელეუბანს მცხოვრებელი..." /მასალები საქარაველოს ვაჭრობითი ისტორიისათვის, მასალები შეარჩია და გამოსაყენებლად მოამზადა ნ. ბერძენიშვილმა, 11, თბილისი, 1957, გვ. 307/.

66. სომეხ ვაჭრებს კარგად იყნობდნენ იგალიისა და ჰოლანდიის ბაზრებზე. XV ს-ის პატივს ვენდებიან შივიქმნა სომეხ ვაჭართა კოლონია, რომელსაც ჰავეისი წესდებაჲ კუბნა, რიგჲ ო ს. გურ-ავდესისთან წერს, ვენეციის სხვადასხვა არქივებში დაყვლი 2500 სომეხური მასალებების გვარიან 500 ამიერკავკასიელი სომეხი იყნ. ი. ს. ბ. ტიპ-ანთოლი, მასახ. მწიბა, გვ. 404-2.

67. ვ. ჯაბაშვილი, იხსებ წარაველის ვინაობის და მოღვაწეობის საქონის ათვის, მსწ მწიბები, 116, აღმოსავლეთმცოდნეობის სურია, 1965, გვ. 337, მენ. 17.

68. ხშირად წარაველი მეჭვები სომეხ ვაჭრებს მიპოვებულ საქმიანობას ანკობდნენ რიგორც აღმოსავლეთში, ისე მასაველთ ვურაობის ქვეყნებში. ამის კარგ მაგალითს წარმოადგენს აღქუსანდრე კახთა მეფისათვის სომეხი ვაჭრების მიერ აღმავლი სამსახურები. ნ. ბერძენიშვილი, რუსეთ-საქარაველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII საუკუნეთა მიჯნაზე, მასალები საქარაველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 1, თბილისი, 1944, გვ. 44.

69. ვ. ჯაბაშვილი, თბილისი XVI-XVII საუკუნების აღმოსავლეთმცოდნეობის, მსწ მწიბები, 99, აღმოსავლეთმცოდნეობის სურია, 1962, გვ. 261.

70. სწორედ იმავე მეფეებზე იღვარისის ფრანგულ ენაზე მხარგმნელების

ა.ვიკუფორის / A. Wicquefort / (ქრონაჲ იმის მესახებუბ, რომ "მომუჭებუბი ნაწილი იმ ვაჭრებისა, რომელთაჲ ვედავა ვენეციაში, ჰოლანდიაში და სხვა ადგილებში და რომელთაჲ იქ სომხებს უწოდებენ, ვუკუფენიან ამ/ჯ. ვ. ქარაველი-აა — ბ. ბ. / ურს" / იბ. გ. ჟორდანიას, დასახ. მშობა, გვ. 176 / . უდაოდ, ა. ვიკუფორის ქრონაში საქარაველოდან სავაჭროდ წასული ქარაველი/ან გაქარაველი ბიჭი სომხები/ ვაჭრების მესახებაა დასახული.

71. ვ. გაბაშვილი, იოსებ ქარაველის ვინაობისა და მორეაქციონის საკითხისათვის, გვ. 335-341.

72. შუა საუკუნეების არაბი ვაჭრების მესახებუბ იბ. T. W. Arnold, Arab travellers and merchants, A. D. 1000-1500. Travel and travellers of the Middle Ages, Edited by A. P. Newton, London, 1930, გვ. 88-103.

73. Volney, Voyage en Égypte et en Syrie, Publié avec une introduction et des notes de Jean. Gaulmier, Paris, 1959, გვ. 385.

74. H. Inalčik, დასახ. მშობა, გვ. 120-147. XVI საუკუნის ვენეციელი ვაჭარი სტამბოლი იკვლევის აღწერებს ევრო ვაჭრებთან აღიარა და ამას მათი გამოკვლეობა ხსნიდა. იბ. А. Д. Новичев, История Турции, Издательство Ленинградского университета, 1963, გვ. 152.

75. С. В. Тер-Аветисян , დასახ. მშობა, გვ. 91.

76. ვ. გაბაშვილი, მბილისი XVI-XVII საუკუნეების ადრესატორ წყაროები, გვ. 256.

77. აზრებების მოყვანის საქმეში მიჩვენა მიუჩვე ადგილები ირგა სუჭიანთა სახელმწიფოს ყველა პრეტინციასა მორის. XVII საუკუნის სპარსელი ავტორის აჰმედ არ-რაზის გადმოსცემით, ბარჯო შიშახამი ყოველი წელს დაახლოებით 20.000 სპარსევი აზრებების სადებობა. იბ. ვ. ვუკია, სუჭიანთა ირანის ქალაქები და საქარაველი ცხოვრება, მბილისი, 1966, გვ. 45-46.

78. Mufassal Osmanli Tarihii, II, Istanbul, 1958, გვ. 791, ანგარიში კენდონ-სონის ცნობით, XVI ს-ის მეორე ნახევარში ირანის მღვდელ ვაჟირობა კარავას-თან კვლავ სირიის ქალაქებზე გაველი წარმოებდა. იხ. R. Hakluyt, Voyages, I, გვ. 462.

79. ჩ. ქაბულაძე, საქართველოში ევრეუსური მკვლევარის მიხედვების საკითხისათვის, მაცნე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, №4/25, თბილისი, 1965, გვ. 172.

80. Volney, Voyage, კვ. 384.

81. 1773 წლის 14 ივნისით დათარიღებულ ერთ ქარაველ საბჭოში კითხვულთა: "ქ. რა, ეს მარაბათის წიგნი მოგეცე მე ხალყაყანის განკარის შეიღ-მან კარავიჭამ, აქვენი ირვანე მთვან-ბეგს, ასე რომ ერთი ჭარბი ვეჭვირბინ გამაჭანე მასრას, ან საყა შეგვეყაროს მუსლიმ/ რუსის შეიღის ფრანგისის სასაქეში გამარათო და მანრე ნდა წახედე მასრას... მე მრანგსობი / Sie / ან საჭარნგეას წასუ რეოს, მე საქში რა მატეს, ჩვენი მარათი³ ქაქ ჰი, მარაბი და მასრა არის..." / მასალები საქართველოს კონსტიტუციის ინსტიტუციისათვის, მასაქ ჰი შეიღარი... და გამოსაყვერპი მოამზადა ნ. ბერძენი-ვილია, II, თბ., 1973, გვ. 277/.

1. მარაბათი/არაბ. - სპარსული -- مے شہ / - პირობის წიგნი, ხელშეკრულება.

2. ჭარბი/არაბ. - جہل / - სია, რეუსტრი.

3. მარათი/არაბ. - مے شہ / - პირობა. იხ. მასალები საქართველოს კონსტიტუციის ინსტიტუციისათვის, მარაბათი, I, II, III წიგნების რეუსტრი და საძიებლები, შეადგინა მარისა ბერძენი-ვილია, თბ., 1957.

82. Jonas Hanway, An historical account of the British trade

- over the Caspian sea, Vol. II, London, 1753, გვ. 137.
83. Ph.K.Hitti, რასაბ. ბრძნა, გვ. 673.
84. Volney, Voyage, გვ. 272.
85. იქვე, გვ. 275. ბრძ. Ph.K.Hitti, რასაბ. ბრძნა, გვ. 673.
86. იბ. შ.А.Махна, რასაბ. ბრძნა, გვ. 106-112.
87. H.A.R.Gibb and H.Bowen, Islamic Society and the West, Vol. I, London, 1951, გვ. 305. ბრძ. ვ.გამბევილი, XVI-XVII სს. საქართველოს ჯალაქები ..., გვ. 188.
88. Volney, Voyage, გვ. 387.
89. ვ.გამბევილი, XVI-XVII სს. საქართველოს ჯალაქები ..., გვ. 189.

2. სიძველის ქალაქების საჯარო ურთიერთობათა დასაჯდომ
ვაჭრობის ქვეყნობებთან XVI-XVII საუკუნეებში

მანკობელი აღმოსავლეთის საჯარო ურთიერთობას დასაჯდომ
ევროპისა და ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნებთან, რომელსაც
"ღვერდის ვაჭრობის" სახელწოდებითაც აღვნიშნავთ, ხანგრძლი-
ვი ინტერესია აქვს.

კვლევა ჩვენსავე პერიოდშიდან მოკლებული, ევროპისათვის
საუბრითი ნაყოფი ტახდა ირეკულა და აღმოსავლეთის სხვა
ქვეყნებთან საჯარო ურთიერთობის უდიდესი მნიშვნელობა. აღ-
მოსავლურ საქონელზე სულ უფრო მზარდმა მოახორციელებამ XIII-
XIV საუკუნეებში ღვერდის ვაჭრობის შემდეგში გაფართოება
ტაშკანტა. მარჯალია, ევროპის ქვეყნებთან საჯარო ბაღარ-
სი მათი საშარბოო ტარვისაქობის დროის შესაბამისად კერ-
ვიდევ პასიური იყნ, მატრამ ახლკ მომავალში სწორედ ეს
საჯარო ურთიერთობანი ტანსაზღვრაღვრენ არა მარტო ევროპის
მთელი ჩიტი დიდი საჯარო ურთიერთობის დაწინაურებას, არა-
მედ დასაჯდომის მთელ პოლიტიკასაც აღმოსავლეთში.

შუა საუკუნეების ევროპის ეკონომიური აღორძინება, რომ-
ტრის ცნობილია, უშუალოდ იყნ დაკავშირებული მანკობელი აღ-
მოსავლეთის ქვეყნებთან და დასაჯდომს შორის არსებულ ინტერ-
სიტრ ვაჭრობასთან.¹

ამამამდ შეიძლება ითქვას, რომ ღვერდის ვაჭრობის²
პირველი კრტარნიშატორები იტალიელი ნეოგოიანტებში იყვნენ.
მათი ნარმატება ღვერდის საჯარო სარბიელზე მფიფრედაა
დაკავშირებული სიჩიასა და პალესტინაში კვაროსანთა დამ-
ქრობებთან XII-XIII საუკუნეებში. ამ დამქრობებთი ყველა-
ზე მეტად ისარტებულს ჩრდილოე იტალიის იმ ქალაქებმა, რომ-

მელა ეკონომიური აყვავებაჲ შემტეობში სწორედ ეგრესია და აღმოსავლეთს შიგნის მათ სავაჭრო მუშაობადაჲ იყრ და-
 წიკიდებულნი. იგალივლი ვაჭრების ამტვარ ჩოდჲ მუდგვადებს
 უკვე XII საუკუნის დამდეგს (1180 წ.) გენუელების მიერ
 აკვაში (ქალაქი პალესტინაში) დაარსებული პირველი საკონ-
 სულ, ჩომელსაჲ, ჩოტორჲ პრეფ. ფ. პიტი აღნიშნავს, უფრო
 კომერციული ხასიათი ქეჩედა, ვიდრე დიპლომატიური.

იგალივლი ვაჭრების საქმიანობას ღვაწლის მატებაჲ,
 კერძოდ ეგვიპტესა და სირიაში, დიდად შეუწყვეს ხელი იმ
 სავაჭრო პრევილევიათა, რომლებსაჲ იხირონ სარგებლობდნენ
 მამლუკთა რეჟიმის პირობებში. ეს პრევილევია იგალივლი-
 შა ვაჭრებმა შეინარჩუნეს XVI საუკუნეში, მას შემდეგ,
 რაჲ სიჩი და ეგვიპტე ოსმალეთის პრევილევიათა დახდნენ. უკ-
 ვე 1517 წელს, კაიროში ყოფნის დროს, სულთან სელიმ I-ს
 სავაჭრო პრევილევიათა მატებაჲ მოლაპარაკებინსათვის ეწვი-
 ნენ ვენეციის ელჩები მარტინოპოლ კონფერენცი და აღვიდ
 მონენიტო. ჩოტორჲ ჩანს, ურთაქვითი დაბრკლდება, რაჲ იმ
 დროს ხელს უშლიდა მოლაპარაკებინს მარტინოპოლს, იყო კვიპრო-
 სის საკითხი. მიხოდ 1517 წლის 5 სექტემბერს (ბოტოვოკო
 ცნობით 8 სექტემბერს. მ.ტ.) ვენეციის კონსულმა აღქსან-
 დრიაში ნიკოლო ბრატაძინომ მიიღო სულთანის თანხმობა, რის
 შედეგადაჲ ვენეციელებმა შეინარჩუნეს ყველა-ის პრევილ-
 ევიათი, რომელსაჲ იხირონ ფლორენტი ეგვიპტესა და სირიაში
 მამლუკთა დრო.

1521 წელს ვენეციელებმა ვაჭრებმა მოახერხეს და

საჯლთან სურვიმან I-თან 20 მუხლინსაჲან მემფთარნი ხელმე-
რელება (კაპიტულაცია) და საბოლოოდ განამტკიცეს ზაფიან-
თი საეპარქო მიტროპოლიტობა ღუვანჭში. მიუხედავად იმისა, რამ
პირფუტაღია კვლავთ ახორციელებდა კონჭროლს სპარსეთის ფუ-
რესა და ინდოეთის რეგარდზე, ხოლო საჭრანტეზია 1535 წელს
ასუთივე კაპიტულაცია მიიღო ოსმალეთისაჲან, ვრეუცილებმა,
აღნიშნული პირივიტებიის წყაღობით, შეძღეს მუდნარჩუნებო-
ნათ გარკვეული უპირატესობა ღუვანჭის ეპარქიაში. მთელი
XVI საუკუნის მანძილზე ვრეუცია კვლავ რჩებოდა მთავარ მუ-
ამავლად ეპარქიაში ეერკიასა და ხმელთაშუა ზღვის აღმო-
საჯრეთ აზმის ქვეყნებში მორის, ხოლო XVII საუკუნეში, ზვის
ვრეუციის ძლიერების საერეთ დაყმის პირობებში, ვრეუცი-
ული ეპარქები სიჩიის ბაზრებზე კვლავ სეროობდო კონკურენ-
ჭებს შარმთაგუნდუნე სხვა ეერკიული ეპარქებისაჲან.

სიჩიში ვრეუცილთა ეპარქიის მესახებ სანიჭერესო
ცნობებს გვანდებს XVI საუკუნის პირველი ნახუერის იჭადი-
ული ებრელი მიტროპოლიტის ბასილ ანკონიელი. დასახე-
ლებული აუჭოჩი სიჩიის ქალაქ დაბასკოს ვრეუცხას აღარებს
და საერეთ ნიშნებსაჲ სწორედ ეპარქიის სჭეროში პოლონს.
მისი ცნობით, დაბასკოს მშენიერნი ბაზრები საესე იერ მი-
ეპარქი ხაღბით, რამებლთა მორისაჲ განსაკუთრებობ ვრეუცი-
ლები გამოიჩინებუნენ. ისინი დიდნირაგუნობით ჰყიდუნენ
სხვადასხვა ქსოვილებს, განსაკუთრებობ კი დამუშავებდო
აბრეშუმს, ხოლო საეროთ მუთახევეაში ატოღობრნი ეპარქი-
ბან სხვადასხვა ჭინანსურ რეგარციებთაჲ (კრედიტის დაყ-

9
ბა) ენეიდენ.

მეფიყვედ მიიკიდეს ჭეხი ვენეციელებმა სიჩინს სხვა სავაჭრო ქალაქებშიც. ჩოტორც სახარადო ნფაროვშიდან ჩანს, XVII საუკუნის დამდეგს (1605 წ.) აღეპოში (ქალეში) ვენეციელთა სავაჭრო საქმიანობას სადავეში ედგა 14 სავაჭრო სახლი, რომელთაგან თითოეულს ორი მეფაური ჯყავდა უბარმეფარი მეფატიც. ორივე მეფაური ვაჭარი საქმეს მარმარავედა დამიკვიდებდად, მატრამ ურჯონის სიკვედილის შემახვევაში მეფური ვაჭარი მისთ კანონიერი შემკვიდრე ხდებოდა. ვენეციელი ვაჭრების ასეთი ორგანიზაცია უდაოდ მიმარჯული უნდა ყოფილიყო კონსტანტინის გზაზე დამატარი ადგილობრივი სამხედრო აპარატის ნივთაღმდეგ, რომელიც ყოველ ხელსაყრელ შემახვევაში ყოილობდა ხელი დაედო მდიდარი უბოვლი ვაჭრების ქონებაზე (შეიქ: აღ-მადი).

სფრინს ბატრებიდან ვენეციელ ნეტრომანჭებს გაქრონდა: ნედი-აბრეშუმი, ოქროს მონეტები, ირდიტო, ტალი, ბამბის მარაგი, მიხაკ-დარინი, მუსკატი, ჭსჭა, ჭეჯ-მარტალიტი და სხვა ძვირფასი ქვები. ევროპიდან მათ დიდი რაოდენობით შემოქრონდა: მავლი, დამუშავებული აბრეშუმი ( ) სხვა ქსოვილები, ვარყხლის მონეტები და მუშის ნაწარმი, რომელიცაც ტანქმული იყო საკუთრივ ვენეცია.

ტანსაკუთრებით დიდ ირჯერსს ვენეციელი ვაჭრები სიჩინის ბატრებზე ირეიდნენ ნედი აბრეშუმისაღმი, რომელიც ძირითადად ირანიდან და ამიერკავკასიიდან შემოდიოდა. ჩოტორც უჩიო უცნობი ვენეციელი აჯგორი ნერს, ირანიდან სი-

ჩინის ბაზრებზე ყოველწლიურად შემოქონდება 350 ათასი ტყავის ღირებულების საბეჭებლები, ხოლო მუსკუსი, ჩვეანდი, და სხვა 40 ათასი ტყავის ღირებულებითა.

ვერეციელთა სავაჭრო ბრუნვა აღემატება, ან დაეახლოვება XVII საუკუნის დამთავრების უკვე მოგზაურის ცნობას, შეადგენდა (1605 წლისათვის). "მილითნიდან მილითნახევრამდე კუჩოს (იტალიისხეობა ვერეციური კუჩოს ტყავი. მ.გ.) შეიკრება!"¹³ იმავე XVII საუკუნის პირველ მეოთხედში ვერეციის ვაჭრობა სიჩინოში ჩამდგნამდე შემოიკრდა (1613 წლისათვის იგი 800-900 ათას ტყავს უდრიდა), რაც სხვადასხვა მიზეზებისგან გამომდინარეობდა. საინტერესოა, რომ ვერეციელი კონსულები ამ მათების არასასიამოვნო მოვლენას იშინებდნენ, ხშირდნენ, რომ დასაკრება და აღემატება ტარებულებში დაიწყეს აღვილობრივი აბრეშუმის ქსოვილების დამზადება. მარაღია, ეს ქსოვილები თავისი ხარისხით ჩამოკრებილებზე ვერეციურ აბრეშუმს, მაგრამ მათზე დაწესებულ იქნა ფასები აშკარად არასახარბიელ მდგომარეობაში აყვანებდა ვერეციელთა ვაჭრობას. მიუხედავად ამისა, კონსული მოჩოსონი 1613 წელს წერდა, რომ აღემატება ვაჭრობა განიხილდა აყვავებდას ისე, როგორც არასდროს წინაა ("Il negozio della mercanzia in Aleppo fiorisce piu che mai") და ძვირფასი საქონელი დაფინანსებული ქარავნები აქ ყოველი მხრიდან მიზიდდნენ.¹⁴

აღემატება და დასაკრება ტარდა XVI-XVII საუკუნეებში ვერეციელი რეგოციანების აქტიური საქმიანობა აღინიშნება სიჩინის სხვა ქალაქებშიც (მაგალითად ჭრიპოლსა და ისქანდრ-

ლი იყვნენ საკმაოდ მნიშვნელოვანი პიროვნებები დაუმოხა თავისი ევროპული კონკურენტებინსავეთს აღმოსავლეთში სამტრედიადი და, ურძოდ სიჩინის ბაბრებზე. ზეზა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ვენეციელი ვაჭრები აქ XVII საუკუნეშიც საქმიანობდნენ, სარტობლობდნენ რა ზიჯების ყველა იმ პიროვნებებშიც, რომელიც ევროპის სხვა სახელებიგვებს სხვადასხვა ძროს მიღებულნი ქონდათ ოსმალეთის სულთნისაგან.

XVII საუკუნეში ვენეციელი ნავთობანგებინს ძინიჲდო კონკურენტები სიჩინის ბაბრებზე ჭრანტი ვაჭრები იყვნენ. ეს კონკურენტობა დაიწყო უკვე XVI საუკუნეში, რომა 1535 წელს, როგორც ბეზიჲს აღნიშნულა, სულთან სულეიმან I-მა ჭრანტებს უბოძა პირველი კაპიტულაცია, რომელიც შეზღუდვას რამდენიმეჯერ იქნა განახლებული. სანიჭრესკა შევნიშნოთ, რომ უკვე 1536 წელს ვენეციის ელჩი კონსტანტინოპოლიში მიუთხებდა პარლამენტს ვენეციისაგან აღწე დადებული ხელშეკრულების დაწესებაზე, რაც, ელჩის აბრეჲ იმამი განიხილავა, რომ ზურჯები ზიჯის ხელა უბლიდნენ ვენეციური საქონლის შემოჭრანს სიჩინში. როგორც ჩანს, ჭრანტი ნავთობანგები იყვნებდნენ რა მთელი ზევის გავლენას პარლამენტსა და ადგილობრივ ზურჯ ბიხელეებზე, ელიობდნენ ვენეციელებინსავეთის ხელიდან გამოქცევაზე ოკუპანტის ვაჭრობის მავანნი რეგლი — სიჩინა.

XVII საუკუნის დაბოლოს საჭრანტეთის სავაჭრო კაპიტალი სიჩინის ბაბრებზე ჯერ უბოძა არ იყო ისე მძღავრი, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მისი მონოპოლიზრ მდგომარეობაზე დავარკვი, აღნიშნული პიროვნების შეარჩებინდან ირკვევა, რომ

ქალაქალექოში 1605 წლისათვის ფრანგ ნეტოყიანებებს 5 სა-
 ვაყრო სახელი ქქონდათ, ხოლო მათი სავაყრო ბრუნვა წელიწად-
 ში 800 აშას იკვავს არ აღემატებოდა.²² მიუხედავად ამისა,
 ვენეციელი ვაჭრები XVII საუკუნის დამდეგს უკვე სატრძნობ-
 ღად იყვნენ მეშვეობელი ჯავიანთი ფრანგი კონკურენტების
 აქტიუნიზაციით სირიაში. ვენეციელი კონსულების ცნობით, ფრან-
 გებო იოიო ჩაიღწნობით ყიდულობდნენ სირიაში წელი ამრემუშს
 რა საიშეოდ დაყული ხომარებოთ ქაქქონდათ იგი. მარტი 1613
 წელს ფრანგებს სირიის წავსარტუნიებოქ რა კვიპროსიქონ მარ-
 სელიო ჩავჭანიით სარწელი 28 ხომარდით, ხოლო მათი სავაყრო
 ბრუნვა იმავე წელს 3 მილიონ რუალს აღწევდა.²³

XVII საუკუნის პირველ ნახევარში სირიის სავაყრო ქა -
 ლაქებში სუღ უფრო ხშირად ვხვდებით ფრანგ ნეტოყიანებებს ასე
 მაგალიქად, ისქანდერწრის საბაჭო რავქარში 1624 წელს დასახე-
 ლებულია 37 ფრანგი ვაჭარი, 1626 წელს - 60, 1627 წელს - 103
 რა 1628 წელს - 81.²⁴ უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ პირქაქონ 41
 მუქმივარ მწეოდა ვაჭრობას სირიაში, რადქანაყ მათი სახელებო
 ხშირად მუქრება-საბაჭო საბჭებში. ამ საბჭებშის მუქარებოთ
 მუქებაო ირკვევა, რომ აღქოში ამ დროს დაახლოებით 17 ფრანგი
 ვაჭარი ყხოწნობდა, სხვებო კი ვაჭრებოთ ამ სავაყრო ემიგრების
 სახით სირიის სხვა ქალაქებში(მაგალიქად ისქანდერწრით) სავა-
 მიანობდნენ.²⁵

საყინოთა მუქნიშნით, რომ სირიაში, ისევე როგორც სავაჭ-
 როდ იქვანტში, საფრანგებოთ სავაყრო სავაწიანობა მუქლი

XVI-XVIII საუკუნეების მადრიღბუ ხასიათებშია ჩვენი ადრე-
 მადრიღბისა და აქტიუიზაციის წლები, ისე პერიოდული დამ-
 ვიტიზაციისა და რეგრესიის. ყრმული ფრანგი ინტერვიუების
 პ.მასონის აზრით, ამის მიზეზი იყო საფრანგეთის მიზან-
 ბრუნვალები და საგარეო კონფლიქტები, განსაკუთრებით კი
 მშვიდად კონკრეტული ინტერვიუებისა და პლანდებილების
 მიხედვით.

გარკვეულ მარშალებას ფრანგი მეტყველებების საქმიანო-
 მადრიღბით მიიღობია XVIII საუკუნეში. ჩვენი რეგრესი-
 ყრმული, ისე რეგრესიის მიზეზები პერიოდული, საფრანგეთის
 მიზანბრუნვა აქტიუიზაციის იყო დამნიშვნელოვანი საფრანგეთის დამ-
 რეგრესიის გამოდრეკილი კონფლიქტის მიხედვით. პერიოდული
 ყრმული და, კონკრეტულად, სინკრეტი, მისე XVIII საუკუნისათვის
 ფრანგების მიზანბრუნვაში ჩაბრუნობის მიხედვით. მისე
 განსაკუთრებით მიზანბრუნვა კი პერიოდული 1792 წლის მიზეზად,
 ჩვენი სინკრეტი საბრუნვა ქალაქში, მიზანბრუნვა საბრუნვა
 და პერიოდული, ფრანგი მეტყველებების ახალი რეგრესიის გამოდრე-
 კიტიზაციის მიზეზების რეგრესიის, ჩვენი აქტიუიზაციის მიზეზ-
 ბრუნვის ამისე ფრანგი ადრე-გარეის ბრუნვაში მიხედვით
 ბრუნვი იმდროინდელი გამოდრეკილი იყო და ფრანგული გამოდრეკი-
 რეტი.

აღსანიშნავია ისე, რომ ლევიანობით და, კონკრეტულად, სინკრეტი
 ქალაქში, ფრანგების რეგრესიის მიხედვით მიზეზი მარტო კონ-
 კრეტულია არ უნდა ყოფილიყო; XVIII საუკუნის დამნიშვნე-
 ლობის ქალაქში მიხედვით საბრუნვაში პერიოდული ფრანგი

ոն սալոյիցն Թոհոն, հոռնելսայ գրանցմնի քոքո հառքերն³¹
 ընտ անսալոյիցն սոհոնն ծանրեմն, անսանոմնացոս: Ընտնես
 քա Լանցքոյուն լիսոյոլոնն, գահա, լիսալոն: Ընտնեմնի
 հոյուն, զքոս, սոյոլոնն քա Կ.Ս. Իլլոյ ոսոհն քոքոյոնն
 ընքոյ անհոյնն, սանլոնն, զան, զքոս քա ընտնեմնի ան
 զոնոնն յոհոյլոյն. քոյոյ ան սալոյիցն քոքո-գոյոյուն
 սալոյն անսոհոյնն սոհոնն լիսալոյնն անսոյուն սալոյ-
 հո զոյոհոյնն, հոռնելսայ սալոյնն անսոյունն անսոյուն
 զո հոռնելոյն յոհոյունն զոյունն.

հայ ընտնեմնի անսոյունն սալոյիցն ոնսոհոյն սալոյիցն-
 զոնն, ոնտ անսոյունն զոհոյնն լիսալոյնն սոհոյուն-
 ընտ. ընտնեմնի, ընտնեմնի զո յոհոյունն զոնն ընտնեմնի
 քա XVIII սալոյիցն ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի

Յոյ XVIII սալոյիցն 90-ուն ընտնեմնի սալոյիցն
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի
 ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի

անսոյունն ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի ընտնեմնի

ძლიერ სიჩინაში საფრანგეთის საუაჟრო ფაქტორიების კრიზისის
 XVIII საუკუნის დამდეგს გამოწვეული იყო არა საფრანგეთის
 რევოლუციით, როგორც ამას ფრანგი ისტორიკოსი ფრანსუა რუ
 ლიუი²⁶, არამედ იმიც, რომ იიჩინისა და ლანგედოკის საფე-
 იქრო სამარტოები უძღვრი აღმოჩნდნენ კონკურენციისა გადმე-
 ახ ირგლისის ფაბრიკებისაგვის ღევაზის შაბრებზე.

ამტვარად, ფრანგი ნეოლიბერლები, რომლებმაც წარმა-
 ტებით გაარგვეს თავი ვენეციულად კონკურენციას, XVIII
 საუკუნეში თავად აღმოჩნდნენ ახალი, გაყოლებით ძლიერი და
 უარტად ირგანობებელი მეტოქეების შირაში. ეს მეტოქეები
 ირგლისელი ვაჭრები იყვნენ.

ირგლისის ვაჭრობის პირველი მესვეურები ხმელთაშუა
 ზღვის აუზის ქვეყნებში იყვნენ ე.წ. "merchants-adventurers"
 ანუ მოგზაური ვაჭრები; სწორედ მათ ხედავ შილად უკუ-
 XVI საუკუნეში ღევაზის დიდ საუაჟრო ევროპებში დავწყობ
 ის გაყობველები საქმიანობა, რომელმაც მემდებრობი ირ-
 გლისს მხელს აღმოსავლეთში დიდი საუაჟრო ქვეყნის რეპუტა-
 ცია მოუპოვა.²⁸

XVI საუკუნის დამდეგს, უარტოდ 1511-1524 წლებში ირ-
 გლისიდან ღევაზის რავსადგურებისაკერ გაემარგა რამიერი-
 მუ ხომადი ირგლისელი ვაჭრებით. ეს ხომადეები მენარესა
 და ტრიპოლიში გამოჩნდნენ, მატრამ უნდა ვიფიქროს, რომ მათი
 სტეტიობა აუ უფრო ეპირიდურ ხასიახს ატარებდა, ვიდრე ში-
 რასწარ გამოჩნდნენ საუაჟრო რაისიობას. ამ დროს (XVI ს.) ირ-
 გლისელი ნეოლიბერლები უარ კიდევ უარ აღმოჩნდნენ თავიან-

«...սաքարի օքսիդացումը...»
 «...սաքարի օքսիդացումը...»
 «...սաքարի օքսիդացումը...»

«...սաքարի օքսիդացումը...»
 «...սաքարի օքսիդացումը...»
 «...սաքարի օքսիդացումը...»

«...սաքարի օքսիդացումը...»
 «...սաքարի օքսիդացումը...»
 «...սաքարի օքսիդացումը...»

«...սաքարի օքսիդացումը...»
 «...սաքարի օքսիդացումը...»
 «...սաքարի օքսիդացումը...»

ჭვრაცოა ოსმალეთის ჭარბობითადაც. ამ კაპიტალიზმით ინტე-
სული ვაჭრები სხვა ვერაპირ ვაჭრებთან ანაზარ პრივილეგი-
რებულ მდგომარეობაში ჩააყენა.⁴²

ბანსაკუტრებული ჩლი ოსმალეთის პრევილიებთან, კერ-
ძოდ სირიასთან ინტისის ვაჭრობის საქმეში შეასრულა ე.წ.
"ღევანდის სავაჭრო კომპანია", რომელიც დღემდე ელისაბე-
დის ინიციატივით შეიქმნა 1581 წელს სახელწოდებით: "The

Company of Merchants of the Levant"⁴³
სწორედ ამ კომპანიის პირველი სავაჭრო ხომალდიც 1582 წელს
კონსტანტინოპოლში გაემგზავრა ინტისის პირველი ერი პირ-
ტაში უილიამ პარბორნი.⁴⁴

ღევანდის კომპანიამ ათვისი არსებობის 244 წლის მარ-
ძობა უდიდესი სამსახური გაუწია ინტისის სავაჭრო ვაჭ-
რობას ღევანდში, მთავრად მას მჭკიდ პრევილიები ოსმალეთის
პრევილიებში, კერძოდ კი სირიის სავაჭრო ქალაქებში.

წევრ XVI საუკუნის მიწურულში ინტისელი ვაჭრების
მთავარი ბაზარი ღევანდში იყო აღუპი, სადაც გაღვივდა სა-
კონსტანტინოპოლის (დაახლოებით 1583 წ.) ქალაქ ტრიპოლიდან, ხოლო
1586 წლიდან კი აღუპი "ღევანდის კომპანიის" სავაჭრობის
ცენტრის გახდა.⁴⁵

უნდა აღინიშნოს, რომ მთელი სირიაში ინტისის სავაჭ-
რო ინტერესების დამყარება და კაპიტალიზმით გააღვივებ-
ნებული უფლებების მაქსიმალურად გამოყენების საქმეში, ვრ-
ცელად ბანსაკუტრებულ ჩოლს ასრულებდა აღუპის ინტისე-
ლი კონსული, რომელსაც "ღევანდის კომპანია" ნიშნავდა.⁴⁶

მის განკარგულებაში იყო მოხელეთა მთელი მებაჟე, ჩრდილოეთ
 მდინეობა ხაზინდარში, მდინარე, ღარჯი, მდებ, ხშირად ექიმნი
 და მღვდელიც კი. კონსტანტინოპოლის იყო სიძინის დამკრძობებ
 დაეყვანა კონსტანტინის ვაჟების უფლებები და ღვალი ეღებებინა
 ვაჟების მიერ კონსტანტინის წესდების მტკიცად შესრულებინა
 ვის. ამასთან ერთად, მას კარგი ურთიერთობა ჰქონდა ქვეყნის
 ადგილობრივ ფაშასთან, რაც სიძინის სიძინეობის უფლებ-
 სად ძველ საქმენს წარმოადგენდა, რადგანაც, ზურქი ფაშები
 ხშირად ადგილებზე ეჩვენებოდა.

კონსტანტინის განკარგულებაში უნარსა და მათ კონსტანტინოპოლ
 ინიციაციას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ახლად ფაშობის
 ბული საუფროს კონსტანტინის განმტკიცებისთვის. ასე მაგალი-
 შად, კონსტანტინე მთელი რეჟიმი (1592-4) აღემატება დაახლო
 ბრისებდა საუფროს ფაშობის, ჩრდილოეთ მთელი 150 წლის მან-
 ძიდან იმდებობდა ერთიანი ფაშობის აფხაზეთის საუფროს და
 სუბსუბსად ექვანობში. ეს ფაშობის სიძინის მიხედვით
 სისხლად კონსტანტინოპოლის საუფროს ფაშობის ზოლი იყო,
 ხოლო საუფროსობის კი აღემატებოდა კიდევ მას. სწრა-
 ჟად იმდებობდა აღემატება იმდინის ვაჟების რაოდენობა:
 1596 წელს საკუთრივ ფაშობისში ჰქონდა 14-მდე ვაჭარი იყო.

XVII საუკუნეში მთელი მთელი უფრო ვაჭარს ვაჭარობის
 ხდება იმდინის საუფროს წარმოადგენი ექვანობში. ამას მიწ-
 მისი ზუნდაც იმდინის მიხედვით, რომ 1603 წელს ლენინ-
 ში მიხედვით ერთ ტემს სიძინიდან რაოდენობა 300 ათასი ექვან-
 შის ლენინობის საქმენი. ეს 1605 წლისათვის P.Teixe-
 30

ირა¹ -ს მიხედვით ინტელისუენების ვაჭრობა აღემატებოდა 300 ათას რუბლს და მათ ჯერ კიდევ წინ უსწრებდნენ ვენეციელები და ფრანგები, 30 წლის შემდეგ Lewis Roberts-ის სიგყვიით, მისი აღმამეობაძეები, ე.ი. ინტელისუენები, აქ ყველაზე მეტს ვაჭრობდნენ, ვენეციელები მეორე ადგილზე იმყოფებოდნენ, ხოლო ფრანგები კი მესამე-³¹ზე.

საგრძობობად იმათა აღემატებოდა ინტელისუენ ვაჭრობა რაოდენობაში; ბოლოჯერ 1662 წლისათვის მათმა რიცხვმა³² 50-ს მიაღწია, ხოლო აღემატებოდა ინტელისუენთა ვაჭრობის XVII საუკუნის მეორე ნახევარში კონსტანტინოპოლისა და სმირნას ვაჭრობებთან ერთად ღვაწლის ვაჭრობაში უმნიშვნელოვანესი ადგილი დაიკავა.

აღემატებოდა ინტელისუენი ვაჭრების რაოდენობის და მათი საქმიანობის შესახებ მწავალი საინფორმაციო მასალა შენახული, ფოტოკოპი სამიგრადურის ჩანაწერების, ასევე საქმიანობის საბუღალტროსა და კონსტანტინოპოლის სახით. ასე, მაგალითად, XVI საუკუნის დამლევისა და XVII საუკუნის დამლევისათვის ინტელისუენი კომერციული საქმიანობის სიჩინი დეტალურად ასახავს ინტელისუენი ვაჭრის უილიამ ჯარკის წერილები, რომელთა შორის ახლა³³ სიჩინიდან გატანული საქონლის სია და ვაჭრობები.

ჯარკის წერილებიდან ირკვევა, რომ ინტელისუენი ვაჭრებს სიჩინის შაჰარზე შემოქმედება ძირითადად მანუფაქტურული ქსოვილები და კადა, რომელიც XVI საუკუნის დამ-

ღვეს ინტელისიდან⁵⁴ "ღვეარების კომპარირების" ექსპორტის ერა მუთხ-
 ხელს შეადგენდა. ტასალეების მხრივ შესაძებ ადგილი ექავა
 ექრძელის⁵⁵ ფეავს, რომელსაც დიდი რაოდენობით ფილტობდნენ
 მუქქები.

სიჩიის ბაზრებზე ინტელისის ეაქრობის მებელი ინტორიის
 მარძიღზე (XVI-XVIII სს.-ში) მესაქრის საქორელი, რომლის
 შექმნას ფოველ ეის სასუქრელი რკებოდა ინტელისელი ეაქრე-
 ბისაქვის, იყრ ნეღი აბ. ეშუბი, რომელიც ქარავეზობის მქ-
 ქორდა იჩარნიდარ და ამიერქვექასიიიდან. ჯარქვის მუჩიღე-
 ბიდან ქარად რანს, რორორ მრუხმებრად მრეღორენს აღქა-
 ში "ღვეარების კომპარირის" ეაქრები აღდგენიდან სპარსული
 ამრქებშიც დაქვირქული ქარავეზობის მისუქას; ამ საქორელიც
 ბიჭანელი ეაქრების ტარსაქრქა" ჯი დარჩევერსება ეი მ-
 ეისმეაქად ნახელი ტახლება, მ. ტაქიქვალისნილ რე იმ ტა-
 რქმეზბას, რომ სიჩიის ბაზარზე შექმნილი ნეღი ამრქებში
 ამ ექრეღი ინტელისის მარუქაქქრის ტარქიქარებას ემსა-
 ხუქრებოდა და მის მობაქად საჭეოქრე მრქმველობას უყრიდა
 საჭაქველს.⁵⁶

ინტელისელები ისევე, როგორც სხვა ექრქელი ეაქრები,
 სიჩიის ბაზრებზე დიდი რაოდენობით ფილტობდნენ ინტორების
 სარეღებრებს და სხვა აღმოსაველქრ მუქორელს. ბლვაზე ექრ-
 ჭუტალიველა მატორიობის დროსაც ეი სარეღებრები საქმარ
 რაოდენობით შემოდოდა სიჩიის შექვიდან მობაქელი ეიღორ-
 ბების ტიქს (დამასქოს ტაველიც), არ ექრადეღან სავექრე ქა-
 რავეზობით.⁵⁷

XVIII საუკუნეში სიჩინოს ბაზრებზე ინდოეთის სანელებლები
 მის ჩაყვანობა მნიშვნელოვნად შეცოცხდა, რაც უპირველეს
 ყოვლისა აღმოსავლეთში ინდოეთის სავაჭრო პოლიტიკას უნდა
 მიუახლოვებოდა. როგორც უნდა იქნებოდა, XVII საუკუნეში სავაჭრო-
 ლაშქრობითი ინტერესისა და პოლიტიკის ხარვეზების მიზან-
 ვლინად ინდოეთს უნდა მიეღობოდა უკიდურესი მნიშვნელობა. მაგალითად,
 ეს ძალა იხსნება, როგორც XVI საუკუნეში კუდას სამხრეთ და ხარ-
 ვილიზის მიტაცებასთან იყო დაკავშირებული, მაგრამ XVI⁹
 საუკუნეში მას უკვე მნიშვნელო კონკრეტული გავრცელება ძველი სა-
 ხმელეთო გზების საფუძველზე, ვიდრე წინაა. ეს კონკრეტული უპირ-
 ვლეს ყოვლისა აღუქმს ბაზრებზე ინდოეთის სანელებლებით
 ვაჭრობას დაეყრდნობა, მაგრამ ინტენსიური ვაჭრობის საფუძველზე
 უფრო მნიშვნელოვანი გამოდგება. საუბრე იხსნება, რომ "სს-ინდოეთის
 კომპანიის" დაარსების შედეგად ("East India Company"
 დაარსდა ძირითადად ღვაწლური ვაჭრობის მიერ 1600 წელს)
 ინტენსიური ვაჭრობა ახარებდნენ ინდოეთთან ინტენსიური გე-
 მიანიჭებდა სანელებლების რე-კონსტრუქციის კომპლექსის პირ-
 ვითარებაში და აქ დიდ როლს ითამაშებდა ასაღებდნენ მას.

იმ აღმოსავლეთში საუკუნეობდა, რომელიც ინტენსიური ვაჭ-
 რობი საკვანძო სიჩინოში ყოველგვარად, აღსანიშნავია სამედი-
 ცინო და ბაზრები. ჩრდილში საუკუნის შედეგად აღვიდა შე-
 ითვლებდა ქალაქის საფუძველზე და ამ რეგიონებში ინტენსიური სა-
 ვაჭრობის კონკრეტული აქ სრულად გამოჩნდებოდა იყო.

დანსაკუთრებული მნიშვნელობა ინტენსიური ვაჭრობის სა-
 ფუძველზე იხსნება ინტენსიური ვაჭრობის საფუძველზე.
 აქ ინტენსიური

იმიტომ, რომ "ღვთაების კომპანიის" სპეციალური ავტოზი ("factor - marine"), რომელსაც ევალებოდა ინტელისიდან მიღებული საქონლის დროულად გადამყვანა ქადაგებშიც აღუპოში და აღუპოში მიღებული საქონლის გადამყვანზეა ხომალდებზე ინტელისში გასაგებებად.⁶²

მეორეხარისხიანი ნაკლები ინტელისიანი ბრიგადები ვაჭრებისათვის ჩანს ფრიადიან ნავსადგომში (რომლის დამყვან დასაბამად აღნიშნავენ ევროპელი მოგზაურები), ზღვა, როგორც სახანძრო მასალებიდან ჩანს, ევროპელი გადამყვანები ინტელისზეა პირველი საკონსულტო სწორედ ამ ქალაქში იმიტომ გაიგება.

ჩვენ შევხვდებით ნავსადგომებს აკვას, ბუნი-სა და სილინს, აქ ინტელისი ვაჭრების კონკრეტულია ფრანგებთან სრულიად უკონსულტო აღმოჩენა, რის გამოც ინტელისი ვაჭრები ამ ქალაქში მეტად მცირე რაოდენობაში იყვნენ და ძირითადად საფრანგეთის კონსულტების მფარველობით სარგებლობდნენ.⁶⁴ "ღვთაების კომპანიის" მესვეურნი ღონისძიებით დაეხმარებოდნენ ინტელისიანი ვაჭრების ქალაქში დიდი სავაჭრო კავშირებისა, რადგანაც მის აზარტულად აღიარებულ ჯეილდნერს. იმ ბრიგადები ვაჭრების მიმართ, რომლებიც კომპანიის სავაჭრო პოლიტიკის საბირთვალზედ გადამწყობდნენ საქონლისა და აღნიშნულ ნავსადგომში, კომპანიამ მიმართა ჯარისმას, რაც ირმატი საკონსულტო ბაჭით გაიგებინა.⁶⁵

XVI საუკუნეში ინტელისიანი ქალაქი სულ-ვაჭრო ხმ წავ

ვხედავთ მონხენიებულს ჟღარდიელ ვაჭრებს, რომლებსაც P. Teixeira უწოდებს "Flemings". იმავე ავტორის სწავლით, 1605 წლისათვის ჟღარდიელთა სავაჭრო ბრუნვა აღემატებოდა 67 ურად შეადგენდა 1500 გუკუსს. როგორც ჩანს, ჟღარდიელი ვაჭრების შედარებით უმნიშვნელო ადგილი სიჩიხის ბაზრებზე განპირობებული იყო თიჩისა და იმ ბაზრებშიც, რომ მათ დიდხანს არ ჟღარდია ჩაიბე სპეციალური პრევილენციები მსმალეებს იმპერიის პრევილენციებში და შარბოადგენებზე ვ.ი. "nations forestiers" (ვ.ი. სპეციალური ხელშეკრულებების ბაზრებზე მყოფ ხალხს. მ.გ.).

როგორც სათანადო მასალებიდან იჩვენება XVI საუკუნის პირველ ნახევარში ჟღარდიელი ვაჭრები სარეგულბრებზე სულაქის მიერ საფრანგეთისაგან ბრძობული 1535 წლის კაპიტულაციის და სიჩიხის საფრანგეთის კონსტანტინოპოლის იურისდიქციისა ემორჩილებოდნენ.

1595 წელს უკვე მომდარებულმა ინგლისელმა ვაჭრებმა სსადეს ზედად გაუშინა მფარველობა ჟღარდიელი ვაჭრებისათვის კონსტანტინოპოლში, ჩამავ დასაბამი მისეა ხარტლივ დავას ინგლისისა და საფრანგეთის ელჩებს შორის ჟღარდიელ ვაჭრთა სტატუსის საკმარის. რა ზედა უნდა, როგორც მხარეს აინფორმებდა აღნიშნული საკითხი არა მარტო სპეციალური ქვეყნის სავაჭრო პრევილენციის დაკვირვების დასაბამისა, არამედ სწავლიად დასაბამი ფინანსური მოსაბრძობისა, როგორც ინფორმაციის საკონსტანტინოპოლის ბაზრი, რომელსაც რეველბრირი იძებდა "ღაჯარტის კომპანია" ამ დაკვირვების მიზნით

ფეო. სამოღობო, საკიხეი ტაძარსა და 1780 წელს, როცა სულ-
თანმა დაამტკიცა ინტელისტების იუჩისდოქტორთა ჯორანდოვი
70
ნეტოციანობების მიზანს.

მდგომარეობა შეიქცადა 1612 წელს, როცა ჯორანდოვი-
მა მიუხედავად ფარგთ, ინტელისტი და ვერაყივილი ვაჭრების
უკმაყოფილებისა, სულთან აქმედ 1-ისაგან მიიღეს კაპიტუ-
ლაცია, რამაც 5600სულს ხელიდან გამოაყარა საქონსული
შემოსულები. იმავე წელს, ისტანბულში გამოჩნდა საქონ-
ლის დაჭვირავლი ყბრა ჯორანდოვი ხომალდი, ხოლო 1614
წელს მათი ჩაობრძობა: ზორმუჭაბდე ავიდა. 1613 წლისათვის
სიჩიში ჯორანდოვიცა საუაჭრო ბრუნვა მიიღონ რეალს აღწე-
და. 71
მაგრამ, უკვე 1615-1617 წლებში ჯორანდოვის კონსტან-
ტინოპოლისი ელჩი და აღეპოვილი უ სული ვრახხმაღ აღნიშნა-
უნერ ღებანჭში მათი ვაჭრობის შემოიკრების ფაქტს, რის მი-
ბეჭევაში ისინი მთავრებდნენ ირან-ოსმალეთის ომსა და ოსტ-
-ინდოეთის კომპანიის რეკრუციისა. XVII საუკუნის პირ-
ველი მიწაზედის საბაჭო საბუჯებშიდან რანს, რომ აღეპოში
ამ დროს ვერსაბდე ჯორანდოვი ვაჭარი საქმიანობდა, მაგ-
რამ სიჩიის ბაზრებზე ისინი აღმაღ დიო ძალას არ მარბობ-
ბანდებენ; უკვე 1620 წლისათვის ჯორანდოვიცა ვაჭრობა ღე-
72
ვანჭში მნიშვნელოვნად შემოიკრდა.

როგორც სახანალო საბუჯებშიდან რანს, აღეპოში ჯორან-
დოვიცა კონკრეტული მესაბრევი ბარალი ვერ მოაყვანა მათ
მთავარი კონკრეტის — ინტელისის ვაჭრობას, რადგან-
რაც ჯორანდოვი ნეტოციანობების მთავარ ასპარეზს ღეუანჭში

73

მარტოაღებენდა ქალაქი სმიონა; ჩაყ შეეხება მას საჯაყ-
ჩი ბრუნვას სიჩიამი (აღუკიში), იგი იმდენად უზინიშენელი
იყო ჩომ არ შეუძლო იმდენსული ვაჭრების შეშეგება ტამიკ-
ევია.

კვან XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში სიჩიის ქალა-
ქების ლიბელი საჯაყჩი ბნიშენელია სატრძონილად და...
იჩამ-ისბაღუთის ტაუბაუბენია სამხედრო კონფლიქტებში ბი-
ნიშენიამდე შეამტოვს იჩანიღარ და ამიერკავკასიიდან ამ²
ჩემუშის ექსპიჩი აღუკიში. ამავდ დროს, დიიერია კომუ-
ჩენიამი"ისფ-ინდუთის კომპარტიის"ვაჭრების მხრივ, ჩომილ-
დაყ მთავარი ფრიაღლება ქ.მასჩასა და ინდუთენე ტა...აღუ-
ნეს, სამტრედი ტარაპიჩი იმდენისს "ღუვანჭის კომპარტი-
ის" რაშია (1825 წ.).

ამდენად, ჩომიჩი სათანადო სამუხებინდარ ჩამს მთე-
ლი XVI-XVIII საუკუნეების მანძილზე სიჩიის ქალაქების
საჯაყჩი უჩინიჩომანი თიჩიდად ვერსიქრეა ხელი იყო. იმის
მიხედვით, ეს ჩომილი ქვეყნის (ვერესია, საჭრანტეიი ეს
მდენისი) ტაუღენი იყო დიიერი ღუვანჭში, შეიძლება უილაპა-
ჩაკო ამა ეს იმ ქვეყნის საჯაყჩი პირველიტაუღ სიჩიამი
ვერსიქრეა უიჩაჭუხობა მუსამჩრევი იყო საკუჩრევი აღუკ-
შიი, ჩომილი მათი დიდი საჯაყჩი საჭრინომის მუაღობი,
მავისი კუიღიშინიბიდი სასჭუჩიჩომი (ქარავენ-საჩამი) და
მამჩამი ღუვანჭის უშივენიღუსი ქალაქი ტახლა.

... საჯაყჩი-საქარავენ ტბები აღუკ დაკავშირებულ იყო
ისევე ქალაქებთან, ჩომიჩი და ბაღდადი, მასჩა, მისხლი, დი-

აჩვენებენ (აბიდი), ააუჩიბი, ისტაქტედი და სხვა. XVII საუკუნისაა აქედან მიწაველი უმნიშვნელოვანესი საქარავენი მარბრევენი შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ:

აქეპი - ბირევიქი - ურფა - დიარბევიქი - უანი - ააუჩიბი - ისტაქარი.

აქეპი - მისული - ქაშაღარი - ესტაქარი.

აქეპი - ანა - ბაღდადი - ისტაქარი.

აქეპი - ბაღდადი - ისტაქარი.

აქეპი - ბაღდადი - ბასრა (აქედან ტურნის შეიძლება დადასტავა არბუბში) - ისტაქარი.

ტანსაკუთრებული უმნიშვნელობა ქონდა აქეპი-ბასრას უძველესი საქარავენი ტანს, როგორც უდაბნოზე გაჯლით ინდოეთისა და არბუბის საუკუნეო (ძირითადად სარეგულაციო) ანაქა-ტებია აქეპის.

იშინ ტაბი, რომ საბაჯო სისტემა სიჩიის ქალაქებში ისევე იყო, როგორც ასე აქედან უკვე დარბრევიქი არსებობდა; საკარისთა შევნიშნოთ, რომ ბაგების აქრეფა ხდებოდა ძირითადად უ.წ. "მუქაფა" - ს ("muqf'a") ნუსოთ, რაც აღემატებოდა საბაჯო მიხედეებს კ. მონიერების დარევეთის მრავალ შესაძლებლობას აძლევდა. აქეპის ღამა ხშირად ღებულბდა მიხედეებს დედაქალაქიდან უკრიველი უაქრების უფლებების დაცვის ხაზად, მაგრამ აღემატებოდა მიხედეათ მუხედეობა უკრავთ გრძელდებოდა.

ამდენად, საბარატი წყაროების შესწავლა და არსებუ-
ლი რეგისტრის გადართმობა შესაძლებელია. შედეგად
დავასწავნა, რომ სიჩიამ დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების
(XV საუკუნის დაბოლო) შემდეგ შეინარჩუნა შუამავლის
ჩიტი აღმოსავლეთი და დასავლეთის საეპარქო ურთიერთდა-
შო. სიჩიის ქალაქების აღმავლობა (განსაკუთრებით XV
- XVII საუკუნეებში) ამ საერაობის (ანუ ეკლესიის) ვა-
რძასთან იგი დაკავშირებული.

ლობელი ამონათქვამის ქვეყნებში კონკრეტულად უნდა აღიღობრივი მუშაობის უარაღებს, იბ. P.M.Патаридзе, Водные знаки Венецианской бумаги XIX-XII вв. в Грузии и на Ближнем Востоке, Конференция по вопросам археографии и изучения древних рукописей, Тезисы докладов, Тбилиси, 1969, გვ. 78-79.

12. ვ.Шахмалиев, К вопросу о времени начала упадка Венеции, Учёные записки Азербайджанского государственного университета им. С.М.Кирова, № 9, 1955, გვ. 121.

13. P.Teixeira, *passim*. ირანი, გვ. 118.

14. Дь.Кальди-надь, Данные к истории левантинской торговли в начале XII столетия, Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы, Под редакцией А.С.Тверитиновой, П.М., 1969, გვ. 828.

15. იქვე, გვ. 323.

16. ვ.Шахмалиев, *passim*. ირანი, გვ. 119.

17. იტალიელი ისტორიკოსი ჯორჯო კანტეღერი აღწერს, რომ იტალიის ქალაქების ისტორიაში XVII საუკუნე აღინიშნება რეკონკისტაციის პროცესით, რას ნიშნავდა მსხვილი ვაჭრობის მიერ კამიკალი მიმართული იქნა სიჭლად მიწოდის შესასყიდავად და არა საბრძველო განუთავისებლობის. როგორ მაჩადი განიკარგეს იტალიის ქალაქებმა უპირებობისაგან/1575, 1630 და 1656 წწ./. ფაქტობრივად ეს, ცხადია, ასუსტებდა ვენეციის და იტალიის სხვა ქალაქების საკონკრეტო პოლიტიკურ რევანშში. იბ. Дж.Канделеро, *passim*. ირანი, გვ. 63-73.

18. F.Lane, Venetian snipping during the commercial revolution, "The American Historical Review", Vol. 38, N 2, New York, 1933, გვ. 219-237.

19. 1615 წელს ვენეციამ კვლავაც მიიღო ისმალეოს პროვინციებში

ისეთ პრინციპებზე, რითაც საჩუქრად უნდა საფრანგეთი, ინდოეთი და პორტუგალია. იხ. А. Новичев, *რუსეთის ისტორია*, ტ. 159.

20. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია 1740 წლის ახალი კაპიტულაცია, რითაც საფრანგეთმა იტალიის მიერ ფორმირებულ კაპიტულაციას პრინციპების უფლებები მიიღო.

21. Ш.Шахматов, Франко-венецианское торговое соперничество на Первом Востоке первой половины XVI века, Уч. записки Азербайджанского государственного университета им. С.М.Кирова, №5, 1957, ტ. 82.

22. P. Teixeira, Travels, ტ. 120.

23. Дь.Кальди-Надь, *რუსეთის ისტორია*, ტ. 323-324.

24. იქვე, ტ. 330-331.

25. იქვე, ტ. 331.

26. საფრანგეთის კონსტანტინოპოლელი ვაჭრის De Breve-ს მიხედვით, 1589-1606 წლებში საფრანგეთის ვაჭრობა ევანგელის შეაგებდა 30 მილიონ ლვრს, 1635 წ. იგი შეაგებდა 14 მილიონს, 1648 წ. კი 7 მილიონ ლვრს. 12 წლის შემდეგ საფრანგეთის იმპორტი იტალიიდან აღწევდა 2-3 მილიონ ლვრს, მაშინ როცა ევროპული ვაჭრობის სულ შეშვდა. იხ. P. Masson, Histoire du commerce français dans le Levant au 17e siècle, Paris, 1896, ტ. XXXI, ტ. 130-134. იმავე XVII ს-ის დასაწყისში/80-90-იან წლებში/ საფრანგეთის ვაჭრობა ევანგელის კვლავ გაიზარდა და 1698-1700 წლებში იმპორტმა აღწადა 11 მილიონ ლვრს ლიონში. /იქვე, ტ. 294-295/.

27. ამიერ ლაზი ალ-ჰაზარ იგი ქ. აკკას იმპერატორი. 1780 წ. მან მიიღო რამსაქონის უფლებები ფორმირებული სულთანთან. 1799 წ. ალ-ჰაზარმა შეაჯერა ნაპოლეონი აკკას კურონთან ინდოეთის ფლოტის დახმარებით. გაიშალა იგი 1804 წელს. მისი სახელი სირია-პალესტინაში სინასტოქის სიმბოლოა იქცა.

28. O. L. Вайнштейн, Французские торговые колонии на Леванте при старом порядке и в эпоху революции, "Новый Восток", М., №26-27, 1929, გვ. 217-218.

29. Volney, Voyage en Égypte et en Syrie, Publié avec une introduction et des notes de Jean Gaulmier, Paris, 1959, გვ. 386.

30. "Échelles"/თურქული "iscole" , რამატიანი ქვეყნის იტალიური "scale"- ადგილისა და პორტების სივლითა ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთი აუზის უმეტეს- ვნილოვანეს ნავსაპატრონებს და იმ პირ სავაჭრო კონტროლს, რეგულაციას ქვეყნის მთავრობის მუდმივად მართავს/ვ. ნ. "échelles du fond" / და უკონტროლოდ მფლობელი იყვნენ რეალური ნავსაპატრონებთან.

31. Volney, Voyage en Égypte et en Syrie, გვ. 386.

32. XVIII ს-ის რატიანობისა და ფრანგების აღკვეთის ქონებათ 7 სავაჭრო ჯაფს, რია, აკკაში 6, ტრიპოლიში 3, რამასკაში ამ ქროს ჭაფქორისს არსებობა აღნიშნული არაა.

33. Volney, დასახ. შრომა, გვ. 386.

34. O. L. Вайнштейн, დასახ. შრომა, გვ. 233.

35. იქვე, გვ. 233.

36. იქვე, გვ. 235.

37. А. К. Дживелегов, Торговля на Западе в средние века, С-Пб., 1904, გვ. 198.

38. W. Foster, England's Quest of Eastern Trade, London, 1933, გვ. 68.

39. H. L. Hoskins, The Growth of British Interest in the Route to India, "Journal of Indian History", Oxf. Univ. Press, Vol. II, 1922-1923, გვ. 166-167.

40. Dallam's travels, Hakluyt Society, № 87, London, 1892, იბ. Intro-

53. იბ. P.R.Harris, An Aleppo merchant's letter-book, "The British Museum Quarterly", Vol. XXII, N 3-4, London, 1906, გვ. 64-69.
54. იქვე, გვ. 67.
55. იქვე, გვ. 67-68.
56. A.C.Wood, პასახ. შრომა, გვ. 76.
57. იბ. S.Maqbul, Ahmad, Commercial relations of India with the Arab World, "Islamic Culture", XXXVIII, 2, 1954, გვ. 152-153.
58. A.C.Wood, პასახ. შრომა, გვ. 42.
59. P.R.Harris, პასახ. შრომა, გვ. 66-67 ; A.C.Wood, პასახ. შრომა, გვ. 43.
60. P.R.Harris, პასახ. შრომა, გვ. 67.
61. 1609 წელს აფრეთა ხევისჭყლებმა დახურეს ისტანბულის ნავსადგომი იმ მიზეზით, რომ იგი დაუკვეთი იყო მკობრებთანგან, მაგრამ ინგლისელი პასახა ევროპელი ვაჭრების მოახლოება იგი კვლავ გახსნეს 1613 წელს. იბ. A.C.Wood, პასახ. შრომა, გვ. 76.
62. A.C.Wood, პასახ. შრომა, გვ. 7.
63. უნდა შევნიშნათ, რომ საკონსტანტინოპოლისში დასრულებულია 1591 და 1601 წწ. 1663 წ. ურთი ყნობის მიხედვით აქ მოქმედებდა ინგლისის და ჰოლანდიის სააგრო ვიყე-კონსული, ხოლო 1674 წ. კი აქ მოხსენიებულია ინგლისის, საფრანგეთის და ჰოლანდიის სააგრო კონსული/იბ. A.C.Wood, პასახ. შრომა, გვ. 15, 77/.
64. A.C.Wood, პასახ. შრომა, გვ. 123, 124.
65. იქვე, გვ. 123. ამ ღონისძიებას, როგორც ვაწს, იგი დასრულდა ან მოქცეულია, რაგანაე 1700 წ. ინგლისმა და ჰოლანდიამ სააგრო კონსული პანნი-ნეს ქ. აკკაში. იბ. P. Masson, პასახ. შრომა, გვ. 390.

66. P.Teixeira, Travels, թ. 120-121. ևս քննարկվում է յուրաքանչյուր
XVII և XVIII դարերի ըստ տարի ճշմարտությունները.
67. թ. 121.
68. A.L.Horniker, Anglo-French rivalry in the Levant from 1583
to 1612, "The Journal of Modern History", Vol. XVIII, N 4, Chicago, 1946,
թ. 292.
69. P.Teixeira, Travels, թ. 120.
70. A.L.Horniker, թ. 293-301; A.C.Wood , թ. 28-29.
71. Дь.Кальди-Надь, թ. 324.
72. թ. 331.
73. P.Masson , թ. 119, 125.
74. A.C.Wood , թ. 202.
75. P.Masson, Histoire du commerce Français dans le Levant au
XVIIe siècle, Paris : 1897, թ. 377:
76. Douglas Carruthers, The great desert caravan route, Aleppo to
Basra, "The Geographical Journal", Vol. 52, N 3, London, 1918, թ. 157-184.
77. Дь.Кальди-Надь , թ. 326-333.
78. թ. 329.

трудностей для чтения, за исключением отдельных мест, где иной раз у слов отсутствуют диакритические точки или же они излишне снабжены ими. Только принадлежащее Хумаду ал-Аркату стихотворение, написанное с целью восхваления Васита, мы даём в печатном арабском тексте и оставили без перевода в надежде на то, чтобы вернуться к нему в будущем.

Одновременно мы хотели бы предупредить, что в примечаниях нельзя будет найти ответы на все те вопросы, которые могут возникнуть при ознакомлении с текстом. Это объясняется рядом объективных причин. Давать сейчас пояснения по данному вопросу, думаем, нет необходимости. Следовало бы подчеркнуть только то, что некоторые вопросы, быть может, навсегда останутся без ответов и невыясненными. Это особенно касается упоминаемых в тексте лиц. При всём нашем старании мы всё же не смогли избежать этого недостатка. Предварительно приносим также свои извинения за возможные погрешности как в печатном тексте оригинала, так и в его переводе.

При ознакомлении с текстом открывается интересная деталь, принадлежащая к области источниковедения. Выявляется почти полная идентичность значительной части главы о Васите известного "Географического словаря" И а к у т а, автора УИ/ХИ в., в издании Ф.В в с т е н ф е л ь д а² и ряда мест публикуемого нами текста труда Ибн ал-Факиха.

Незначительное различие обоих текстов состоит преимущественно только в словарном составе. Делать сейчас текстологическое сличение мы сочли излишним, хотя бы во избежание чрезмерного увеличения и без того выросших размеров данной работы. Лицо, заинтересованное в таком мероприятии, всегда сможет осуществить его, положив перед собой оба упомянутых, отныне опубликованных, текста.

Ибн ал-Факих уделил Васиту по имеющимся под рукой фотокопиям десять страниц. Объём значительный. Однако, к сожалению, можно отметить, что в главе мало исторически достоверного материала. В ней большое место занимают различные легенды. Даже исторический факт отношения государственной власти к набатеяцам рассказан в форме "эпического народного творчества", что у арабских авторов является широко распространённым методом изложения событий. Более того, Ибн ал-Факих не забыл позаимствовать даже рассказ из книги пророка Иезекииля об умерщвлении аллахом евреев и их оживлении³.

Поскольку глава касается Васита, основание которого связано с именем ал-Хаджаджа ибн Юсуфа, то естественно, если арабский автор много места уделяет самому ал-Хаджаджу, даёт его характеристику. Ибн ал-Факих не составляет исключения среди многочисленных арабских писателей Аббасидской эпохи, отрицательно отзывавшихся о личности одного из выдающихся государственных деятелей династии Умай-

ядов, наместнике Ирака и фактическом правителе всех восточных областей халифата при халифе Абд ал-Малике (65-86 гг.х. = 685-705 гг.). Таково наше общее впечатление от различных характеристик, даваемых Ибн ал-Факихом ал-Хаджаджу, разумеется, устами вторых лиц. Отдельные положительные отзывы о нём ни в коей мере не сглаживают этого впечатления. Сверх того, отвращение вызывал даже сам Васит только потому, что основание его связано с именем ал-Хаджаджа ибн Йусуфа. Достаточно вспомнить слова Абу Суфьяна ал-Химъари, который говорит, что "в Васите нет плодов, т.е. он зловещий. Построил его злой человек", т.е. ал-Хаджаджа ибн Йусуф.

Не нам давать сейчас полную и детальную характеристику личности ал-Хаджаджа. В настоящее время это не входит в нашу задачу. Она с достаточной полнотой выполнена рядом современных учёных⁴. Их взгляды в оценке деятельности ал-Хаджаджа всегда одинаковы. Одни исследователи возлагают на него и на халифа Ирака большую ответственность за осуществлённые им жёсткие меры насилия, другие - меньшую, а третьи вообще оправдывают действия ал-Хаджаджа⁵. Как бы то ни было, известно, что только благодаря усилиям и энергичной деятельности ал-Хаджаджа ибн Йусуфа, бывшего бедного школьного учителя из Таифа, при активной поддержке и помощи образованного по тому времени и не лишённого здравого разума халифа Абд ал-Малика проводится ряд мероприятий

(в области экономической, политической, военной), направленных на общий подъём военно-экономического потенциала государства. В самом деле, при Абд ал-Малике арабский халифат Умайядов достиг такой вершины своего могущества и авторитета, каких ни до, ни после него не смогли добиться Умайяды. Можно сказать, что династия Умайядов, если только и смогла просуществовать у кормила власти почти полвека после Абд ал-Малика, то это заслуга главным образом ал-Хаджаджа и его сизерена, отдавая должное при этом также четырнадцатилетнему правлению в Ираке при халифе Хишаме (105-125 гг. х. = 724-743 гг.), мужественнейшего по словам Ибн ал-Факиха, Халида ибн Абдуллы ал-Касрия.

Необходимость строительства Васита в начале VIII в. была вызвана объективно существующими причинами. Объяснение а т - Т а б а р и о причинах строительства Васита выглядит по меньшей мере неубедительно⁶. Об объективных причинах мы уже отмечали однажды. Касались также вопроса о том, каковы были цель и назначение отстроенного ал-Хаджаджем сооружения⁷.

Высказанную нами мысль о причинах строительства Васита подтверждает одна фраза, имеющаяся у Ибн ал-Факиха. Арабский автор подчёркивает, что ал-Хаджадж "первым построил мадину при исламе" (стр.7). С первого взгляда бросается в глаза противоречие в этом утверждении Ибн ал-Факиха, если только слово "мадина" переводить в принятом

ообщно значении "города". Города Куфа и Басра были основаны арабами именно при исламе в 30-х годах УИ в., т.е. задолго до основания ал-Хаджиджем Васита⁸. Знал ли об этом Ибн ал-Факих? Разумеется, знал. Тем не менее он утвердительно заявляет со слов Абд ал-Ваххаба ас-Сакафи, что ал-Хаджидж "первым построил мадину при исламе". Дело в том, что ал-Хаджидж весьма далёк был от мысли того, чтобы в то тяжёлое для халифата время, когда население Куфы и Басры стало политически неблагонадёжным, заняться строительством города. Наоборот, стратегическое местонахождение Васита, дислокация в нём сирийских войск и переезд самого ал-Хаджиджа туда указывают на то, что Васит при основании являлся лишь резиденцией наместника, стратегически укреплённым пунктом, целью которого было наблюдение за мятежными городами и, в случае необходимости, наведение в них порядка с помощью расквартированных в мадине Васит сирийских войск, опоры халифата. О значении термина "мадина" в этом понимании слова мы писали неоднократно⁹. Любопытно, что покойный проф. Е. А. Б е л я е в называет Васит крепостью¹⁰. Конкретно к осуществлению замысла, как нам кажется, ал-Хаджиджа должно было побудить выступление Абд ар-Рахмана ибн ал-Аваса против дамасских правителей в самом начале УШ в. во главе специально и красиво обмундированного "навлиньюго войска", предназначенного для отправления в Афганистан в военный поход.

П Р И М Е Ч А Н И Я

1. Надеемся, что в будущем мы сможем опубликовать также некоторые другие главы рукописи.
2. И а к у т, т. IУ, стр. 882-886-887.
3. Между прочим, этот рассказ передаёт также ат-Табари.
См. ат - Т а б а р и, изд. М. д е - Г у э, т. I,
стр. 536-537.
4. См., напр., А. М в л е р, История ислама с основания до новейших времен, т. II, С.-Петербург, 1895, стр. 69-70; J. Frier, Vie d' l-Hadjdjadj Ibn Iououf, Paris, 1904; J. Wellhausen, The Arab Kingdom and its Fall, С a l e u t a , 1927, стр. 254-257; А. Ю. Я к у б о в с к и й, Ирак на грани УШ-IX вв. (Черты социального строя хаалифата при Аббасидах), Труды первой сессии арабистов, Москва-Ленинград, 1937, стр. 29; Е. А. Б е л я е в, Арабы, ислам и арабский халифат в раннее средневековье, Москва, 1965, стр. 185.
5. С этой последней точки зрения небезинтересно привести слова известного немецкого востоковеда А в г у с т а М ю л л е р а из указанного выше труда, стр. 69-70:
"Наша прямая обязанность оправдать образ действия Хаджаджа. Был он попросту строгим, но справедливым правителем; по заведённому в те времена обычаю, он действовал беспощадно там, где было нужно, но никогда не становился тираном, каким изображает его позднейшая, поддельная"

цайся под господствовавшие тогда (при Аббасидах - О.Ц.) воззрения, история. Даже и она впрочем не осмеливается заподозрить редкостную честность этого человека. По смерти наместника, неограниченно управлявшего целой половиной халифата, наследникам осталось его оружие, корны и несколько сот дирхемов наличными".

6. А т - Т а б а р и, т. II, стр. II25-II26.
7. См. О. В. Ц к и т и ш в и л и, К вопросу о происхождении феодального города на Ближнем Востоке, Сб. "Вопросы истории Ближнего Востока", Тбилиси, 1963, стр. I52-I53.
8. Конкретно о времени основания Васита см. в примечаниях
9. См. наши статьи: "К вопросу о происхождении феодального города на Ближнем Востоке"; "Из истории старого Тбилиси", Вестник Отделения общественных наук АН СССР, 5 (I4), 1963, стр. I49-I5I; монографию "К истории города Багдада", Тбилиси, 1968.
10. Е. А. Б е л я ё в, Арабы ислам и арабский халифат в раннее средневековье, стр. I85.

الفصل في واسط من النسخة الاصلية المشهدة
من كتاب لابن القتيبة
الهدائي

صفيحة ١

القول في واسط

وانما ذكرنا واسط في هذا الموضع لانها توسّطت الحصرين احدى
البصرة والكوفة ولذلك سميت واسط وقال يحيى بن معدي بن
كلال بنى الحجاج بن يوسف في سنتون وكان غرضه حفا في
سنة ست وخمسون وهي السنة التي مات فيها عبد الملك بن
مروان يورى ان صر بن عبد العزيز قال ان الحجاج اتى بنى
واسط اضراوا بالحصرين معنى الكوفة والبصرة وقد اردت ان اهدم
مسجدها واخرها وارى كل قوم الى وطنهم فقال له ابو ضبة
يا امر المؤمنين بها قوما فيها ولدوا فيها نشوا لا يعرفون
غيرها ومسجد جماعة قد قرى فيه القران فسكت وذكر بعض
اهل الكوفة قال سالت حازما ابا عبد الله الضبي ان يشهد
على دار اشترتها بواسط فقال لا اشهد على شي يبيع بواسط
قلت ولم ذاك قال لان الحجاج نصب عليها وذكرت واسط عند
ابى سفان الحميري وهل ليس بها فاكهة فقال لانها شوية بناها
رجل شوش وقال ابو سفان الحميري ولي الحجاج العراق عشرون
سنة قدمها سنة خمس وسبعين ومات سنة خمس وتسعين في شهر
رمان ليلة سبع وعشرون وكانت ولايته في

صفيحة ٢

ايام عبد الملك اسد عشر سنة وفي ايام الوليد بن عبد الملك
تسع سنين وكان قد ولي الحجاز ثلث سنون وله ثلثون سنة ثم

ولّى العراق فمات وله ثلث وخمسون سنة ودفن بواسط على النيل وهو
 الحجاج بن يوسف بن الحكم بن أبي عقيل بن عمرو بن سعد بن
 عامر بن معتب وافتتح السند والهند وخراسان وسجستان وولّى الحجاز
 مكة والمدينة وجمع بالناس في حصار ابن الزبير سنة اثنين وسبعين
 وقتل ابن الزبير في جمادى الاخرة وهو اول من اتينا مدينة السلام
 وهي واسط واول من اتخذ المعامل وخرّب الدراهم وكتب عليها قل هو
 الله احد وقال حميد الارقط اخوى الله عاجلا واجلا اول من سل
 المعامل بعد عفيف ذلك اولا اولا وهو اول من شرب له النفس واول
 من اطعم على الف خولن على كلّ خوان عشرة رجال وحب شوى
 وشهدة وسكة وربة وسل وربة لبن وكان يقول لمن يسفر غدا
 وشاء رسول اليكم الشمس فاذا طلعت فاخذوا الى غدائهم واذا
 غربت فروحوا الى ضائهم واول من اجاز بالف الف درهم للبحان
 بن حكيم وولّى العراق بعد بشر بن هارون وقدم الكوفة وطيه قبا
 هروى اصغر فتقد سبطا متكئا قوسا معتتا بحمامة عز وهو حمره لا
 ترى الا عناه ولم يعلم طيه من اصحاب ابن الاشعث الا الشعبي
 والقضبان بن يزيد وقال بعضهم صلّيت خلف الحجاج بالكوفة يوم
 جمعة فعددت الناس خلفه فكانوا ستمين نفسا قال وقدم الحجاج
 الحيراق سنة خمس وسبعين وولّياها عشرين حتى واسط في سنتين
 وبلغ سنة ستّ وثمانين وهي السنة التي مات

صحيفة ٢

فيها بعد الطك ولما فرغ منها كتب الى عبد الطك اني اتخذت
 مدينة في كرش الارض بين الجبل والحصن وسجتها واسط فلذلك
 سمى اهل واسط الكرشيين وقال الاصمعي وجه الحجاج الاطبا
 ايرتادوا له موضعا فذهبوا يطلبون ما بين عين التمر الى البحر
 وجرّوا العراق ورجعوا اليه وقالوا ما احبنا مكانا ارفق من موضعك
 هذا في خوف الريح وانف البرية وكان الحجاج قبل اتخاذه واسط

أراد نزول الصن من كسكر وحفر بها نهر الصن وجمع له الفعلة
ثم بدأ له قعر وأسط ونزلها واحتر النبل والزاي وساء زايها
لاخذ من الزاي القديم وأحيا ما طي هذين النهرين من الارضين
وأحدث المدينة التي صرف بالنبل وحفرها وسد الى شجاع كان عهد
الله بن دراج مولى معاوية بن ابي سفيان استخرجها لنفسه أيام
ولايته طي خراج الكوفة مع الضميرة بن شعبة من موات مروان ومن
مفالكس وأيام ضرب طوبى السنيات ثم طلع تصبها ودخلها فجازها
الحجاج لعبد الطك بن مروان وقال الرجاء من طها لقد رأيت
القصورة بواسط وأنه لمفشاها أربعون رجلا شريف من آل اسلم بن
زومة الكلابي وحدث طي بن حرب الرضلي عن ابن اليسري وهب
بن عمرو بن كعب بن العارث العارثي قال سمعت خاس بن
بن الموقق يحدث عن سعدة بن صدقة العميدى قال حدثنا عبد
الله بن عبد الرحمن بن سناك بن حرب قال استعطفني الحجاج
بن يوسف طي ناحية بادوريا فبينا أنا يوما على شاطئ دجلة وصي
صاحب لي إذا أنا برجل طي فرس من الجانب الاخرى فصاح بأسي
واسم ابي نقلت ما تشاء

صحيحة ٤

فقال الرجل لاهل مدينة تيلي هاهنا ليقطن فيها ظلما سبعون كدر
ذلك ثلث مرآت ثم اتهم فرسه في دجلة حتى غاب في الماء فلم
اره فلما كان قابل سائتي القضا الى ذلك الموضع فلما أنا برجل
على فرس فصاح كما صاح في المرة الاولى وقال كما قال وزاد
سيقتل فيما حولها ما يستقل الحصى لعدددهم ثم اتهم فرسه في
الماء حتى غاب فلم اره قال بعضهم فكانوا يبرون أنها واسط وما
فقل فيها الحجاج من الناس وقال أنه اعصى في حطيرة الحجاج
بن مروان ثلثة وظنون الف انسان لم يحسبوا في دم ولا تبعه ولا
دين وأحصى من قتله صبورا فكانوا مائة وشرون الف انسان وقال
الحسن بن جلع بن رجب بن سجد بنى بالسواد مسجد العذائين
ببناء مسجد وأصحابه ثم وضع بعد وأحكم بناءه وجرى لك طي يدي
حديقة بن الهيمان والعذائين ماتت حديقة سنة ست وثلثين ثم بنى

مسجد الكوفة ثم مسجد الانبار وأحدث الحجاج مدينة واسط في سنة
ثلث وثمانين أو سنة أربع وبنى مسجدها وقصرها والقبة الخضراء وكانت
أرض قصب فسُميت واسط القصب ولما فرغ من بنائها كتب الى عبد الملك
أخذت مدينة في كرش الأرض بين الجبل والحصن وسُمّتها واسط لذلك
سعى أهل واسط الكرشيين ونقل الحجاج الى قصره والمسجد الجامع
أبوها من زنديق والدقيرة وديلمة ومرجان وسرايطة فنجح أهل هذه
المدن وقالوا قد ضيعتنا على مدنا وأموالنا فلم يلتفت الى قولهم
قال وحلم خالد بن عبد الله القسري المارك قال وافق الحجاج على
بناء قصره والمسجد الجامع والخندقين والسر والتصر ثلثة وأربعين ألف
الف درهم فقال له كاتبه صالح بن عبد الرحمن هذه نقدة كثيرة
وإن حسبها لك

• صحيفة •

أمر المؤمنين وجدّ في نفسه قال فما تصنع قال الحروب لها أجل
فاحتسب فيها في الحروب بأربعة وثلثين ألف الف درهم واحتسب في
البناء تسعة الف الف درهم ولما فرغ الحجاج من حربه استوطن
الكوفة فأبغضه أهلها وأبغضهم فقال لرجل من حرسه امض فأبغض لي
موضعا في كرش من الأرض ابني فيه مدينة ولكن ذلك على نهر حار
فأقبل يلتصق ذلك حتى صار الى قرية فوق واسط يسمى يقال لها
واسط القصب نبات بها واستطاب ليلها واستعذب انهارها واستمر
طعامها وشربها فقال كم بين هذا الموضع والكوفة فقبل أربعون
فرسنا فقال كم منها الى الدائن قال أربعون قال ثم الى الأهواز
قال أربعون فقال هذا موضع متوسط وكتب الى الحجاج بالضمير وهدج
له الموضع فكتب اليه اشتر لي فيه موضعا ابني به مدينة وكان
موضع واسط لرجل من الدهائين يقال له داوردان فسار به بالموضع
فقال له الدهقان ما يصلح للامر قال ولم قال اخبرك عنه بثبت
خصال شهره بها ثم ال الامر اليه قال وما هي قال بلاد سيخة
والبناء لا يهت فيها وهي شديدة الحر والسموم وأن الطائر ليطير
في الجو فيسقط لشدة الحر ميتا وهي بلاد أعر أهلها ظليلة
فكتب بذلك الى الحجاج فكتب اليه هذا رجل يكره مجاورتنا فاطمه

التي منحتها بها الامهار وكثر فيها من البناء والغرس والزرع حتى
 حقا ولا يطيب، وأما ما ذكر أنها سبعة وأن البناء لا يشتمل فيها
 فستحکم ثم نرجل منه تصورا لعمودنا وأما قلّة اصابها فهذا من
 الى الله عز وجل لا الهنا واطمه أنا نحن مجاورته ونقض ذاته
 باحساننا اليه قال فانتاع الموضع من الدهقان وأبتدا في البناء في
 أول سنة ثلاث وشانين واستتمه في سنة ست وشانين وطأت في سنة
 خمس وتسعين وأما فرغ منه وسكته أصعب به اصحابا شديدا فهنا
 هو ذات يوم في سلسله

صيفة ٦

ان اناه بعض خدمه فقال له ان ثلاثة جارية من جواربه كان
 مائلا اليها اصابها لم نفسه ذلك ووجه الى الكوفة في اشخاص
 عهد الله بن هلال الذي يقال له صديق ابلهس فلما قدم عليه
 عرفه الضير فقال له اجل ضيا قال اتعل فلما زال ما كان بها
 قال له الحجاج وحك اتي اخاف ان يكون هذا القصر محتضرا
 قال انا اصنع فيه شيئا فلا ترى فيه امرا تكرهه فلما كان بعد
 ثلثة جات عهد الله بن هلال يخطر بين الصقور وفي يده قلعة
 مشوية فقال ايها الامير نامر بالقصر ان يحسح ثم تدفن هذه القلعة
 في وسطه فلا ترى فيه شيئا مما يكره فقال له الحجاج يا ابن
 هلال وما العلة في هذه القلعة قال ان نامر الامير بهرجل بعد
 اخر من اشد اصحابه حتى باتى على عشرة منهم فيستقلوا بها من
 الارض فانهم لا يقدرين على ذلك نامر الحجاج بذلك ففعل فكان
 كما قال ابن هلال وكان بين يدي الحجاج منشرة خوزان فوضعا
 في ثروة القلعة ثم قال بسم الله الرحمن الرحيم ان ربكم الله الذي
 خلق السموات والارض ثم شال القلعة فارتفعت على المنصة فوضعا ثم
 نكر ساءا راسه ساعة ثم التفت الى عهد الله بن هلال قال اخذ
 تأتت والحق باعك قال ولم قال ان هذا القصر سويخرب بعدى
 ويترقب يوم ويحترق مسترق يوما فوجد هذه القلعة فيقول لعن الله

الحجاج أتى كان بدء امره السمر قال فأغذاها ولحق بأهله بل
وكان ذرع القصر أربع مائة ذراع في مظهرها ودرج المسجد الجامع
مائتين في مائتين وصف الرحبة التي على سفّ السدّادين ثلثمائة في
ثلثمائة ودرج الرحبة التي على الشرازين والحوض ثلثمائة في مائة ذراع
والرحبة التي على الضار مائتين في مائة قال وللأبواب كانت على
مدينة قديمة اسمها يقال لها الدخيرة وقد قيل عليها وطن غيرها
فلعلت وسطت إلى واسط وقال محمد بن خالد كان محمد بن

صهيفة ٧

القاسم الثقفي أمّهم كان يفتقد الهند والسند قد أهدى إلى الحجاج
فيلا فعمل من البطائح في سفينة فلما صار إلى واسط أخرج في
الشربة التي تدها مشرفة الفيل فصمت به إلى الساعة ولما استوطن
الحجاج واسط نفى النبط عنها قال لا يساكني أحد منهم فأثم
خسدة وكان في طبائخه رجل منهم وكان يطنخ.. لونا يعجب الحجاج
فلما أمر بإخراج النبط فقد ذلك اللون نسال عنه فقيل أن طبائخه
ينحى عليها عنه حتى قال اشتروا لي غلاما ومروا إن بعلمه ذلك
اللون فعملوا فلم يحكمه الغلام قال ادخلوا هذا النبطي لعمارة
وأخرجوه لهلا قال فكان يأتي في كل يوم بقدره ويفرغه فيطبخ
ذلك اللون ثم يصرف قال وكتب إلى الحكم بن أيوب طاب على
البحرمة أمّا بعد فإذا نظرت في كتابي هذا فاجل من تملك من
الانباط والحقهم بسوادهم فأثم خسدة الدين والدنيا فكتب إليه
الحكم أمّا بعد فقد اجلمت من في على من الانباط الآ من قرأ
منهم القرآن وحقه في الدين وطم الفرائض والسنة فكتب إليه الحجاج
فكتب ما كتبت به فإذا نظرت في كتابي هذا فاجمع من تملك من
الانباط ثم تم من أيديهم فليفتشوا مرقك مرقا فان وجدوا فيك
مرقا فليطبخوا والسلم يروى من مكحول أنه قال لنا أخرب بخت
نصر السواد كان أشدها بكى كسكر فأوصى الله إليها أتى محمدت
فيك سجدا يمشى فيه قال مكحول لكا نرى أنه سيد واسط وكان

بعضهم يقول كان المعجاج أحمر بل مدينة في بادية النبط وهما هم
 دخلوا لها فلما مات دخلوها من قرب وقال العزبي ذكر المعجاج حد
 عبد الوهاب النحفي بسوء فغضب وقال إنما تذكرون المساوي أو ما
 تعلمون أنه أول من شرب درهماً طعمه لا إله إلا الله وأول من
 بل مدينة في الإسلام وأول من أتى

صيفة ٨

الصائل وأن امرأة من المسلمين سميت بالهند فتأت يا حجاجاه
 فلما اتصل به ذلك أهل يقول يا لبيك يا لبيك وانفق سبعة الف
 الف حتى افتتح الهند وأخذ المرأة فاحسن اليها طابة الأحسان
 وأخذ العناظر بيته ومن قزوين فكان إذا دخل أهل قزوين نشأت
 العناظر إن كان نهاراً وإن كان ليلاً اشتعلوا النيران فجرد الخيل
 المهم فكانت العناظر متصلة بين قزوين وواسط وكانت قزوين تحرق في
 ذاء الرقت وأنشد حميد الأرقط في واسط بمدحها شعر

الله أسفاك من الفرات النيل ينقض من الصرات

وأحدث بحلو السميات تضرب منه بواسقات

حيق إلى المدينة صفات دابنة الريف من الغدات

بعينه الأهل من الأفات حطت على تصدص البغات

يهدي اليها الرزق من شتات من البحر ومن الفلات

وقال حمدان بن السحت الجرجاني حضرت الحسين بن عمر الرستمي

وكان من أكابر قواد النامون وهو سال الميوز بخراسان ونحن في

دار الري الرباستين عن النوروز والمهرجان وكيف جعلنا عبداً وكوف

سماً قال الميوز نعم انفقك منهما إن واسط كانت في أيام دارا

بن دارا تسمى افرزينة ولم تكن على شاطئ دجلة وكانت تجري على

سفنها في ناحية بطن جوضى فانبثقت في أيام بهرام جور وزالت

عن مجراها إلى القدار وصارت تجري إلى جانب واسط نصبة ففرقت

القرى والعبارات التي كانت موضع البطائح وكانت متصلة بالبادية ولم

تكن بصيرة ولا ما حولها إلا الأبله فأنها من بناء ذي القرنين

وكان موضع البصرة ترى طائفة مفسوف بها لا ينزلها احد ولا يجرى
بها نهر الاّ دجلة الابلّة لاصاب اهل القرى والحدن التي كانت في
موضع البطائح وهم بشر كثير وما نخرجوا هاهن من وجوههم وتبعهم
اهالهمم بالاظية والصلحاحات فاصابهم موتى فرجعوا فلما

صيفة ١

كان في اول يوم من نوروزين ماء في شهر الفرس احضر الله حر
وجلّ طيبهم طرا فاحياهم فرجعوا الى اهليهم فقال ملك ذلك الزمان
هذا نوروز ومعناه يوم جديد نسى به وقال الملك هذا يوم مبارك
فان جاء الله معه يحضر والّا تلهبّ بعشكم الماء على بعض وتتركوا
به وصبروه هذا فبلغ الطامون هذا القول فقال انه لو يوجد في كتاب
الله حرّ وجلّ يقوله الم تر الى الذين خرجوا من ديارهم اليك حذر
الموت فقال لهم الله موتوا ثم احياهم وقال ابن عباس في قول الله
جلّ وعزّ الم تر الى الذين يخرجوا من ديارهم وهم اليك قال كانت
قرية يقال لها دارودان وقع بها الطامون فحرب عامة اهلها فنزلوا
ناحية منها فهلك من الامم في القرية وسلم الاخرون فلما ارتفع الطامون
رجعوا سالعين فقال من يلقى ولم تمت في القرية اصحابنا هؤلاء كانوا
احزم منا لو صنعنا كما صنعوا سلطنا ولكن وقع الطامون ثانية لنفرجن
فيقع الطامون فيها قابل فمربوا وهم بضعة وثلاثون الفا حتى نزلوا ذلك
المكان وهو واد افج فناداهم ملك من اسفل الوادي واخر من اعلاه
ان موتوا فماتوا فاحياهم الله لعزقول في ثيابهم التي ماتوا فيها
فرجعوا الى قومهم احيا يعرفون انهم كانوا موتى حتى ماتوا باجالهم
التي كتبت لهم وقال السهشم بن عدى سألت عبد الله بن هلال
صديق ابلهس عن اسم عامر واسط فقال زهقة قلت هل تراهما للصحاج
كما يقال قال نعم تراهما له ولغيره من امراء العراق قلت فما حدثك
عن الصحاج قال كان كافرا بالله وما رايته يعطى قط حالها وما رايته
احدا كان اجين منه لقد ترايت له ذات يوم فبلغ من جبهته انه
عجن الصين بما القران وطون به خضرا واسط قلت فاشهرين من خالد

بن عبد الله القسوي قال اشجع الناس ولقد كان به القوس فلو ا
نهاية حطقت

صيفة ١٠

على رجله اساع منها وكان له صود حديد لا يفارقه لتراحمته له
بوا ظم بقدر على القيام ونظر الى وقال يا خبيث لقد طمت ابي لا
اقدر على القيام ولكن ان كنت رجلا تاذن مني ثم حذفتي بالصود
حذفت لو اصابتني لا وهنتي ثم ظهرت ليوست بن سر وكان حباناً
فادخل راسه في لسانه وساح بجانبه له يقال لها طائفة هناك
بادرى الى فما جاسته حتى مال في فراشه ولا اخرج راسه حتى
علم انها صود وظهرت لابن شهيرة فانقض سيفه جادر الى فاستترت
منه فقال اما والله لو تظهور لعلمت أنك لا تروج احدا بعدى وقال
بشار بن برد بهجو اهل واسط شعر

على واسط من ربهما الف اعدت وتسعة الف على
اهل واسط
المبتسح المعروف من اهل واسط وبواسط ماوى كل
طع وساقط
نهبط واعلاج ونوز تجمعا شرار عباد الله من
كل فاطط
واي لا رجوا ان انال بشتهم من الله اجرا مثل
اجر المرابط

РУССКИЙ ПЕРЕВОД

ГЛАВА О ВАСИТЕ ПО МАХАДСКОЙ РУКОПИСИ
ТРУДА ИБН АЛ-ФАКИХА АЛ-ХАМАДАНИ

Стр. I.

С л о в о о В а с и т е

В этом месте мы рассказали о Васите, так как он находится посредине двух городов, т.е. Басры и Куфы. Поэтому его зовут "иъăıt" ¹. Иахья ибн Махди ибн Калах говорил: ал-Хаджадж ибн Юсуф построил (Васит) в два года. Кочил строительство в 86 году ². В этом году скончался Абд ал-Марван ³. Рассказывает также, что Умар ибн Абд ал-Азиз ⁴ говорил, что ал-Хаджадж построит Васит во вред двум городам, т.е. Куфе и Басре. Я имел в виду снести мечеть, разрушить её, возвратив каждого жителя на свои родину. Тогда сказал ему Абу Мунаббих: о, эмир правоверных, там родившийся и выросший народ кроме него не знает (ничего). В мечети же толпа уже читала коран. Тогда он успокоился. Некий житель Куфы рассказывал. Он говорил: я просил осторожно Абу Абдулду ад-Дабби, чтобы тот свидетельствовал мою покупку дома с земельным участком в Васите. Он сказал: я не стану свидетелем какой-либо купли-продажи в Васите. Я спросил: почему так? Он отвечал: потому, что ал-Хаджаж, насильно захватил его. Васит упоминается у Абу Суфьяна ал-Химъари ⁵ и говорится: в нём нет плодов; и гово-

рит: потому, что он злодей. Построил его злой человек.
Абу Суфьян ал-Химьяри говорит также: ал-Хаджадж правил
Ираком двадцать лет. Он прибыл туда в 75 году и умер в 95
году в месяце рамадан 27-го⁶. Его правление

Стр.2

в дни Абд ал-Малика было одиннадцать лет и в дни ал-Валида
ибн Абд ал-Малика⁷ - девять лет. Он тридцати лет (от роду)
три года уже правил ал-Хаджазом. Затем он правил Ираком и
умер. Ему было пятьдесят три года⁸. Он погребён на берегу
ан-Нила⁹. Он ал-Хаджадж ибн Йусуф ибн ал-Хаккам ибн Аби
Акид ибн Амр ибн Масуд ибн Амир ибн Муаттиб. Он завоевал
Синд, Индию, Хорасан, Сиджистан. Правил Хаджазом, Меккой и
Мединой. Совершил паломничество вместе с людьми в крепость
Ибн аз-Зубайра в 72 году¹⁰. Ибн аз-Зубайра был убит в Джу-
мада ал-ахира¹¹. Он (ал-Хаджадж) первым пришёл к нам в Ма-
динат ас-Салам, в Васит¹²; первым устроил паланкины (на вер-
блюдах)¹³, отчеканил дирхамы, написав на них: скажи аллах
один¹⁴. Хумаид ал-Ариат¹⁵ говорил: рано или поздно аллах опозорит
первого раба, сделавшего паланкины (на верблюдах), раба это-
го искусного. Он тот, для кого первым была прочищена чаща,
и тот, кто накрыл тысячу столов, по десять человек за каж-
дым столом, удалил кожу на голове, tharid, рыбу, сосуд
мёда и сосуд молока. Он говорил те, кто присутствовал на
его завтраке и ужине: мой гонец к вам солище. Когда оно
взойдет, приходите на завтрак, и когда оно закатится, при-
ходите на ужин; первым наградил миллионом дирхамов ал-Джах-

хафа ибн Хукайма¹⁶. Правил Ираком после Бамр ибн Харуна. Прибыл в Куфу в желтой гератской верхней одежде и опоясая мечом, надвев бух через плечо и (на голову) красную чалму из шелковой ткани, через которую были видны только глаза. Приветствовали его из сподвижников Ибн ал-Амса¹⁷ только ан-Шаби¹⁸ и Гадбан ибн Назид. Некто говорил: я молился в Куфе в пятницу сзади ал-Хаджаджа, пересчитал людей за ним и их было шестьдесят человек. Говорят: ал-Хаджадж прибыл в Ирак в 75 году, правил им двадцать (лет) и построил Васит в два года. Завершил (строительство) в 86 году. В том году умер

Стр.3.

Абд ал-Малик. Когда он закончил (строительство), написал Абд ал-Малику: я устроил ма...ну в " kirah al-ard " между ал-Джабелем¹⁹ и двумя городами и назвал её Васитом. Поэтому называли жителей Васита " al-kirahija " ²⁰. Ал-Асмай говорил²¹: ал-Хаджадж отправил врачей, чтобы они разыскали ему место. Они ушли, отыскивая (место) между Айн ат-Тамром²² и морем²³, объездили также Ирак, вернулись и сказали: мы не нашли места более подходящего этого твоего места из-за (его) безветрия и безупречности пустыни. Перед устройством Васита ал-Хаджадж хотел поселиться в ас-Сине Каскара²⁴, прорыл там канал ас-Син и били собранны рабочие. Затем его мнение изменилось, построил Васит, поселился там и прорыл ан-Нил и аз-Заби. Его зовут аз-Заби потому, что он

берёт с-об начало у старого аз-Заби²⁵. Оживил воды, расположились у этих каналов, основал мадину, известную (под именем) ан-Нид²⁶, поселил её и пользовался участками земли мава Мували ибн Аби Суфьяна Абдулла ибн Дарраджа, которых (последний) добыл для себя из (земель) залежных, чьи лесов, построив на них плотины, у Мугиры ибн Шуби²⁷ при своём управлении хараджем Куфы. Затем корнем вырвал камыш, проник и овладел ими для Абд ал-Малика ибн Марвана²⁸. Говорил ал-Ваддах ибн Ата: я видел в Васите макоуру. В ней укрывались сорок знатных лиц из родства Аслама ибн Зура ал-Килаби²⁹. Рассказывал Али ибн Харб ал-Мавсими³⁰ от Абу ал-Бахтари Вахба ибн Акра ибн Каба ибн ал-Хариса ал-Хариси³¹. Он говорил: я слышал моего дядю по матери Йахья ибн ал-Муваффака, который рассказывал от Масада ибн Садака ал-Абди. (Последний) говорил: рассказал мне Абдулла ибн Абд ар-Рахми³² от Симака ибн Харба³³. Он говорил: ал-Хаджиадж ибн Йусуф назначил меня правителем области Бадурайи³⁴ и в то время, когда однажды я был на берегу Тигра вместе со своим другом, вдруг я (оказался) перед человеком на лошади на другом берегу. Он крикнул моё имя и имя моего отца и я сказал: что ты хочешь?

Стр.4.

Тогда он сказал: горе жителям мадины, которая будет построена здесь с тем, чтобы убить в ней несправедливо семьдесят (человек). Он повторил это трижды, затем ввёл свои лошадей

в Тигр, так что она скрылась в воде, и я (больше) не видал его. В следующем году судьба привела меня к этому месту и вдруг я (вновь оказался) около человека на лошади. Он крикнул как в первый раз, сказал сказанное, увеличив число убитых. Затем он ввёл свои лошадей в воду, так что та скрылась, и (больше) не видал его. Некоторые говорили: они видели Васит и ал-Хаджадж не убивал в нём людей. Говорят, что в ограде ал-Хаджаджа ибн Йусуфа было сосчитано 33000 человек, которые не были удержаны ни кровью, ни преследованием, ни верой. Были сосчитаны те, кого он убил хладнокровно, а не в битве, и их было 120.000 человек³⁵. Ал-Хасан ибн Сулх ибн Раджан говорил: первой мечеть, построенной в ас-Сававе, была мечеть ал-Мадаина³⁶. Построили её Сад³⁷ и его сподвижники. Затем она была расширена и укреплено её здание, и перевели это (дело) в руки Хузайфа ибн ал-Намана³⁸. В Ал-Мадаине же умер Хузайфа в 36 году. Затем была построена мечеть Куфы, затем мечеть ал-Анбара³⁹. Ал-Хаджадж основал медину Васит в 83 или 84 году⁴⁰. Он же построил его мечеть, дворец и " al-qubba al-khadra'"⁴¹. Земля была камышовая и звали " wāsiṭ al-qasab" ⁴². Когда закончил строительство, написал Абу ал-Малику: я устроил медину в " kirsh al-arḍ" " между ал-Джабалем и двумя городами и назвал её Васитом. Поэтому прозвали жителей Васита " al-kirshījn" ⁴³. Перенёс ал-Хаджадж в свой дворец и соборную мечеть ворота Зандаварда⁴⁴, ад-Давкара⁴⁵, Дайр-на-Сирджасина (?)⁴⁶ и Сарабига (?)⁴⁷. Тог-

да закричали жители этих мадин и сказали: ты уже отнял у нас силой наши мадины и имущество, и он не обратил внимания на их слово. Говорят: Талид ибн Абдулла ал-Касри⁴⁸ проры ал-Мубарак⁴⁹. Говорят: ал-Хаджадж израсходовал на строительство своего дворца, соборной мечети, двух рвов, стены и дворца 43 млн. дирхамов. Тогда сказал ему его писец Салих ибн Абд ар-Рахман⁵⁰: это большие расходы и если их

Стр.5.

эмир правоверных запишет тебе в долг и он сам проявит усердие (с целью его получения), то, что нам делать? Он оказал: и собираю их для войны. Тогда для войны он сосчитал 34 млн. дирхамов и 9 млн. дирхамов - для строительства. Когда ал-Хаджадж отвоевался, поселился в Куфе и её жители возненавидели его, а он их. Тогда он сказал одному из своих стражников: пойди и купи для меня место в " kirāh mā al- ard " ⁵¹. Там я построю мадину. Однако это должно быть у текущей реки. И он стал искать, пока не пришёл в деревню приблизительно выше Васита. Звали её " wābit al-qarab " ⁵². Он переночевал там. Ему понравилась та ночь, наслаждался её реками, испытал удовольствие от её пшеницы и напиток и спросил: каково (р. долины) между этим местом и Куфой? Сказали: сорок фарсахов. Спросил: сколько до ал-Мадаина? Сказали: сорок. (Вновь) спросил: а сколько до ал-Ахзава? ⁵³ Сказали: (также) сорок. Тогда он сказал: Это место находится

посредине⁵⁴; и написал ал-Хаджаджу взобрать, восхваляя место. (Ал-Хаджадж) написал ему: купи мне там место, где и построю мадину. Место Васита принадлежало одному из дикханов. Его звали Давардан⁵⁵. (Стражник) стал торговаться с ним из-за этого места. Тогда дикхан сказал ему: (это место) не пригодится повзреть. (Стражник) спросил: почему? (Дикхан) ответил: я сообщу тебе о трёх его испытываемых особенностях. Затем дело дошло до него. (Стражник) спросил: которые они? (Дикхан) сказал: страна солончаковая и в ней не удерживается строение. Она сильно жаркая и с самым⁵⁶. Пыльца, взлетая, падает вниз из-за жары. Эта страна с малочисленным населением. (Стражник) написал об этом ал-Хаджаджу. Он написал также: этот человек не влюбил наше соседство, и дай знать ему, что мы пророем там каналы и увеличим (количество) строений, (а) также насаждений и растений с тем, чтобы они стали плодоносными и зрелыми. Что касается упоминания о том, что она солончаковая и строение не удерживается в ней, то мы сделаем его прочно. Затем уедем от него и оно перейдёт к другим. Что касается малочисленности её населения, это предмет (суждения) аллаха, всемогущего и великого, не наш. Дай знать ему также, что мы украсим его соседство и исполним его обязательство нашей милостью к нему. Тогда он купил то место у этого дикхана и приступил к строительству в начале 83 года и завершил его в 86 году⁵⁷. Умер (ал-Хаджадж) в 95 году⁵⁸.

Когда он закончил (мадину) и стал жить там, был страшно поражен ею. И в то время как он однажды находился в своем зале,

Стр.6

вдруг пришел к нему некто из его слуг и сказал ему, что такая-то невольница питает симпатии к его невольницам, которых постигла беда. Это огорчило его и он послал в Куфу (человека) за Абдулой ибн Хилалом, которого звали Иблисом Правдивейшим⁵⁹. Когда тот пришел, (ал-Хаджадж) известил его. (Абдулла ибн Хилал) сказал: я удержу их. Сказал: сделай. Когда он прекратил то, что с ними было, сказал ему ал-Хаджадж: о ты, несчастный! Я боюсь, что этот дворец опустеет. (Волебник) сказал: я сделаю в нем кое-что и ты не найдешь в нем дела, которого ты возненавидел. На третий (день), шествуя между двумя рядами, пришел Абдулла ибн Хилал с закупоренным кувшином в руке и сказал: о, повелитель, прикажи, чтобы дворец был бы очищен, затем кувшин погребен в его середине, и ты не найдешь в нем ничего из того, чего ты не взлюбил. Тогда сказал ему ал-Хаджадж: О, Хилал, что за метка в этом кувшине. Он ответил: если повелитель прикажет своим сильнейшим людям (в количестве) до десяти, то они станут незначительными на земле и они не в силах будут против этого. Тогда приказал ал-Хаджадж и (так и) было сделано. Произошло так, как сказал Ибн Хилал. Перед ал-Хаджаджем был бамбуковый кнут⁶⁰ и он продел его через ушко

кувшина. Затем сказал: во имя аллаха милостивого, милосердного. Вашим господином является аллах, который сотворил небеса и землю. Затем поднял куршан хлыстом и поставил. Потом повернулся к Абдулле ибн Хилалу и сказал: возьми свой кувшин и догони свою семью. Он спросил: почему? (Ал-Хаджадж) ответил: после меня этот дворец превратится в развалины и поселится там народ. В один день он раскопает, найдет этот кувшин и скажет: аллах проклял ал-Хаджаджа. Начало дела его было волшебством. (Абдулла ибн Хилал) взял его и догнал своих. Говорят: размер дворца был 160.000 кв локтей⁶¹, соборная мечеть - 40.000 кв (локтей), площади, следующей за кузнечным рядом, 50.000 кв локтей, площади, примыкающей к холодным сапожникам⁶² и бассейну, 300 на 100 локтей, площади же, следующей за ипподромом⁶³, 200 на 100 (локтей). Говорят: ворота были на старой персидской мадине, которую звали Давкара⁶⁴. Говорят также: (эти ворота) были на ней и на другой (мадине). Их сняли и перенесли в Васит. Мухаммад ибн Халид⁶⁵ говорил: Мухаммад ибн

Стр.7.

ал-Касим ас-Сакафи⁶⁶ одно время властвовал над Индией и ас-Синдом. Он подарил ал-Хаджаджу слона. Перевезли его из ал-Балтаиха⁶⁷ на корабле. Когда прибыл в Васит, высадили у водоноя, которого называли "Водонос слона". Им зовут его до настоящего времени⁶⁸. Когда ал-Хаджаджи посе-

лился в Васите, изгнал набатейцев⁶⁹ и сказал: ни один из них не будет жить со мной. Они дурные. Среди его поваров был человек из них. Он приготовил блюдо, которое понравилось ал-Хаджаджу. Когда он приказал выселить набатейцев, (то) лишился этого блюда. Он спросил его. Сказали, что повар набатеец, и он проявил невнимательность на некоторое время. Затем сказал: купите мне слугу. Он испытывал удовольствие, что обучит его (готовит) это блюдо. Сделали. Но слуга не удовлетворил и сказал: заводите этого набатейца днём и выводите по ночам. Приходи (набатеец) каждый день со своим котелком и черпаком и варил это кушанье. Затем уходил. Говорят: он написал ал-Хакаму ибн Аийубу, своему амиру⁷⁰ в Басре: затем, когда ты ознакомишься с этим письмом, со своей стороны изгони набатейцев и присоедини их к своей толпе, т.к. они испорченные по вере и мира (сего). Тогда написал ему ал-Хакам: а дальше, я уже изгнал набатейцев с моей области⁷¹, исключая тех, кто читал коран, фикх, учение о наследственном праве и сунну. Написал ему ал-Хаджадж: я понял, что ты этим написал. Когда ты ознакомишься с этим моим письмом, со своей стороны собери врачей, затем усни перед ними, они обследуют каждую твою вену и, если найдут в тебе набатейскую жилу, перережут, и дело с концом. Рассказывает Макхум⁷² говорил: когда было разрушено самое сильное счастье избавления ас-Савад, Каскяр рыдал⁷³. Тогда аллах послал ему откровение: впервые я сделал в тебе

мечеть, в которой молятся. Манхул говорил: мы увидели, что это мечеть Вахита. Некоторые говорят: ал-Хаджадж Глупый построил мекку в пустыне набатейцев и он запретил им входить в неё. Когда умер, поблизости находившиеся вошли в неё. Ад-Музани⁷⁴ говорил: ал-Хаджадж был упомянут у Абд ал-Ваххаба с-Сакафи⁷⁵ со злом. Он разгневался и сказал: вы рассказываете однообразно или не знаете⁷⁶, что он первым отчеканил дирхам (с надписью) "нет божества кроме аллаха", первым построил мекку при исламе⁷⁷, первым устроил паланкины (на верблюдах)⁷⁸

Стр.8

и что женщина из мусульман была пленена в Индии и завезена: о, его брови⁷⁹! Когда это достигло его, начал говорить: вот я перед тобой, вот я перед тобой, (готовый к услугам). И он израсходовал семь миллионов, пока не завоевал Индию и не забрал эту женщину, с которой он был беспрельдно добр. Он устроил наблюдательные пункты между им (Васитом) и Казвином⁸⁰. Когда пришли жители Казвина, дымчили наблюдательные пункты. Был ли день или была ночь они (всё равно) разводили огонь. Тогда он связал к ним всадников. На наблюдательные пункты были расположены друг за другом между Казвином и Васитом. Казвин в то время был пограничной областью. Хумайд ал-Аркат⁸¹ продекламировал стих о Васите, восхваляя его. Стих. (. . . . .). Хамдан ибн ас-Сухт ал-Джурджани говорил: я находился у ал-

Хусайна ибн Умара ар-Рустами, одного из вельмож ал-Ма-
муна⁸², и т. спросил⁸³ зороастрийского жреца в Хорасане,
ми же были в доме *ahūnar-gījāsataja*⁸⁴, о наврузе⁸⁵ и
махраджане⁸⁶ как они были превращены в праздник и даны
были им названия. Зороастрийский жрец ответил: хорошо.
Я извещу тебя о них. Васит назывался во времена Дария,
сына Дария⁸⁷, *afūnīz*⁸⁸. Он не был на берегу Тиг-
ра, который обычно протекал в середине области Джуха⁸⁹.
В эпоху Бахрам Гура⁹⁰, пробившись, стал течь к ал-Мазан-
ру⁹¹, рядом с Васитом. Он затопил деревни и поселения, на-
ходившиеся на месте ал-Батаих⁹², став прилегающим к пусты-
не. (В то время) не было ни Басры и ни окружающих её (мест),
кроме ал-Убуллы⁹³, построенной Зу ал-Карнайном⁹⁴. На мес-
те Басры были обыкновенные, (впоследствии) исчезающие,
деревни. Там не было никого из поселенцев и не текла река,
помимо Тигра ал-Убуллы. Настигла жителей сёл и городов, ко-
торые находились на месте ал-Батаиха, а людей было много,
чума. Они вынуждены бежать и последовали за ними их семьи с
едой и необходимыми (вещами). Среди них появились мёртвые
и они вернулись. Когда

Стр. 9

был первый день персидского месяца *farvardīn māh*⁹⁵,
аллах, всемогущий и великий, облил дождём, оживил их и они
вернулись к своим семьям. Говорят царём в это время был
Навруз. Смысл его "новый день". Он им (и был) назван. Этот

царь сказал: в этот благословенный день привёл аллах дождь. В противном случае некоторые из вас обрызгали бы водой только некоторых⁹⁶. Они этим получили благословение и превратили его в праздник. Достигло это слово ал-Мамуна⁹⁷ и сказал: в книге аллаха, всемогущего и великого, имеется его слово: не видел ли ты тех, которые вышли из своих жилищ, их было тысячи, опасавшиеся смерти, и сказал: умрите. Затем он оживил их. Ибн Аббас⁹⁸ говорил со слов аллаха, великого и всемогущего: не видел ли ты тех, которые вышли из своих жилищ. Их было тысячи. Он говорил: в деревне по имени Давардан⁹⁹ разразилась чума. Её народ бежал и поселился в стороне от неё. Оставшиеся в деревне погибли, иные спаслись. Когда чума миновала, они вернулись невредимыми. Те, кто остался и не умер в той деревне, говорили: эти наши приятели, которые остались в деревне и не умерли, были благоразумнее нас. Если бы мы поступили так же, как они поступили, мы бы остались невредимыми. Если и вторично разразится чума, мы (всё-таки) уйдем. На следующий (год) в ней (вновь) разразилась чума и они бежали. Их было 30.000 с небольшим. Остановились у места, называемого долиной Афья-ах¹⁰⁰. Крикнул им ангел с нижней (части) долины и другой с верхней: умрите. Они умерли и оживил их аллах ради Хизкила¹⁰¹ в одежде, в которой они умерли, и вернулись к своему народу ожившими, зная, что они были мёртвыми до тех пор, пока им было предписано быть мёртвыми. Ал-Хайсам ибн Абди

говоря: я спросил Абдуллу ибн Хилала, (по имени) Ибли-
са Правды-ейнего¹⁰², об имени жителя Васита. Он сказал:
гроза. Я сказал: как говорят, неужели они вдвоём предста-
ли¹⁰³ пред ал-Хадждажем? Сказал: да. Они оба явились к
нему и другим повелителям Ирака. Я спросил: и что было со-
общено тебе об ал-Хадждаже? Говорят: клянусь аллахом, он
был безбожником. Я совсем не выдал его молящимся по-на-
стоящему¹⁰⁴. Я не видел также никого трусливее его¹⁰⁵.
Однажды я явился к нему и охватила его трусость, что он
месил глину по корану. Её обмазали зеленью Васита. Я ска-
зал: сообщи мне о Халиде ибн Абдулле ал-Кифи¹⁰⁶. Сказал:
он мужественнейший из людей. (Однако) он уже страдал по-
дагрой и если только муха упала бы

Стр. 10

на его ногу, он закричал бы от неё. У него была железная
дубина, с которой не расставался. В один день я явился к
нему, он не мог опереться, увидел меня и сказал: о, мерз-
кий, ты уже знаешь, что я не в состоянии стоять. Однако,
если ты мужчина, то приблизься ко мне. Затем он швырнул
в меня дубину. Если она попала бы в меня, не лишила бы ме-
ня силы. Затем я явился к Йусуфу ибн Умару. Он был болен
водянкой. Засунув голову в одеяло, он окликнул свою слу-
жанку, которую звали Тайфия: горе тебе, поспеши ко мне.
Она не пришла к нему до тех пор, пока он не испустил мочу
в постели, и он не высунул голову, пока не узнал, что она

находится у него. Я явился к Ибн Хубайра¹⁰⁷, он обнажил свой меч и поспешил ко мне. Я скрылся. Тогда он сказал: что насвется, клянусь аллахом, если ты покажешься, я буду знать, что ты никого не изумишь после меня. Башвар ибн Бурд¹⁰⁸ сказал, высмеивая жителей Васита, стих:

Над Васитом его господин (ниспослал) тысячу проклятий,

Девять тысяч - над жителями Васита,

Найдется ли добро у жителей Васита!

Васит убежище каждого мужика, и изымали

Набатейцы, мужики и хузийцы, собрались воедино

Порочные люди со всех долинь,

И я надеюсь, что дост гнет их брань

От адлаха в награду подобно награде al-arābt̄¹⁰⁹.

ПРИМЕЧАНИЯ К ТЕКСТУ

1. "Wāsit" по-арабски значит "срединный, находящийся посередине, в центре". Подробно о местонахождении Васита Ибн ал-Факих говорит ниже, на стр.5. Там он указывает, что расстояние между Васитом, с одной стороны, и городами Куфой, ал-Маджином и ал-Ахвазом, с другой, было по сорок фарсахов. У Якута к этим городам добавлена Басра (И а к у т, т.IV, стр.883). Фарсах согласно В.Хинцу равен 6 км. *Walther Hinz, Islamische Masse und Gewichte. Umgerechnet ins metrische System. Handbuch der Orientalistik herausgegeben von Berthold Spuler. Ergänzungsband I, Heft I, Leiden, 1955, стр. 62.*
2. 86 г. хиджры равен 705 г. европейского летоисчисления. Эту же дату завершения строительства повторяет Ибн ал-Факих ниже, стр.2, 5. 86 г.х. придерживается и Якут (И а к у т, т.IV, стр.883). Эти сведения несколько расходятся со сведениями ал-Хасана ибн Сулха ибн Раджана, который утверждает, что мадина Васит была построена в 83 или 84 г.х. (стр.4). 83 г.х. называет также ат-Табари (а т - Т а б а р и, т.II, стр.II25). Очевидно и ал-Хасан ибн Сулх, и ат-Табари смешали время начала строительства со временем его окончания. По крайней мере, сейчас в специальной литературе за время завершения строительства принят 86 г.х., правда Г.Лэ Стрэдх датой

основания Басита считает 84 г.х., (703 г.). (См. G. Le Strange, The Lands of the Eastern Caliphate. Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur. Cambridge, 1930, стр. 39).

3. Один из выдающихся представителей Умайядской династии Абд ал-Малик ибн Марван родился в 26 г.х. (646/647 г.). Умер 15 наввала 86 г.х. (9 октября 705 г.). Вступил на престол в рамадане 65 г.х. (апрель-май 685 г.). О нем см. также во вступительной части данной работы.
4. Умар ибн Абд ал-Азиз, умайядский халиф. Родился в 63 г. х. (682/683 г.) в Медине. Скончался в раджаб 101 г.х. (январь-февраль 720 г.). Правление его длилось недолго - с 99 г.х. (717 г.) по день смерти. Племянник Абд ал-Малика ибн Марвана, сын брата. Правильную оценку личности Умара II впервые дал акад. В.В. Бартольд (см. его "Халиф Омар II и противоречивые известия о его личности", Сов., т. VI, Москва, 1966, стр. 504-531).
5. Согласно нисбе - ал-Химьяри- Абу Суфьян, видимо, был выходцем из иждноарабских племён. Абу Суфьян ал-Химьяри под полным именем Саид ибн Вахья Суфьян ибн Хайван ибн Шуса ибн ал-Амми упоминается у ат-Табари как современник аббасидского халифа ал-Мансура (136-158 гг.х. = 754-775 гг.) под 145 г.х. (762/763 г.). Что-либо более конкретное об этой личности мы не смогли найти.

6. Т.е. в 694 г. и был наместником Ирака до конца жизни. 27 число рамадана 95 г.х. равно 16 июня 714 г. Ат-Табари приводит два сведения о дате смерти ал-Хаджаджа. Согласно одному сведению наместник Ирака должен был умереть в шаввале 95 г.х. (июнь-июль 714 г.), согласно другому - 25 рамадана того же года (14 июня 714 г.) (а т - Т а б а р и, т. II, стр. 1268). Из приведенных сведений точно устанавливается только год смерти ал-Хаджаджа - 95 г.х. (714 г.), который и принят специалистами.
7. Умайядский халиф ал-Валид I, сын Абд ал-Малика ибн Марвана (86-96 гг.х. = 705-715 гг.). При нем успешно продолжались завоевательные войны, начатые его предшественниками.
8. По данным ат-Табари ал-Хаджадж скончался в возрасте 53 или 54 лет. Точного возраста наместника ат-Табари не дает (см. а т - Т а б а р и, т. II, стр. 1268).
9. Ан-Нил в данном случае название канала.
10. Абдулла ибн аз-Зубайр ибн ал-Аввам был одним из многочисленных претендентов на престол халифа. Отец Абдуллы аз-Зубайр принадлежал к одной из знатных фамилий курейшитов. Он был со стороны матери Сафийя двоюродным братом пророка Мухаммада. Сам Абдулла был со стороны матери Асма внуком Абу Бакра, тестя пророка Мухаммада,

первого "праведного" халифа (1-12 гг.х. = 632-634 гг.) и, следовательно, племянником Айша, дочери Абу Бакра и второй жены пророка. Согласно одному преданию, Абдулла ибн аз-Зубайр был первым ребенком, родившимся в Медине при исламе.

Под паломничеством в крепость Ибн аз-Зубайра вместе с людьми в 72 г.х. (692 г.) Ибн ал-Факих имеет в виду, очевидно, осаду Мекки войсками Абд ал-Малика под начальством ал-Хаджаджа, которая завершилась взятием святого города штурмом и гибелью Ибн аз-Зубайра. С этого времени начинается политическая карьера будущего наместника Ирака.

- II. В. Веллхаузен считает, что связь между битвой у монастыря католикоса, где погибли брат Ибн аз-Зубайра Мусаб и его сын Иса, и осадой Мекки ал-Хаджаджем в 72 г.х. (692 г.) является бесспорной (J. Wellhausen, *The Arab Kingdom and its Fall*, Calcutta, 1927, стр. 198). Согласно одним сведениям Мусаб и Иса были убиты 13 джумада ал-ахира 71 г.х. (22 ноября 690 г.). Датой гибели Ибн аз-Зубайра источники называют 17 джумада ал-ула 72 г.х. (4 октября 692 г.). Если принять во внимание мысль, высказанную В. Веллхаузенем, то надо считать, что братья и Иса погибли в одном и том же году в месяцах, следующие друг за другом. Возможно, что Ибн ал-Факих смешал месяц убийства Мусаба и его сына с месяцем гибели Ибн аз-Зубайра.

12. Под названием "Мадинат во-салам" Ибн ал-Факих заимствует официальное название будущей резиденции халифа ал-Мансура в Багдаде, впоследствии ставшее официальным названием столицы в целом, в отношении Васита.
13. Точнее слово "паланкии" выражается арабским термином "hawdağ".
14. Имеется в виду денежная реформа, проведённая Абд ал-Маликом и ал-Хаджаджем ибн Йусуфом; введение единой денежной системы в халифате; замена византийских золотых и иранских серебряных монет, находившихся в обращении, арабскими золотыми динарами и серебряными дирхамами; чеканка их по отличным от византийских и персидских монет образцам.
15. Поэт, современник ал-Хаджаджа. Упоминается у ат-Табари один раз (а т - Т а б а р и, т. II, стр. II37).
16. Ал-Джаххаф ибн Хунаим был родом из племени Бану Сулаим. В 73 г. х. (692/693 г.) произвёл ужасные опустошения и учинил страшное кровопролитие среди племени Бану Таглиб, исконного врага племени Сулаим. После этого ал-Джаххаф укрылся в Византии. Спустя некоторое время халиф Абд ал-Малик разрешил ал-Джаххафу по ходатайству племени Каис вернуться, однако при условии, что он заплатит племени Таглиб выкуп. За отсутствием значитель-

ных средств ал-Джаххаф вынужден был обратиться за помощью к самому влиятельному человеку племени кайситу ал-Хаджаджу с тем, чтобы тот поручился бы за него и заплатил бы необходимую сумму. Ал-Хаджадж после некоторого отказа дал согласие (см. И б н а л - А с и р , изд. К. Т о р н б е р г а , т. I V , стр. 261 сл.). Очевидно, этот факт и имеет в виду Ибн ал-Факих. Согласно сведениям ал-Хаджадж должен был выделить один миллион дирхамов.

17. Абд ар-Рахман ибн Мухаммад ибн ал-Анас - арабский военачальник, ставший во главе восставшего войска, недовольного налоговой политикой ал-Хаджаджа. Одним из мероприятий этой политики было возложение падушной подати - джизьи - на мусульман-неарабов. По указанию Ю. Веллхаузена, целью этого восстания была "обновлённая и отчаянная мощная попытка иракцев сбросить сирийское ярмо" (J. Wellhausen, The Arab Kingdom and its Fall, Calcutta, 1927 , стр. 248). В 85 г.х. (704 г.) Ибн ал-Анас погиб, а его войско было разбито.

18. Абу Амр Амир ибн Шархил ибн Абу аш-Шаби, арабский традиционалист, бывший в милости у ал-Хаджаджа ибн Цусуфа со времени назначения его заместником Ирака и прибытия в Куфу в 75 г.х. (694 г.) вплоть до начала восстания арабского войска во главе с Абд ар-Рахманом

ибн ал-Анасом. После поражения восстания ав-Шабб был помилован халифом Абд ал-Маликом. Умер, по всей вероятности, в 110 г.х. (727 г.).

19. Ал-Джабал (или Джибал) в переводе "Гора" ("Горы").
Арабское название системы гор к северо-востоку от Ирака, отделяющих высокое иранское плоскогорье от прикаспийских земель.
20. " al-ard " буквально значит "желудок, живот, утроба земли, страны", т.е. это выражение употребляется, по-видимому, в смысле "центра страны".
21. По всей вероятности, имеется в виду известный филолог ал-Асмаи Абд ал-Малик ибн Кариб ан-Нахави, воспитатель аббасидского халифа ал-Амина (193-198 гг.х. = 809-813 гг.).
22. Айн ат-Тамр название местности, расположенной на Евфрате, на некотором расстоянии к западу от него.
23. Под словом "ал-Бахр" ("Море") имеется в виду, очевидно, Персидский залив. Возможен также другой вариант; "Ал-Бахр" - "Большая река", т.е. р.Тигр. В данном случае мы предпочли для перевода первый из этих двух вариантов.
24. Каскар название области, в которой был расположен сан Васит.

25. Известны три канала под назва ием аз-Заб (вариант аз-Заби) - Верхний, Средний и Нижний (см. G. Le Strange, The Lands of the Eastern Caliphate, стр.37, 38, 73, 80) и две реки Большой и Малый Заб (G. Le Strange, указ.соч., стр.87, 90, 91, 92, 194).
26. Мадина ан-Нил была расположена выше древнего Вавилона, на границе с районом, с широко разветвленной сетью каналов, которые Ибн Серапион называет Большим ас-Саратом (G. Le Strange, указ, соч., стр.72).
27. Ал-Шугира ибн Шуба ас-Сакафи один из видных государственных деятелей халифата, дважды правивший Куфой, сперва при халифе Умаре I с 21 г.х. (641/642 г.) и затем при халифе Муавие с 41 г.х. (661-642 г.), (см. J. Wellhausen, Das arabische Reich und sein Sturz, Berlin, 1902, стр.72-74).
28. См. прим. 3.
29. По не зависящим от нас причинам сейчас мы не можем сказать что-либо достоверное о нём. У ат-Табари Аслам ибн Зура ал-Килаби упоминается неоднократно (А т - Т а б а р и, т. II, стр.65, 81, 168, 172, 179, 180, 189, 390, 391).
30. Ат-Табари часто ссылается на него как на передатчика

хадисов (а т - Т а б а р и, т. I, стр. 161, 981, 1079, 1084; т. II, стр. 746).

31. Абу ал-Бахтари Вахб ибн Амр ибн Каб ибн ал-Харис ал-Хариси у Йакута подразделяется на два самостоятельных имени - Абу ал-Бахтари Вахб и Амр ибн Каб ал-Харис ал-Хариси (Й а к у т, т. IV, стр. 884). Это имя мы оставили так, как оно дано в рукописи.
32. Абу-Мариам Абдулла ибн Абд ар-Рахмана упоминает ат-Табари в своей обширной "Истории пророков и царей" только один раз в связи с завоеванием арабами Александрии и Египта в 20 или 21 г. х. (640/641 г. - 641/642 г.). Ясно, что это лицо не имеет общего с Абдуллою ибн А д ар-Рахманом Ибн ал-Факиха.
33. Симак ибн Харб, иногда под именем просто Симак, часто встречается у ат-Табари как передатчик хадисов (а т - Т а б а р и, т. I, стр. 57, 275, 277, 329, 330, 391, 517, 518, 776, 1706, 1793).
34. Название местности, расположенной в районе Багдада, южнее от него, на западном берегу Тигра.
35. Если верить современникам, в день смерти ал-Хаджаджа насчитывалось 50 тысяч мужчин и 30 тысяч женщин зрестованных. Кроме того, за 20 лет правления Ираком ал-Хаджажем было убито 130 тысяч человек. (А. Я к у б о в -

е к и И, Ирак на грани УБ-IX вв. /Черты социального строя халифата при Абассидах/, Труды первой сессии арабистов, Москва-Ленинград, 1937, стр.29). Это последнее число наиболее близко подходит к цифре убитых (120 тысяч), данной Ибн ал-Факихом. Тем не менее, сомнения А.В.Якубовского об искусственном увеличении количества репрессированных при ал-Хаджадже современниками, в какой-то степени подтверждаются.

36. Ал-Мадаин арабское название древних городов Ктесифона и Селевкии, находившихся примерно в 35 км ниже Багдада и расположенных по обоим берегам Тигра (подробнее см. G. Le Strange, указ. соч., стр.25, 33-35, 67, 190, 224).
37. Сад ибн Аби Ваккас - арабский военачальник, одним из первых совершивший военный поход в Ирак в 30-х годах УП в. при халифе Умаре I (12-23 гг. х. = 634-644 гг.), нападение на "Сук Багдад" ("Рынок Багдада"), единственное сведение, сохранившееся о Багдаде доаббасидской эпохи, согласно арабской традиции основатель Куфы и, наконец, по сообщению нашего автора строитель первой мечети в ас-Саваде мечети ал-Мадаина.
38. Имеется в виду, очевидно, тот Хузайфа ибн ал-Наман, который был сподвижником пророка Мухаммада, будто бы воспри-

явным от него тайное учение и дар riconoscereвать "лице-
мером". Впоследствии этот Кузайфа был признан суфиями
учителем их отца Хасана с целью, чтобы вложить основ-
ные принципы суфизма в святые уста пророка (по поводу
легенды о Кузайфе см. J. Goldziher, Vorlesungen über
den Islam, Heidelberg, 1910, стр.193).

39. Ал-Анбар (в переводе "Амбары") был расположен на левом
берегу Евфрата и одним из крупных городов в Аббасид-
ское время. Он был даже резиденцией первого аббасид-
ского халифа ас-Саффаха (132-136 гг.х. = 750-754 гг.).
В нем же жил до переезда в Куву, а затем в Багдад ха-
лиф ал-Мансур.

40. См. прим. 2.

41. Это же название "al-Qubba al-khadra'" ("Зеленый ку-
пол") было дано халифом ал-Мансуром куполу, построенно-
му им над дворцом "Qasr adh-dhahab" ("Золотой
дворец") в своей мадине в Багдаде в первой половине
60-х годов УШ в.

42. "wāsit al-qasab" - "Камышовый Васит".

43. См. выше, прим. 20.

44. Давая сведения о строительстве мадины ал-Мансура в Баг-
даде, арабские авторы (ал-Йакуби, ат-Табари, тот же

Ибн ал-Факих ал-Хамадани, ал-Учтиб ал-Багдади и др.), также утверждают, что ворота, снятые ал-Мансуром с Васита для своей мадины, прежде были воротами Зандаварда. Его точное местонахождение нам неизвестно.

45. Местонахождение ад-Давкара также неизвестно.
46. Нам неизвестно не только местонахождение, но и точное чтение данного названия.
47. Неизвестно ни местонахождение, ни точное чтение данной мадины.
48. Халид ибн Абдулла ал-Касри видимый государственный деятель. При халифе Умйяме (105-125 гг.х. = 724-743 гг.) четырнадцать лет правил Ираком. Самым бесчеловечным образом был казнен халифом Валидом II (125-126 гг.х. = 743-744 гг.), который вскоре сам поплатился жизнью за это. Неблагоприятную характеристику личности Халида ибн Абдулла, как мужественного человека, даёт Ибн ал-Факих на стр.9.
49. Ал-Мубарак в переводе "Благословенный, Благоденствующий, Изобилующий"; этот канал был прорыт, очевидно, в районе Васита.
50. Согласно арабской традиции Салих ибн Абд ар-Рахман был тем государственным служащим, который предложил

ал-Хаджадху замену персидского языка в делопроизводстве государственных учреждений восточных районов халифата, в частности Куфы, арабским (см. а л - Б а л а - а у р и, изд. Е.Х а у т с м а, стр.300-301), хотя сам Салих ибн Абд ар-Рахман по национальности был персом из Сиджистана (а л - Б а л а а у р и, стр.300, 393). Как известно, одновременно был заменён греческий язык арабским в Дамаске.

51. См. прим.20.
52. См. прим.42.
53. Ал-Ахваз главный город области Хузистан, состоящий из аллювиальной почвы р.Карун, бывшей у арабов под именем Дудхалл ал-Ахваз (Маленький Тигр ал-Ахваза) (G.Le Strange, The Lands of the Eastern Caliphate , стр.232-234).
54. См. прим.1.
55. Давардан по Ибн ал-Фазиху имя собственное и дикхана и деревни (см.стр.9).
56. Самум название горячего, знойного ветра.
57. См. прим.2.
58. См. прим.6.
59. Абдулла ибн Хилал, по прозвищу Иблис Правдивейший, волшебни., маг (ст. Е. I, В. IV, 1934, стр.1229).

60. Ф.Вюстенфельд в своём издании "Географического словаря" Иакута слово, которое мы огласовываем, одновременно переставляя диакритическую точку, как " mikhāgarat " и переводим как "кнут, хлыст", читает дважды " miḡḡḡḡḡḡ " ( ) (см. И а к у т, т. I V, стр. 885). Что Ф.Вюстенфельд подразумевает под этим словом, сейчас нам трудно понять. По крайней мере, имеющееся в словарях значение данного слова не подходит к контексту.
61. Локоть по В.Хинцу равен 54,04 см.) (W. H i n z , I s l a m i s c h e M a s s e u n d G e w i c h t e , стр. 60-61).
62. У Иакута вместо " kharrāyāna " ("холодные сапожники") - " ḡazzāyāna " ("мясники") (И а к у т, т. I V, стр. 885).
63. У Иакута вместо " miḡḡḡḡḡḡ " ("ипподром", "реставрище") - " iḡḡḡḡḡḡ " (И а к у т, там же). Как это слово переводил Ф.Вюстенфельд, нам не объяснить.
64. См. выше, прим. 45.
65. Быть может, имеется в виду тот Мухаммад ибн Халид аз-Азди (аздиец, выходец из племени Азд), которого Наир ибн Саййар назначил эмиром (об этом термине см. прим. 70) Ферганы в 121 г.х. (738/739 г.).

66. Мухаммад ибн ал-Касим ас-Сакафи известный военачальник, двоюродный брат ал-Хаджаджа ибн Юсуфа. Энергично действовал на юго-востоке халифата. При вступлении Сулаймана (96-99 гг.х. = 715-717 гг.) на престол Мухаммад ибн ал-Касим был омецей и казиби.
67. "Ал-Батах" - "Болота, Топи". Название болотистой местности между Басрой на юго-востоке и Куфой на северо-западе, достигая Евфрата в нескольких километрах от Куфы. По данн'и Г.Ле Странджа, ширина болот составляет свыше 80 км, а длина - около 320 км, (G.Le Strange , The Lands of the Eastern Caliphate , стр.26).
68. То же самое повторяет Якут, утверждая, что этот водоем и в его время, т.е. в УП/ХИ в., называли "Еодоном олона". (И а к у т, т.IV, стр.886).
69. Набатеицы - коренные жители Ирака.
70. Амих государственный служащий. Как видно даже из настоящего текста, амих был облечён весьма важными функциями, такими, как выселение из городов нежелательных центральные государственной власти жителей.
71. Амих подведомственная амилю территория, область.
72. Неясно, кого из исторических лиц имеет в виду Ибн ал-Фаних. Известны два Маххула по К.Бронкельману - Абу Му-

ти Макхул ибн Фаддулла ан-Насафи, писатель, скончавшийся в 318 г.х. (930 г.) и Абу Мути Макхул ибн Фадд ан-Насафи из Балха (окончился в 319 г.х. (931 г./), последователь догматического учения Каррамии Али Мухаммада ибн Каррама (С. Brockelmann, Geschichte der arabischen Litteratur, Suppl. I, 1937, стр. 293, 357-358). Три Макхула упомянуты также у ат-Табари - Макхул, слуга посланника аллаха; Макхул, слуга аз-Зубайра и Макхул Сирийский (Дамасский), (ат - Т а б а р и, т. I, стр. 973, 1334, 1669, 1865, 1788, 3176). Однако не думаем, чтобы эти лица имели бы что-либо общее с Макхулом ибн ал-Факиха.

73. Надо признаться, мы не совсем ясно понимаем смысл данного предложения.
74. По всей вероятности, подразумевается Ман ибн Аво ал-Музаки. Сохранившиеся отрывки его стихов, по словам К. Брокельмана, состязаются в богатствах сентенций с произведениями его соотечественника Зухайра, вследствие чего Муавия (41-60 гг.х. = 661-680 гг.) и Абд ал-Малик должны были уважать ал-Музани (С. Brockelmann, указ. соч., т. I, стр. 72).
75. Часто упоминается у ат-Табари как передатчик хадисов лицо, полное имя которого Абд ал-Ваххаб ибн Абд ал-Мад-

Инд ас-Сакафи (а т - Т а б а р и, т. I, стр. 89, 126,
411, II4I, 1245, 1320, 1835; т. II, 2375, 2385, 2393).

76. В тексте Ибн ад-Факиха глагол " 'alima " стоит во множественном числе второго лица мужского рода совершенного времени. В тексте Якута он дан во множественном числе второго лица мужского рода несовершенного времени (Й а к у т, т. IV, стр. 886). В печатном тексте этот глагол мы даем так, как он имеется у Якута.
77. Об этом см. вступительную часть данной работы.
78. См. прим. 13.
79. На наш взгляд, здесь своеобразная игра слов " һаҗҗа " или " һіҗҗа " "броши" и " һаҗҗа " "часто совершающий паломничество в Мекку", отсюда имя собственное - al-Һаҗҗа.
80. Город Казвин расположен примерно в 160 км, к северо-западу от Тегерана.
81. См. выше, прим. 15.
82. Ал-Махун - аббасидский халиф (8-218 гг. х. = 81-833 гг.), отторгнувший власть у своего брата ал-Амина, синовья ар-Рашида (170-193 гг. х. = 786-809 гг.).
83. Для большей ясности Йот мы заменили на алеф. с хамзой.

84. " *Dhīār-rijasāta* " в словарях дано как лицо, пользующееся гражданской и военной властью, титул некоторых визирей (см., напр., A. de Sibeirski Kazimirski, Dictionnaire Arabe-Urussien, Tome premier, Paris, 1860, стр.794; Словарь к Арабской хрестоматии и Корану. Составил проф. В. Г. Г р а с, Казань, 1881, стр.27). Такое разъяснение термина, разумеется, недостаточно. Он требует специального исследования.

Об этом термине см. также F. W i t t e n f e l d, Geschichte der Fatimiden-Chalifen, Göttingen, 1881, стр.200.

85. Навруз - новогодний праздник у персов. Об этом празднике говорит Ибн ад-Факих ниже. Новый год по иранскому солнечному календарю начинается 21 марта.

86. Махраджан - древнеперсидский праздник зимнего солнцезаворота. Справляется в конце сентября.

87. Имеется в виду древнеперсидский царь Дарий. В Древней Персии были известны по крайней мере три царя под именем Дарий. Первый из них - Дарий I - исключается, т.к. известно, что он был сыном Гистаспа.

88. Это название нам неизвестно.

89. Джуха — название местности на восточном берегу Тигра, простирающейся в северо-западном направлении до Као-к-ла (см. прим. 24).
90. Бахрам Гур — сасанидский царь (420—438 гг.).
91. Ах-Мазар название населенного пункта, расположенного в области Джуха (см. прим. 89).
92. См. прим. 67.
93. Ах-Убулла населенный пункт, расположенный в устье р. Тигр, и по Ибн ах-Факху, построенный, якобы, Александром Македонским (356—323 гг. до н.э.).
94. " Дуал-қар " — "Дуругий" — эпитет Александра Македонского.
95. " Farwardīn " — "месяц farwardīn" — первый месяц персидского солнечного календаря, соответствующий 21 марта — 20 апреля.
96. Имеется в виду существовавший у древних персов и коптов обычай обрызгивать друг друга водой на Новый год.
97. Касается того же аббасидского халифа ал-Мамуна. См. прим. 82.
98. Возможно, имеется в виду двоюродный брат четвертого

"праведного" халифа Алиа (35-40 гг. х. = 656-661 гг.), друг первого умайядского халифа Ибн Аббас, дружба которых под конец была нарушена.

99. См. прим. 55.
100. Местонахождение долины Афилах неизвестно.
101. Незекиль, пророк аллаха.
102. См. прим. 59.
103. Слово " *taḡā'ajā* " арабского текста мы понимаем как глагол в двойственном числе вестой породы третьего лица мужского рода совершенного времени - "они вдвоем предстали, явились". Если даже наше понимание слова правильно, по тексту, к сожалению, все равно остаются неизвестными лица, о которых идет речь.
104. Упрекать ал-Хаджаджа в безнадежности у набожных было достаточно оснований. В то время, как многие видные военачальники с презрением отвергали предложение о руководстве войсками, осаждавшими Мекку, молодой ал-Хаджадж сам направился. Он твердил, что якобы видел сби, в котором сдирал кожу с Ибн аз-Зубайр. Впоследствии, удостоившись милости халифа Абд ал-Малика, назначенный во главе войска ал-Хаджадж, пренебрегал предрассудками, нацелил метательные машины на святой город, забро-

сал камнями и штурмом взял его. Или второй пример. Набокинники упрекали ал-Хаджаджа в том, что он писал свое собственное имя на кадиясах монет после имени аллаха.

105. Это, очевидно, намеки на то, что ал-Хаджадж лично не принимал участия в сражениях.
106. См. прим. 48.
107. Ибн ал-Факих, несомненно, имеет в виду Абу ал-Мусанну⁹ Умара ибн Хубайру ал-Фаразя, наместника Ирака, осенью 97 г. х (715 г.) при халифе Сулеймане, выступившего вместе с Масламой ибн Абд ал-Маликом во главе арабского войска военным походом против Византии, но, как обычно, завершившимся безуспешно для халифата. Это несмотря на то, что уже летом следующего года, перемещаясь в Малой Азии, Умар ибн Хубайра осуществил осаду Константинополя почти на год, включив в операцию и морской флот арабов. Более того, даже армия, имевшая целью, очевидно, помочь осаждающим, была отброшена назад со значительными потерями из Балкан.
108. Башшар ибн Бурд многогранный поэт, сын землекопа, был от рождения слепым. Скончался в 163 г. х. (784 г.) (о нем см. С. Brockelmann, Geschichte der arabischen Litteratur, Bd. I, 1943, Leiden, стр. 72;

А д а м М е ц, Мусульманский Ренессанс, Москва,
1966, стр.209-212).

109. Слово " al-ghāḥḥ " мы не решились ни перевести,
ни огласовать полностью, оставив его для окончатель-
ного выяснения на будущее.

القوله واسطه واما ذكرنا واسطه في هذا الموضع لانها توسطت
 للمصرين اعني البصرة والكوفة ولذلك سميت واسطه وقال محمد بن يحيى بن
 كلال بن الجراح بن يوسف بن سنان كان فراغه منها في سنة ست وثمانين هي
 السنة التي مات فيها عبد الملك بن مروان بن مروان بن عبد العزيز قال
 ان الجراح انا بنا واسطه اضارا بالمصرين يعني الكوفة والبصرة وقد اردت ان
 اهدم مسجدها واخر بها وادخل قوم الى وطنهم فقال له ابيته يا ابي الربيع
 ان ياتوا ما فيها ولدوا وبعثوا لا يعرفون غيرها ومسجد جماعة تدعى في
 القرآن نكته وذكر بعض اهل الكوفة قال سالت حازما بالمعهد الله الصبي
 ان يشهد علي دار اشترتها بواسطه فقال لا اشهد على شيء بواسطه قلت
 ولذا قال لان الجراح غضب عليها وذكرت ولطع عندك في مغير الجري
 وقيل ليس بها فاكهة فقال لانها مشومة بناها رجل ستموم وقال ابو سفيان
 الحميري ولي الجراح العراق عشرين سنة قدما سنة خمس وسبعين ومات
 سنة خمس وتسعين بمحدره غاب ليلة سبع وعشرين ركعت وكسبه في

الاصحاح

ابو عبد الملك احد عشر سنه وفي ايام الوليد بن عبد الملك تسع سنين وكان
 قد ولي الحجاز ثلث سنين وله ثلثون سنه ثم ولي العراق فوات وله ثلث وخمسون
 سنه ودفن بواسط على الفيل وهو الحجاج بن يوسف الحكيم بن ابي
 عقيل بن عمرو بن سعد بن عامر بن مغتب وفتح السند والهند وخراسان
 وجمستان وولي الحجاز مكة والمدية وحج بالناس في حصار ابن الزبير سنه
 اثنين وسبعين وقتل ابن الزبير في جمادى الاخر وهو اول من اتينا منه الامام
 وهو واسط واول من اتخذ الحامل وضرب الدرهم وكتب عليها تالله هو الله
 احد وقال حميد بن قطن الخزي له علاج واجلا اول عبد عمل الحامل
 عبد ثقيف ذاك ازلا اركان وهو اول من ضرب له الخيس واول من اطم
 على الفخوان على كل خوان عشرة رجال وجنب شوى وثريد وسمكة و
 برنية غسل برنيه لبن وكان يقول لمن حضر عشاء وغشاء وسوى اليك الشمس
 فاذا اطلقت فاغردوا الي غدايكم واذا غرقت فارجعوا الي عشايتكم واول من الجاز
 بالف الف درهم للحجاج بن حكيم وولي العراق بعد بشر بن مهدى وقد مر
 الكوفة وعلي قبا صدى اصفر فقلدا سيفا متكبيا قوسا بينما بعلمه خسر
 جدا لا ترى له عيناه ولم يسلم عليه من اصحاب ابن الاشعث الا الشعبي والفضان
 بن يزيد وقال بعضه طليت خلف الحجاج بالكوفة يوم جمعة فعددت للناس
 خلفه فكانوا تسنين نسيان قال وقد تم الحجاج العراق سنه خمس وسبعين ووليها
 عشرين وبنوا واسط في سنين ودرغ سنه ست وثمانين وهي السنة التي مات

فيما عبد الملك ولما فرغ منها كتب الى عبد الملك اني اتخذت مدينه في كرمين الارض
بين الجبل والمصرين وسميتها واسط فلذلك سمي اهل واسط الكرشين
وقال الاصمعي صب الحجاج اطبا ليرتادوا له موضعا فذهبوا يطلبون
ما بين عين النمر الى البحر وجعلوا العراق رجوا اليه وقالوا ما الصبنا مكانا
او فوق من موضعك هذا في خوف الرمح وانما البره وكان الحجاج قبل ان كان
واسط اراد تزول الصين من كركم وحفر بها نهر الصين جمع له الفعلة ثم بداه
نهر واسط وتزلها واحتد النيل والزاي وسماه زابيا لاخذ من الزاي القديم
ولجبا على هذين النهرين من الارضين لحدش المدينه التي تعرف بالنيل
ومصرها وعمد الى صياحه كان عبدالله بن راج مولى معاوية بن ابي سفيان
استخرجها لنفسه ايام وكرامته على خراج الكوفة مع المقتدر بن شعبه من
موات مروض ومن مفايض واجام ضرب عليها الامسيات ثم قلع قصبتها
ودخلها فخان الحجاج لعبد الملك بن مروان وقال الواضح بن عطاء الله
دايت المقصون بواسط وانه ليفشاها اربعون رجلا شريف من آل اسلم تزعمه
الكلابي وحدث على حرب الموصل عن ابي المحترى وهب بن عبد بن
كعب بن الحرفث الحارثي قال سمعت خالي يحيى بن المنوق يحدث عن سعد بن
صدقة البدي قال حدثنا عمار بن عبد الرحمن بن مالك بن حرب قال استماني
الحجاج بن يوسف على تلحيه بادور يا هبتنا انا يوما على شاطئ دجلة ومعى صاحب
لي اذ انا برجل على فرس من الجانب الاخر بفتح باسمي اسم لي نقلت ماتا

قال السلي

فقال الويل لاهل مدينة بنها ما هنا يقطن بها ظالما سبعون كرو ذلك
 ثلث مرات ثم الغم فرسه في رحله حتى غاب عن المانم ان فلما كان قابل ساقتي
 القضا الى ذلك الموضع فاذا انا رجل على من فجاج لا صلح منه الماء الاولى
 وقال كذا و زاد سفل بناجها ما يستة الحصى لعددم ثم الغم فرسه
 في الما حتى غاب عن ان قال بعضهم فكانوا يرون انها واسط وما مثل فلما الحجاج
 من الناس من قال انه اصعبنا حظين الحجاج بن يوسف ثلثه وثلثون الف
 انسان لم يحسوا في دم ولا تبعه ولا دين لصفي فقتله صبرا فكانوا ما بين عشرين
 الف انسان وقال الحسن بن صالح بن حي اول مسجد بني السواد مسجد
 المدائن بناه في سنة ١٠٠ هـ ثم توسع به ورواه حكم بناه وجري ذلك على يد
 حذيفة بن اليمان بالمدائن مات حذيفة سنة ست وثلثين ثم بنى مسجد
 ثم مسجد الانبار واحد الحجاج ربه واسطية سنة ثلث وثمانين اذ سنة
 اربع وبنوا مسجدها وقصرها والقبعة الخضراء كانت ارض قب فسميت واسط
 القصب و لما فرغ من بنائها كتب الى عبد الملك اتخذت مدينة في كثر الارض
 بين الجبل وللصخر وسميتها واسط فلذلك سمي اهل واسط الكرشيين
 ونقل الحجاج الى قصر المسجد الجامع ابو ابا من ندر وورد والدونه ودرهماسر جان
 وسرايط ففتح اهل هذه الثغر وقالوا قد عصمتنا على مدنا واموالنا فلم نلق
 الى قولهم قال حذيفة بن خالد بن عبد الله القسري المبارك قال واتفق الحجاج
 على ناقصه والمسجد الجامع والحدائق والسور والقصر ثلثه واربعين الف
 الف درهم فقال له كاتب صالح بن عبد الرحمن هذه نفقة كثير وان حبسها

0

ابراهيم بن محمد بن نفسه قال فاصنع قال للرب لها احمل فاحسب منها الى الابد
 باربعه وثلاثين الف الف درهم ولحسب في المئتين الف الف درهم ولما
 فرغ الخراج من حرورية استوطن الكوفة فابغضه اهلها وابغضهم فقال رجل من حرورية
 انه فاتبع لي موضعاً في كيش من الارض ابنيته مدينة ولكن ذلك على يد جبار فاجل
 يلتمس ذلك حتى صار الى قرية فوق اسط يسير يقال لها واسط القصب نبات
 بها واستطلب ليها واستخدمها نهارها واستراطعها وشرها فقال كم بين هذا
 الرضع والكوفة فقيل اربعون فرسخاً فقال كم منها الى ابيداهن قال اربعون قال فكلم الى
 الاموار قال اربعون فقال هذا موضع متوسط وكتب الى الخراج بالخبر ورجع له
 الموضع فكتب اليه اشتر لي فيه موضعاً ابني به مدنه وكان موضع واسط لرجل من
 الدهاقين يقال له داود وان فيها واه بالموضع فقال له الدهقان ابيع لك ثلاث
 دلم قال اخبرك عنه بثلاث خصال تخص بهائم الامم اليه قال وما هي قال بلاد سحره
 والنبات اثبت فيها وهي شدي الحمر والسمور وان الطائر لطيفة الجو فيسقط لثنته
 للحريةتيا وهي بلاد اعمار اهلها قليلة فكتب بذلك الى الخراج فكتب اليه هذا رجل
 يكره مجاورتنا فاعلمه اناسخذه بالامعار وكره فيها من السنا والفسوس والزرع حتى
 تعذر واو تظيب واما ما ذكر انما سحره وان النبات اثبت فيها فسحكه ثم نزل
 عنه فيصير لغيرنا واما ائمة اهلها فمناشي الى الله عز وجل لا اله الا الله اعلم انا
 محسن مجاورته ونقض في مائة باء اتنا اليه قال فاتباع الموضع والارضان والنبات
 في النبات في اول سنة ثلث وثمانين واستتمه في سنة ست وثمانين ومائة فمئتين وخمس
 وتسعين ولما فرغ منه وسكن العجب به العجايب اشدها اينها هو ذات يوم سجد

ادناه

لاداناه بعض خدمه فقال له ان فلانه جار به من جوار به كان ما يلا ابها احابها لم
 فتمه ذلك وجه الى الكوفة استحاص عبد الله بن هلال الذي يقال له صدوق ليس
 فلما قدم عليه عنده الخبر فقال له اطع عنها قال اطع فلما زال ما كان بها قال للحجاج
 وحك اني اتا ان يكون هذا العصر مخففا انا اصنع فيه شيئا فلا ترى فيها
 نكوه فلما كان بعد ثلثه جا عبد الله بن هلال بخطير بن الصغير ربه يده تله بخبره
 فقال ابها امير نامر بالقصر ان سمع ثم تدفن هذا القلعة وسطه فلا ترى فيه شيئا
 ما لم قال له الحجاج يا بن هلال والعلامة في هذه القلعة قال ان امير الامير يرحل
 بعد اخر اشغال اصحابه حتى ياتي على عشرة سنين فيستقلوا بها من الارض فانهم
 لا يقدرون على ذلك فانه الحجاج بذلك نفل فكان قال ان هلال وكان من
 يدري الحجاج محض خبير ان فضعها في عروة القلعة ثم قال بسم الله الرحمن الرحيم
 ان ربكم الله الذي خلق السموات والارض ثم قال القلعة فارفعت على المحض وضمها
 ثم فكر فكسا راسه ساعة ثم التفت الى عبد الله بن هلال فقال خذ تلكم اللق
 باهلك قال ولم قال ان هذا العصر سيحرب بدي ويتركه فو تحفر تحفر
 يوما فيجد هذه القلعة فيقول لعن الله الحجاج انما كان يدواس الصحرا لاناخذها
 ولحق باهل دن قال وكان ذرع القصر اربع مائة ذراع في مثلها وذرع المسجد
 اجمع مائة مائة من وصف الرجة التي تلي صف الحدادين ثلث مائة في ثلث مائة وذرع
 الرجة التي تلي الحوازين في الحوض ثلث مائة في مائة ذراع والرحة التي تلي الضار مائة
 في مائة قال والابواب كانت على مدرج قديمة لتحميه يقال لها الدوق وقد قيل
 عليها وعلى غيرها نقلت وحملت الى اسطون وقال محمد بن خالد كان محمد

القسم الثغفي يا وكان يملك الهند والسند فداهدى اليها الحجاج فيلا فخرج من الطلح
 في سفينه فلما صار الى واسط اخرج في المشعة التي تدعى مشعة النيل فسميت
 به الى الساعة ولما استوطن الحجاج واسط نفا البسط عنها فقال لا يا كوث
 ادم منهم فانهم مفسدون وكان في طبائخه رطل منهم وكان يطبخ لونا يجمع الحجاج
 فلما امر بالخروج البسط فقد ذلك اللون فقال عنه فقيل ان طبائخه يطبخ بها عت
 مدة ثم قال اشتره والى غلاما ومرو ان يعلمه ذلك اللون ففعلوا فلم يحكمه الغلام
 فقال ادخلوا هذا البسطي نهارا واخرجوه ليلا قال كان ياتي في كل يوم يقد
 ومفرقة فيطبخ ذلك اللون ثم يصرفه قال وكتب الى الحكم ان يوب عامه
 على البصر اما بعد فلذا نظرت في كتابي هذا فاجل من فلك من الانباط والحكم
 يسواهم فانهم مفسدون الدين والديان فكتب اليه الحكم ا بعد فقد اخطيت من
 في علمي من الانباط الامن قرانهم القرآن ونفعه في الدين وعلم الفرائض والسنن كتب
 اليه الحجاج فسميت ملكيت به فلذا نظرت في كتابي هذا فاجمع من يملك من
 الاطباء ثم بين اديهم فليفتشوا عروقك عرفا عرفان وجدوا يدك عرفا
 بطبايا قطعوا السلم و يروى عن كحول انه قال لما الحرب بخت نصر السولا
 كان اشدها كما كسر فارحى الله اليها اني محدث فيك مسجدا يصلح فيه قال كحول
 فكان زي انه مسجد واسط وكان بعضهم يقول كان الحجاج امرق في مدينته في بلاد
 البسط وحمهم دخلوا فلما دخلوها من قرب وقال الذي ذكر الحجاج عند
 عبد الوهاب الثقفى بسو نقض انما تذكر المساجد او ما علمتم انه
 اول من ضرب درهما عليه اله الا الله اول من ضام مدينته الى الاسلام واول من اتخذ

الطامل

٨

المحمل وان لهما من المسير نبيت بالهند فنادت يا حجاجاه فلما انقلبه ذلك
 اقبل يقول يا ليك يا ليك وانفق سبعة الف الف حتى افتتح الهند واخذ المرأة
 فاحسن الها غاية الاحسان واتخذ المناظر بينه وبين قزوين فكان اذا دخل
 لعل قزوين دخت المناظر ان كان غارا وكان للاشعلوا النيران فيجود للليل
 اليهم فكانت المناظر متصله بين قزوين وواسط وكانت قزوين تفر ليه ذلك الوقت
 واشد لحيد البروق في وسط يدهما شعر
 الله اسماك من الغرات النيل يقصر من الهرات واحذر كل بعلو المنيات فخره عنده بسفات
 سبوا المدينة سفات دله الريف من الغدات بعيد الهول المذات تطلت على من العفات
 يهدى الى الرزق من شات من البحر من الغلات وقال حمدان من تحت الجرات
 حضرت الحسين زعم الرستمى وكان من الكبار توارد الملون وهو سيل الوبر في اسان
 ونخ في دار ذي الرياستين النوروز والمهران وكيف جعل عيدا وكيف سما
 فقال الوبر نعم انيك عنهما از واسط كانت في يوم داوا ابر دار استمى افر ونيه
 ولم تكن على شاطى دجله وكانت تجري على سننها في ناحية بطن جوخي فالتفت
 في ايامهم جور والته عن مجراها الى اللذار وصارت تجري الى جانب واسط
 منصبه ففرقت القرى والعمارات التي كانت موضع البطائح وكانت متصله
 بالباديه ولم تكن البصر ولا ما حولها الا الابله فانها من ناذى الرنين وكان موضع
 البصر في عياله محسوف به الا نزل لها احد ولا يجرى بها فله الادلج الابله فاما
 اهل القرى الذين التكاثر في موضع البطائح وهم بشر كثير وبانجر جواها جبر
 على جوهم وتبعهم اهلهم بالاغذية والصلاحات فاما يوم موسى فزجوه فلما

كان في اول يوم من ردد بين ياه من شهر الفرس اسطر الله عز وجل عليهم مطرا فاجابهم
فرجعوا الى اهلهم فقال ملك ذلك الزمان صدانور وزر وعناه يوم جرد ستمنى
به وقال الملك هذا يوم مبارك فانج الله فيه مطر والا فليصب بعضكم الماء على بعض
وزكوا به وصبروه عيدا فبلغ الماسون هذا القول فقال انه ليجوز ان يكتب الله
عز وجل بقوله الم تر الى الذين خرجوا من ديارهم وهم الوف حذر الموت فقال لهم
الله موتوا ثم احياهم وقال ابن عباس في قول الله جل وعز الم تر الى الذين خرجوا من
ديارهم وهم الوف قال كلفت قرية يقال لها دار ودران رفع بها الظالمون فهدم
علمه اهلها فماتوا لانحية لثمنها فملك ما قام في القرية وسلم الاخرى فلما ارتفع
الظالمون رجعوا سالين فقال من بقي لم تمت في القرية اصحابنا هولاء كانوا الخرم
مننا لوضعنا كما صنعوا سلمنا ولين رفع الظالمون ثانياه لخرم من فوقع الظالمون
فيها قابل فهدموا هم بنعمه وثلاثون الفاضل تراوا ذلك المكان وهو واد ابيخ نادام
ملك من سفلى الوادي واخر من اعلاه لم يوتوا فماتوا فاحياهم الله فبقيت في ثيابهم
التي ماتوا فيها فرجعوا الى خرمهم لحيبا يعرفون انهم كانوا مو في حتى ماتوا بالجاهلهم
التي كسبت لهم ن وقال الهيبينم في عدى بالله عبد الله بن هلاله صديق الميس
عن اسم عسر واسط فقال ذريعه قلت هل ترايا للجهاج كما يقال قال نعم ترايا
له ولغيره من امر المراق قلت فما حدثك عن الجحاح قال كان كافرا بالله وملائكته
يصلن قط خايا ومائات احد اكان لحيب من لقت ترايته ذات يوم فبلغ من
جهنمه ان عجز الطين بالقرآن وطين حصر واسط قلت زانه في عقاله
بن عبد الله القسري قال اشجع الناس ولقد كان النقرس يلو ان ذبا به سقطت

لا يملك

على رجله صلح منها وكان له عهد جديد لا يفارقه فقرايت له يوما فلما يقدر على
 القيام ونظراي وقال ياخيث لقد علتاني لا اقدر على القيام ولكن اذ كنت
 رجلا نادون مني ثم حذفتي بالعهد حذنة لواء صابن لاء ومنتني ثم نظرت ليوسف
 بن عمرو كان حيانا نادخل راسه في الحانة وود الحجارية له يقال لها طائفة وملك
 بادرى الى فلجاء حتى ايسه فراشه ولا يخرج راسه حتى علم انها عنده وظهرت
 لابن حسين فانقضا سيفه وبادر الى فلستترت منه فقال اما والله لو نظهر
 لعلمت انك لا تروع احد اجدى وقال يشار بن يزيد بجوا اهل واسط شعر

- ٢ على واسط وزيها الفرعنة وتسعة الف على اهل واسط
- ٣ ابائهم المعروف من اهل واسط واسط ماوى كل عالج رساقط
- ٤ بيط واعرلاج وخوز بجموعا شرار عباد الله من كل غايظ
- ٥ واني لرجوا ان انا لستهم من الله اجر مثل اجر المايط

უკრაინა ჩვენი ცნობები სტამბულის ბერძენულ-სლავურ მისიასზე

ოსმალურმა საისტორიო ბრძოლამ 1711 საუკუნეში ბევრი
 აღმავლობა განიკადა. ჭრადიერი ფორმის ბრავალი ისტორიული მბრ-
 ლების ბუნებრივ მუქონა პიპატივიური ხასიახის პირივიკურ-კონსტი-
 ტრი ჭრადელები — კრი ბვი ტრიკჯლის, სინი სლის, სი ჩავში
 ქვანაგუნის რა სხვ ჩინსალები. მუტრეს ბსრვი უკრაინა ჩველების, მუკ-
 ბვი სმიკისა რა უსაბი ჩველების წაწარმებებმა ოსმალურ ტუტრაფიკ
 რიგწარაგვრას საკოვლიათ სლიარება მუტპოვს.

ამ საუკუნის ისტორიოტრაფიის უს-ურბი ბრწინვსაღე წარბ-
 ბსრგენვლია განჩვენილი ოსმალურ მუტბაური უკრაინა ჩველები (1511-1579)
 ბიბელების ოსმალურბაბი წლის მუტბაურბის განმავლობამი უკრაინა ჩველები
 მუტოიარა რა ბავისი რაის კვარბამდე სრულარ აღწერა უკრაინის, სმი-
 ისა რა სტოკის ბრავალი ურგუნა¹. ამ მასალის საჭრმუქრბე, მბრკ-

1. უკრაინა ჩველების ბიბელების სხვაბასბვი საკვებები ბრავალი უსაბე
 ბსრტბნა: ს. კიქია, უკრაინა ჩველები რაბებინა რა რაბურის მისსაბვი,
 „ბიბეტიკ-კავკასიური უსაბეუნიერება“, ტ. VI, 1954, ბვ. 243 -
 - 256; ბ. ჭრეტიკვი, უკრაინა ჩველების ცნობები ბბილისის მისსა-
 ბვი, ბბილისის 1500 წლისბიბი ბიბეტიკვი კრბბვი, ბბ., 1958,
 ბვ. 39 - 47; Ерун Ф. К., Путешествие турецкого туриста
 вдоль по восточному берегу Чорного моря, 300ИД, т. IX,
 1875, стр. 161 - 188; Зылиа Челеби, Книге путешествия,
 вып. I, земли Ходдеви и Укрании, перевод и комментарии

նշումներ, մանրակրթական լուսավորական աշխատանքի մեծածախ «ստեղծագործություն» (Ստեղծագործությունների համագրք)։ Չլուսաբերված «Ստեղծագործությունների համագրք», մանրակրթական լուսավորական աշխատանքի մեծածախ «Ստեղծագործությունների համագրք», մանրակրթական լուսավորական աշխատանքի մեծածախ «Ստեղծագործությունների համագրք», մանրակրթական լուսավորական աշխատանքի մեծածախ «Ստեղծագործությունների համագրք»։

նշումներ, մանրակրթական լուսավորական աշխատանքի մեծածախ «Ստեղծագործությունների համագրք», մանրակրթական լուսավորական աշխատանքի մեծածախ «Ստեղծագործությունների համագրք»։

«... Эвлия Челеби - труд которого, несмотря на некоторую долю внимания, по полноте и всесторонности сведений далеко оставляет за собой произведения лучших арабских географов»¹.

М., 1961; Эвлия Челеби об Армении, перевод и комментарии Т.А. Свѣрстянѣ, Ереван, 1967, (на армянском языке); Deasy J., Les pѣgrinations du moine Evliya Tchelebi en Roumanie, XVII siѣcle, "Mѣlanges offerts ѧ M. Nicolae Jorga", Paris, 1933, 83 194-215; Elezoviѣ G., Evlija Ѣelebija o Beogradu, "Beogradske opѣtinske novine", 8.50, 1932, br. 1 (januar), 83 45-55; Kadiѣ A., Sarajevo pre-je 270 godina (po Evliji Ѣelebiji), "Gajret", XI, 1927, br. 7-8; Spaho F., Hrvati u Evlija Ѣelebijanu putopisu, "HK", XIII, 1932.

1. Бартольд В.В. 2. Культура мусульманства, Пгр., 1918 г., стр. 140.

գլխավորումը պրინციპալ, როცა ევლია ჩულები, სხვა
 ოსმალთა ინტერესებისა და განსხვავებით, ამ ურთიერთობა სიკეთე-
 რი და უკონფლიქტო რიგის მიხედვებით აღწერასა და დახასიათებას.
 მისი ხედავებაში იგი რაოდენობით მოიპოვება, როგორც საკუთრივ ფრ-
 ენის, ასევე სხვა ქვეყნების, ქალაქების, საქალაქო ცხოვრებისა და
 უკონფლიქტო ვითარების ამსახველი საფურცლები ემბრები.

ჩვენთვის ამჟამად განსაკუთრებით საინტერესოა „სეიამა-
 -ნამეს“ პირველი ტომი, რომელიც მდინარე სფამბოლის ატურას დაუ-
 ბო.

ამ ტომში დაშორებულიაა ჩამოყვანილი და დახასიათებული
 სფამბოლის მეგრები, მეგრესები, ფრანგები, ოსმალ სულელებისა
 და უბიძგების სასახლები, საარტილერი („სოფიანი“) და საბრძოლო („ფრ-
 სანი“) არსენალები, ქარვასლები, ამავეები და სხვა ტარკვეული აგრძელი
 უმთბა ტალახის, პურის, სუფაჩის, ურებისა და სფამბოლის სხვა ან-
 გლიური და რუმელიური უბნების დახასიათებას. ამავე ტომში მისთვის
 ორასი ტურქის მანძილზე ტარმოქმნილია სფამბოლის უსწავების სამედიო
 სჯლის აღწერა. ოსმალ სულეის მიჟა IV (1523 - 1640) ბაიბაიბე
 1538 წლის დამტკიცებასა და კავშირებით მარტოილ სამედიო აგრძობი
 მონაწილეობა მიიღეს სფამბოლის ორმოცობაზე ბოქვმა, რომლებშიც ამა-
 ბე მეტი უსწავი იყო ტარმონანდული. „სამედიო სჯი მიმდინარეობდა
 სამი ბიუსა და სამი რანეს და მისი მსგავსი არაფერი არ ყოფილა არც ურ-
 თი სხვა სულეის ორას და არც ურთი სხვა ხანაში“¹ — დასძვინ ევლია
 ჩულები. უსწავების სამედიო სჯის აღწერისას იგი დაწვრილები ტარმოც-

1. اهل بلخ سياحتنامه، برتقى جلد، در سعادت "اندام" مطبعه، ۱۳۱۴، ص ۶۶۸

ქვეყნის უსწრაფესი ორგანიზაციისა და მუშაობის, ახალგაზრდის
მისი მუშაობის საქონლობის, ხელობის იღვებინ, ჭანმარჯავს მუშა
ფორმის უინაობისა და წარმომავლობის.

სწორად სწავლობის უსწრაფესი საბჭოთა სკოლის აღწერაში
მოპოვება მუშაობის საინჟინერო ცნობები სწავლობის ბეგსწავლების
შესახებ.

უკლია ჩველების გაძიოვებით, სწავლობითი საბი ბეგსწავნი
იგო: საკუთრივ სწავლობის ცნობაში განლაგებული მუშაობა და ახალი
ბეგსწავნები და ოქროს რქის მარჯვერა ნაპირზე, ტალახაში, ბე-
ბარე ტალახის ბეგსწავნი.

XVII საუკუნის ოსმალეთში ბეგსწავნის ქვეშ იტყვისსმე-
ბოდა რიგი გაპახურელი ბაბარი, ჩონღოლიუ ძირიგაპა სხვადასხვა
სახის ქსოვილი, მუიჩასსვლობისა და იარაღის ვაჭრობებენ. ზეიხ
სიფყვა „ბეგსწავნი“ მომინარეობს „ბეგსწავნისაგარე“ (ჭიოის
ბაბარი ან ატოლი სარაე ჭიოთი ვაჭრობებენ)¹. სწავლობის მუშაობა
ბეგსწავნი სურათშია მუშაობა II ფატიმა 1461 წ. ბიზანტიური კუ-
ჩის ბაბარის ატოლზე აატო², ხოლო ახალი ბეგსწავნი კი მოგვიან-
ბით, სურათს სურვიმან ბრწყინვალის (1520 - 1566), რჩისაა ამე-
ნებური³ და რაე შეხება ტალახის ბეგსწავნის, იგი „ჭეკმეზზე ფაბა-
ჩის“ ატოლზე მუშაობებენ⁴. ურმანეგან უმუშაო სიახლოვერზე
მუშაობა მუშაობა და ახალი ბეგსწავნები, ირტლივ ბეგბარე მრავალ

1. Islam Ansiklopedisi, cilt 16, Istanbul, 1961, d. 442.
2. J. Hammer, Constantinoplis und der Bosphorus, ortlich
und geschichtlich beschrieben, II, Pest, 1822, d. 219.
3. J. Hammer, დასახ. ნაბრ. I, d. 587.
4. Islam Ansiklopedisi, cilt 16, Istanbul, 1961, d. 443.

ქვემოთ მოცემულია ძველი და ახალი ბეჭდვების ვსწავ-
ბის საბუთო სჯის აღწერის ავტორი ქვემოთ და ქართული ზარტმანი
მუნიციპალიტეტი. ზარტმანი შესრულებულია ქვემოთ ჩვეულების „სუნიამა-
-ნამეს“ კირილი ფონის 1897 წლის ნაგებ ასობის გამოცემის მიხედ-
ვით. (ألفا بلس سياستناسى، برنسى جلد ۱، در سعادت، "اندام" جامعہ س. س.)
(۱۳۱۴ م ۶۱۲ - ۶۱۸)

چالہرق عبور ایدرلر . قاش باشی بہ یماق جلہ اون یدی اصافدر .
 اصناف بزازستان عتیق — استانبولک ازدحام وکزیدہ برندہ آل عثمانک
 خزینہ عظیمی بر بزازستان درکہ کویا قلعہ قہقہادر . جمیع ارباب سفرک ،
 وزار واعیانک مالری بوندہ درکہ زیر زمیندہ نیچہ یوز دمیر قبولی مخزنلری
 واردہ . سنہ ۸۵۷ تاریخندہ ابوالفتح سلطان محمد قازینک بناسیدرکہ کویا
 شدادی بر بنادو . جانب اربعمسی طشرہ سندہ کچہ جیلر ، صحاف وناقہ جیلر ،
 بوغاسجیلر ، قلمدان وصرمہ جیلر و قیوجیلر ایلہ محاطدر . چار گوشہ سندہ
 فلسہ قبولی کچی متین ، قوی دمیر قبولی واردہ . شالہ ناظر صحافلر قیوسی ،
 غربہ مکشوف قایم جیلر قیوسی ، جنوبہ مفتوح غرازلر قیوسی ، شرقہ
 کشادہ قیوجیلر قیوسی واردہ کہ بوقیو اوزرہ قادلری آجش مہیبہ بر قوش
 صورتی واردہ . بوسورتی قویہ نقش ایتمکدن مرہام و کسب وکار ذید کلری
 برہوا اولوب طبران ایدر وحشی بر قوشدر . اگر بوقوشی بر تراکتہ سید
 ایدہ بیلیرسک بو بزازستاندہ کار ایدہ بیلیرسک ، نصیحتی افہام ایتمکدر . اما
 حفاکہ عجیب رمز ووصیتدر . بو بدستان ایجرہ کارگیر پایلر اوزرہ بر عدد
 رصام نیلکون ایلہ مستور قہ عظیمہ واردہ کہ جانب اربعمسندہ دمیر قیاقلر
 نجرہ لر واردہ . دائرا مادار قہ اطرافلرندہ آدملر کزوب دمیر قیاقلری
 قیابہ جق طبقہ لری واردہ . بدستاندہ کی شاعرہا درت سوقاغک بین وپساری

جمله التيروز دکاندر . قات قات جمله ايکي بينک دولابدر . هر دولاب صاحي
 قراحت ايدوب فروخت ايتمک ديهسه بشر بيک فروشه توتيا کي ساتيلور .
 صباحدن قوشلق وقتقدر ايشلر برکارخانه عظيمدرکه اينجده جمله ذی قيمت
 اشيا بوئور . بونده بيکر ، ايکيشر بيکر کي به مالک بازوگانلر واردر .

اسناف پاسبان بدستان عتيق — نفر ۷۰ . بونلرک ناظرلری پادشاهک
 خزينه دار باشيسيدر . بونلر کفيلی ، پايلى مسلمان آدملردرکه هر کيجه
 يزازستان اينجده کي قنديلری چراغان ايدوب ياقارلر . يرلری (عقيرهندي) دره
 سدان کر بنه سيدر . قبری مصرده در . بونلر اوليه متمد آدملردرکه
 بدستانده اولان دولابلر آجيق قالب نجه مصر خزينه سی ، حسابی الحق
 ياری ييلور مجوهرات ، مرصعات ميدانده ياديني حالده اصلا وضع يد
 ايتزلر . اللزنده قاتوسلری ايله و آشارده دوتهاي ، ديه رک عبور ايدرلر .
 اما بونلر استابوله کي قرق بيک پاسبانلره قارشازلر . چونکه کنديلری امر
 پادشاهی ايله کدک صاحي ديه دبنازلدر . شهر اميتدن علوفه آلوب يرلری معلوله
 اولدوقده بدستان حمالرينک مستحقريت توجيه اولور .

اسناف حمالان بدستان — نفر ۳۰۰ . يرلری (بيغام علی) در .
 سلمانيدر . تبرزده در . بونلر بدستان خارچنده خدمت ايدرلر . بدستانک
 دوت زنجيرلی قوبندن ايچری کيرمزلر . آجيق طشرده کي اصنافلر خدمت
 ايدرلر . هر کيجه اصللرک سندوة ، و متاعلری طاشيوب بدستانک طشره
 مخزنلرته حريق قورقوسندن استيف ايدرلر . طشره دکانلر بوش قالير
 زيرا هر دکان صاحبلی بييد برلده اولور . بو حماللر دنم . آره لرندن بصلبه
 سمرلری والرنده جبارلی ويلرنده قليجنری ايله عبور ايدرلر .

اسناف دلان بدستان اندوزن — يرلری ۱۰۱۰۱۰۱۰ در . ونلر دم
 الی براتلی ، کدک صاحي ، محتشم ، متمد آدملردرکه بدستان اينجده خدمت
 ايدرلر . طشره چيقامازلر . جمله سی آلايده جواهر رخت ، قنج ، غدازه ،
 کورک ، غيری ذی قيمت اثروالر ايله اوموزلرنده عبور ايدرلر .

اسناف دلان بدستان ييرن — جمله ۳۰۰ . الری برالی دکاندر .

جوآنرا قوشاغم ، ايکي بيک غروشه استفانم ، ديه دک کچرلر .
اهل صنايع چوقه جيان — دکان ۱۰۰ ، نفرات ۱۰۷ . بيرلری (ابوالهدای

حاجی) در . سلمانيدر . قره مکده در . بونلر آرابه اوزره ني بيک پاسدار
صايه . لوندرينه ، وزننين ، قره شونه ، نمسه ، پارس ، ماريله ، آقونه ،
لوندوره ، اشکرله ، تيمش چيله چوقه لری اندازه ليوب ، آل آبيک غروشلق ،
آل آبيک بيک غروشلق ، ديه دک کچرلر .

اهل صراف اطلاسيان — دکان ۱۰۵ ، نفر ۳۰۰ . بيرلری (منصور
اندلسی) در . سلمانيدر . قبری معلوم دکا ، بوقوم اکثری هويدلر در .
کونا کون اقمشة قاخرملری دکانلر نده تخت روانلر اوزره اولجه رک قطع
منازل ايدرلر .

اصناف ديباجيان — دکان ۱۶ ، نفر ۲۵ . بونلر تخت روانلر اوزره
دراندوز شيب زرباف سرنکلر زين ايدوب مسلح عبور ايدرلر .

اهل کار قطيفه جيان — دکان ۷۰ ، نفرات ۱۰۰ بونلر ده دکانلر نده
قطيفه طوقوبوب صنعت و متاعلر يني عرض ايدرک عبور ايدرلر .
اصناف ياصدغيان سرنک و قطيفه — دکان ۱۰۰ ، نفر ۴۰۰ . ماردين
کاری ، بورسه کاری ، مرهلی قطيفه و سرنک ياصدقلرايله دکانلر يني بزه دوب
مسلح کچرلر .

اصناف داراييجيان — دکان ۱۰۰ ، نفر ۵۰۰ . بوفرسته دکانلر يني
دارائی ، بولادی ، شامی لرله زين ايدوب حرير طوقوبورق عبور ايدرلر .
اصناف خلعتيجان حرير — دکان ۵۰ ، نفر ۱۵۵ . بوزمره (قوشاقلق)
تيمر ايشدکاری يدي بابت خلعت پادشاهيلری دو قوبورق خلعتلری زين
ايدوب کچرلر .

اصناف عثميجيان — دکان ۱۷ ، نفر ۴۰ . بويشسه کارلر قرمزى
وکونا کون مقدم قوشاقلاری يافت ايدوب دکانلر يني آتله زين ايدرک
عبور ايدرلر .

اصناف الاجه جان تيره وشام — دكان ۷۰ ، نفر ۱۰۰ . بونلر
لمينخانه لر اوزرنده كي دكاند ينك شام وهند آلاجه لر بن طوقوبه رق عرض
مهاتر ايدوب كچرلر .

اهل كسب يشتاليجان — كارخانه ۱ ، نفر ۴۰۰ . كارخانه لرى قرق چشمه
قربنده بركارخانه عظيمدر . دكانلرى قرق قلم يشتاليريله زين ايدوب كيدرلر .
اصناف كمخاجيان — دكان ۱۷ ، نفر ۱۹ ...

نجاران ديجيان — دكان ۵۸ ، نفر ۱۰۰ .

اصناف بزجيان — دكان ۵۰۰ ، نفر ۶۰۰ . بونلر سرفيجه ، طربزون ،
استانبول بزلى ، و آيهدار بزلى طوقوبه رق كچرلر .

اصناف بزازان يوغه صيجيان — كارخانه ۲۴۰ ، نفرات ۱۰۰ . بونلر
تكفورى ، بروجى ، ختايى ، شامى والحاصل كوناكون بزلى بافت
ايدرك كچرلر .

تاجران بزازان — دكان ۷۰۰ ، نفر ۱۰۰۰ . بونلر بز دو قويعيلرك
تاجريدر . جميع ذى قيمت احمد آباد ، محمودى بزلى ايله كچرلر . شمدي به قدر
تخرير اولنان متاع دو قويعيلرك برقات ده تاجرلرى واردركه برلكده آلايه
كلورلر . جمله سى ۷۰ اصنافدر .

اصناف خاليجيان — دكان ۴۰ ، نفر ۱۱۱ . عربة اوزرنده كي دكانلرى
سلانيك ، عشاق ، قوله ، مصر ، اسفهان قاليچه لرى به زين ايدوب عبور
ايدرلر .

اصناف عبا جيان — دكان ۳۰۰ ، نفر ۷۰۰ .

اصناف كه جيان — دكان ۱۰۰ ، نفر ۷۰۰ .

اصناف احرا مجيان صوف — دكان ۸۰ ، نفر ۱۰۰ .

اصناف سوخيان — دكان ۴۰ ، نفر ۴۰۰ .

اصناف سپاه پازارى — دكان ۵۰۰ ، نفر ۸۰۰ .

اصناف حيله كار بيت پازارى — دكان ۴۰۰ ، نفر ۷۰۰ .

اهل كار عورت پازارى — دكانلرى برابرلر ندهدر . نفر ۳۰۰ ...

اهل بختار میانجیان بازاری — دکان یوق . نفرات ۳۰۰ .
بونلرک الایدندن سوکره بدستان عتیق شیخاری ، نقیلری ، دعا جباری
بدستان کنخداسیله رکاب رکابه آت بانئی برابر کیدرلر ، ارقه لرنده چفته
کوجکله ايله سکر رقت مهترخانه سکرار .
اصناف جماعت بدستان جدید — بوده فاتح سلطان محمد خانک بناسیدر .
اسکی بدستانه یوز آدم قدر قریبدر . بونکده شکل و بناسی همان اسکی بدستان
کیدر . آتقی شهل جانبته زانجیلر قیوسنه اتی قدمه طاش زردبان ايله چقیلیر .
غریبه حکاکر قیوسی ، جنوبه چادر جیلر قیوسی ، شرقه تلجیلر قیوسی آجیلور
زردبانسز قیواردر . بونکده زیر زمینلری قویدر . سراپا قورشونلی قبه دریه
ایچنده جمله اتی یوز دلال ، جمله بیک عدد نفراندر . اما بونده بدستان عتیق
کبی ذی قیمت جواهر مقولهسی اشیا ساتیلمز . جمله حریر و البسه فاخره به
متعلق متاعلر بیع اولتور .

اصناف خراجکیان بدستان — جمله ۱۰۰۰ مال قارونه مالک نجبار
قاعدر و ادررکه ماللرینک حسابی لایمده و لایحصادر . اما غایت صلحای
امتدن کیمه لردرکه « الکاسب حبیب الله » دیوب ، دکانلری عروسک کبی
زین ایدرک موهذب و محشمانه عبور ایدرلر .

صنف دلان بدستان جدید — عدد ۷۰ پیرلری (ابواتندا) در .
دینلمشدی . بوداللر اسکی بدستان دلالرینه مقیس اولیوب مسلح و مزین
و ذی قیمت عاریق اتوابلر ايله آلائی ایدرلرکه جمله تماشا جیلر حیرتمده قالدورلر .
پاسبان بدستان جدید — ۵۰ پیرلری (غنیر هندی) در دینلمشدی .
الارنده « حربه » بللرنده شمشیر آتش تاب ايله اوکلرنده نیجه مصنع
قائوسلر یا یوب « آسا دور آ دور آ » دبه فریاد ایدرک عبور ایدرلر .
سالان بدستان جدید — ۳۰۰ پیرلری بیغام علیدر . بونلر ارقه جیلرک
بدستان صندوقلری کتوره رک برهای هوی ايله عبور ایدرلر .
اصناف دلان بدستان بیرون — پیرلری (ابواتندا) در . کتفلرنده
نیجه بیک غروشاق ذی قیمت البسه لرله طی مراحل ایدرلر .

اصناف آینه جیان — دکان ۹۰ نفر ۱۰۵ پیرلی (حسام الدین نجفی)
 در . امام حسین بلین باغدی قبری میدان کربلا در . بونلرده دکانلری
 نیجه بیک آینه موزون ابله زین ایدوب کچرلر .

اصناف صباغان یعنی بویاجیان — (۵۰۰) دکان و (۸۰۰) نفر در .
 پیرلی عامر بن عبدالله الصباغدر . سلمان پاکک بلین باغدی پیرلرک
 یدنجیسی در . اوتوز درت باشنده وقت ایشدر . قبری یشنده در . بونلر
 عربله اوزره دکانلرنده الوان بزله بویایوب ایله سره رک عبور ایدرلر .
 اهل صابر خیر کار یعنی بویاجی توقانجیسی — دکان (۱۰۰) و نفر
 (۸۰۰) در بونلر خیرکار آدملردر . بعضی نظریفلر ترا کتله بر آدم سوکک
 مراد اینهلر « خیر باشکه » دیرلر یعنی بویاجی توقانجی باشکه دیمکدر .
 بونلرده عربله اوزرنده کی دکانلرنده بز طرفاقله په رق کدر ایدرلر .

اصناف تاجران بدستان غلطه — بوده قلمه کبی درت دمیرقبولی و قورشون
 قبه لی ، ایکوز دولایی ، یوز عدد پاسانلی ، الی عدد دلالی متین بر بدستاندر
 جمله نفراتی ایکوز اولوب یوزدهمی دولایی واردر . بوراده استانبول
 بدستانلری کبی . ذی قیمت بیع و شری اولمز . متاعلری چوقه ، قومانشافز
 کیمخاسی ، سافز دیمیسی ، جزائر احراملرندن عبارتدر . بونک آدملری مساج
 اوله رق بدستان جدید نفرانیله تبدیل جامه ایده رک عبور ایدرلر . زیرا
 ل کژیسی جزائر روملرننددر .

اصناف زیادجیان — (۷۰) دکان و (۱۰۰) نفر در . بونلر دکانلری
 زیاد ، مسک ، دها برچوق خوشبو دهینات ابله تزین ایدوب عبور ایدرلر .
 بعدله یکی بدستان شیخلری و نقیلری سکر قات مهتر خانه ابله کچرلر .

გონსველის ებოძება ხორბე.

ბ ე პ ე ს ტ ა ნ ი ს მ ე ბ ა რ ტ ვ ლ ე ა ე ს ნ ა -
ფ ი — საბასი კაცია. მასი ფირი ფეიფამ არია, სეღმანის ტიბევეარ-
საგანია. სეღმანისა დასაფრავებელი. ეს მებარტვლეუბი ბევესგანის ტა-
რჯა მუშაობენ. ბევესგანის რეხი ჯაფეიანი კარის გამოვირე მორიხე არ
მეზოიან. მხოლოდ და მხოლოდ ბევესგანის ტარჯა ტარჯებელი ესნაფებს
უნსახელებიან. სეველი რამეს ესნაფაა კუვენილი საქონელი და სეკელები
ბევესგანის ტარჯა მებრავე საწეობებში მთავე და ხანძრის მიძიხე სე-
ტარჯებო მესიხე აწეობენ. უნიანოპან ბევესგანის ტარჯა მებრავე რევე
ბის მგლობელები ბიშოტებოხე სახეობენ, რამის ტანმავლეობაში მასი რევე-
ნებო კარელი რჩება. ამ მებარტვლეუბმა სატარჯებო მუშავე კუჭებ-
ბეკეობელებმა და მუღბე ხმელებმა და ხელები სეკეობიხე ტანარჯს.

ბ ე პ ე ს ტ ა ნ ი ს მ ი ტ ნ ი ა მ ი მ ე მ ა ე ე
პ ა რ ა ლ ე ა ე ს ნ ა ფ ი — მასი ფირი აბუ-ალ-ნირას. ესენი
ბევესგანის მორიხე მებრავე მესაო და მარჩინებელი, ტეიქილსა
და ბევესი¹⁰ მგლობელი პარალები არიან. ბევესგანის ტარჯა სამეშაო
ვერ ტანოიან. ამ პარალებმა მვირფასსეველებიხე მუღბელი რეხისს აკამმე-
ლობა, რჩესსევა მახვილები, ხმელები, აქანდაგებო, სხვადასხვაგანო
მვირფასი ტანისსამისი მებრავე ტანრევეს და ამტარაო ტანარჯს.

ბ ე პ ე ს ტ ა ნ ი ს ტ ა რ ე ა ე პ ა რ ა ლ ე ა ე ს ნ -
ა ფ ი — მელიანაო რჩასნი არიან. ბევესებო არ ტანარჩიას, სამაგე-
ურაო სანოო აკეებებო მესავე. ამ პარალებმა, მებრავე საქონელი ტან-
რევეს და მუღახილებიხე: - „ღვირფასი საწეველი ახას ვერაშაო, ტეიქ-
ეზნი რჩი ახას ვერაშაო!“ — რჩიარჯს.

მ ა ე პ ი ა ე მ ი მ ე მ ა ე რ ე ნ ი — ამ მუიებნი არიან და

ასი ქუჩანი აქვთ. მათი ფირი აბუ-აბუ-იბრაჰიმ ბეგებია. სულმანის მიმ-
 გვეარსებაა. მექანიკა რასაჟ ავებეგი, მემარევებმა ბავალი ამასის
 ბირბეგების საბოყრასი მჯო საია¹¹, ლინგინა¹², კიკეძე¹³, ჯა-
 რამა, ანკარელი, ფინანსელი, ანსტრელი, ვანევიუჩი, ინჯინსერი მარე
 სამირებზე რამევეს და ქსოვილის ბრევა-ბრევითა და მეძახილები: —
 „იგივე ამასი ცუკუშის ბირბეგებისა, იგივე რი ამასი ცუკუშის ბი-
 რბეგებისა!“, — ჩაიარეს.

ს ა ვ ა რ ი მ მ რ ა ვ რ ე ა ე ს ნ ა ფ ი — სა-
 მანნი არიან და ას ხუთი ქანი აქვთ. მანსუკ ანდარესი მათი ფირია.
 სულმანის მიმგვეარსებაა. მისი რასაჟაუების აბელი ბეგების უ-
 ნობია. ამ ესნაფის უმჯავრესობა ებრელები არიან. ფახრევერებზე ბი-
 მგობი რქვებში ბავალიარე მიშენიე ქსოვილების ბრევა-ბრევითა
 ჩაიარეს.

რ ი ბ ი მ მ რ ა ვ რ ე ა ე ს ნ ა ფ ი — კოპა-
 ვანი არიან და აქვს მუგი რქვანი აქვთ. იარაღსაბრევა მემობებმა
 ბრექსოვილი მიბითა¹⁴ და სირქე¹⁵ ბრევი ფახრევერებზე ჩაიარეს.

ბ ა ვ ე რ ი ს მ ქ ს რ ე ე რ ი — საბოყრასი ბუ-
 ქანი და ასი ხელსანია. ეს ხელსნეა მათი რქვებში ხავერპს
 ქსოვენ. ხელობისა და ნაკეთობის ბევერებზე ჩაიარეს.

ბ ა ვ ე რ ი ს ა რ ა ს ი რ ე ე რ ი ს მ ე ბ ა -
 რ ი მ ე ა ე ს ნ ა ფ ი — მანსანი არიან და ასი რქვანი აქვთ.
 იარაღსაბრევა მემობებმა ხავერპი, სირქესა და მერმესაგა¹⁶
 მეკარი მარევილი და ბურსელი ბალიშებზე ბრევი-ბრევილი რქვ-
 ბიე გაიარეს.

რ ა რ ა ი ს მ ქ ს რ ე ე რ ი ს ნ ა ფ ი —

ასი ოჯახი და ხუთასი ხელოსანია. ამ უსწავლავი დაწარმო, ფურცლისა და შამთა¹⁸ მარჯვ-მარცხელი ოჯახებიცა და ამრეზების ქსოვა-ქსოვით ჩამოაჩა.

ამ რეზების სამაგრი ოჯახების ამ-სის მიქსოვითა უსწავლი — ხუთი ოჯახი და ას⁵ ხუთი ხელოსანია. ეს უსწავლი, რეზის ბევრად განვითარება, ფაქობა-ქონს სამაგრი ხარაბების სამრეკლებინათვის შეიძინა ოქსოვი ამბარებს, საუბრით ხელობის ნიმუშებით ამრეზებულბმა გამოაჩეს.

სამრეკლებინს მიქსოვითა უსწავლი — ჩვირბევი ოჯახი და ორმოცი ხელოსანია. ეს უსწავლი ნიჭიერა და სხვა-რასხვა ფარის მკვალებინ¹⁹ სამრეკლებს ამბარებს. ოჯახები საუბრით ხელობის ნიმუშებით ორჯეს და ამრეზებ ჩამოაჩეს.

სიბრუნის აღაჯისა და ბამბის ძა-ფის აღაჯის²⁰ მიქსოვითა უსწავლი — ასნი არიან და სამოყდათი ოჯახი აქვთ. ეს ხელოსნები, სისწავლებინს²¹ ბევრად განვითარებულ ოჯახებში, სიბრუნისა და ორჯე აღაჯის ქსოვენ. საუბრით ოსტატობის ჩვენებით ჩამოაჩეს.

ფაქობის მიქსოვითა — ურთი ქარბანთ და მახასი ხელოსანია. ურთე ჩემბის²² მახლობლად მიუბარე იგი ქარბანთი მიშობენ. ორმოცი სანობის ფაქობით მარჯვლი ოჯახებით გამოაჩეს.

ქამბის მიქსოვითა უსწავლი — ურთ-მიჭნი არიან და ჩვირბევი ოჯახი აქვთ.

პინის²³ მიქსოვითა უსწავლი — ასნი არიან და ორმოცდახუთამეტე ოჯახი აქვთ.

ჭიღის მიქსოვითა უსწავლი — ხუთასი

ბუქანი და ექვსასი ხელსაწილი. ამ ხელსწილებმა (?) აქედან, **გრა-
პიტონჯი**, სტამბოლური და სასარგებლო გილდის ქსოვილი ჩაიბარეს.

**ს ა ს ა რ რ ე ლ ე გ ი რ ი ს მ ქ ს ო ე ე ლ ე ა ე ს -
5 ა ღ ი** — ორას ორმოცი ქაზანე და ასი ხელსაწილი²⁴. ეს უსწავლო ბუქ-
ფურის²⁴, ბიჩუხის²⁵, სიჩივი, ჩიხურ და მრავალი სხვა სახის გილდის ამ-
ბაგებს. ხელბითს ჩვენებით ჩაიბარეს.

გ ი რ ო მ ი მ ო ე ა ე რ ე ნ ი — ათასი აჩიან და
შვიდასი ბუქანი აქვს. ისინი გილდის მქსოველთა ვაჭრები არიან. მამიუ-
რისა²⁶ და აჩიანაბაბის²⁷ ძვირფასი გილდებით ხელში ჩაიბარეს. ბეზი-
ჩაბიშვილი ფურა სახის ქსოვილის რამდენადაც ხელსწილებს საჭარბე-
ბით შევისი ვაჭრები სწავს. სამეიში სილინე ვაჭარ ჩაიბარეს. მელი-
ნარ სამოქრასი უსწავლა.

ბ ა რ ი რ ე ბ ი მ ო ე ა ე რ ე ა ე ს 5 ა ღ ი —
ასწავრბენი არიან და ორმოცი ბუქანი აქვს. სამიერებზე შეგებული
ბუქნები სარონის, უშაკის²⁸, კიას²⁹, ეტლიშელა და ისფაქანის ხა-
ლირებით მორებს და აბჯარაპ ჩაიბარეს.

ა ბ ა ს³⁰ (ქ ს ო ე ე ლ ე ა ე ს 5 ა ღ ი — სამა-
სი ბუქანი და შვიდასი ხელსაწილი.

ქ ე ბ ე ს³¹ მ ქ ს ო ე ე ლ ე ა ე ს 5 ა ღ ი — ასი
ბუქანი და შვიდასი ხელსაწილი.

ს ო ღ ი ს³² ო ა ბ ა ე ე ბ ი მ ო ე ა ე რ ე ა ე ს

²⁴ სტამბოლის შიქრიშა ვინა იყოს. საუარაუტოა: ორას ორმოცი ქაზანე
და ათასი ხელსაწილი ან მოქრასი ქაზანე და ასი ხელსაწილი.

უ ნ რ ა ჟ ი — ასწი აწიან და კახეთში იქნა აქვე.

ს კ ჟ ი ს მ ე ს კ ე ვ ე ლ ა უ ნ რ ა ჟ ი — კრ-
მეტი იქნა და კახეთში ხელისაწი.

ს ი ჟ ა ლ ჯ ა მ ა რ ი ს³³ უ ნ რ ა ჟ ი — ჯვარსნი
აწიან და ხუთსი იქნა აქვე.

მ ი ლ ე ჟ ა რ - ი ბ ი ლ³⁴ ჯ ა მ ა რ ი ს უ ნ რ ა -
ჯ ი — შვიდსანი აწიან და კახეთში იქნა აქვე.

ა ვ რ ა ლ ჯ ა მ ა რ ი ს³⁵ ბ ა ლ ბ ი — ლეონი
იქნა და ხუთსი იქნა აქვე. სახელი კაცია ...

მ ე ნ ა ნ ჯ ი ა ნ ჯ ა მ ა რ ი ს³⁶ ბ ა ლ ბ ი — იქ-
ნა აწიან და კახეთში იქნა.

უნივერსიტეტის სტრუქტურის შესახებ და კანონმდებლ-
ის დეკლარაციის შესახებ³⁷, შეიქმნა³⁸, წარმოებდა³⁹ და და-
სრულდა⁴⁰ განაწილდა. დეკლარაციის საფუძველზე სჯერა კანონმდებლ-
ის შესახებ და კანონმდებლის დეკლარაციის შესახებ.

ა ბ ა ლ ი ბ ე რ ე ს ჯ ა ნ ი ს უ ნ რ ა ჟ ი — ეს ბე-
რეკანის სჯერა და მისი მუშაობის შესახებ. დეკლარაციის
შესახებ ნაბიჯის მიზნობრივად აღმარებით. განსაკუთრებით შესახებ
და წარმოების წესობის შესახებ დეკლარაციის შესახებ. მისი
განსაკუთრებით მიზნობრივად მუშაობის შესახებ, დეკლარაციის შესახებ
სხვაგვარად, ექვსი საფუძველიანი ქვის კიბე აქვს მიშენებული. მუშაობის
შესახებ კანონ — პასუხისმგებელი, მუშაობის შესახებ კანონ-სამართლებრივი და სიხის მუ-
შაობის შესახებ კანონ — აღმოსავლეთის კიბეები არ გააჩნია. დეკლარაციის
შესახებ ნაბიჯი მუშაობის შესახებ დეკლარაციის შესახებ
შესახებ და კანონმდებლის მიზნობრივად მუშაობის შესახებ.

სი უ. უარის განაქმნებელი. ძველი ბუკუსტანის მსგავსად აქ სხვადასხვა-
დაზარ დვირფასი ნივთები არ იყობდა. სამაგიეროდ ფრულა სახის სამრე-
შემუვლობითა და დვირფასი ჭანისაშისთხე ვაგრძობენ.

ბ უ კ უ ს ტ ა ნ ი ს რ ი გ ვ ა შ ა რ ზ ა უ ს ნ ა -
ფ ი — აშასი კაკია. უარწნივით⁶¹ მიიპარნი, ურიყსვი ურწინის მქონე,
აღაქის პაჭვიისმქეზელი რიგვაჭრები არიან. სადაჭვიით ღამაშად მარ-
ჯული გუქნებობთა და შეძახილებით: — „მომხვეველი აღაქის რჩეულია“, —
მიიპრჯად შეშისიღმა რიგვაჭრებმა რიჯად ჩაიპარეს.

ა ბ ა რ ი ბ უ კ უ ს ტ ა ნ ი ს პ ა რ ა ლ ზ ა უ ს -
ნ ა ფ ი — სამოყდააშნი არიან. მათი ფიჭვი მუშისსუნებელი აბუ-აღ-
-ნიდაა. ეს პარალები ძველი ბუკუსტანის პარალებისაგან სავსებით გ-
მთვლადიანი და პამოკრიკებდენი არიან. ნახელოვანი დვირფასი ჭანისაშ-
სით ხელში, შეიარაღებულმა და მორჯვი-მოკამბეღმა პარალებმა ისევე ჩი-
ბითა და მახეით ჩაიპარეს, რომ პამბრჯათა რიგი ტანკვიჭრება ტამოიწვი-
ეს.

ა ბ ა რ ი ბ უ კ უ ს ტ ა ნ ი ს რ ა მ ი ს პ ა რ ა -
ქ ე ბ ი — მრმოყდააშნი არიან. მუშისსუნებელი აქირ ჰინრი მათი
ფიჭია. ხელმუბებით, აჭებობთა და კეცბლისჭრად მუჯღუაჭრ ხმუბობთ შე-
იარაღებულმა და კობჭა ფარწებობთ აჭჭრევიღმა პარალებმა შეძახილებით:
— „მშვიდად იყავით⁶²“, — ხმაურითა და აჭრმაურით ჩაიპარეს.

ა ბ ა რ ი ბ უ კ უ ს ტ ა ნ ი ს შ ე ბ ა რ ტ ვ ი ე -
ნ ი — სამასნი არიან. ფვიღამ ალი მათი ფიჭია. ბუკუსტანის სკივ-
რებობთ პაჭვირჯღმა მუშარტჯღუებობთ რიგი ხმაურითა და ყიჭინით ჩაიპარეს.

ბ უ კ უ ს ტ ა ნ ი ს ტ ა რ ვ ზ ა პ ა რ ა ლ ზ ა უ ს ნ ა -
ნ ა ფ ი — მათი ფიჭი აბუ-აღ-ნიდაა. პარალებმა მარბებზე მრავალი

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

აშასო ვერჯინის ზიკრებულების მეორეხარისი ტანიისამოსი ტანივეუს რა ამ
დუარარ ტანიარეს.

ბ ვ ს ა რ კ ე ა მ ა ე ს ნ ა ჟ ი — ასახეში არიან რა
მხმბოქრისაში იქვანი აქვე. ჩვენს-ერ-პირ ნეკუფი მახი ფირა. მას
მეპარ იმამმა ჩვენისმა⁴² მეზარყვა წვიმე სარყვარი. ქვებეღის⁴³
მეპანდება რასაგლავებელი. მესარკვებმა მავიანში რუქები მავალი
აშასო ჭოღყარეი სარკვებილ მეზარეს რა ამდუარარ რანიარეს.

ბ რ ე ბ ა ე ა მ ე ს ნ ა ჟ ი — ხეშასი რუქანი რა
რუასი ხელოსანი. ამერ ბინ ამბარაქ ალ-სამბარი მახი ფირია. სერმან
ფაქის მიერ სარყვარიმეზარყვებელი მხმბოქრამეზიერე ფირია. რუპამეზ-
მეჭი წილს ასაკში ტარპანიკაღა. რასაგლავებელია ვეზმეში. ისინი ს-
ბირეებმე მეზარეებელ რუქან-სახელოსნობებში ჭიღოს სხვაპასხვაფარე რ-
ბავრენ რა ტასაშორბარ ზოკებმე ჰკირებრენ. ხეობის ამდუარარ რუ-
ნებში ტანიარეს.

მ რ ე მ ა ე რ ი ბ რ ე ბ ა ე ე ბ ი — ასი რუქანი რა
რუასი ხელოსანი. ტარმეზერეი არიან სიკუეობა რა კუეღისინისიერე-
ბი. რეპსაყ რეზიღიმე ტრემამახველი ხეზარა ვიზენ ბრეღობიანარ
მეჭყახნეჭას მიინეებებს. მეზარეი სიყვებობი მიმარავს ხეღმე:
— „სიკუე მეზს მავს-ი“, რაყ ამავე როს „მეჭმავჩი ბეღავის ს-
ბეჭვეღ მეზს მავს“ რიშვავს. ამ მეჭმავჩი ბეღავებმა სამირეებმე
მეზარეებელ რუქან-სახელოსნობებში ჭიღოს ბეჭვობა რა რეზვა-ტაჭარეებობი
ტანიარეს.

ტ ა რ ა მ ი ს ბ ე რ ე ს ტ ა ნ ი ს ვ ა მ ა რ მ ა
ე ს ნ ა ჟ ი — მხი რუქისი კარბისა რა ჭვეობი მიპირკვებელი ტ-
ბახის ბეჩნე, კონე-სინტარესავილ მეჭევე რეჭვი ბეჭესჭანი. მასში

ორასი ორადი, ასი ჯამის დასაჯი და ორმოცდაათი დასაჯი. ბეგსაგან
მი ორასი ვაჟანია, რომელსაჲ ასი ორადი აქვს. გარდაის ბეგსაგან
სგამბორის ბეგსაგანდინსაგან განსხვავებნი ძვირფასეულია აჲ იყო-
ბა. მუჭიჯაპ ნაყვლე, ხიოსის ქაშისა, ხიოსის ძიბისა და ბეძეჯი
წამოსასხამებნი ვაჟრობენ. გარდაის ბეგსაგანის შვირაგაღებჯი და სა-
განებოპ ჭანისამოსამოკვირმა ვაჟრებმა სამჯირო სჯიოსას ახალი ბე-
გსაგანის ვაჟრებმა ვაჟაპ გაიარეს. ისინი უმეჭესაპ აქიქელაგის
ბეგებნი არიან.

მ ე ს ე რ ი ბ ა ნ ე ა ე ს ნ ა ჟ ი — ასნი აჲი-
ან და სამოქრასათი დაქანი აქვს. მას დაქნები მუქიოა და სხვადასხვა
სურნელივანი მალაბრებნი შვამკეს და ამოკარაპ ბიბრეს ბრანჯილია
სამჯირო სჯიომი. მას შვირებჯ ახალი ბეგსაგანის ბეგებმა და ნაქიბებ-
მა ჯაა წყება მესაქარეაა მანბლებნი გაიარეს.

მ ე ნ ი ბ ე ნ ე ბ ი

1. **ს ა ს ე ს ა** — წიგნი რა იოსებოვი იამბი გვაუილებინ მუნიე გ-
თრსაგვილი ხეობა მუნიეა.
2. **მ ე ნ ი ბ ე ნ ე ბ ი** — სსმარო სვილანი მუნიე II ფაშის (1451
— 1481). წარმავებთი წაგარებურმა წარუარმა მებრმა რამეზობლის —
„გახიქის“ — სახელი გავმუიებურს. მისი მუიბის რჩის, 1453 წ. 29 მა-
ინს სსმარებმა აიღეს ბიბანგის გეგარაღაქი კონსტანტინოპოლი.
3. **რ ა რ ა ბ ი** — ბეგსგანისაგვის რანსახსისაგებელი გუქნის სახეღ. —
გუმაა. ბოღანს, ჩოტოქი წესი, რახლის ჟკან საქოღლის მუსარახი მახბი
ანრა ბიბი გარჯინა ქოწნა.
4. **ტ ე რ ი ქ ი** — ხამინის მიერ ხელსწებინსა რა ვაჭებინსაგბი გავმუ-
ლი საბუგი, ჩოტოქი მას გუქნის გახსნის ჟღება ენიჭებოგას. გეგიქი
ჩოტი სახინს იგო: 1. „ქავი გეგიქი“ — ჩოტოქი გეგიქის მღვდელს
წებინშიერ აგვიღებ მუიებო გავხსნა გუქანი. 2. „მესგაქაჩი“ — ჩო-
ტოსაქ ხელსწებინსა მუ ვაჭობის აგვიღი მუიებო იგო გარსამებურელი.
5. **გ ე რ ა მ ი** — სხვაგანსაქი ბირებურების მუნიე ვერქისის ბრეგა.
გუქუში თინოგარა იჭრებოგა ბარკანეის სღავურ ქვეწებებში (გოში).
საკვებო სსმარებში გუქუშის ბოჭა მხოლოე XVII ს. ბოღის რიწეს.
1660 - 1661 წ. ეჩო გუქუში 80 ახანს, XVII ს. ბოღის კი 120 ახანს
გეგიქი. 9
6. **მ ე ნ ი ა** — ამ სახეღოგებთი აბოსავლეში ბოხსწებებწერ მღაპ-
ჩვი კრისგარს - გოღოსოგოქი ქვას, ჩოტოქი მუგარ მუიჩარ გასობა.
7. **ხ ა ბ ი ნ ე გ რ ა ბ ა მ ი** — სვილნის ხამინის გამებებელი.
8. **ს ე რ ი მ ა წ** **გ ა ქ ი** — იბრაშის პირველი გუქუშარელი გამებებ-
ლებელი იჩანში.

9. მ ე რ ე ა ე მ ი ნ ი — სპასხლის გაჯახვი რირი თხევლე, ჩიბლე
საჲ ვკარებოჲა ქალაქის ბუწუნებლოდეს, წელიჲე მონარაგვანისა და ქალაქ,
მი სისუჯახვის რაჲკვის ბუჯალეწერუბა. სჰამბოლის შუ.იჩქ ენიწის გამ-
ბებლობაში ივტობენ სჰამბოლის მიმარბამი, ახიჩქ სუბამისო და სუ წამი-
ჩი.
10. ბ ე რ ა ე ი — სუჯახვის მიერ ბოვებუი სიგელი, ჩიბლიჲაჲ ბუწახის
მიბლეზნ სიზარის, ბუამეიის, ხასისა ჯე მუქვის მიჯობებუიის უჯლებ
ენიუბოჲა. ეწახებოი გაიუკებოჲა ატკუჯეუ სხუჲაპასხუჲა აჰანბებობებებჲე
პანბებვის რჩისაჲ.
11. ს ა ი ა — უხემი შალის ქსოვიი.
12. ღ ი ზ რ ჩ ი ნ ა — ღონეწის მუკვის მსჰავსი, მარქამ სჰაწახელები
პამბახებუი ჩჩმატო სიგანის ახელი, შავი მუკვი.
13. უ ი ზ უ მ უ წ ე ე — აწაჰოიბაში, ქალაქ კიწე.იჩქ მი პამბახებუი
შალის ქსოვიის სახებლოებოა.
14. შ ი ბ ი — შუჰალი ხარისხის აბრეშუმარევი იოღს ქსოვიის წიჩჩ-
სახებოა.
15. ს ი რ ე წ ე ე — ჯუწაჰი აბრეშუმის ქსოვიი.
16. მ ე რ მ ე — ბამბისაჰან პამბახებუი ჯეწა ჯუწის ახელი ჭოღს
ქსოვიოა.
17. ჟ ე ღ ა პ ი — აბრეშუმის ქსოვიის წიჩჩსახებოა.
18. შ ა მ ი — პანასკოში პამბახებუი აბრეშუმის ქსოვიის წიჩჩსახე-
ობა.
19. მ ე უ ა პ ე მ ი — ცუწის მსჰავსი, აბრეშუმის სქელი ქსოვიოა.
თჩიჲაჰარ ეწახებვისა და სარეღებობისაჲვის გამოიგეწერუბა.
20. ა ე ა რ ა — სხუჲაპასხუჲა ჯუწის ბოლებობაწი ქსოვიოა. ბმამოებოა

հոգորդ սահմանափակում, ունյ ջոհալո ճամնոն ժափոնսճանայ. սոհոյլո
ալախ ջոնյոնսար սահմանափակում ոյլտոյոնոս.

21. **Ն Օ Ն Յ Ե Ն Ե Ե Ե Ե Ե Ե** — Ալոհոնոն Սասնոնոն Յոյոնոնոյոս Սարոյոնոն.
22. **Մ Ո Ռ Մ Ռ - Յ Յ Ե** — Այսնոնոն, ճոհոյոնոն Յանոնոնոն Յոյոնոնոն
ջոնոնոն. ճանոյնոն ոյլո ճոնոնոյոնոն քոնոն Յոնոնոնոնոն ոյոն
սյոյոնոնոն, հոնոնոն Յոնոնոնոնոնոն Այսնոնոնոն ջոյոնոնոն ոյոն
Յոնոնոնոն Յոնոնոնոնոն.
23. **Ր Ո Յ Ո** — Յոնոնոն Յոյոնոն, ճամնոն ջոնոնոն, ջոնոնոն ջոնոնոն
Սոն ոս ջոնոնոնոնոնոն ջոնոնոնոն.
24. **Ք Ե Ե Գ Ի Ռ Ո** — Սոնոնոնոն ջոնոն ջոնոնոն. Յոնոնոնոն.
25. **Ժ Ո Ռ Զ Ի Ո** — ճոնոնոնոն ջոնոնոնոն Սոնոնոնոն ջոնոն ջոնոնոն
Յոնոնոնոն. սոնոնոն, ջոնոն ջոնոնոնոն ջոնոնոն ջոնոնոն
ջոնոն ջոնոնոն ոյլո Յոնոնոնոնոնոն ջոնոնոնոն ոս ջոնոնոն
ջոնոնոն ջոնոնոն.
26. **Թ Ս Յ Ե Զ Ր Ո** — Յոնոն, ճոնոնոն ջոնոն ջոնոնոն Յոնոնոն.
27. **Ս Յ Ե Ս Ր Ս Ժ Ս Ր Ո** — ճոնոնոն, ճոնոնոն ջոնոնոն ջոնոնոն
ջոնոն, սոնոնոնոն ջոնոնոնոն ճամնոն, սահմանոն ոս
ջոնոնոն ջոնոնոն, ճոնոնոն ոս ջոնոնոնոն ջոնոնոնոն ջոնոն
սոնոնոնոն ոյլո ջոնոնոն.
28. **Յ Յ Ս Յ Օ** — ջոնոնոն սոնոնոնոն ջոնոնոն ջոնոնոն. ջոնոն, ջոնոն-
նոն, ջոնոնոն, ջոնոնոն ոս ջոնոնոնոն ջոնոնոնոն ջոնոնոն, «ճոն-
նոնոն ջոնոնոն» ջոնոնոնոն, ոյոն հոնոնոնոն ջոնոնոն
ջոնոն ջոնոնոն.
29. **Մ Յ Ր Ս** — ջոնոնոն սոնոնոնոն, ջոնոնոն ջոնոնոնոն ջոնոնոն ջոն-
ոնոն. ջոնոնոն ոյլո ջոնոնոն ջոնոնոն ջոնոնոն ոս ջոնոնոն

ქართული
ლიბრერი

- 5არბიუბაჲ.
30. ა ბ ა — ანაგოლიაში გაუქმებული უბეში შაღის ქსოვილის წარმას-
ხუობაა.
  31. ქ ე ბ ე — ხეჭრის მსგავსი, უბეში ქსოვილია. უბეჯესაჲ წამოსას-
ხამებინაჲ და ჭარბაგებინასაჲვის გამოიყვრებოდა.
  32. ს რ ჟ ი — აწორის ჭხის ბუნებისაგან რამბაგებული ქსოვილია.
  33. ს ი ჟ ა ქ ჟ ა მ ა რ ი — ძველი ბუკესგანის მახლობლად მიუბარე
ბაძარი.
  34. ქ ი ლ ე ქ ა რ - ი ბ ი ლ ჟ ა მ ა რ ი — ძველი ბუკესგანის გა-
რჯე, მისი პასაღლეა წაწილით რამაგული მუძველიმანაჲ ბაძარი.
  35. ა ე რ ა ლ ჟ ა მ ა რ ი — ძველი ბუკესგანის მახლობლად, ბიჭან-
ჭიური აკაკიძისის ღორჭმის ადგილზე მიუბარე ბაძარი. აქრამ ჭამარში
ძირისაჲსაჲ მხეჯალი ქალბობი ეჭრობრუნ.
  35. მ ე ი ა ს ჯ ი ა ს ჟ ა მ ა რ ი — შუამავალია ბაძარი ძველი ბუ-
კესგანის მახლობლად.
  37. ქ ე ლ ბ ე რ ა — ენაგის ხეობილქანელი პირი. ქეხეჲსაჲ საუისი
მანამუღმის - იგიობამის რამბარებოჲ ენაგის სავებებს განაგებოდა.
  38. მ ე ი ბ ი — XVII საუკუნის ოსმალურ ენაგებობი შიხებში ძირისაჲსაჲ
ჩელიგიური ხასიათის სავებებს განაგებრუნ.
  39. ს ა ქ ი ბ ი — სრული სახეობებოდა „წაქობ-ჯი-უმჩეჲი“. ოსმალურ
ენაგებში ჩელიგიური ხასიათის სავაგოი მანამებობოდა იყო. წაქობებს
სეიობების (მუჲამედიის ჩამომავლების) იწვეჩესებების რაკვა ევალებოდა.
  40. რ ე ა ჯ ი — ოსმალურ ენაგებში ჩელიგიური ხასიათის სავაგოი მანამ-
ებობოდა იყო. ნახ მივალობას ენაგის ევეჩების ჩელიგიურში მივალუ-
ბების მიწესრიგებოდა წარმასგებოდა.

- 41. ქ ა რ ე მ ი — მისე წინასწარმეტყველის „ხუთი წიგნის“ კურსისათვის, ქართული ენის ენციკლოპედიაში სიმბოლოა.
- 42. ი მ ა მ ი ქ უ ს ე ი მ ი — შიგვრი მიმდინარეობის მუსლიმანთა მუსაფე იმამი. მუსაფე წინასწარმეტყველის მუსლიმური, ხალიფა ალის ძე — ქუსეინი 680 წელს ხალიფა იამოფან ბრძოლაში გაიღუპა.
- 43. ქ ე რ ე ჯ ი ა — შიგვრი მიმდინარეობის მუსლიმანთა წმინდა ქალაქია. მუსლიმანური მუსულმანების მიხედვით ქუსეინი ქართულია დასაფლავებული.

Доконстарис	---	Азербайджанский комитет по охране памятников материальной культуры.
В И	---	"Вопросы истории".
ВГУ	---	"Вестник Ленинградского государственного университета".
ВВРАО	---	"Записки Восточного отделения/Виз. /Русского археологического общества".
КСИНИ	---	"Краткие сообщения о докладах и полемика исследований Института истории материальной культуры АН СССР".
КСИНА	---	"Краткие сообщения Института народов Азии АН СССР".
ИГУ	---	Восковский государственный университет.
САГУ	---	Среднеазиатский государственный университет.
С В	---	"Советское востоковедение".
ССНА	---	"Сборник статей по истории Азербайджана".
ТИВАН	---	Труды Института востоковедения АН СССР.
ТИНААзерб. ССР	---	Труды Института истории Академии наук Азербайджанской ССР.
АИЕО	---	"Annales de l'Institut d'Études Orientales", Alger.
ВГА	---	Bibliotheca geographorum arabicorum.
ВМС	---	"E.G. Browne Memorial Series."

BSOAS	---	"Bulletin of the School of Oriental and African Studies".
CCS	---	Cambridge Oriental Series.
CRAIBL	---	"Académie des inscriptions et belles-lettres. Comptes-rendus des séances".
D I	---	"Der Islam".
EHR	---	"Economic History Review".
G J	---	"Geographical Journal".
CMS	---	"E.J.W.Gibb Memorial" Series.
GMS NS	---	"E.J.W.Gibb Memorial" Series, New Series.
J A	---	"Journal asiatique".
JESHO	---	"Journal of the Economic and Social History of the Orient".
JRAS	---	"Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland".
MEA	---	"Middle Eastern Affairs".
PHT	---	Persian historical texts.
R A	---	"Revue d'Alger".
RSO	---	"Rivista degli Studi Orientali".
RTHS	---	Recueil de textes relatifs à l'histoire des Seljoucides, par M.Th.Houtsma.
Z A	---	"Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete".

Ե Ռ Շ Ն Յ Ա Ռ Ս Ո

Ե Ր Շ Ն Ս Ո Տ Գ Յ Յ Ա Ռ Ս Յ

I. Վ Յ Ո Շ Ո Ւ Մ Ն Յ Յ Յ Ա Ռ Ս Ո Ո Ս Բ Վ Յ Ա Ն Ը Ո Շ Ե Ր Ո Վ Ք Յ Ո -
 Ե Ն Յ Ը Ե Պ Յ Ո Ս Ժ Վ Ը Վ Յ Ե Ր Ո Տ Յ Ա Ն Ա Յ Յ Յ Ե Վ Ե Ն Ո

1.Վ.Յ.Ն.Ս.Ո.Տ.Գ.Յ.Յ.Ա.Ր.Ս.Յ.	--Մյա սալյակներին-անընդհատապես Չափված/Յրիտիմիանի քա/.....	1
2.Յ.Ն.Ս.Ո.Տ.Գ.Յ.Յ.	--"Չափված հանգրվան" ունեցող X-XII ևս. ուսման/չափված հանգրվանի վերջը- րիցի և սոցիալիզմի մեղման համար/.....	85
3.Յ.Յ.Ս.Ո.Տ.Գ.	--սոցիալիզմի մեղման համարի չափված սոցիալիզմի սերտացումը XVI-XVIII սալ- յակներին.....	111
4.Վ.Յ.Ն.Ս.Ո.Տ.Գ.Յ.Յ.	--Յրիտիմի "Մեղման" Յրիտիմի և Յրիտիմի մեղման համար XVI-XVIII սալյակներին.....	153

II. Վ Յ Ո Շ Ո Ւ Մ Ն Յ Յ Յ Ա Ռ Ս Ո Ո Ս Բ Վ Յ Ա Ն Ը Ո Շ Ե Ր Ո Վ Ք Յ Ո -
 Ե Ն Յ Ը Ե Պ Յ Ո Ս Ժ Վ Ը Վ Յ Ե Ր Ո Ս Ե Ն Յ Յ Յ Կ Ո Ւ Յ Կ Յ Յ Ո Շ Կ -
 Յ Ո Շ Յ Յ Ո

1.Յ.Յ.Ս.Ո.Տ.Գ.	--անընդհատապես չափվածի սալյակ- Յրիտիմի սոցիալիզմի չափվածի և ընդհանուր չափումը XVI-XVIII սալյակ- ներին.....	200
2.Յ.Յ.Ս.Ո.Տ.Գ.	--սոցիալիզմի չափվածի սալյակի Յրիտիմի համար հաստատված ճիշդացումը XVI-XVIII սալյակներին.....	241

III. Յ Ա Ն Ը Ո Շ Ե Ր Ո Վ Ք Յ Ո Ս Ժ Վ Ը Վ Յ Ե Ր Ո Ս Ե Ն Յ Ը Ե Պ Յ Ո Ս
 Ո Ս Ք Յ Ո Ո Ս Ե Ղ Վ Կ Ո Ւ Յ Ո /Սոցիալիզմի ճիշդացումը Յրիտիմի ,
 ճիշդացումը, ճիշդացումը և ճիշդացումը/

1.Յ.Յ.Ս.Ո.Տ.Գ.Յ.Յ.Ա.Ր.Ս.Յ.	--Город Засит по Машхадской руко- писи труда Ибн ал-Յակիբի ալ-Յա- մալանի.....	272
2.Յ.Յ.Ս.Ո.Տ.Գ.Յ.Յ.	-- Յրիտիմի ճիշդացումը Յրիտիմի ճիշդացումը Յրիտիմի.....	336

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ПРЕДИСЛОВИЕ

I. ГОРОДА ЗАКАВКАЗЬЯ И БЛИЖНЕГО ВОСТОКА
В СРЕДНИЕ ВЕКА .

1. В. Н. Габашвили — Средневековый ближневосточный город
/Опыт периодизации/..... 9 1
2. Г. Г. Беридзе — Институт "городских раисов" в Иране
X-XII вв. /Искусственное" и социальное
положение городских раисов/..... 65
3. К. К. Куция — Социальная структура городов Восточ-
ного Закавказья в XVI-XVII вв..... 111
4. В. Н. Габашвили — Политические и классовые устремления
тоблгисских "мокалаке" в XVI-XVII вв... 153

II. ТОРГОВЫЕ ВЗАИМОСООТНОШЕНИЯ ГОРОДОВ ЗА-
КАВКАЗЬЯ С ГОРОДАМИ БЛИЖНЕГО ВОСТОКА .

1. М. И. Тикадзе — Торговые взаимоотношения городов За-
кавказья с городами Сирии и торговля
Леванта в XVI-XVIII вв..... 208
2. М. И. Тикадзе — Торговые взаимоотношения сирийских
городов со странами Западной Европы
в XVI-XVIII вв..... 241

III. ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ ГОРОДОВ БЛИЖНЕ-
ГО ВОСТОКА /публикация восточного текста, перевод, исследование,
комментарии/.

1. О. В. Цкитишвили — Город Васит по Машхадской рукописи
труда Ибн ал-Факиха..... 272
2. Д. А. Гудашвили — Сведения Эвлия Челеби о бедестанах
Стамбула 336

ՕՇԵՐԿԻ
ՍԵ ԻՏՕՐԻՆ ԳՐԴՈՎ ԵՂԻՆԵԴՈ ԵՍՏՈՒԱ, II

გამოცემა საქარბუღალის სსრ მეცნიერებათა
აკადემიის სპეციალური-საგარეგნო-საბჭოთაობის
კატეგორია 'ა'

გამოცემა წარმოებას 19.9.70; ხეობიერიდან გამომდინარე
28.4.70; გასაღებიანი ბიბლიო 70X108 1/16; წამებები სამხრეთ
12,8; საარტიკული-საგარეგნოობის სამხრეთ 12,8; ჯი 013011
თარაჯი 600; შუკვათა № 2306; ფასი 1 მან. 12 კპ.

გამომცემლობა "მეცნიერება", თბილისი, 60, კვანძი 15
Издательство "Мецниერება", Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15

საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სკამბა, თბილისი, 60
კვანძი 15

Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15

Копировально-множительный отдел РИЦ ЦСУ ГССР

Заказ № 60/Тир. 500-22-1970г. Тбилиси, Пекина 4

